

ND: 12865

ΚΟΕ: 12664

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

30 ΙΑΝ.

Θέμα:

**«Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΩΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟ
ΜΕΣΟ ΓΙΑ ΤΗ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΩΝ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ»**

Υποψήφια Διδάκτωρ:

Ζωή ΚΟΣΜΙΔΟΥ

Επιβλέπων καθ.: **Ι. Ανδρεάδης**

Αθήνα, Σεπτέμβριος, 2000

Στον **Ρήγα** που μοιράζεται το όραμα.

Στη **Χριστιάννα** και τον **Ευγένιο**
που ήταν η αιτία του οραματισμού,
ελπίζοντας ότι θα καταλάβουν
πως η απουσία μου είχε αντίκρισμα.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Μία διδακτορική διατριβή για να μπορέσει να ολοκληρωθεί, χρειάζεται εκτός από τον αγώνα του ίδιου του μελετητή και την στήριξη πολλών άλλων ανθρώπων, ιδίως όταν η ερευνητική εργασία προσβλέπει στη δημιουργία ενός νέου γνωστικού αντικειμένου. Χρειάζεται κυρίως ανθρώπους που να μπορούν πρώτα να πιστέψουν σε μία ιδέα κι ύστερα να τολμήσουν να τη στηρίζουν για να πραγματοποιηθεί.

Έχω την εντύπωση πως όλοι αυτοί οι πολλοί άνθρωποι μπορούν να συνοψισθούν στο όνομα ενός, του επιβλέποντα καθηγητή, **Γιάγκου Ανδρεάδη**. Του πνευματικού καθοδηγητή που από την πρώτη στιγμή, όχι μόνο πίστεψε στο όραμα, αλλά τόλμησε και να το στηρίζει, σαν καθηγητής και σαν πολύτιμος φίλος. Του απευθύνω και δημόσια, την ευγνωμοσύνη μου.

Ευχαριστώ επίσης, ιδιαίτερα και τα δύο άλλα μέλη της τριμελούς επιτροπής, τους καθηγητές **Δημήτρη Ποταμιάνο** και **Γρηγόρη Τσάλτα**. Τον πρότανη της Σχολής Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου American στην Washington, **Louis Goodman** γιά τη ενεργό συμπαράστασή του. Για τη συμβολή τους με οποιοδήποτε τρόπο στη δημιουργία αυτού του έργου, ευχαριστώ τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας **Αιμίλιο Ζαχαρέα**, **Γιάννη Σκαρπέλο**, **Χριστόδουλο Γιαλουρίδη** και **Μάριο Ευρυβιάδη**.

Τους ασκούμενους γιά την βοήθειά τους στην ανίχνευση μέρους του υλικού της έρευνας και ιδιαίτερα την **Αγγελική Μακρή**. Επίσης, ευχαριστώ την αγαπητή κυρία **Αλέκα Μπλέκου**.

Τους φοιτητές των οποίων οι ερωτήσεις και το ενδιαφέρον κατά τη πενταετή διάρκεια του Σεμιναρίου Πολιτιστικής Διπλωματίας, βοήθησαν στις κατευθύνσεις της έρευνας.

Από τον θεσμικό χώρο της Εξωτερικής Πολιτιστικής Πολιτικής, οφείλω να ευχαριστήσω τον σημερινό Υπουργό Εξωτερικών **Γιώργο Παπανδρέου** που κατά τη διάρκεια της θητείας του ως Αναπληρωτής ΥΠΕΞ, έθεσε γιά πρώτη ίσως φορά στο ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών την ανάγκη ύπαρξης μίας στρατηγικής πολιτικής γιά την ελληνική πολιτιστική διπλωματία και στήριξε αμέριστα όλες τις προσπάθειες. Εύχομαι κατά τη διάρκεια της σημερινής του θητείας να την δει να εφαρμόζεται στην πράξη.

Τον φίλο και λέκτορα **Κωστή Δάλλα** για όσα έκανε μέσα από τον χώρο αυτό.

Τους Μορφωτικούς Συμβούλους και Ακολούθους των ξένων πρεσβειών που με προθυμία και αγάπη συνεισέφεραν τη πολύτιμη πείρα και γνώσεις τους. Μεταξύ αυτών, τους φίλους: **Bob Peck, Juan Gonzalez Barba, Arlene Jacquette** και **Elizabeth Corwin, Hans-Werner Bussmann** και **Annel Van Zyl**.

Ευχαριστώ όλους τους συναδέλφους που συμμετείχαν ενεργά με τη προσφορά πολύτιμων γνώσεων, πείρας και υλικού, και ιδιαίτερα τον πρόσφατα βραβευθέντα με κρατικό βραβείο λογοτεχνίας **Γιώργο Βέη**.

Κλείνοντας, θέλω να απευθύνω τις ευχαριστίες μου σε όλους όσους αρνήθηκαν πεισματικά να αναγνωρίσουν τη σημασία του πολιτισμού στην εξωτερική πολιτική της χώρας μας, γιατί προκάλεσαν τη συγγραφή αυτού του πονήματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
<i>Προλεγόμενα</i>	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α	11
2.1 Το Αντικείμενο της Μελέτης	11
2.2 Το Πρόβλημα	12
2.3 Το Θεωρητικό Πλαίσιο	14
2.4 Η Επιλογή της Χρονικής Περιόδου	14
2.5 Η Επιλογή των Συγκεκριμένων Κρατών και της Συγκεκριμένης Περίπτωσης (Case-Study)	16
2.6 Η Πρόκληση της Μελέτης: Αντικρούοντας την "Θεωρία Συγκρούσεων Πολιτισμών"	17
2.7 Χρησιμότητα	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β	20
<i>Μεθοδολογία</i>	20
3.1 Μεθοδολογικά Βήματα	21
3.2 Ο Σχεδιασμός της Έρευνας	23
3.3 Οι Πηγές της Έρευνας	26
3.4 Τα αποτελέσματα της έρευνας	27
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α	28
1. Οι Διεθνείς Σχέσεις στη Μεταψυχροπολεμική Περίοδο (1989-1999)	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β	35
2. Η Νέα Παγκόσμια Τάξη	35
2.1 Νέες Τάσεις στο Διεθνές Σύστημα της Μεταψυχροπολεμικής Περιόδου	35
2.4 Νέα Θέματα στις Διεθνείς Σχέσεις	36
I. Η Επαναπροσέγγιση της Οικονομίας στις Διεθνείς Σχέσεις	36
II. Εκδημοκρατισμός και Ιδιωτικοποίηση	37
III. Περιφερειακή και Παγκόσμια Ενοποίηση	39
IV. Η Επιστροφή του Εθνικισμού στις Διεθνείς Σχέσεις	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ	42
3. Ο Πολιτισμός στις Διεθνείς Σχέσεις	42
3.1. Ορισμός	42
3.2. Οι Πολιτισμικές Αξίες και ο Ρόλος τους στις Σύγχρονες Διεθνείς Σχέσεις	45
i. Η ατομικότητα εναντίον της συλλογικότητας	49
ii. Η συγκέντρωση κατά της αποκέντρωσης	50
iii. Ο Υλισμός κατά του πνευματισμού	51
iv. Ο εκσυγχρονισμός κατά των παραδόσεων	52
v. Η δημοκρατία εναντίον απολυταρχίας και ολιγαρχίας	53
vi. Αντιθέσεις μεταξύ των ηθικών αξιών	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ	55
4. Δύο Θεωρητικές Προσεγγίσεις: "Σύγκρουση Πολιτισμών ή το Τέλος της Ιστορίας;"	55
4.1. «Σύγκρουση των Πολιτισμών»	55
4.2. «Το Τέλος της Ιστορίας»	56
4.3. Κριτική ανάλυση των δύο θεωριών	58
4.4. Η μνεία του Huntington για την Ελλάδα και οι Ελληνικές Κριτικές	62
4.5. Κριτική Ανάλυση των Ελληνικών Αντιδράσεων	66
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ	68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α	68
1. Εξωτερική Πολιτική, Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική, Διπλωματία: Δημόσια και Πολιτιστική	68
i. Εξωτερική Πολιτική	68
ii. Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική	69
iii. Διπλωματία	70
II Διπλωματία ως Μέσον Άσκησης Εξουσίας στις Διεθνείς Σχέσεις	73
Ιστορικό	73
iv. Δημόσια Διπλωματία	75
v. Πολιτιστική Διπλωματία	77
vi. Η Εφαρμογή του Όρου "πολιτισμός" στην Εξωτερική Πολιτική	78
Ιστορικό	79
Εκτελεστικά Όργανα	84

Τρόποι Άσκησης Πολιτιστικής Διπλωματίας.....	85
Νομοθετικό και Θεσμικό Πλαίσιο.....	86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β.....	88
Ο Πολιτισμός: Α. Στην Εξωτερική Πολιτική και Β. Στις Διεθνείς Σχέσεις.....	88
Α. ΣΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	88
Β. ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ.....	89
Οι Διεθνείς Πολιτιστικές Σχέσεις.....	94
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ.....	96
Διεθνείς Οργανισμοί, η Κοινωνία των Πολιτών και οι μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί.....	96
Διεθνείς Οργανισμοί.....	96
Η Πολιτιστική Πολιτική του Συμβουλίου της Ευρώπης.....	97
1. Πολιτιστικές Πολιτικές.....	98
2. Πολιτιστική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	100
3. Πρώτη έκθεση εκτίμησης των πολιτιστικών πτυχών δράσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (17 4/96).....	102
Η Κοινωνία των Πολιτών.....	114
Ορισμός.....	114
Ιστορικό.....	114
Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί.....	116
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ.....	120
Η Εφαρμογή της Πολιτιστικής Διπλωματίας στην Εξωτερική Πολιτική των Ξένων Χωρών.....	120
Έρευνα σε Μορφωτικά Τμήματα Πρεσβειών για την Χάραξη και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτιστικής Πολιτικής των Χωρών τους.....	122
Ερωτηματολόγιο.....	122
Οι Απαντήσεις.....	123
ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ.....	123
ΑΥΣΤΡΙΑ.....	123
ΒΕΛΓΙΟ.....	124
ΒΡΕΤΑΝΙΑ.....	124
ΓΑΛΛΙΑ.....	125
ΓΕΡΜΑΝΙΑ.....	125
ΔΑΝΙΑ.....	126
ΗΠΑ.....	127
ΙΣΠΑΝΙΑ.....	127
ΙΤΑΛΙΑ.....	128
ΚΑΝΑΔΑΣ.....	128
ΚΥΠΡΟΣ.....	129
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ.....	129
ΟΛΛΑΝΔΙΑ.....	129
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ.....	130
ΣΟΥΗΔΙΑ.....	130
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ.....	130
Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική των Κυριότερων Χωρών που Ασκούν Πολιτιστική Διπλωματία.....	131
ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ.....	133
ΒΡΕΤΑΝΙΑ.....	136
ΓΑΛΛΙΑ.....	140
ΓΕΡΜΑΝΙΑ.....	144
ΚΑΝΑΔΑΣ.....	146
ΗΠΑ.....	151
ΙΣΠΑΝΙΑ.....	154
ΟΛΛΑΝΔΙΑ.....	159
Συμπεράσματα.....	160
ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ.....	162
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α.....	162
Η Θέση της Ελλάδας στο Σύγχρονο Διεθνές Σύστημα.....	162
Άξονες και Γνωρίσματα της Διεθνούς Θέσης της Ελλάδας.....	165
Α. Περιορισμένη κυριαρχία, εξάρτηση και ξένη διεύθυνση.....	165
Β. Εθνική ολοκλήρωση και το αλυτρωτικό ζήτημα.....	169
Γ. Αναζήτηση διεθνούς κάλυψης και ταυτότητας.....	171
Δ. Αποτροπή εδαφικής απειλής, ως το κύριο γνώρισμα των σχέσεων γειτονίας.....	175
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β.....	176
Οι τάσεις και οι επιδράσεις των εξελίξεων του διεθνούς συστήματος στη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.....	176
Πολυεπίπεδη Διπλωματία.....	178
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ.....	185
Ελληνισμός. Η Πολυπολιτισμικότητα της Ελληνικής Κοινωνίας. Οι Πολιτισμικές Μεταβολές και Αξίες στην Ελλάδα.....	185
Ελληνισμός.....	185
Πόλοι του Ελληνισμού.....	187

Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας.....	187
Οι πολιτισμικές μεταβολές στην Ελλάδα.....	189
Οι πολιτισμικές αξίες στην Ελλάδα.....	191
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ	196
<i>Οι Έλληνες του Εξωτερικού: Ιστορία, Γεωπολιτική και Πολιτισμικές Μεταβολές της Διασποράς. Η Εξέλιξη και ο Ρόλος των Ελλήνων του Εξωτερικού στις Τέχνες</i>	196
Στοιχεία της ιστορίας της διασποράς.....	196
Η Εξελληνισμένη Περιφέρεια.....	198
Πρώτη Ευρω-Αφρικανική και Ασιατική διασπορά.....	200
Η πλέον πρόσφατη διασπορά: Αμερική, Αυστραλία, Αφρική.....	201
Η διασπορά και η Ορθόδοξη Εκκλησία.....	203
Γεωπολιτική της Ελληνικής Διασποράς.....	204
<i>Αρμόδιοι Φορείς για Θέματα Απόδημου Ελληνισμού</i>	207
Οι Ελληνικές Κοινότητες.....	207
Ειδική Μόνιμη Επιτροπή στη Βουλή για τον Απόδημο Ελληνισμό.....	209
Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού.....	210
<i>Ο Ρόλος των Ελλήνων Καλλιτεχνών του Εξωτερικού στη Διαμόρφωση των Διαπολιτισμικών Σχέσεων της Ελλάδος</i>	211
Έλληνες Ζωγράφοι του 19 ^{ου} Αιώνα στην Ευρώπη και οι Σχέσεις τους με την Ελλάδα.....	214
Έλληνες Καλλιτέχνες της Διασποράς στον 20ο Αιώνα.....	219
Παραδείγματα και συμπεράσματα συμποσίου με Έλληνες καλλιτέχνες της διασποράς.....	224
Ανάλυση της Συζήτησης.....	225
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε	232
<i>Η Εικόνα της Χώρας στο Εξωτερικό. Η Πολιτιστική της Παρουσία η Απουσία στο Εξωτερικό.</i>	190
<i>Έρευνες. Υπάρχει Ελληνική Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική;</i>	232
Δύο έρευνες.....	232
Μεθοδολογία.....	232
1. ΤΥΠΟΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ (QUALITATIVE RESEARCH METHOD).....	232
2. ΤΥΠΟΣ ΠΟΣΟΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ (QUANTITATIVE RESEARCH METHOD).....	233
Έρευνα Α.....	234
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	235
Καταγραφή των στοιχείων της έρευνας.....	237
ΓΕΡΜΑΝΙΑ (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2).....	239
ΗΠΑ (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3).....	241
ΙΑΠΩΝΙΑ (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4).....	242
ΡΩΣΙΑ (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5).....	243
ΑΙΤΛΙΑ (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6).....	244
Συμπεράσματα της έρευνας.....	245
Έρευνα Β.....	246
Έρευνα για τη Διαμόρφωση της Ελληνικής Πολιτιστικής Παρουσίας στο Εξωτερικό και της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτιστικής Πολιτικής εν γένει.....	246
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ.....	246
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΡΕΣΒΕΙΩΝ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ.....	248
Ανάλυση των συμπερασμάτων των ερευνών.....	249
Οι ελλείψεις και οι ευκαιρίες.....	252
Οι Ελλείψεις.....	252
Οι Ευκαιρίες.....	253
<i>Α.Η Ελληνική Πολιτιστική Πολιτική. Το Συγκριτικό Πλεονέκτημα του Πολιτισμού για την Ελλάδα</i>	254
Το Σύνταγμα.....	254
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ	256
<i>Υπάρχει Ελληνική Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική;</i>	256
<i>Η Αναγκαιότητα Διεθνοποίησης της Ελληνικής Κοινωνίας Μέσω του Πολιτισμού της</i>	256
Αρμόδιοι φορείς άσκησης εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής στην Ελλάδα.....	256
Υπουργείο Εξωτερικών.....	256
Ε' ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ, ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΞΕΝΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ.....	258
ΕΙ' ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΜΟΡΦΩΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ.....	259
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΑΠΟΔΗΜΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ (ΑΡΘΡΟ 4).....	262
ΔΡΥΜΑΤΑ ΜΕ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ.....	262
ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΠΟΥ ΑΣΚΟΥΝ ΜΟΡΦΩΤΙΚΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ.....	262
Αξιολόγηση.....	263
<i>Η Αναγκαιότητα Διεθνοποίησης της Ελληνικής Κοινωνίας Μέσω του Πολιτισμού της</i>	264
Πρέπει να αναπτυχθεί αυτός ο πολιτισμός σαν μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής.....	264
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ	267

<i>Εισηγήσεις για τη Λόμψη μιας Στρατηγικής Χάραξης Εξωτερικής Πολιτιστικής Πολιτικής και Άσκησης Πολιτιστικής Διπλωματίας</i>	266
Εισήγηση Α: Αξιοποίηση των Ελλήνων του εξωτερικού.....	266
Εισήγηση Β: Συνεργασία μεταξύ Δημοσίων και Ιδιωτικών Φορέων.....	270
ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ: Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΚΑΙ ΑΠΟΦΥΓΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ	272
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄	274
ΑΞΟΝΑΣ Α: Ο Πολιτισμός ως μέσον Επικοινωνίας για τη Βελτίωση των Διεθνών Σχέσεων	276
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ	279
<i>Στρατηγικός Σχεδιασμός</i>	279
<i>Εισηγήσεις Ανάλυσης και Σχεδιασμού Επικοινωνιακής Στρατηγικής για την Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική</i>	282
ΑΞΟΝΑΣ Β: Η Άσκηση Πολιτιστικής Διπλωματίας για την Αποφυγή Συγκρούσεων	279
<i>Ορισμός</i>	297
<i>Η Σύγκρουση στις Διεθνείς Σχέσεις</i>	297
<i>Αντίληψη και εικόνες της διεθνούς πραγματικότητας</i>	304
<i>Αντίκρουση της θεωρίας της «Σύγκρουσης των Πολιτισμών»</i>	306
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄	310
ΑΞΟΝΑΣ Γ: Ο Ρόλος του Πολιτισμού και των Τεχνών στην Ειρηνική Επίλυση των Διενέξεων	310
<i>Ο προσδιορισμός της Ειρήνης</i>	310
<i>Οι Τέχνες</i>	312
<i>Ορισμός</i>	312
<i>Οι τέχνες ως επικοινωνιακό μέσο στις Διεθνείς Σχέσεις</i>	315
<i>Περί Τέχνης</i>	317
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	320
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	325
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1	331
ΕΡΕΥΝΑ Α	331
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	363
ΕΛΛΗΝΙΚΗ	363
ΞΕΝΗ	369
ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	380

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Προλεγόμενα

Μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου και τις ραγδαίες αλλαγές στη δομή του διεθνούς συστήματος που ακολούθησαν, οι περιοχές «ένοπλης ειρήνης» που είχαν παραμείνει σε κατάσταση σταθερότητας κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, έγιναν πεδία ανάπτυξης εθνοτικών και εθνικιστικών διενέξεων. Στον Τρίτο Κόσμο οι εστίες κρίσεων έχασαν συστατικά της ψυχροπολεμικής διαμάχης χωρίς να μειωθεί η ένταση, η συχνότητα και η καταστροφικότητα των αντιπαραθέσεων τους.

Κατά την διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, σαν αποτέλεσμα της κατάργησης του διπολικού καθεστώτος και των αποικιοκρατικών εξαρτήσεων, νέα κράτη, εθνότητες και ομάδες συμφερόντων αναφέρονται που αναζητούν τη δική τους ταυτότητα και την εγκαθίδρυσή τους στη νέα τάξη πραγμάτων. Η διαδικασία δημιουργίας της ταυτότητας τους αυτής και της προβολής της, δεν απέχει και πολύ από την επικοινωνιακή προβολή μίας εταιρείας ή ενός προϊόντος¹. Η επικοινωνιακή προβολή των πολιτισμικών αξιών και στοιχείων σε διμερές ή πολυμερές επίπεδο, εντάσσεται στο πλαίσιο της διπλωματίας και ασκείται είτε από διεθνείς, δημόσιους, μη κυβερνητικούς οργανισμούς αλλά και από ιδιώτες.

Κατά τη διαμόρφωση του μεταψυχροπολεμικού διεθνούς συστήματος, νέα σενάρια προτάθηκαν από διεθνολόγους και ανάλογα θέματα

¹ Παναγιώτης Θεοδωρακόπουλος, *Πολιτικό Μάρκετινγκ, Λόμπυ και Διπλωματία*. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1999.

ανέκυψαν στις θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων και στη συνέχεια εφαρμόστηκαν στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Ένα από τα σημαντικότερα θέματα που επανέκαμψε στη διεθνή πολιτική της τελευταίας δεκαετίας, είναι αυτό του πολιτισμού². Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, ο ρόλος του πολιτισμού επανεξετάζεται στη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων και αναβαθμίζεται στην άσκηση της δημόσιας διπλωματίας. Οι κυβερνήσεις που τον έχουν θεσμοθετήσει ως ένα από τους πυλώνες της εξωτερικής τους πολιτικής, αναζητούν νέους τρόπους και μεθόδους αξιοποίησης των πολιτισμικών τους στοιχείων που θα χρησιμεύσουν ως μέσο επικοινωνίας για τη βελτίωση της εικόνας τους, αλλά και σαν εργαλείο που θα τους βοηθήσει να επηρεάσουν ή να επιβληθούν στο διεθνές σύστημα ή και σε άλλες χώρες.

Σκοπός της διατριβής αυτής, είναι η διερεύνηση του κατά πόσο ο πολιτισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής σαν επικοινωνιακό εργαλείο για τη βελτίωση των διεθνών σχέσεων. Ιδιαίτερη σημασία προσδίδεται στην εξεύρεση τρόπων προσέγγισης και αλληλοκατανόησης μεταξύ των λαών, που βρίσκονται σε συγκρουσιακό καθεστώς και κυρίως στην αναζήτηση μεθόδων πρόληψης των συγκρούσεων.

Οι δύο βασικοί στόχοι που επιδιώκει αυτή η μελέτη είναι:

- A. Να εξερευνηθούν και στη συνέχεια, να αξιοποιηθούν οι γνώσεις και οι στρατηγικές των χωρών που ασκούν συστηματικά πολιτιστική διπλωματία, για τον σχεδιασμό ενός μοντέλου επικοινωνιακής στρατηγικής της ελληνικής πολιτιστικής διπλωματίας. Βασικός σκοπός αυτού του μοντέλου είναι να προβάλει τις ελληνικές θέσεις στο διεθνές σύστημα..

² Yosef Lapid, and Kratochwil Friedrich (eds). *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Lynne Rienner, Boulder, CO, 1995.

B. Με την αξιοποίηση του πολιτισμού ως επικοινωνιακού μέσου στην εξωτερική πολιτική, να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις και οι μακροπρόθεσμοι στόχοι ειρηνικής γειτνίασης και συνεργασίας των λαών και των κυβερνήσεών τους, ειδικά στις γεωπολιτικές περιοχές όπου ανήκει (Βαλκάνια, Μεσόγειο).

Για τους να ανωτέρω λόγους,, στα κεφάλαια που ακολουθούν, θα εξετασθεί:

- Το διεθνές σύστημα και η διαμόρφωση της νέας παγκόσμιας τάξης μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου.
- Ο πολιτισμός στις Διεθνείς Σχέσεις κατά τη τελευταία δεκαετία. Εάν αποτελεί σύνδεσμο ή εμπόδιο για την βελτίωση και την ανάπτυξή τους.
- Η οργάνωση και εφαρμογή της πολιτιστικής διπλωματίας των ξένων χωρών, από ποιους φορείς, με ποιους στόχους και τρόπους ασκείται.
- Στην περίπτωση της Ελλάδας, τι συμβαίνει (case study); Υπάρχει εξωτερική πολιτιστική πολιτική και εάν ναι, πως ασκείται και εφαρμόζεται; Ποιοι είναι οι φορείς της και που την κατευθύνουν;

Η μελέτη αυτή στηρίζεται μεν σε θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων, εξετάζεται όμως κατά κύριο λόγο, η εμπειρική εφαρμογή της εξωτερικής πολιτικής σε επικοινωνιακό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, ερευνάται αφενός, κατά πόσο ο πολιτισμός και ειδικά οι τέχνες, χρησιμοποιούνται σαν επικοινωνιακό εργαλείο και κατά δεύτερο, εάν η διαφοροποίηση των στόχων της χρήσης του, μπορεί να οδηγήσει αντί στη σύγκρουση - σύμφωνα με τη θεωρία της «σύγκρουσης των πολιτισμών» - στην πρόληψη και αποφυγή της.

Για τον σκοπό αυτό, με τη μεθοδολογία που περιγράφεται παρακάτω, επιχειρείται να υποστηριχθεί η θέση της ερευνήτριας - ότι δηλαδή ο

πολιτισμός, και ειδικά οι τέχνες, μπορούν να λειτουργήσουν όχι μόνο για την επικοινωνιακή προβολή μίας χώρας στο διεθνές σύστημα, αλλά και περαιτέρω, για την βελτίωση των Διεθνών Σχέσεων μέσω της δημιουργικής συνεργασίας για την ειρηνική συνύπαρξη των λαών.

Η μελέτη ξεκινάει με τη διερεύνηση της υπάρχουσας κατάστασης. Δηλαδή, ποια είναι η οργάνωση του πολιτισμού διεθνώς (οι φορείς, οι πολιτικές, οι στόχοι) και στην Ελλάδα (case study), για να εντοπισθούν οι φορείς και οι σκοποί τους που ασκούν συστηματικά πολιτιστική διπλωματία. Στην περίπτωση της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής, εξετάζεται ποιες είναι οι χώρες και με ποιο τρόπο και στόχους την ασκούν για να εξακριβωθεί εάν η υπό εξέταση χώρα, κατά την άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας, χρησιμοποιεί τον πολιτισμό και ειδικά τις τέχνες, ως επικοινωνιακό εργαλείο για την προβολή μόνο των εθνικών της στόχων ή με την προοπτική κατοχύρωσης ασφάλειας και εξασφάλισης της ειρήνης σε ευρύτερο γεωπολιτικό χώρο.

Στη συνέχεια, διερευνάται ξεχωριστά τη περίπτωση(case-study) της Ελλάδας. Εάν και πως, χρησιμοποιεί τον πολιτισμό στην εξωτερική της πολιτική. Και τέλος, βάσει των συμπερασμάτων που εξήχθησαν μετά από την αξιολόγηση των στοιχείων που συλλέχθηκαν, αφενός: προτείνεται ένα μοντέλο επικοινωνιακής στρατηγικής για την ελληνική πολιτιστική πολιτική και αφετέρου, παρουσιάζεται η θέση της διατριβής, δηλαδή, ότι ο πολιτισμός με εστίαση στο χώρο των τεχνών, εκτός από μέσο εξυπηρέτησης εθνικών στόχων, μπορεί να αξιοποιηθεί και να αποβλέπει σε μία δημιουργική συνεργασία μεταξύ των λαών στοχεύοντας στον περιορισμό, έως την πρόληψη των συγκρούσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

2.1 Το Αντικείμενο της Μελέτης

Το αντικείμενο της παρούσης μελέτης είναι η εξέταση του ρόλου του πολιτισμού στις Διεθνείς Σχέσεις και η οργάνωση, εφαρμογή και οι στόχοι του πολιτισμού ως επικοινωνιακού εργαλείου στην εξωτερική πολιτική, κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο.

Πιο συγκεκριμένα, εξετάζονται, οι επικρατέστερες σχετικές θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων που εμφανίσθηκαν κατά την τελευταία δεκαετία, στο πλαίσιο της διαμόρφωσης της νέας παγκόσμιας τάξης. Η εφαρμογή της θεωρίας στην εξωτερική πολιτική με την άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας. Οι λόγοι για τους οποίους συγκεκριμένα κράτη ή οργανισμοί επέλεξαν να ακολουθήσουν συγκεκριμένη πολιτική και επικοινωνιακή συμπεριφορά. Η οργάνωση και άσκηση της ελληνικής πολιτιστικής διπλωματίας.

Με τη διατριβή αυτή γίνεται για πρώτη φορά, συνολική καταγραφή του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας του πολιτισμού ως πυλώνα της εξωτερικής πολιτικής των ξένων χωρών, σε σύγκριση με την ελληνική εξωτερική πολιτιστική πολιτική. Επίσης, για πρώτη φορά πραγματοποιήθηκε μακροχρόνια έρευνα (πέντε ετών) για τις πολιτιστικές δράσεις του Υπουργείου Εξωτερικών. Τα στοιχεία αυτά θα χρησιμοποιηθούν στις εισηγήσεις ενός μοντέλου επικοινωνιακής στρατηγικής για την Ελλάδα και στην αξιοποίηση του πολύτιμου αυτού εργαλείου διαπολιτισμικής επικοινωνίας, ως μέσο ανάπτυξης και της αποφυγής συγκρούσεων.

Διερευνώνται επίσης οι στόχοι της πολιτιστικής διπλωματίας και κατά πόσον εξυπηρετούν στενά εθνικά συμφέροντα των εκάστοτε

κυβερνήσεων, είτε ως άλλοθι της παρεμβατικής τους τακτικής, είτε ως μακροπρόθεσμη στρατηγική πολιτισμικής διείσδυσης σε άλλες χώρες. Για ποιους όμως λόγους, αξίζει να μελετηθεί η επικοινωνιακή και πολιτική συμπεριφορά των χωρών αυτών κατά τις υπό εξέταση περιόδους; Επέτυχε η επικοινωνιακή αυτή στρατηγική κάποιες ιδιαίτερες επιδόσεις σε σχέση με άλλα κράτη που έχουν ελλιπή οργάνωση της πολιτιστικής τους διπλωματίας – εξετάζεται η περίπτωση της Ελλάδας – τα οποία επίσης έχουν τις ίδιες ανάγκες επικοινωνίας και προβολής της εθνικής τους ταυτότητας και των πολιτιστικών τους αξιών; Και ακόμη, είναι δυνατή, σε επίπεδο θεωρίας των διεθνών σχέσεων και επικοινωνιακής πολιτικής η εξήγηση της συμπεριφοράς των ισχυρών αυτών κρατών σε σύγκριση με την έλλειψη στρατηγικής των λιγότερο ισχυρών, ή παρουσιάζονται προβλήματα στην αιτιολόγησή της; Επίσης, μήπως έχει ιδιαίτερη σημασία ότι τα αίτια και οι λόγοι ύπαρξης ή μη της πολιτικής και επικοινωνιακής στρατηγικής συμπεριφοράς των υπό εξέταση χωρών, εντοπίζονται σε επίπεδα ανάλυσης από όπου η - κυρίαρχη- θεωρία δεν αναμένει απαντήσεις;

2.2 Το Πρόβλημα

Το βασικό πρόβλημα που εξετάζει η παρούσα έρευνα, αποτελείται από δύο μέρη:

Πρώτον, Την αρνητική αντιμετώπιση του ρόλου του πολιτισμού στις διεθνείς σχέσεις, από διεθνολόγους και πολιτικούς με την αιτιολογία ότι η πολιτισμική ταυτότητα των διαφόρων κοινωνικών ομάδων μπορεί να δημιουργήσει «απειλή» για την ασφάλεια (συμφέροντα) των χωρών (ανεπτυγμένων).

Δεύτερον, Την περίπτωση της Ελλάδας, - η οποία εξετάζεται ξεχωριστά σαν case study, - λόγω αφενός, του σημαντικού ρόλου σταθεροποίησης που μπορεί να διαδραματίσει στις γεωπολιτικές στρατηγικές περιοχές όπου ανήκει (Βαλκάνια, Μεσόγειο) ως μοναδικό κράτος με ισχυρούς

δημοκρατικούς θεσμούς, ενταγμένο σε δυτικούς σχηματισμούς. Αφετέρου, λόγω του ιδιάζοντος φαινομένου, του ότι αν και ο πολιτισμός είναι επίσημα αναγνωρισμένος σαν το συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των άλλων χωρών και θεσμοθετημένα ενταγμένος ως τρίτος πυλώνας στην ελληνική εξωτερική πολιτική, εντούτοις, δεν έτυχε καμίας ιδιαίτερης αξιοποίησης στην επικοινωνιακή ή στην πολιτική στρατηγική της χώρας.

Η παρούσα έρευνα εκπονήθηκε με στόχο να απαντήσει σε ένα πρόβλημα επίκαιρο, που δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας ή σε βάθος μελέτης, μέχρι σήμερα.

Ο τομέας του πολιτισμού δεν αντιμετωπίστηκε ούτε από τους διεθνολόγους, ούτε από τα κράτη, ως παράγοντας που ρυθμίζει θετικά τις διεθνείς σχέσεις, προσβλέποντας στη δημιουργία τέτοιου είδους υποδομής και μακροπρόθεσμων στόχων που να μπορούν να εδραιώσουν μία λειτουργική βάση για την αποφυγή των συγκρούσεων. Παρ' όλες τις σχετικές οργανικές ρυθμίσεις για την ένταξη του πολιτισμού στην εξωτερική πολιτική, ως ένα εκ των βασικών πυλώνων της, εν τούτοις, στην πράξη, αντί να υποστηρίζεται επί της ουσίας, αποβλέποντας σε στόχους αναπτυξιακής πολιτικής ή βελτίωσης των διεθνικών σχέσεων, χρησιμοποιείται κυρίως στην εξυπηρέτηση εθνικών και ηγεμονικών στόχων, αιτιολογώντας την παρεμβατική τακτική ορισμένων κυβερνήσεων σε ξένες χώρες.

Για την επίλυση των δύο πτυχών του προβλήματος, γίνεται προσπάθεια να απαντηθούν τα ερωτήματα του κατά πόσο είναι δυνατό και με ποιό τρόπο, ο πολιτισμός μπορεί να λειτουργήσει ρυθμιστικά σε μελλοντική εφαρμογή, με ενδιάμεσο στόχο να προβληματίσει όσους προτείνουν, ή δεν προτείνουν λύσεις, παραμένοντας παθητικοί, ή παίρνουν αποφάσεις και συμβάλλουν στην διαμόρφωση του διεθνούς συστήματος.

Τέλος, η έρευνα αυτή προσδοκεί, εκτός από την ανάλυση και ερμηνεία του προβλήματος, να καταλήξει σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα και να προτείνει λύσεις ή εισηγήσεις πολιτικής.

2.3 Το Θεωρητικό Πλαίσιο

Εξαιτίας της έλλειψης προηγούμενης σχετικής διερεύνησης και βιβλιογραφίας, η διατριβή αυτή αναζητεί στοιχεία από τρεις σχετικούς τομείς των ανθρωπιστικών σπουδών: τις διεθνείς σχέσεις, την επικοινωνία και την ιστορία της τέχνης και των πολιτισμών.

Στηρίζεται επομένως σε θεωρίες των τριών παραπάνω επιστημών όπως: της παγκοσμιοποίησης, της ανάπτυξης, της ειρήνης, της σύγκρουσης, καθώς επίσης σε μελέτες που αφορούν την επιστροφή του πολιτισμού στις διεθνείς σχέσεις κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο, όπως της σύγκρουσης των πολιτισμών και του τέλους της ιστορίας. Επίσης σε θεωρίες και εφαρμογές της επικοινωνιακής πολιτικής, της μοντέρνας και σύγχρονης ιστορίας της τέχνης και της ιστορίας των πολιτισμών. Χρησιμοποιούνται ποιοτικά, ποσοτικά και στατιστικά στοιχεία για την διερεύνηση του θέματος, την ανάλυση και ερμηνεία των συμπερασμάτων.

2.4 Η Επιλογή της Χρονικής Περιόδου

Η επιλογή της χρονικής περιόδου 1989-1999 (όπως και των συγκεκριμένων περιπτώσεων που αναφέρονται παρακάτω), ικανοποιεί δύο βασικούς στόχους: Πρώτον, να αντικρουστούν βασικές αρχές της κυρίαρχης θεωρητικής προσέγγισης για τα αίτια των συγκρούσεων και της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών σε περίοδο πολυπολικού συστήματος. Πολυπολικό χαρακτηρίζεται το διεθνές σύστημα όταν στην περίοδο κατά την οποία αναφέρεται, κυριαρχούν

περισσότεροι από δύο διεθνείς πρωταγωνιστές. Προκειμένου να συμβεί αυτό, είναι μεθοδολογικά απαραίτητο να γίνει η εξέταση συγκεκριμένων περιπτώσεων κρατών που έχουν θεσμοθετήσει την πολιτιστική διπλωματία στην εξωτερική τους πολιτική. Δεύτερον, να αναζητηθούν σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία νέα επικοινωνιακά μέσα που θα εξυπηρετήσουν τους στόχους όχι μόνο των θεωριών περί αποφυγής συγκρούσεων και ειρήνης, αλλά κυρίως της εφαρμογής πολιτικών στρατηγικών για την πρόληψη των συγκρούσεων.

Συνακόλουθα, η χρονική περίοδος οριοθετείται με βάση τη λήξη της διάρκειας ενός διεθνούς συστήματος και της εκκίνησης διαμόρφωσης και λειτουργίας ενός νέου. Για τον λόγο αυτό, ως χρονικό σημείο εκκίνησης της μελέτης επιλέγεται το έτος 1989, κατά το οποίο, ένα σημαντικό γεγονός (η πτώση του τείχους του Βερολίνου τον Νοέμβριο 1989) σηματοδότησε το τέλος του υπαρκτού σοσιαλισμού και τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου. Ο κύκλος της χρονικής περιόδου που ακολουθεί, περιλαμβάνει τις νέες θεωρητικές και ιστορικές εξελίξεις και κλείνει το 1999, μετά την στρατιωτική επίθεση των Συμμάχων χωρών του ΝΑΤΟ στο Κοσσυφοπέδιο. Το τέλος της δεκαετίας αυτής, συμπίπτει χρονικά με το τέλος ενός αιώνα που έκλεισε όπως είχε αρχίσει: εμπόλεμο σύρραξη στη περιοχή των Βαλκανίων.

Συνεπώς, η οριοθέτηση της χρονικής περιόδου γίνεται με βάση το τέλος ενός διεθνούς συστήματος (διπολικού) και την αρχή ενός άλλου (πολυπολικού), που επιφέρει την ανακατάταξη της παγκόσμιας τάξης σε μία κοινωνία πολυπολιτισμική, μέσα από ένα άλλου τύπου είδος συγκρούσεων, των πολιτισμικών.

Συνεπώς, η παρούσα μελέτη αναλαμβάνοντας να εξετάσει την επικοινωνιακή και πολιτική συμπεριφορά συγκεκριμένων κρατών μέσω της πολιτιστικής τους διπλωματίας, σε περίοδο πολυπολιτισμού, επιχειρεί να εμπλουτίσει την διεθνή βιβλιογραφία με μία σειρά από συμπεράσματα που αφορούν στα αίτια αυτής της συμπεριφοράς σε περίοδο

πολυπολιτισμού επιδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό ευαισθησία όσον αφορά στις δομικές διαφοροποιήσεις του διεθνούς συστήματος (sensitivity to structural differences). Καταφέρνει, με τον τρόπο αυτό, να ελέγξει κατά πόσον τα συμπεράσματα της διεθνούς βιβλιογραφίας για τα αίτια των συγκρούσεων ισχύουν όταν το διεθνές σύστημα κυριαρχείται από περισσότερους από δύο πρωταγωνιστές.

2.5 Η Επιλογή των Συγκεκριμένων Κρατών και της Συγκεκριμένης Περίπτωσης (Case-Study)

Η επιλογή του συγκεκριμένων κρατών που εξετάζονται στη μελέτη, κάθε άλλο παρά τυχαία είναι. Τα υπό εξέταση ξένα κράτη, είναι αυτά που ασκούν εκ συστήματος πολιτιστική διπλωματία με συγκροτημένη υποδομή, φορείς και χρηματοδότηση, και ανήκουν ως επί το πλείστον, στην ομάδα των ανεπτυγμένων κρατών του κόσμου (G8). Η Ελλάδα, αντίθετα, είναι ένα από τα μη εύρωστα οικονομικά κράτη που όμως έχει σταθερούς δημοκρατικούς θεσμούς και ανήκει σε δυτικές συμμαχίες, αλλά και συγχρόνως στο χώρο των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών (Μεσόγειος, Βαλκάνια). Αν και διαθέτει πλούσιο παρελθόν και σύγχρονο δυναμικό στον πολιτιστικό τομέα, που θα μπορούσε να τον αξιοποιήσει στην εξωτερική της επικοινωνιακή και πολιτιστική της στρατηγική, εν τούτοις, όπως μαρτυρούν τα αποτελέσματα της έρευνας που διενεργήθηκε, ελάχιστες προσπάθειες γίνονται προς την κατεύθυνση αυτή.

Πράγματι, στο εμπειρικό μέρος της μελέτης (Μέρος Δ΄) και κατά την εξέταση της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της Ελλάδας σε περίοδο διεθνών ανακατατάξεων και ανάδειξης των πολιτισμικών ταυτοτήτων και αξιών, ελάχιστη είναι η συγκροτημένη υποδομή και οργάνωση που θα μπορούσε να αξιοποιήσει τα πολύτιμα πολιτιστικά της

στοιχεία και την συσπείρωση των Ελλήνων της Διασποράς για την άσκηση μίας δυναμικής και μακρόπνοης εξωτερικής πολιτικής.

Καμία πολιτική στρατηγική συμπεριφορά δεν ακολουθείται από την χώρα μας όσον αφορά την πολιτιστική διπλωματία, όχι μόνο στον ευρύτερο διεθνή χώρο, αλλά ιδιαίτερα, στις ευαίσθητες γείτονες περιοχές των Βαλκανίων και της Μεσογείου. Ευαίσθητες από πλευράς συγκρούσεων, όπου θα μπορούσε με μία συγκροτημένη στρατηγική συμπεριφορά, να συντελέσει αποτελεσματικά, εάν όχι τόσο στην πρόληψη, τουλάχιστον στη μείωση των συγκρούσεων, λαμβάνοντας και προτείνοντας μέτρα διεθνούς αναπτυξιακής συνεργασίας με τα απορρέοντα κοινά οφέλη.

2.6 Η Πρόκληση της Μελέτης: Αντικρούοντας την “Θεωρία των Συγκρούσεων των Πολιτισμών”

Η παραπάνω διαπίστωση έχει μεγάλη σημασία αφενός για την θεωρία των διεθνών σχέσεων, διότι στηρίζεται στις βασικές αρχές της “θεωρίας των συγκρούσεων”, και αντικρούει τη θεωρία της «σύγκρουσης των πολιτισμών» (clash of civilizations) που αναπτύχθηκε μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, αναδεικνύοντας νέα στοιχεία για τη συμπλήρωση των υφισταμένων θεωριών, περιλαμβανομένων «της ειρήνης» και «της αποφυγής συγκρούσεων» (conflict resolution).

Αφετέρου, η μελέτη αυτή είναι σημαντική, διότι προτείνει εναλλακτικές λύσεις για την θετική και αποτελεσματική χρήση του πολιτισμού προτείνοντας τρόπους για την εξάλειψη της «απειλής» και την κατοχύρωση της ασφάλειας των χωρών.

Επίσης οι εισηγήσεις για τον σχεδιασμό ενός μοντέλου επικοινωνιακής στρατηγικής με κοινωνικούς στόχους, που προτείνει, δημιουργεί τις προϋποθέσεις μίας διεθνούς αναπτυξιακής συνεργασίας με

μακροπρόθεσμους στόχους. Με τον τρόπο αυτό, μεταφέρεται το κέντρο βάρους από το πολιτισμικό στοιχείο ταυτότητας των θρησκειών και των δογμάτων - οι διαφοροποιήσεις των οποίων γίνονται αφορμή για διεκδικήσεις και συγκρούσεις σε περίοδο πολυπολικού συστήματος - σε άλλο συστατικό πολιτισμικό στοιχείο, αυτό των τεχνών. Άλλωστε, οι τέχνες ήταν αυτές που κατέγραψαν την ιστορία του κάθε λαού και αποτέλεσαν την ταυτότητα των πολιτισμών τους. Είναι σαφές ότι ένα κυκλαδικό είδωλο ταυτίζεται με τον ελληνικό κυκλαδικό πολιτισμό, όπως και ένα έργο του Μιχαήλ Άγγελου με την Ιταλία την εποχή της Αναγέννησης..

Ως προς τη θεωρία της «σύγκρουσης των πολιτισμών» (clash of civilizations), αυτή δεν μπορεί να στηρίζει τα αίτια των συγκρούσεων με βάση μόνο τις πολιτισμικές διαφορές, ούτε να εξηγήσει την “σύνθετη” πολιτική στρατηγική συμπεριφορά/ές των κρατών οι οποίες εμπεριέχουν εκτός από τα στοιχεία της αυτονομίας, και τα στοιχεία του κέρδους (εδαφικού ή /και οικονομικού).

Επιπρόσθετα, και ως συνέπεια της παραπάνω διαπίστωσης, δεν υφίσταται -όπως η θεωρία των συγκρούσεων προβλέπει - μια αιτιώδης σχέση (causal relationship) ανάμεσα στο αίτιο (πολιτισμικές διαφορές) και το αποτέλεσμα(outcome), (στρατηγική συμπεριφορά) αλλά, όπως η προτεινόμενη θεωρητική προσέγγιση της μελέτης θα αποδείξει, ανάμεσα στο αίτιο και το αποτέλεσμα παρεμβάλλονται με καθοριστικό τρόπο διαδραματίζοντας καταλυτικό ρόλο, συγκεκριμένες εξαρτημένες μεταβλητές.

2.7 Χρησιμότητα

Η μελέτη των αιτιών της επιτυχημένης πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των οικονομικά εύρωστων κρατών και ενός λιγότερο ανεπτυγμένου κράτους, σε περίοδο πολυπολισμού, έχει -πέραν των

παραπάνω, - θεωρητικής σημασίας, λόγων- την εξής πρόσθετη χρησιμότητα:

- Η προτεινόμενη θεωρία και μέθοδος για την αποφυγή των συγκρούσεων καταφέρει να απαντήσει σε ένα -ίσως σημαντικότερο από το ΓΙΑΤΙ τα κράτη ακολουθούν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που ακολουθούν - ερώτημα, το οποίο αναφέρεται στο ΠΟΙΑ συγκεκριμένη πολιτική και επικοινωνιακή συμπεριφορά μπορεί ένα λιγότερο ανεπτυγμένο κράτος να ακολουθήσει, αφενός για να βελτιώσει τη θέση του στο διεθνές σύστημα και αφετέρου, για να συντελέσει αποτελεσματικά στην πρόληψη των συγκρούσεων. Όπως θα αποδειχθεί από την μελέτη: *Όταν ατομικού και κρατικού χαρακτήρα προτεραιότητες “δικαιολογούν” (justify) ανάλογη στρατηγική συμπεριφορά.*
- Τα συμπεράσματα της μελέτης καλύπτουν μία σύγχρονη και ιδιαιτέρως σημαντική ανάγκη της ακαδημαϊκής έρευνας και μελέτης, καθώς η τελευταία επιδιώκει να επιτύχει τη μετουσίωση των θεωρητικών συμπερασμάτων και την προσφορά προς τους διαμορφωτές αποφάσεων της εξωτερικής πολιτικής γνώσης με τη πολιτική χρησιμότητα (policy relevant knowledge).³
- Η γνώση των αιτιών της επιτυχημένης εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής των ανεπτυγμένων χωρών της Δύσης, μπορεί να αποβεί χρήσιμο μάθημα για τους Έλληνες πολιτικούς και ακαδημαϊκούς αναλυτές, επιτρέποντάς τους να εξαγάγουν χρήσιμα πρακτικά συμπεράσματα και να κάνουν πράξη την σοφή ρήση του George Santayana: “Όσοι δεν αναγνωρίζουν τα λάθη τους και δεν διδάσκονται από αυτά είναι καταδικασμένοι να τα επαναλάβουν”.

³ Δ.Κ. Κώνστας - Π.Ι. Τσάκωνας (επιμ.), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Εσωτερικές και Διεθνείς Παράμετροι*. «Το Διεθνές Περιβάλλον, οι Εσωτερικοί Περιορισμοί και ο Συνδυασμός Μελέτης και Πρακτικής Άσκησης της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής». Οδυσσέας, Αθήνα, 1994, σελ. 19-29.

- Τέλος, τα συμπεράσματα και οι προβλέψεις της μελέτης σχετικά με την επιτυχημένη πολιτική στρατηγική ενός αδύνατου κράτους σε περίοδο κατά την οποία το διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται ως πολυπολικό μπορεί να αποδειχθούν εξαιρετικά χρήσιμα στη σημερινή μεταδιπολική εποχή, κατά την οποία το διεθνές σύστημα προσλαμβάνει χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες πολυπολικού συστήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Μεθοδολογία

Θα πρέπει κατ' αρχάς να τονιστεί ότι η μελέτη αυτή επιχειρεί να καλύψει ένα διαπιστωμένο κενό στη διεθνή βιβλιογραφία και αναφέρεται στην απουσία μελετών οι οποίες: α) θα αναζητούν απαντήσεις σε βασικές θεωρητικές υποθέσεις του κλάδου των διεθνών σχέσεων, υπερβαίνοντας την συνήθη -στείρα θεωρητικά- προσπάθεια για την ανεύρεση απαντήσεων σε άμεσα πολιτικά προβλήματα ή κυβερνητικού χαρακτήρα επιδιώξεις β) θα αντιμετωπίζουν με μεγαλύτερη προσοχή την ιδιαίτερα παραμελημένη διάσταση του ρόλου του πολιτισμού στις διεθνείς σχέσεις και την εφαρμογή της θεωρίας στην εξωτερική πολιτική. γ) θα αναζητούν τη δυναμική της εσωτερικής δομής των κρατών καθώς και τους τρόπους που εσωτερικοί πολιτικοί παράγοντες επηρεάζουν τις επιλογές των κρατών όσον αφορά τις επικοινωνιακές και πολιτικές τους στρατηγικές και δ) θα εξερευνούν νέα μέσα, τρόπους και μεθόδους που να μπορούν να υποστηρίξουν την εφαρμογή συγκεκριμένων στρατηγικών για την πρόληψη και αποφυγή των συγκρούσεων, αποφεύγοντας όσο το δυνατόν περισσότερο την εξυπηρέτηση εθνικών συμφερόντων. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, οι μελέτες αυτές θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα

συμφέροντα του ανθρώπινου γένους σ' ένα ειρηνικό πλαίσιο συνύπαρξης και υπεράνω οποιωνδήποτε διακρίσεων και διαφορών (φυλετικών, πολιτισμικών, φύλου κ.λ.π.)

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί, ότι η μελέτη αυτή ανήκει στην κατηγορία των "Θεωριών Μέσου Βεληνεκούς" (middle-range theories) η προσπάθεια των οποίων εντοπίζεται στην εξέταση και ανάλυση συγκεκριμένων διεθνών φαινομένων (αίτια συγκρούσεων σε πολυπολικό σύστημα, των επικοινωνιακών και πολιτικών συμπεριφορών των υπό εξέταση κρατών) μέσω του εμπειρικού ελέγχου θεωρητικών υποθέσεων εργασίας. Η συστηματική έρευνα αποτελεί βασική προϋπόθεση των θεωριών αυτού του είδους ενώ ο απώτερος στόχος τους υπερβαίνει τα όρια της εξήγησης των διεθνών φαινομένων και αναφέρεται τόσο στην ενδυνάμωση (ή περιορισμό) των θεωρητικών υποθέσεων μέσω της πιθανής (λόγω συμπερασμάτων) αύξησης (ή μείωσης) της αξιοπιστίας τους όσο και στην δυνατότητα μερικών γενικεύσεων (partial generalizations) ή ακόμα και προβλέψεων (predictions).⁴

3.1 Μεθοδολογικά Βήματα

Για να διασφαλισθεί η μεγαλύτερη δυνατή διεισδυτικότητα και ανάλυση, επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος έρευνας (qualitative research).

Ως εργαλεία για την ποιοτική μέθοδο, χρησιμοποιήθηκαν:

- A. Συνεντεύξεις α) προσωπικές με τη μέθοδο των ανοικτών ερωτήσεων και β) γραπτές με τη μέθοδο των κλειστών ερωτήσεων
- B. Ομάδες εστίασης.

⁴ J. Lapalombara, *Comparative Politics*, "Macrotheories and Microapplications in Comparative Politics", No.1. 1968, σελ. 55.

Τα ερωτηματολόγια των συνεντεύξεων περιείχαν άλλοτε κλειστές και άλλοτε ανοικτές ερωτήσεις με ενιαίο θεματικό πυρήνα.

Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση απορρίπτει τις, στατιστικού (με, ενδεχομένως, μεγάλο αριθμό μεταβλητών) ή περιγραφικού χαρακτήρα, προσεγγίσεις και εστιάζει την προσοχή της στην εξέταση συγκεκριμένων κρατών και ειδικότερα, συγκεκριμένης περίπτωσης (case-study). Αυτή η μεθοδολογική πορεία, μολονότι δεν αποτελεί την ιδανικότερη λύση για ποσοτικού χαρακτήρα επαληθεύσεις των θεωριών, εν τούτοις είναι ικανή να ενδυναμώσει και να καταστήσει περισσότερο αξιόπιστη την συγκεκριμένη θεωρητική υπόθεση εργασίας, στο βαθμό, βεβαίως, που οι προβλέψεις της επαληθεύονται όταν ελεγχθούν εμπειρικά.

Το κύριο μέρος στηρίζεται σε πρωτογενείς πηγές, στη πολιτική ανάλυση, στις παραπάνω θεωρίες και μελέτες και άλλο αρχειακό υλικό που καλύπτει τη περίοδο της μεταψυχροπολεμικής εποχής (1989-1999) αλλά και επιλεγμένων άλλων περιόδων. Υποστηρίζεται από τα συμπεράσματα ερευνών που αποτελούν τις δευτερογενείς πηγές αυτής της μελέτης.

Διευκρινίζεται, ότι τη μελέτη αυτή δεν ενδιαφέρει η με εξαιρετική ακρίβεια και πληρότητα η ιστορική εκτίμηση των πολιτικών στρατηγικών που ακολουθούν τα υπό εξέταση κράτη στη συγκεκριμένη περίοδο. Αντίθετα, ο στόχος της εντοπίζεται στην "μετουσίωση" των σύνθετων και λεπτομερειακών δεδομένων σε συγκεκριμένα θεωρητικά υποδείγματα.

Επισημαίνεται επίσης, ότι η υιοθετούμενη μεθοδολογική προσέγγιση επιβάλλει στην ερευνήτρια να λειτουργήσει επιλεκτικά (selectively) και σε υψηλό βαθμό υποκειμενικά (subjective analysis / individual scholarship / highly personal research) προχωρώντας στην εξέταση μόνον εκείνων των στοιχείων (διαστάσεις ιστορικών γεγονότων) που η ίδια θεωρεί ως περισσότερο σχετικά με τους στόχους της μελέτης της.

Επίσης, αναπόφευκτη εκ μέρους της ερευνήτριας, είναι η απλοποίηση (simpification) της σύνθετης ιστορικής πραγματικότητας. Διευκρινίζεται

ότι, η “υποκειμενικότητα” και η “επιλεκτικότητα” ως χαρακτηριστικές λειτουργίες της ερευνήτριας καθώς και το στοιχείο της απλούστευσης των σύνθετων ιστορικών δεδομένων, δεν συνεπάγονται ότι τίθεται σε κίνδυνο η εγκυρότητα των συμπερασμάτων της μελέτης ή η χρησιμότητα της θεωρητικής της υπόθεσης.

3.2 Ο Σχεδιασμός της Έρευνας

Η μελέτη ξεκινάει στο δεύτερο μέρος με μία ιστορική αναδρομή από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την διαμόρφωση της Νέας Διεθνούς Τάξης για να αποτυπώσει το ευρύτερο πεδίο του διεθνούς συστήματος εντός του οποίου οι χώρες προβάλλουν και υποστηρίζουν τις θέσεις τους μέσω της εξωτερικής τους πολιτικής.

Γίνεται μία εκτενής αναφορά στο φαινόμενο της επιστροφής του πολιτισμού στις Διεθνείς Σχέσεις και τις επικρατέστερες πολιτισμικές αξίες της εξεταζομένης περιόδου. Το φαινόμενο αυτό δεν είναι καινούργιο γιατί οι αρχικές αναφορές για το ρόλο του πολιτισμού στις διεθνείς σχέσεις είχαν ξεκινήσει από τον Arnold Toynbee και τον Max Weber στο πρώτο ήμισυ του αιώνα. Η νεώτερες αναφορές πλαισιώνονται από τις επικρατέστερες απόψεις και θεωρίες που εμφανίσθηκαν στη πρόσφατη ιστορία των διεθνών σχέσεων από τους διεθνολόγους Huntington και Fukuyama και από την κριτική που τους ασκήθηκε. Με την πλαισίωση αυτή, επιδιώκεται να εξετασθεί κατά πόσο πράγματι ο πολιτισμός μπορεί να αποτελέσει σύνδεσμο ή εμπόδιο στις διαπολιτισμικές και διεθνικές σχέσεις.

Στο τρίτο μέρος, η έρευνα μεταφέρεται από τον χώρο της θεωρίας στο πεδίο εφαρμογής των διεθνών σχέσεων, δηλαδή, στην εφαρμογή της εξωτερικής πολιτικής.

Για την αποτελεσματικότερη διερεύνηση του ρόλου που διαδραματίζει ο πολιτισμός στην εξωτερική πολιτική των ξένων χωρών, συντάχθηκε και

απεστάλη ερωτηματολόγιο στα πολιτιστικά τμήματα των πρεσβειών όλων των χωρών που εκπροσωπούνται στην Ελλάδα. Η περίπτωση της Ελλάδος εξετάζεται ξεχωριστά, σαν case study.

Από τις χώρες που απάντησαν, επελέγησαν αυτές που διακρίθηκαν για την συστηματική οργάνωση, λειτουργία, υποστήριξη και τους στόχους της πολιτιστικής τους διπλωματίας.

Οι καλύτερα οργανωμένες χώρες αποδεικνύεται ότι είναι αυτές που συστηματικά ασκούν εξωτερική πολιτιστική πολιτική, με συγκεκριμένους κατευθυντήριους στόχους και θεσμοθετημένους εκτελεστικούς φορείς που είναι οι μορφωτικοί σύμβουλοι ή τα μορφωτικά ιδρύματα. Σχεδόν, όλες από αυτές ανήκουν στην G8, δηλαδή, στην ομάδα των 8 πλέον ανεπτυγμένων χωρών του κόσμου και επέλεξαν τον πολιτισμό σαν επικοινωνιακό εργαλείο που εξυπηρετεί τους στόχους και τις κατευθύνσεις της εξωτερικής τους πολιτικής. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας οδηγεί σε διεξαγωγή συμπερασμάτων για το πώς ο πολιτισμός και ειδικά οι τέχνες, μπορούν να αποτελέσουν ένα επικοινωνιακό εργαλείο στις διεθνείς σχέσεις.

Στο τέταρτο μέρος της διατριβής, διερευνάται ξεχωριστά η περίπτωση της Ελλάδος ως χώρας ειδικού ενδιαφέροντος, λόγω της στρατηγικής γεωπολιτικής θέσης που βρίσκεται, μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Εξετάζεται το εάν και κατά πόσο αξιοποιείται ο πολιτισμός στην εφαρμογή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Για τον σκοπό αυτό, χρησιμοποιείται αρχειακό υλικό και δημοσιεύματα ελληνικού και ξένου τύπου για την καταγραφή των ελληνικών πολιτιστικών δραστηριοτήτων στο εξωτερικό. Συντάχθηκαν ερωτηματολόγια και απεστάλησαν σε όλους τους ελληνικούς δημόσιους φορείς που έχουν ως αντικείμενο την παραγωγή και προβολή του πολιτισμού στο εξωτερικό, για να διαπιστωθεί κατά πόσο η ελληνική κυβέρνηση αποδίδει σημασία και υποστηρίζει αυτές τις δραστηριότητες, για την καλύτερη έκβαση των

παραπάνω διερευνήσεων. Με πρωτοβουλία της ερευνήτριας, διοργανώθηκε ένα συνέδριο στο ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών με θεματικό πυρήνα της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής και της πολιτιστικής διπλωματίας, όπου προσκλήθηκαν εκπρόσωποι ελληνικών και ξένων, κυβερνητικών και μη φορέων, με το παραπάνω αντικείμενο.

Στο πέμπτο μέρος, η ερευνήτρια στηριζόμενη στα συμπεράσματα των ερευνών που διενήργησε στα δύο προηγούμενα μέρη (τρίτο και τέταρτο), προτείνει εισηγήσεις για τα στάδια του σχεδιασμού μίας επικοινωνιακής στρατηγικής για την ελληνική πολιτιστική διπλωματία.

Με τη βοήθεια του «θεωρητικού εργαλείου» δηλαδή των εξεταζόμενων θεωριών και του «εμπειρικού» που στηρίζεται στα συμπεράσματα των ερευνών, επιδιώκεται: αφενός η αντίκρουση της θεωρητικής προσέγγισης για τη σύγκρουση των πολιτισμών και αφετέρου, η υποστήριξη της θέσης ότι ο πολιτισμός και ειδικά οι τέχνες, μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως επικοινωνιακό εργαλείο στην εξωτερική πολιτική για τη βελτίωση των διεθνικών σχέσεων, αποσκοπώντας στην διεθνή αναπτυξιακή συνεργασία και στην ειρηνική συμβίωση των λαών. Η βελτίωση των διεθνικών σχέσεων αναφέρεται στην δυνατότητα καλύτερης επικοινωνίας των ζωτικών θεμάτων και αξιών της κάθε χώρας, ενδυναμώνοντας παράλληλα τις θέσεις της στο διεθνές σύστημα. Τέτοιοι στόχοι μπορεί να επιτευχθούν με την επιδίωξη ισχυροποίησης ενός πλαισίου διεθνούς αναπτυξιακής συνεργασίας στο οποίο εντάσσονται και οι πολιτιστικές ανταλλαγές, αντικαθιστώντας τους στόχους επιβολής ηγεμονικής κυριαρχίας, με εκείνους που μέσα από τη δημιουργική παραγωγή θα θέσουν τις βάσεις για μία ειρηνικότερη συνύπαρξη στον πλανήτη.

Για την πορεία αυτής της έρευνας, ελήφθησαν υπόψη πολλές παράμετροι που συνθέτουν το πρόβλημα (όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο) και αναλύονται, προκειμένου να ερμηνευθούν με επάρκεια. Το θεωρητικό πλαίσιο προτάσεων που στηρίζεται σε αυτή την ανάλυση και ερμηνεία, θα μπορούσε να συνεισφέρει γνώσεις στον σχεδιασμό

επικοινωνιακής και στρατηγικής πολιτικής με στόχο την αποτελεσματική προβολή των ζωτικών θεμάτων της σύγχρονης πολιτείας και την εικόνα του έθνους (Nation image) για να γίνει γνωστή, αξιόπιστη κι ευμενώς αποδεκτή στη διεθνή κοινότητα. Από επιστημονικής πλευράς επιδιώκεται να δοθούν αξιόπιστες απαντήσεις, που να έχουν το τεκμήριο της εφαρμοσιμότητας και της λειτουργικότητας στη χάραξη επικοινωνιακής και στρατηγικής πολιτικής.

3.3 Οι Πηγές της Έρευνας

Οι πηγές από τις οποίες αντλήθηκαν τα στοιχεία είναι πρωτογενείς και δευτερογενείς: από τους ασκούντες εξωτερική πολιτιστική πολιτική, επίσημο αρχειακό υλικό, έντυπα μέσα πληροφόρησης, σύγχρονα τεχνολογικά μέσα όπως το διαδίκτυο, CD Rom, μικροφίλμ. Επίσης, άρθρα ημερήσιου και περιοδικού τύπου, και βιβλιογραφία. Όσον αφορά στη βιβλιογραφία, η επιλογή έγινε με βάση την επιστημονικά τεκμηριωμένη γνώση του περιεχομένου τους.

Όπως παρατηρήθηκε και στην εισαγωγή, η έλλειψη έρευνας, σχετικών μελετών και βιβλιογραφίας, κατέστησε ιδιαίτερα δύσκολο τον εντοπισμό τεκμηριωμένων επιστημονικών στοιχείων. Κατά μεγάλο μέρος, στηρίχθηκε σε πρωτογενές θεωρητικό υλικό, σε εμπειρικά στοιχεία και σε πηγές άλλων επιστημονικών τομέων. Επίσης, επειδή ο πολιτισμός δεν μπορεί να αποτελεί το μοναδικό δείκτη επικοινωνίας μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, η επέκταση της έρευνας στην αναζήτηση άλλων μέσων, αποφεύχθηκε λόγω κυρίως των περιοριστικών δυνατοτήτων μίας διατριβής. Είναι πολύ σημαντικό να παραδεχθούμε εκ των προτέρων, ότι ο ρόλος του πολιτισμού επισκιάζεται από τις πολιτικές αποφάσεις σε κρατικό ή ατομικό επίπεδο. Οι διαστάσεις του άρα, είναι φυσικό να περιορίζονται μέσα στα καθορισμένα πλαίσια ελέγχου μίας πολιτικής ηγεσίας και στις απαιτήσεις και τα ενδιαφέροντα του κοινωνικού συνόλου ή των ομάδων κοινωνικής πίεσης.

3.4 Τα αποτελέσματα της έρευνας

Για τη συγκέντρωση, επεξεργασία και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν σύγχρονες τεχνολογίες. Τα νέα ψηφιακά μέσα διευκόλυναν τη συλλογή, διακίνηση και αποθήκευση των δεδομένων, τη διενέργεια πολύπλοκων αναλύσεων και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων. Για τις παραπάνω διαδικασίες χρησιμοποιήθηκαν τα εξής προγράμματα Η/Υ: Word 95 έως 2000, Excel, SPSS (Statistical Package for the Social Sciences).

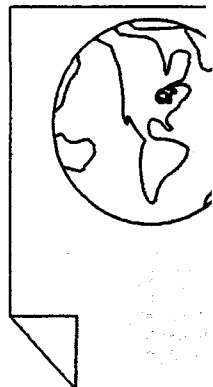
Η εξασφάλιση πρόσβασης σε διεθνή δίκτυα πληροφοριών και η δυνατότητα επικοινωνίας με την επιστημονική κοινότητα μέσω του ηλεκτρονικού διαδικτύου (internet) που αναπτύχθηκε κατά τα τελευταία δύο χρόνια της έρευνας, προσέφεραν μία αμεσότητα στην παρακολούθηση του υπό μελέτη πεδίου, επιταχύνοντας την συγκέντρωση και παρουσίαση των δεδομένων.

Τα αποτελέσματα αναλύονται σε θεωρητική βάση και παρουσιάζουν προβληματισμούς και πολιτικές προτάσεις με χαρακτηριστικά της εφικτής πρακτικής προσέγγισης και εφαρμογής.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

1. Οι Διεθνείς Σχέσεις στη Μεταψυχροπολεμική Περίοδο (1989-1999)

Στο τέλος του εικοστού αιώνα και στην αρχή του νέου, οι διεθνείς εξελίξεις αλλάζουν με ραγδαία ταχύτητα. Η κατάργηση των συνόρων και ο επαναπροσδιορισμός τους, η πτώση των πολιτικών και των καθεστώτων και η εμφάνιση νέων εθνοτήτων και κρατών, αποτελούν πλέον αδιαμφισβήτητα γεγονότα. Μικρές ή μεγάλες κρίσεις ή συγκρούσεις, άλλοτε αιματηρές και άλλοτε αναίμακτες, σφραγίζουν καθημερινά τις διεθνείς ειδήσεις. Η οικονομία που συνήθως παίζει αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση των διεθνών εξελίξεων τείνει με την απελευθέρωση των κανόνων της αγοράς, να μετατραπεί σε παγκόσμια, όπου τα μεγάλα κεφάλαια θα διακινούνται χωρίς κρατικές παρεμβάσεις και περιορισμούς ανάλογα με την αγορά εργασίας και τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα.

Ο κόσμος μας φαίνεται να γίνεται όλο και πιο μικρός, είτε λόγω της ταχύτατης εξέλιξης στις επικοινωνίες, τις μεταφορές και την υψηλή

δεκαετία, δημιουργήθηκαν και εξακολουθούν να εμφανίζονται νέα γνωστικά αντικείμενα για τη μελέτη και διερεύνηση των κοινωνικών και τεχνολογικών αλλαγών που προέκυψαν. Από τη διασταύρωση των κλασικών κλάδων, εμφανίσθηκαν νέες επιστήμες με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη γνωστική επιστήμη για να φωτίσουν τα φαινόμενα του ανθρώπινου νου, της σκέψης και της λύσης των προβλημάτων.

Η εξέλιξη της τεχνολογίας – εκτός των άλλων – στις ανθρωπιστικές επιστήμες και κυρίως στην εφαρμογή τους, βοηθά στη διαδικασία επίλυσης προβλημάτων και λήψης αποφάσεων, χωρίς να χρειάζεται να κατανοεί κανείς τη γνώση και τις διαδικασίες στις οποίες στηρίζονται. Για παράδειγμα, μπορεί να κάνει κανείς εξαιρετικά πολύπλοκους στατιστικούς υπολογισμούς για να επιλέξει μεταξύ εναλλακτικών αποφάσεων χωρίς να έχει ανάγκη να κατανοεί τη στατιστική διαδικασία. Έτσι μπορεί να πάρει πολιτικές ή οικονομικές αποφάσεις που στηρίζονται στη διαχείριση τόσο πολύπλοκων σχέσεων που κανένας νους δεν μπορεί να διαχειρισθεί εύκολα από μόνος του.

Μία πρώτη προσέγγιση του εντοπισμού των σημερινών διεθνών προβλημάτων, είναι αυτή της ανάλυσης των σημαντικότερων δυναμικών επιρροής που διαμόρφωσαν τις Διεθνείς Σχέσεις της τελευταίας εικοσαετίας και τη Νέα Παγκόσμια Τάξη μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Σύμφωνα με τις σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις⁵, οι δυναμικές αυτές, οφείλονται κυρίως στον ρόλο που διαδραματίζουν η οικονομία και ο πολιτισμός στις Διεθνείς Σχέσεις ως σημαντικά στοιχεία για τη διαμόρφωση και την εξέλιξή τους.

Στην αρχή μίας νέας χιλιετίας και δέκα χρόνια μετά τη κατάργηση του δίπολου των υπερδυνάμεων, δεν έχει εμφανισθεί ακόμη ένα νέο διεθνές πολιτικό σύστημα που θα μπορούσε να αντικαταστήσει αυτό που

⁵Daniel S. Papp, "Contemporary International Relations". *Frameworks for Understanding*, Allyn and Bacon, Massachusetts, 1997

δημιουργήθηκε μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πόλεμου. Η Σοβιετική Ένωση που αποτελούσε τη μία από τις δύο μεγάλες δυνάμεις του πλανήτη από το 1945 έως το 1991, αυτοκαταστράφηκε από εσωτερικά πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και εθνικά προβλήματα. Οι ΗΠΑ, η δεύτερη και μόνη εναπομείνασα υπερδύναμη, παραμένει ενωμένη και στρατιωτικά ισχυρή. Μετά από αλλεπάλληλες οικονομικές κρίσεις, κατάφερε να σταθεροποιηθεί και να στερεωθεί, εξακολουθώντας όμως να αντιμετωπίζει σοβαρά κοινωνικά προβλήματα και να αναζητεί ένα νέο ρόλο στο διεθνές σύστημα της μεταψυχροπολεμικής περιόδου.

Η διεύρυνση της Ευρωατλαντικής Συμμαχίας, η διεθνής καιιταλιστική τάξη που καθιέρωσε η αμερικανική ηγεμονία μετά τον πόλεμο και μία πρωτοφανής για τα χρονικά του Διεθνούς Δικαίου, παράβαση των κανόνων του, επικυρώνουν στις ΗΠΑ τον ρόλο της υπερδύναμης. Μίας υπερδύναμης όμως του παραλόγου, που καταφέρει να στρέψει τα βλέμματα της διεθνούς επικαιρότητας στις συζυγικές απιστίες του Προέδρου της, αναλώνοντας αμύθητα ποσά και ατελείωτες ώρες τηλεθέασης. Και σαν επιστέγασμα, αναλαμβάνει τη διαιτησία όχι μόνο της διεθνούς τάξης, αλλά και της στρατιωτικής παρέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις άλλων χωρών. Με το πρόσχημα της διευρυμένης Ευρωατλαντικής Συμμαχίας, αναλαμβάνει την πρωτοβουλία της στρατιωτικής επέμβασης για την επίλυση των εσωτερικών πλέον προβλημάτων σε περιοχές εκτός της κυριαρχίας της, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τον ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Συμβουλίου της Ευρώπης ή του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών.

Οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης επιδιώκουν σε πρώτο στάδιο την οικονομική και σε επόμενο στάδιο την πολιτική ένωση, ενώ οι χώρες ΚΑΕ εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν σοβαρότατα οικονομικά και κοινωνικοπολιτικά προβλήματα μετά τις ριζικές αλλαγές που προέκυψαν από την κατάρρευση του «υπαρκτού» σοσιαλισμού.

Η Ιαπωνία αναδύεται σε μία νέα οικονομική δύναμη στο διεθνές προσκήνιο με πολύ ανταγωνιστικές προδιαγραφές αλλά και εσωτερικά πολιτικοοικονομικά προβλήματα. Νέο πρωταγωνιστικό ρόλο ετοιμάζεται να παίξει και η πολυπληθής Κίνα με την ραγδαία οικονομική ανάπτυξη που σημείωσε κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών και την επανένταξη του εύρωστου Χονγκ-Κονγκ στους κόλπους της. Εντούτοις, η εσωτερική αστάθεια και η αδυναμία αρχηγικής διαδοχής, προσθέτουν ένα μεγάλο βάρος στα εσωτερικά προβλήματα της χώρας, ενώ στο διεθνή χώρο, καταβάλλεται προσπάθεια αποκατάστασης της εικόνας στην κοινή γνώμη για να βελτιωθεί η εικόνα της χώρας που αμαύρωσε η μεγάλη "σφαγή" του 1989 όπου σκοτώθηκαν χιλιάδες φοιτητές και εργάτες διαδηλωτές για τη δημοκρατία.

Στην πολύπαθη Μέση Ανατολή, οι προβλέψεις για σταθερότητα και ειρηνική συνύπαρξη παραμένουν απαισιόδοξες, παρόλο ότι έχει προηγηθεί η ιστορική συμφωνία ειρήνης μεταξύ του Ισραήλ και του Οργανισμού Απελευθέρωσης Παλαιστίνης (ΟΑΠ).

Η Νότιος Αφρική συντέλεσε κι αυτή με τη σειρά της, στις παγκόσμιες ιστορικές αλλαγές των τελευταίων ετών με την κατάλυση του Apartheid, την επαναφορά του Νέλσον Μαντέλα στην εξουσία και την πλειοψηφία της κυβερνητικής εκπροσώπησης από μαύρους υπηκόους.

Ταχύτατες εξελίξεις συνέβησαν και στις χώρες της Νοτίου Αμερικής, όπου οι αλλαγές των πολιτικών καθεστώτων διαδέχονταν η μία την άλλη. Οι νέες κυβερνήσεις καταβάλλουν επίπονες προσπάθειες για να καταφέρουν να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις και ανακατατάξεις που απειλούν τη σταθερότητα και ισορροπία των νέων πολιτικών συστημάτων.

Μόνος σταθερός στα πτωτικά επίπεδα ένδειας και αποδυνάμωσης εξακολουθεί να παραμένει ο Τρίτος κόσμος παρακολουθώντας σε απόσταση παρατηρητή τον υπόλοιπο κόσμο να σείεται στον παλμό των

διεθνών εξελίξεων. Η φτώχεια, η πείνα, η αρρώστια και η εγκατάλειψη των υπηκόων των χωρών αυτών στέλνουν μηνύματα αλόγνωσης διαμέσου των αποστεωμένων και θλιβερών παιδικών προσώπων στους δέκτες τηλεοράσεων των υπόλοιπων κατοίκων του πλανήτη.

Όμως η σημερινή έκρηξη της φτώχειας αποτελεί απόρροια της ανισότητας που δημιουργεί η αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των προνομιούχων, παρά στην έλλειψη ανάπτυξης. Η τάση για τη διόγκωση της ανισότητας δεν είναι βέβαια καινούργια. Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΗΕ, ενώ το 1960 το πλουσιότερο 20% του παγκόσμιου πληθυσμού ήταν 30 φορές πιο πλούσιο από το φτωχότερο 20%, το 1991 ήταν 61 φορές πλουσιότερο⁶. Το καινούριο στοιχείο είναι ότι η έκρηξη της ανισότητας σήμερα, παρατηρείται σε όλο τον κόσμο, σαν άμεσο αποτέλεσμα της εγκαθίδρυσης της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης. Δηλαδή της υπονόμευσης των κοινωνικών υπηρεσιών, της μείωσης της φορολογίας για τα ανώτερα εισοδήματα και προπαντός της απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας και της συνακόλουθης έκρηξης της ανεργίας και της μερικής απασχόλησης. Σύμφωνα με έκθεση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, το ένα τρίτο της παγκόσμιας εργατικής δύναμης είναι άνεργο ή υποαπασχολούμενο, κυρίως «σαν συνέπεια της απορρύθμισης των αγορών⁷».

Στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς κρίσιμο ρόλο παίζουν σήμερα οι δύο παγκόσμιοι οικονομικοί οργανισμοί: το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και η Διεθνής Τράπεζα (ΔΤ) καθώς και οι πολυεθνικές εταιρείες εφόσον οι δραστηριότητές τους δεν είναι πλέον μόνο ενδοπεριφερειακές αλλά και διαπεριφερειακές. Έτσι, παρά την ανάπτυξη του ενδοπεριφερειακού εμπορίου, ιδιαίτερα μέσα στην Ε.Ε. η μεγαλύτερη

⁶ World Bank. *World Development Report 1994*. Πiv. 30

⁷ Pilger, J. *New Statesman*, 3-3-1995

αύξηση στις εμπορικές ροές κατά την περίοδο 1958-89 σημειώθηκε στο διαπεριφερειακό εμπόριο μεταξύ ΕΕ, ΗΠΑ και Ασίας⁸.

Οι δύο προαναφερθέντες Οργανισμοί, μαζί με τις Συμφωνίες NAFTA (Βορειοαμερικανική Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου) και GATT (Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου) αποτελούν μία ενότητα, μέσω της οποίας υλοποιείται ο βασικός δυτικός στόχος της συνεχούς ανάπτυξης των μητροπολιτικών κέντρων και της ενσωμάτωσης της περιφέρειας στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα.

Τη τελευταία δεκαετία, αυξήθηκαν σημαντικά τα προβλήματα που συμβαίνουν σε μικρή γεωγραφική εμβέλεια, αλλά οι επιπτώσεις τους επεκτείνονται σε παγκόσμια κλίμακα, ανησυχώντας όλο και περισσότερο τη διεθνή γνώμη που αναζητεί λύσεις. Η οικονομία, ο πολιτισμός, η τρομοκρατία, τα ναρκωτικά, η υγεία, τα γυναικεία δικαιώματα και το περιβάλλον, είναι μερικά από αυτά που απασχολούν τις κυβερνήσεις, τους διεθνείς οργανισμούς, τα ερευνητικά και ακαδημαϊκά κέντρα και τη διεθνή κοινότητα στο σύνολο, ξοδεύοντας όλο και περισσότερα κονδύλια σε εθνικές και διεθνείς συνεργασίες για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή τους.

Τα ερωτήματα: «Πώς διαμορφώνεται το νέο διεθνές σύστημα σήμερα; Για το συμφέρον των πολλών ή των λίγων; Ποια θα είναι η μελλοντική εξέλιξη της νέας οικονομικής, πολιτικής και ιδεολογικής τάξης για μία καλύτερα βιώσιμη κοινωνία;» αποτελούν το αρχικό στοιχείο της προβληματικής αυτής της έρευνας.

Η βασική όμως προβληματική, στηρίζεται στην ανάλυση και την αξιολόγηση της σημασίας και του ρόλου που διαδραματίζει ο πολιτισμός όχι μόνο στη διαμόρφωση των Διεθνών Σχέσεων, αλλά κυρίως στη συμβολή του – ως πρωταρχικό συστατικό της ανθρώπινης

⁸ Stubbs Richard and Underhill, Geoffrey R.D. *Political economy and the Changing Global Order*, Macmillan: 1994. Πiv. 1.

ιδιοσυγκρασίας – για τη βελτίωση τους με στόχο την επίτευξη μίας ειρηνικότερης συμβίωσης στον πλανήτη Γη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

2. Η Νέα Παγκόσμια Τάξη

Η Νέα Διεθνής Τάξη που προέκυψε μετά από τα παραπάνω γεγονότα δεν έχει μόνο πολιτική, αλλά κυρίως οικονομική και ιδεολογική διάσταση. Η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς και η καθολίκευση του οικονομικού προγράμματος της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης, οροθετούν την οικονομική διάστασή της, ενώ το υποτιθέμενο τέλος των ιδεολογιών προσδιορίζει τη ιδεολογική της διάσταση. Η ραγδαία ανάπτυξη της υψηλής τεχνολογίας συνεισφέρει στην αυτοματοποίηση και την ταχύτερη εξέλιξη των επιστημών και των μεταφορών με άμεσες επιπτώσεις στην οικονομία. Νέες εξειδικεύσεις διαδέχονται η μία την άλλη ακυρώνοντας τα παραδοσιακά επαγγέλματα και επιτείνοντας το πρόβλημα της ανεργίας. Το διαδίκτυο φέρνει τους πολίτες πιο κοντά μεταξύ τους προσφέροντας παράλληλα ευκαιρίες αμεσότερων συναλλαγών μέσω μίας νέας αγοράς, της ηλεκτρονικής, διευκολύνοντας τις διαδικασίες για τη παγκοσμιοποίηση της οικονομίας.

2.1 Νέες Τάσεις στο Διεθνές Σύστημα της Μεταψυχροπολεμικής Περιόδου

Οι πρόσφατες διεθνείς ανακατατάξεις, προέκυψαν κυρίως από τις εξής νέες τάσεις:

- Δημιουργία ζωνών ελεύθερης διακίνησης εμπορίου και οικονομικών συναλλαγών που ενθάρρυναν τη περιφερειακή και παγκόσμια ενοποίηση.

- Εκδημοκρατισμό στις χώρες με πρώην σοβιετικό καθεστώς και ιδιωτικοποίηση.
- Περιφερειακή και παγκόσμια ενοποίηση.
- Ανεξαρτητοποίηση εθνικιστικών ομάδων και εθνοτήτων με τη δημιουργία νέων εθνών και τέλος
- Στα αναφερόμενα νέα παγκόσμιας εμβέλειας θέματα και προβλήματα όπως το περιβάλλον, τα ναρκωτικά, η υγεία και τα δικαιώματα των γυναικών.

2.4 Νέα Θέματα στις Διεθνείς Σχέσεις

I. Η Επαναπροσέγγιση της Οικονομίας στις Διεθνείς Σχέσεις

Ενώ στις δεκαετίες του '50, '60 και '70 η οικονομία έπαιξε σημαντικό ρόλο για την εθνική δύναμη των ανεπτυγμένων χωρών, εντούτοις ελάχιστες από αυτές, κατά τη μεταπολεμική περίοδο είχαν οικονομικές επιτυχίες. Οι περισσότερες, προσέδιδαν πρωταρχική σημασία στους στρατιωτικούς εξοπλισμούς τους που αποτελούσαν και τα κυρίαρχα θέματα της εξωτερικής τους πολιτικής. Ακολουθούσαν σε προτεραιότητα τα θέματα εμπορίου, εξωτερικής βοήθειας, οικονομικής ανάπτυξης και εθνικού χρέους.

Η ιεράρχηση των προτεραιοτήτων άρχισε να αναστρέφεται από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και η ανάγκη επιστροφής της οικονομίας στο διεθνές προσκήνιο μπορεί να εντοπισθεί: στην ανακάλυψη της εξάρτησης του δυτικού κόσμου σε ξένες πηγές παραγωγικού πλούτου, στην εξέλιξη της Ιαπωνίας σε νέα διεθνή οικονομική δύναμη, στα μεγάλα χρέη των αναπτυσσομένων χωρών αλλά και των ΗΠΑ, στην απόφαση της Δυτικής Ευρώπης να ενωθεί οικονομικά σε μία αγορά, στην οικονομική κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και την επανασύσταση των μετακομμουνιστικών χωρών σε ένα ενοποιημένο δυτικό οικονομικό

πρότυπο και τέλος στη δημιουργία ενός παγκόσμιου οικονομικού συστήματος μέσω των ηλεκτρονικών τραπεζικών συναλλαγών.

II. Δημοκρατικοποίηση και Ιδιωτικοποίηση

Περί το τέλος της δεκαετίας του '80 και κατά τη διάρκεια της επόμενης, δύο νέα φαινόμενα εμφανίσθηκαν ως απόρροια της κατάρρευσης του κομμουνισμού και της επιστροφής των οικονομικών στο διεθνές προσκήνιο: Του εκδημοκρατισμού και της ιδιωτικοποίησης.

Η πρώτη διαδικασία εκδημοκρατισμού άρχισε τη δεκαετία του '80 στις χώρες της Νοτίου Αμερικής όταν η μία μετά την άλλη χώρες εξέλεξαν δημοκρατικά κόμματα τα οποία ως κυβερνήσεις πλέον, ανέλαμβαναν να αποκαταστήσουν τα παλιά απολυταρχικά και δικτατορικά πολιτεύματα. Έτσι, όταν μετά τις εκλογές του 1994 στην Αϊτή αποκαταστάθηκε η δημοκρατία, ήταν και η τριακοστή τέταρτη από τις τριάντα πέντε χώρες του Δυτικού Ημισφαιρίου που διεξήγε ελεύθερες εκλογές ενώ τριακοστή πέμπτη και τελευταία εναπομένουσα χώρα παραμένει η Κούβα.

Παρόμοιες τάσεις εκδημοκρατισμού ακολούθησαν και οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης μετά τη πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος έγιναν ελεύθερες εκλογές. Το παράδειγμα των χωρών αυτών συνεχίστηκε και στη Σοβιετική Ένωση το 1991 η οποία διαχωρίστηκε σε 15 νέα ανεξάρτητα κράτη. Στη διαδικασία εκδημοκρατισμού περιήλθαν και αρκετές αφρικανικές χώρες όπως το Μπενίν, η Μοζαμβίκη, η Ναμίμπια, το Σάο Τόμε και Πρίνσιπ και η Νότιος Αφρική με τη διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών. Στην Ασία την ίδια τάση ακολούθησαν η Καμπότζη, η Νότιος Κορέα, η Ταϊβάν και η Ταϊλάνδη.

Το πολίτευμα ενός κράτους ενώ θεωρείται κατ' εξοχήν εσωτερική υπόθεσή του, διασυνδέεται αναπόφευκτα, άμεσα με την υπόλοιπη διεθνή κοινότητα με τις θετικές ή αρνητικές επιρροές που μπορεί να επιφέρει στο παγκόσμιο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό σύστημα. Μερικοί από

τους λόγους που μπορεί κανείς να στηρίξει την ανωτέρω άποψη είναι ότι:

α. Για τις χώρες που ισχύουν οι θεσμοί του δημοκρατικού πολιτεύματος οι πιθανότητες να εμπλακούν μεταξύ τους σε πόλεμο είναι λιγότερες, β. με την επίτευξη της άμεσης και ανοιχτής παγκόσμιας επικοινωνίας που προσφέρεται σήμερα, είναι πια προσιτό σε όλους τους λαούς να καταλάβουν ότι η δυνατότητα ανεξαρτησίας και αυτοδιακυβέρνησης είναι εφικτή ακόμη και για τα μικρότερα κράτη και εθνότητες και γ. με τη παρεμβατικότητα ορισμένων χωρών σε άλλες όπως π.χ. των ΗΠΑ, να επιβάλουν την αλλαγή των κυβερνητικών καθεστώτων τους.

Η παγκόσμια τάση για **δημοκρατικοποίηση**, χαρακτηρίστηκε από πολλούς αναλυτές η απαρχή μίας νέας εποχής για την εγκαθίδρυση των δημοκρατικών θεσμών. Ο Fukuyama την αναφέρει στο βιβλίο του "Το τέλος της Ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος" σαν τη τελευταία μορφή πολιτεύματος που σηματοδοτεί το τέλος της ανθρώπινης ιδεολογικής εξέλιξης⁹.

Με την αναθεώρηση και επαναφορά της οικονομίας ως κύριου και σημαντικού παράγοντα διαμόρφωσης των εξωτερικών σχέσεων και την μαζική αποκατάσταση των δημοκρατικών πολιτευμάτων που συνέβησαν την τελευταία δεκαετία, ανέκυψε και το φαινόμενο της ιδιωτικοποίησης.

Ιδιωτικοποίηση θεωρείται η οικονομική διαδικασία μεταφοράς ή πώλησης δημόσιων επιχειρήσεων και υπηρεσιών στον ιδιωτικό τομέα. Όπως ο εκδημοκρατισμός, έτσι και η ιδιωτικοποίηση, μολονότι κατά βάση αποτελεί εσωτερική υπόθεση μίας χώρας, έχει άμεση εμπλοκή και επιρροή στα διεθνή θέματα. Ήτοι: Στο εξωτερικό εμπόριο διευκολύνονται οι συναλλαγές με την απευθείας διασύνδεση των ιδιωτικών επιχειρήσεων αποφεύγοντας τις χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες των δημοσίων υπηρεσιών. Διευρύνεται ο ρόλος και η εξουσία των πολυεθνικών εταιρειών οι οποίες έχουν την δυνατότητα σύναψης

⁹Francis Fukuyama, "The End of History", *National Interest* (1989), pp.3-18

αμεσότερων και οικονομικότερων συναλλαγών, αλλά και επιρροής του καθορισμού των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών. Από την πλευρά του το κράτος που επιχειρεί την διαδικασία ιδιωτικοποίησης συνήθως θεσπίζει νόμους που διευκολύνουν τη διακίνηση των προϊόντων/υπηρεσιών και τις εξωτερικές επενδύσεις συμμετέχοντας έτσι στην εσωτερική αλλά διεθνή οικονομική ανάπτυξη.

III. Περιφερειακή και Παγκόσμια Ενοποίηση

Η αναβάθμιση του ρόλου της οικονομίας στις διεθνείς σχέσεις είχε σαν αποτέλεσμα, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας τη δημιουργία και ανάπτυξη ελεύθερων ζωνών εμπορικών και οικονομικών συναλλαγών σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο. Έτσι στην Ευρώπη της δεκαετίας του '90 η πρώην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) των 12 κρατών-μελών μετονομάζεται σε Ευρωπαϊκή Ένωση και προσθέτει το 1995 τρεις ακόμη χώρες στους κόλπους της, ενώ στις αρχές του 1998 ξεκινάει η διαδικασία προσάρτησης (αριθμός) ακόμη χωρών και εφαρμογής της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ).

Παραδείγματα περιφερειακής οικονομικής ενοποίησης παρατηρούνται στη Βόρειο Αμερική με τέσσερα κράτη που αποτελούν τη Περιοχή Ελεύθερου Εμπορίου Βορείου Αμερικής (North American Free Trade Area), τη MERCOSUR στη Νότιο Αμερική με τέσσερα μέλη και την Ένωση Νοτιοανατολικών ασιατικών κρατών με επτά κράτη-μέλη.

Στα μέσα της δεκαετίας του '90 η περιφερειακή ενοποίηση διευρύνεται και το 1994, 18 ασιατικές και αμερικανικές χώρες συνάπτουν Ειρηνικο-Ασιατική Συμφωνία Οικονομικής Συνεργασίας (APEC). Η σημασία της συμφωνίας αυτής είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη παγκόσμια κοινότητα διότι τα εμπλεκόμενα κράτη της οικονομικής αυτής ζώνης περιλαμβάνουν το 40% του πληθυσμού της γης και σχεδόν το ήμισυ της παγκόσμιας παραγωγής. Την Ειρηνικο-Ασιατική Συμφωνία ακολουθεί η δημιουργία Ζώνης Ελεύθερου Εμπορίου σε 34 αμερικανικές χώρες (Free

Trade Area of the Americas, FTAA) που επικυρώθηκε στη Σύνοδο Κορυφής Αμερικανικών κρατών στο Μαϊάμι το Δεκέμβριο του 1994.

Για την ενοποίηση σε διεθνές επίπεδο ως σημαντικότερο παράδειγμα μπορεί να παρουσιασθεί η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT) που υπέγραψαν μετά από πολύχρονες διαπραγματεύσεις, 123 χώρες. Η Συμφωνία αυτή έθεσε σαν αρχικό στόχο για τα δέκα πρώτα χρόνια εφαρμογής της τον περιορισμό των δασμών για τις χώρες-μέλη σε 750 δισεκατομμύρια δολάρια. Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης έχει ενισχύσει πολύ σημαντικά, εκτός από την οικονομία, η ραγδαία εξέλιξη των επικοινωνιών στο χώρο της τεχνολογίας και των μεταφορών¹⁰.

Η σύγχρονη τεχνολογία είναι πια προσιτή στο ευρύ κοινό. Η επικοινωνία και η ενημέρωση γίνονται άμεσα, αποτελεσματικά και οικονομικά σε όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη. Το φαξ, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και τα διαδίκτυα γίνονται απαραίτητα εργαλεία επικοινωνίας και καθημερινής χρήσης για πολλούς, εκμηδενίζοντας τις γεωγραφικές και τις κοινωνικές αποστάσεις.

IV. Η Επιστροφή του Εθνικισμού στις Διεθνείς Σχέσεις

Μία ακόμη δύναμη επιρροής και διαμόρφωσης των διεθνών σχέσεων της τελευταίας εικοσαετίας, είναι η επιστροφή του εθνικισμού. Η δύναμη αυτή σε αντίθεση με τις προαναφερόμενες, ενήργησε αρνητικά ακολουθώντας περισσότερο διαχωριστικές παρά ενοποιητικές τάσεις σε επίπεδο εθνικό ή διεθνές. Σημαντικά πρόσφατα παραδείγματα των αποτελεσμάτων του εθνικισμού αποτελούν η Τσεχοσλοβακία, η Σοβιετική Ένωση και η Γιουγκοσλαβία. Ο εθνικισμός είναι μία

ψυχολογική κυρίως δύναμη που συνδέει ομάδες ατόμων μεταξύ τους με κοινές πολιτισμικές ρίζες, γλώσσα, θρήσκευμα, πολίτευμα ή εθνικότητα. Την ύπαρξή του στις ανθρώπινες κοινωνίες μπορεί να την εντοπίσει κανείς από την εμφάνιση των αρχικών τέτοιων σχημάτων έως και το πρόσφατο παρελθόν της μεταπολεμικής περιόδου. Ιδιαίτερα μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πόλεμου, συνετέλεσε στην διάλυση των αποικιακών αυτοκρατοριών και στην ένταση της διπολικής αντιπαράθεσης Δύσης - Ανατολής.

¹⁰ Andrew Hurrell and Louise Fawcett, eds., *The Resurgence of Regionalism in World Politics*, New York : Oxford University Press, 1995

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

3. Ο Πολιτισμός στις Διεθνείς Σχέσεις

Στο πλαίσιο του ρόλου που διαδραματίζει ο πολιτισμός στη διαμόρφωση των Διεθνών Σχέσεων σήμερα, η Υ.Δ. επέλεξε να εστιάσει την έρευνά της στα εξής θέματα:

- α. στα συστήματα των πολιτισμικών αξιών που αποτελούν σήμερα τον κύριο άξονα διαμόρφωσης των σύγχρονων διεθνών σχέσεων,
- β. στη πολιτιστική διπλωματία σαν τον τρόπο επικοινωνίας και αλληλοκατανόησης μεταξύ των λαών της διεθνούς κοινότητας, με στόχο την ειρηνική επίλυση των διαφορών τους και σκοπό την παγκόσμια ανάπτυξη.
- γ. στις τέχνες και τα γράμματα ως το μέσο υλοποίησης που μπορεί να οδηγήσει στην επίτευξη των ανωτέρω στόχων και σκοπών.

Ένα από τα κυριότερα θέματα που απασχολούν την ανθρωπότητα και την επικαιρότητα στη δεκαετία που διανύουμε, είναι αυτό της επιστροφής του Πολιτισμού στις Διεθνείς Σχέσεις μέσω της επικράτησης των πολιτισμικών αξιών ως κύριο διακριτικό γνώρισμα των εθνотήτων.

Πριν εξετάσουμε τον ρόλο του πολιτισμού στις Διεθνείς Σχέσεις, θα ήταν χρήσιμο να προσδιορίσουμε την έννοια του όρου **πολιτισμός**.

3.1. Ορισμός

α. **Πολιτισμός**¹¹ (εκ του πολίτης) κυρίως η κατάσταση της κοινωνίας η ανταποκρινόμενη προς τας προϋποθέσεις τας αποκτουμένας δια βίον οίον απαντώνμεν εις τας πόλεις. Κατά την συνηθεστέραν εκδοχήν, η

¹¹ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ. Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό. τόμος 10ος. σ. 776. Αθήνα 1930

κατάστασις της κοινωνίας ήτις ως προς το ύφος, τας παραδόσεις και την καθόλου ευμάρειαν διαφέρει τυπικώς της αγρίας, της βαρβάρου ή και μόνον ημιβαρβάρου ζωής. Γενικώς, οιαδήποτε κατάστασις της ανθρωπότητος, είτε μέρους αυτής, καθόλου η εν δεδομένη εποχή κατά την εξέλιξιν ήτις παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα ενεργειών τεινουσών δια δαμάσεως των δυνάμεων της φύσεως προς υλική και πνευματική ανύψωσιν του ανθρωπίνου γένους. Γενική ψυχική ημέρωσις της κοινωνίας.

β. Πολιτισμός¹² από γλωσσική άποψη: το σύνολο των υλικών και πνευματικών φαινομένων που χαρακτηρίζουν μία κοινωνική ομάδα ή ένα έθνος, σε αντίθεση με μία άλλη κοινωνική ομάδα ή ένα άλλο έθνος. Από την άποψη των Επιστημών του Ανθρώπου: η συνολική κοινωνική κληρονομιά μίας ομάδας ανθρώπων ή του ανθρώπινου είδους ως συνόλου. Ο όρος αναφέρεται δηλαδή στο ολοκληρωμένο πρότυπο της ανθρώπινης γνώσης, των πεποιθήσεων και της συμπεριφοράς. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, ο πολιτισμός συνίσταται στη γλώσσα, στις ιδέες, τις πεποιθήσεις, στα έθιμα, τα ταμπού, στους κώδικες, τους θεσμούς, στα εργαλεία, στις τεχνικές, στα έργα τέχνης, στις τελετουργίες, τις τελετές και σε άλλες πολιτιστικές δραστηριότητες, η δε συνέχεια και ανάπτυξη του εξαρτάται από την ικανότητα του ανθρώπου να μαθαίνει και να μεταβιβάζει τη γνώση του στις επόμενες γενιές.

Ως πληρέστερο όμως ορισμό που έχει αποδοθεί μέχρι σήμερα, η ερευνήτρια θεωρεί αυτόν που υιοθέτησε η Παγκόσμια Σύσκεψη Πολιτιστικής Πολιτικής της UNESCO, η οποία έγινε στην Πόλη του Μεξικού το 1982:

γ. «Ο πολιτισμός αποτελείται από ένα ολόκληρο σύμπλεγμα πνευματικών, υλικών, διανοητικών και συναισθηματικών γνωρισμάτων

¹² ΠΑΠΥΡΟΣ ΛΑΡΟΥΣ ΜΠΡΙΤΑΝΙΚΑ. τ. 50ος. 1992

που χαρακτηρίζουν μία κοινωνία ή μία κοινωνική ομάδα. Δεν περιλαμβάνει μόνο τις τέχνες και τα γράμματα, αλλά και τρόπους ζωής, τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, συστήματα αξιών, παραδόσεις και πεποιθήσεις».

Οι ανθρωπιστικές επιστήμες όπως η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία και η πολιτική, δεν δίδουν κοινές κατευθύνσεις για τον προσδιορισμό της έννοιας του πολιτισμού¹³ κατά την εφαρμογή του στη άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Αντίθετα, υπάρχει πληθώρα εννοιολογικών προσεγγίσεων που αναφέρεται στη πρόσφατη βιβλιογραφία των διεθνών σχέσεων μετά την αποδοχή της «Επιστροφής του Πολιτισμού στις Διεθνείς Σχέσεις»¹⁴.

Η μελέτη του πολιτισμού στην αρχή του εικοστού αιώνα ξεκίνησε από ανθρωπολόγους οι οποίοι βασίσθηκαν περισσότερο σε παρατηρήσεις του τρόπου ζωής και συμπεριφοράς των διαφόρων φυλών αποκομίζοντας έτσι απλοποιημένα συμπεράσματα σε επίπεδο τοπικών παραδοσιακών εθίμων και φολκλόρ. Οι σύγχρονες κοινωνίες όμως είναι πολύ πιο σύνθετες από πλευράς μελέτης των πολυπολιτισμικών τους διαστάσεων. Οι κοινωνιολόγοι άρχισαν να ασχολούνται πιο συστηματικά με τη μελέτη της έννοιας του πολιτισμού και της πολυπολιτισμικότητας όταν προέκυψε η ανάγκη της εφαρμοσμένης έρευνας κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τις πρώτες σημαντικές προσπάθειες διεξήγαν οι κοινωνιολόγοι Margaret Mead και Geoffrey Gorer¹⁵. Στην αρχή του 21ού αιώνα η διαπολιτισμική

¹³ A. L. Kroeber and Clyde Kluckhohn, "Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions" Papers of the Peabody Museum of American Archeology and Ethnology. Ανάλυση και κριτική 160 διαφορετικών όρων που προσέδωσαν κοινωνιολόγοι διαφορετικών κατευθύνσεων για την έννοια του πολιτισμού. Clyde Kluckhohn, *A Dictionary of the Social Sciences* (New York: Free Press, under the auspices of UNESCO, 1964).

¹⁴ Lapid, Yosef and Friedrich Kratochwil (eds). *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995.

¹⁵ Margaret Mead, *And Keep Your Powder Dry: An Anthropologist Looks at America* (New York: Morrow 1965). Geoffrey Gorer, *The American People: A Study in National Character*, (New York: Norton, 1964)

ποικιλότητα είναι πολύ σημαντική για να περιορισθεί σε γενικευμένες μελέτες.

Ο Ευάγγελος Βενιζέλος ως Υπουργός Πολιτισμού, έδωσε μία εύστοχη ερμηνεία του πολιτισμού σαν πολιτική πράξη:

«Ο πολιτισμός είναι ταυτοχρόνως το πιο ευαίσθητο, το πιο επικίνδυνο και το πιο πρόσφορο πεδίο άσκησης πολιτικής. Γιατί οτιδήποτε γίνεται στο πεδίο αυτό συνδέεται, από την ίδια η φύση του πράγματος, με την αισθητική και την ιδεολογία, τις νοοτροπίες και τα στερεότυπα, την αυτοσυνειδησία της κοινωνίας: την πολυμορφία και τις αντοχές της, τη σχέση της με την Ιστορία και τις ποικίλες χρήσεις της, τη σχέση της με τους «άλλους». Όλα αυτά είναι ούτως ή άλλως βαθύτατα πολιτικά καθώς συνδέονται τελικώς με κοινωνικές σχέσεις, με την ίδια την οικονομία του χρόνου, με τη διαχείριση συμβόλων και συμβολισμών, με τη στάση του καθενός απέναντι στα συλλογικά υποκείμενα.

Ο λόγος περί πολιτισμού είναι συνεπώς λόγος εξόχως πολιτικός, ακόμη κι όταν είναι ανύποπτος. Ιδίως, όταν είναι ανύποπτος και δήθεν «απολιτικός»¹⁶.

3.2. Οι Πολιτισμικές Αξίες και ο Ρόλος τους στις Σύγχρονες Διεθνείς Σχέσεις

Ως πολιτισμικές αξίες μίας κοινωνίας μπορούν να χαρακτηρισθούν πλήθος ψυχολογικών, πνευματικών και ηθικών παραγόντων με κοινά χαρακτηριστικά που ενώνουν τα άτομα ή ομάδες ατόμων μεταξύ τους. Από τις αξίες που μπορούν να προσφέρουν κοινά σημεία αναφοράς, η Διεθνής Επιτροπή για τον Πολιτισμό και την Ανάπτυξη της UNESCO,

¹⁶ Βενιζέλος, Ευάγγελος. *Γιατί ο πολιτισμός είναι πολιτική*. ΤΟ ΒΗΜΑ. Γνώμες. σ. Α26. 6 Δεκεμβρίου 1998.

επέλεξε ως σημαντικότερες και τις έθεσε ως προτεραιότητες για τις δράσεις της, τις εξής πέντε: α. τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του ανθρώπου, β. τη δημοκρατία, γ. την προστασία των μειονοτήτων, δ. τη δέσμευση για ειρηνική επίλυση των διαφορών και τη δίκαιη διαπραγμάτευση και ε. την ισότητα. Στο σημείο αυτό είναι υκόπιμο να αναφερθεί ότι η έρευνα αυτή δεν πρόκειται ν' ασχοληθεί εκτεταμένα με το έργο που ανέλαβε η Επιτροπή, αλλά μόνο με συμπεράσματα που θα διαφωτίσουν σημεία του περιεχομένου της. Ιδιαίτερο βάρος θα δοθεί στη διερεύνηση της αρνητικής διάστασης των πολιτισμικών διαφοροποιήσεων με σκοπό την αναζήτηση τρόπων επιλύσεως των απορρεόντων προβλημάτων.

Οι πολιτισμικές αξίες ενώ φαίνεται εκ πρώτης όψεως ότι μπορεί να ενώνουν τις κοινωνικές ομάδες μεταξύ τους προσδίδοντας μία κοινή ταυτότητα, με τις ραγδαίες σύγχρονες διεθνείς εξελίξεις, παρατηρείται να συμβαίνει όλο και συχνότερα το φαινόμενο της διαφοροποίησης με απόληξη ενίοτε τις τοπικές συγκρούσεις και σε ακραίες περιπτώσεις, τις διεθνείς εχθροπραξίες

Είναι γεγονός ότι η πολυπολιτισμικότητα μέσα από τις κοινές ταυτότητες των εθνοτήτων αναδεικνύει τις μεταξύ τους διαφορές στη γλώσσα, στις παραδόσεις, στη θρησκεία, στον τρόπο ζωής, στις τέχνες, στη διατροφή, κ.λ.π. Ενώ όμως η διαφορετικότητα των λαών της υφηλίου αναγνωρίζεται ως πολύτιμο αγαθό, εν τούτοις, είναι το ίδιο που μπορεί να δημιουργήσει διαφωνίες, ακραίες εχθρότητες, ακόμη και διεθνείς συρράξεις. Για πρώτη φορά στην ιστορία, η παγκόσμια αγορά και η τεχνολογία φέρνουν σε συνεχή επαφή άτομα από όλους τους πολιτισμούς του κόσμου. Αυτό το επίτευγμα έχει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Η επικοινωνία ανάμεσα στους πολιτισμούς μπορεί να επιφέρει την καλύτερη κατανόηση ή να προκαλέσει περισσότερες τριβές.

Γιατί σήμερα οι πολιτισμικές αξίες θεωρείται ότι διαδραματίζουν ένα ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στις σύγχρονες διεθνείς εξελίξεις;

Γιατί γίνονται αιτία διεθνών συρράξεων;

Τι συμβαίνει όταν λαοί διαφωνούν για τις θεμελιώδεις ηθικές αξίες;

Μπορεί και πρέπει οι διαφορές μεταξύ προοδευτικών και παραδοσιακών, συγκεντρωτικών και αποκεντρωτικών, ή δημοκρατικών και απολυταρχικών πολιτικών συστημάτων να οδηγούν σε διεθνείς συγκρούσεις; Τι συμβαίνει όταν ορισμένες εθνότητες θεωρούν ως υπέρτατο αγαθό την ατομική ελευθερία και άλλες τα συλλογικά δικαιώματα;

Πόσο θα μπορούσε να διαρκέσει η ειρηνική συμβίωση πάνω στη γη εάν όλοι οι άνθρωποι είχαν τις ίδιες πολιτισμικές αξίες;

Αυτά είναι μερικά ερωτήματα που όταν απαντηθούν θα οδηγήσουν στη διαπίστωση ότι ο άνθρωπος παρόλα τα τεχνολογικά του επιτεύγματα δεν κατόρθωσε ακόμη να επιλύσει τα κοινωνιολογικά προβλήματα που απορρέουν από τις καθημερινές ανθρώπινες σχέσεις σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Δέκα χρόνια μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, δεν έχει βρεθεί ακόμη κανένας μηχανισμός σε διεθνές τουλάχιστον επίπεδο, που να μπορεί να διευθετεί ειρηνικά τις διακρατικές διαφωνίες και τα προβλήματα.

Μερικοί έχουν προτείνει την δημιουργία ενός διεθνούς ομοσπονδιακού κυβερνητικού συστήματος, άλλοι ενός διεθνούς συστήματος δικαίου που θα επιλύει τα διεθνή προβλήματα και άλλοι ενός παγκόσμιου συστήματος που θα απονέμει κοινωνική δικαιοσύνη για μία ειρηνική συμβίωση.

Όλες αυτές οι προτάσεις δεν λαμβάνουν υπόψη τις υπάρχουσες θεμελιώδεις διαφορές στις πολιτισμικές αξίες που συνεχίζουν να διαιρούν την ανθρωπότητα. Πώς μπορεί να προτείνει κανείς τη δημιουργία ενός παγκόσμιου ομοσπονδιακού κυβερνητικού συστήματος το οποίο δεν θα ενίσχυε πλέον τις οικονομικές και στρατιωτικές ανισότητες και κατά συνέπεια δεν θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα των ισχυρών της γης; Πώς θα μπορούσε να επιτευχθεί παγκόσμια κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη

όταν άλλοι είναι υπέρμαχοι της ατομικότητας και άλλοι της συλλογικότητας; Και πώς εν ολίγοις θα μπορούσαμε να επιτύχουμε ειρηνική συμβίωση σήμερα με τόσες διαφορετικές πολιτισμικές αξίες που επικρατούν στον κόσμο;

Πριν καταλήξουμε σε κάποιο συμπέρασμα, σκόπιμο θα ήταν να διερευνήσουμε ποιες είναι οι σημαντικότερες πολιτισμικές αντιπαραθέσεις που διαδραματίζουν σήμερα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του σύγχρονου αλλά και του μελλοντικού κόσμου.

Ο Daniel S. Papp στη τελευταία έκδοση (1997) του βιβλίου του: «Contemporary International Relations, Frameworks for Understanding», διατείνεται ότι έξι είναι οι κυριότερες, αλλά λιγότερο συζητημένες, συγκρούσεις πολιτισμικών αξιών σε παγκόσμια κλίμακα: η ατομικότητα εναντίον της συλλογικότητας, ο υλισμός εναντίον της πνευματικότητας, ο εκσυγχρονισμός εναντίον της παράδοσης, ο συγκεντρωτισμός εναντίον της αποκέντρωσης, το δημοκρατικό έναντι του απολυταρχικού πολιτικού συστήματος και τέλος οι μεταξύ τους αντίθετες ηθικές αξίες. Οι συγκρούσεις αυτές δεν διαχωρίζονται πάντα μεταξύ τους, αλλά πολλές φορές συνυπάρχουν. Η ανάλυση του Papp παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθότι είναι μία προσέγγιση που για πρώτη φορά παρουσιάζεται και αγγίζει σε βάθος τα προβλήματα των πολιτισμικών συγκρούσεων. Παρατίθενται κατωτέρω αναλυτικότερα οι έξι δέσμες αντιθέσεων που αποτελούν τις βάσεις των σημερινών συγκρούσεων σε εθνική ή παγκόσμια κλίμακα και επηρεάζουν τις εξελίξεις των διεθνών σχέσεων.

i. Η ατομικότητα εναντίον της συλλογικότητας

Σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες παρατηρούνται εντάσεις που προκύπτουν από τις διαφορές μεταξύ των συστημάτων αξιών που διακρίνουν τα ίδια τα άτομα σε προσωπικό επίπεδο και εκείνα που δημιουργούν υποχρεώσεις των ατόμων έναντι του κοινωνικού συνόλου.

Οι αντιθέσεις αυτές συμβαίνουν σε ανεπτυγμένα και αναπτυσσόμενα κράτη και επιφέρουν σημαντικές επιπτώσεις στις διεθνείς σχέσεις.

Μερικά γνωστά παραδείγματα συγκρούσεων που ήταν αποτέλεσμα τέτοιων αντιθέσεων, είναι εκείνο της μεταπολεμικής περιόδου (Β' Παγκόσμιου) με τη διαμάχη Ανατολής-Δύσης. Η βασική διαφορά μεταξύ τους ήταν η σημασία που έδινε η μεν Ανατολή στην συλλογικότητα, η δε Δύση στην ατομικότητα. Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να αναφερθούμε στη περίπτωση των τεσσάρων οικονομικά ανεπτυγμένων ασιατικών χωρών: του Χονγκ-Κονγκ, Σιγκαπούρης, Νοτίου Κορέας και Ταϊβάν γνωστών ως «Οι τέσσερις τίγρεις». Τις κοινωνίες αυτές συνδέει ο Κομφουκιανισμός και είναι ευρέως αποδεκτό ότι η οικονομική τους ανάπτυξη κατά τη τελευταία εικοσαετία, οφείλεται στο σύστημα αξιών συλλογικότητας με το οποίο δίδεται έμφαση στην οικογένεια και τη κοινωνία. Άλλη μορφή σύγκρουσης μεταξύ συλλογικότητας και ατομικότητας, είναι αυτή της προσπάθειας από τους ισχυρούς του πλανήτη να επιβάλουν παγκόσμια τάξη στο διεθνές σύστημα. Στις παραδοσιακές κοινωνίες του αναπτυσσόμενου κόσμου η τάση προς ατομικότητα δημιουργείται όλο και περισσότερο εξαιτίας της αστικοποίησης και της ανάπτυξης, οι οποίες διαταράσσουν και διακόπτουν τα παλαιά ήθη και παραδόσεις αφήνοντας ανεκπλήρωτα κενά. Προσπάθειες κυβερνήσεων όπως της Τανζανίας, Νιγηρίας και Γκάνας να συνδέσουν τα συστήματα αξιών με την πολιτεία, όπως και οι προσπάθειες της Κένυας και της Σρι Λάνκα να δυτικοποιήσουν αστικές περιοχές τους, δεν ευώδωσαν. Η επαναφορά των παλαιών παραδοσιακών συστημάτων αξιών συλλογικότητας στη Καμπότζη και το Ιράν είχαν σαν αποτέλεσμα τη γενοκτονία για την πρώτη και έντονες συγκρούσεις για το δεύτερο.

Στη Δύση, η ατομικότητα τίθεται και αυτή σε αμφισβήτηση, κυρίως για τις επιπτώσεις της στην κοινωνική συνεργασία που απαιτείται για την ανάπτυξη. Μεταφορά από το ένα σύστημα των εξεταζομένων αξιών στο

άλλο εντός της ίδιας κοινωνίας, συνέβη μετά την πτώση του κομμουνισμού στα σοβιετικά καθεστώτα όπου η συλλογικότητα ήταν εξιδανικευμένη από τις κυβερνήσεις, ενώ οι λαϊκές μάζες αναζητούσαν την ατομικότητα και τη ταυτότητα τους. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα μετασοβιετικά έθνη απέβαλαν οριστικά τα προηγούμενα συστήματα συλλογικών αξιών. Όπως και ο υπόλοιπος αναπτυσσόμενος κόσμος, με την αναζήτηση της εθνικής τους ταυτότητας, επιδιώκουν να εξισορροπήσουν το κενό που δημιούργησε η κατάργηση των παραδοσιακών κοινωνιών, επιλέγοντας το δικό τους σύστημα αξιών μεταξύ ατομικότητας και συλλογικότητας. Η νέα μορφή αυτού του συστήματος έχει περισσότερες πιθανότητες να ομοιάζει με ένα σύγχρονο σύστημα αξιών συλλογικότητας με κοινωνικοκεντρικό περιεχόμενο.

ii. Η συγκέντρωση κατά της αποκέντρωσης

Οι κυβερνητικοί και μη κυβερνητικοί οργανισμοί έχουν τους δικούς τους εσωτερικούς μηχανισμούς διοίκησης για την χάραξη και άσκηση των πολιτικών τους αποφάσεων. Ο βαθμός συγκέντρωσης της εξουσίας τους σε ορισμένες κεντρικές περιοχές ή ο καταμερισμός της σε περιφέρειες, είναι ένα σοβαρό θέμα που αντιμετωπίζουν οι κοινωνίες σήμερα σε παγκόσμιο επίπεδο. Για τους μεν υποστηρικτές του συγκεντρωτικού συστήματος τα επιχειρήματα στηρίζονται στην αποτελεσματικότητα, στη θέσπιση κοινών στόχων, στη ταχύτητα της λήψης αποφάσεων, στην εξοικονόμηση πόρων από πλευράς απασχόλησης λιγότερων ατόμων, κτιριακών εγκαταστάσεων και εξόδων λειτουργίας. Για τους οπαδούς της αποκέντρωσης, ο καταμερισμός της εξουσίας στην περιφέρεια ενδυναμώνει τους δημοκρατικούς θεσμούς δίνοντας τη δυνατότητα σε πολλούς να συμμετέχουν στα κοινά, αποφεύγοντας έτσι τις πιθανότητες δημιουργίας απολυταρχικών ή δικτατορικών καθεστώτων. Επιπροσθέτως, επικαλούνται τις γνωστές επιβαρύνσεις των μεγαλουπόλεων όπου συρρέουν οι μεγαλύτερες πληθυσμιακές ομάδες, με αποτέλεσμα τον

μαρασμό της περιφέρειας. Εκτός από το εθνικό επίπεδο εντός του οποίου μπορεί να συμβεί τέτοιος διαχωρισμός συμφερόντων ελέγχου της εξουσίας, με παραδείγματα όπως αυτό των γαλλόφωνων Καναδών του Κεμπέκ που ελέγχονται από την κεντρική εξουσία της Οτάβα ή αυτό των δυτικοαυστραλών που διέπονται από τους διοικητικούς νόμους της Καμπέρα, η διάσταση απόψεων για το κέντρο ή την περιφέρεια επεκτείνεται και στον διεθνή χώρο. Έτσι, έχουμε τις περιπτώσεις διεθνών, πολύ-,/εθνικών και μη κυβερνητικών οργανισμών των οποίων τα συμφέροντα συγκρούονται για τον έλεγχο της εξουσίας στο κέντρο ή τις περιφέρειες. Το συμπέρασμα είναι ότι και στις δύο παρατάξεις, η υπερβολή μπορεί να καταλήξει στη διάλυση των οργανισμών. Για παράδειγμα, εάν ο ΟΗΕ έδινε ιδιαίτερο βάρος εξουσίας στα παραρτήματά του ανά τον κόσμο, τα επί μέρους συμφέροντα θα διασπούσαν τους βασικούς του στόχους. Εάν συγκέντρωνε την εξουσία στην κεντρική του υπηρεσία, τότε τα συμφέροντα θα εξυπηρετούσαν τους ολίγους, αποκλίνοντας πάλι από τους βασικούς του στόχους.

iii. Ο Υλισμός κατά του πνευματισμού

Όπως και στη προηγούμενη περίπτωση, η σύγκρουση μεταξύ υλισμού και πνευματισμού, έχει παγκόσμιες διαστάσεις και επηρεάζει θετικά ή αρνητικά τις εξελίξεις των διεθνών σχέσεων. Στη περίπτωση αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως χαρακτηριστικό το παράδειγμα της σύγκρουσης που συνέβη στο Ιράν το τέλος της δεκαετίας του '70 έως και τη δεκαετία του '80 με την πτώση του Σάχη και την ανάληψη της εξουσίας από τον Χομεϊνί. Ο τελευταίος κηρύσσοντας την επιστροφή του πνευματισμού μέσω των ισλαμικών θρησκευτικών αξιών και παραδόσεων, κατάφερε να επιβληθεί πολιτικά στην Περσία και να γίνει αιτία διακοπής των σχέσεων με χώρες της Δύσης, κυρίως των ΗΠΑ, ενώ δεν αμφισβητείται και η συμβολή του στην εισβολή της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν, στην κατάληψη του Ιερού Τεμένους στη Μέκκα, στον πόλεμο με το Ιράκ

κ.α. Άλλα παραδείγματα ακραίων συγκρούσεων για λόγους πνευματισμού και θρησκείας που επηρέασαν τις διεθνείς σχέσεις, είναι των μοναχών στο Νότιο Βιετνάμ ενώ τριάντα περίπου χρόνια αργότερα η καθολική εκκλησία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πτώση της κομμουνιστικής κυβέρνησης στην Πολωνία και προκάλεσε επικίνδυνα τη δεξιά κυβέρνηση του Σαλβαδόρ. Την τελευταία δεκαετία η προσήλωση στις πνευματικές αξίες και τη θρησκεία έχει δημιουργήσει άλλοθι για την εξάπλωση του είδους αυτής της εξουσίας και δικαιολογεί επικλήσεις για ειρήνη και αφοπλισμό ή νομιμοποιεί αναζητήσεις νέων οικονομικών και κοινωνικών συστημάτων. Παρ' όλες τις νέες τάσεις προς τις πνευματικές αξίες, οι πιστοί του υλισμού εξακολουθούν να παραμένουν η επικρατούσα δύναμη και οι πιθανότητες για μελλοντικές διαμάχες να αυξάνουν ακόμη περισσότερο λόγω των αυξανόμενων αυτών αντιθέσεων.

iv. Ο εκσυγχρονισμός κατά των παραδόσεων

Όπως και στη προηγούμενη αντιπαράθεση, ο εκσυγχρονισμός και οι παραδόσεις μπορούν να δημιουργήσουν σοβαρούς λόγους συγκρούσεων μεταξύ κυρίως κράτους και εκκλησίας, όπως στις περιπτώσεις της Πολωνίας, Μόσχας, Ουάσιγκτων και Βατικανού.

Στην Ανατολή έχουμε ως απτά παραδείγματα της Ιαπωνίας όπου ο εκσυγχρονισμός επηρέασε δυναμικά όλες τις δομές της παραδοσιακής αυτής κοινωνίας. Οι υποστηρικτές του που είναι και οι περισσότεροι, διατείνονται ότι χωρίς τις νέες αυτές επιρροές μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου δεν θα υπήρχε περίπτωση να είχε συμβεί το οικονομικό θαύμα της Ιαπωνίας που διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Σε αντίθεση με το παράδειγμα αυτό στην Ανατολική Ασία, έχουμε τις περιπτώσεις των χωρών των Φιλιππίνων, Ινδονησίας, Σιγκαπούρης, Μαλαισίας και Χονγκ-Κονγκ, όπου οι κυβερνήσεις τους απαγόρευαν τη χρήση βιντεοπαιγνίδια, διότι περιόριζαν τη χρήση των παραδοσιακών. Στη συνέχεια η Μπούρμα και η

Μαλαισία απαγόρευσαν τα τραγούδια και τις συναυλίες της ροκ μουσικής.

v. Η δημοκρατία εναντίον απολυταρχίας και ολιγαρχίας

Πολύ κοντά στην προηγούμενη αντιπαράθεση βρίσκεται και αυτή που συμβαίνει μεταξύ δημοκρατικών και απολυταρχικών ή ολιγαρχικών καθεστώτων. Στη δημοκρατική διακυβέρνηση συμμετέχουν πολλοί, ενώ στις άλλες δύο, ένας ή λίγοι έχουν τον έλεγχο της εξουσίας. Τα παραδείγματα τέτοιων σημαντικών πολιτικών συγκρούσεων είναι πολλά, αρχής γενομένης από την αντιπαράθεση μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης. Σε παγκόσμιο επίπεδο, χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της διαφοροποίησης των χωρών της Ανατολής από τη Δύση. Η τελευταία συσπείρωνε χώρες με δημοκρατικά πολιτικά συστήματα, ενώ στην Ανατολή επικρατούσαν τα υπόλοιπα. Μετά το τέλος του διπολισμού, οι περισσότερες χώρες της πρώην σοβιετικής ένωσης, ακολούθησαν τη σταδιακή μετάβαση προς τον εκδημοκρατισμό τους, με κύρια εξαίρεση την Κίνα. Στο μεταβατικό αυτό στάδιο, περιήλθαν τη τελευταία εικοσαετία 32 χώρες της Λατινικής Αμερικής με μόνη εναπομείνσα την Κούβα. Έτσι το τέλος του 20ου αιώνα δεν φαίνεται να σημαίνει και το τέλος της παλαιότερας αιτίας πολιτικών συγκρούσεων.

vi. Αντιθέσεις μεταξύ των ηθικών αξιών

Τα συστήματα αξιών που για ορισμένους θεωρείται ότι διέπονται από κανόνες ηθικής, για άλλους αντιπροσωπεύουν ακριβώς το αντίθετο. Έτσι ο ιμπεριαλισμός προ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ για τους Ευρωπαίους ήταν ένας τρόπος διακυβέρνησης του κόσμου, για τις αποικίες τους που διαφωνούσαν, απέβη ο κύριος λόγος αιματηρών αγώνων για την ανεξαρτησία τους. Οι πολιτικοί κρατούμενοι, οι δωροδοκίες, οι φυλετικές διακρίσεις, η παιδική εργασία, οι περιορισμοί των πολιτικών δικαιωμάτων, γίνονται συχνά βάσεις δυσμενών κριτικών

από τις ανεπτυγμένες προς τις αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ στην αντίθετη περίπτωση, κατακρίνονται τα φαινόμενα που αντιμετωπίζουν και οι πλέον ανεπτυγμένες και πλούσιες χώρες, όπως: η ανεργία, η υπερκατανάλωση, η εγκληματικότητα, τα ναρκωτικά και οι άστεγοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

4. Δυο Θεωρητικές Προσεγγίσεις: “Σύγκρουση Πολιτισμών ή το Τέλος της Ιστορίας;”

Στο παρόν Κεφάλαιο εξετάζονται οι απόψεις που ανέπτυξαν οι δύο Αμερικανοί διεθνολόγοι Samuel Huntington και Frances Fukuyama στις δύο κυρίαρχες θεωρητικές προσεγγίσεις της μεταψυχροπολεμικής περιόδου για την υπό διαμόρφωση Νέα Παγκόσμια Τάξη. Οι προσεγγίσεις αυτές παρότι δέχθηκαν πολλές αντιδραστικές κριτικές σε παγκόσμια κλίμακα, εν τούτοις, δείχνουν ότι στο τέλος της δεκαετίας του 20ού αιώνα, κατά κάποιο τρόπο επιβεβαιώθηκαν με τις αιματηρές συγκρούσεις στη Βοσνία και το Κοσσυφοπέδιο. Τουλάχιστον, η επικρατέστερη άποψη του Huntington περί της Σύγκρουσης των Πολιτισμών αποδεικνύεται σαν προάγγελος και επιχείρημα των παραπάνω συρράξεων.

Μετά την ανάλυση των δύο θεωριών ακολουθεί η κριτική ανάλυση της ερευνήτριας, και αναφέρονται οι κριτικές αντιδράσεις των Ελλήνων διανοούμενων, για τις οποίες επίσης ακολουθεί κριτική ανάλυση της Υ.Δ.

4.1. «Σύγκρουση των Πολιτισμών;»

Ο Samuel Huntington είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Harvard, διευθυντής του Ινστιτούτου Στρατηγικών Μελετών και πρόεδρος της Ακαδημίας Διεθνών Μελετών του ίδιου Πανεπιστημίου. Έγινε παγκόσμια γνωστός το 1993 και προκάλεσε πολλές κρίσεις και επικρίσεις με το άρθρο του που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό Foreign Affairs με τίτλο «Σύγκρουση των Πολιτισμών;», με το οποίο αναιρούσε τις μέχρι τότε

αντιλήψεις για την πολιτιστική ανάπτυξη των λαών. Το 1992 προκάλεσε τη μήνι της Ουάσιγκτων όταν σάρκασε τον διορισμό της κυρίας Albright ως Υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ λέγοντας: «Πώς τα κατάφερε αυτή χωρίς να έχει γράψει ούτε ένα βιβλίο;»

Στο άρθρο του, υποστήριζε ότι μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου τα κράτη απέβαλαν τις παλιές ιδεολογικές και πολιτικές ετικέτες με τις οποίες το καθένα προσδιόριζε τον εαυτό του και σύμφωνα με τον νόμο των αντιθέτων, τον αντίπαλό του. Παρήλθε η εποχή των ιδεολογιών και άρχισε αυτή των «πολιτισμών», κατά την οποία κάθε κράτος, για να κάνει τους προσδιορισμούς του, καταφεύγει στις πολιτισμικές αξίες: τη παράδοση, τη θρησκεία, τη γλώσσα, τα έθιμα, την ιδιαιτερότητα των θεσμών.

4.2. «Το Τέλος της Ιστορίας»

Ο Frances Fukuyama ήταν μαθητής του Huntington και ένας από τους σκληρότερους επικριτές του. Είχαν γνωριστεί στο Χάρβαρντ, όπου ο Fukuyama είχε μόλις ξεκινήσει τις σπουδές του στην Ιστορία της Φιλοσοφίας. Πήρε πτυχίο στις πολιτικές επιστήμες και στην κλασική γραμματολογία, θήτευσε στο αμερικανικό υπουργείο Εξωτερικών επί προεδρίας Bush και ξεκίνησε ακαδημαϊκή καριέρα στο πανεπιστήμιο George Mason της Πολιτείας Virginia.

Με το σύγγραμμά του «Το Τέλος της Ιστορίας» εξήγγειλε το τέλος των ιδεολογιών σε ένα κόσμο κυριευμένο από τη φιλελεύθερη δημοκρατία και διαχώρισε τη θέση του από τον δάσκαλό του. Κατά τον Huntington, από τις στάχτες του Ψυχρού Πολέμου γεννιούνται διάφοροι αλληλοσυγκρουόμενοι πολιτισμοί ενώ ο Fukuyama, βλέπει μόνο ένα βασικό διαχωρισμό: από τη μία πλευρά τα δημοκρατικά κράτη, από την άλλη όλοι οι υπόλοιποι. «Υπάρχει ένας ισχυρός δεσμός ανάμεσα στην ανάπτυξη και στη δημοκρατία», λέει, και ακόμα περισσότερο στη

δημοκρατία και στην ειρήνη. Όσο εξαπλώνονται οι περιοχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας τόσο μετατρέπονται σε ζώνες ειρήνης». Κατά τον Fukuyama, οι διαχωρισμοί του Huntington είναι υπερβολικοί και όχι πάντα λειτουργικοί. Μπορεί οι ισλαμιστές να έχουν την αίσθηση ότι ανήκουν στον ίδιο πολιτισμό, αλλά στην Ευρώπη η Δύση δεν είναι η ίδια για όλους, όπως υποστηρίζει. Το μοντέλο του Huntington δεν περιγράφει τις εσωτερικές κρίσεις ανάμεσα σε διαφορετικές ταυτότητες της ίδιας πολιτισμικής ενότητας, που εμφανίστηκαν πραγματικά στη σύγχρονη ιστορία.

Με το άρθρο του 1993 φαινόταν να προσφέρει μια εξήγηση για τα όσα συνέβαιναν στην πρώην Γιουγκοσλαβία, στην πρώην ΕΣΣΔ, στο Αφγανιστάν, στη Μέση Ανατολή. Γιατί Σέρβοι, Μουσουλμάνοι και Κροάτες αλληλοσφάζονταν στα βοσνιακά βουνά; Γιατί Αρμένιοι και Αζέροι διεκδικούσαν το Ναγκόρνο Καραμπάχ; Γιατί ο Πόλεμος του Κόλπου ξεσήκωσε όλο τον ισλαμικό κόσμο; Γιατί Μουσουλμάνοι και Ινδουιστές εξακολουθούσαν να αντιπαρατίθενται στα βουνά του Κασμίρ; Σε αυτές τις ερωτήσεις ο Huntington απαντούσε ότι επρόκειτο για «συγκρούσεις πολιτισμών» και δεν ήταν παρά ο προάγγελος των κατά πολύ αγριότερων πολέμων που η Ιστορία θα μας προσφέρει στο μέλλον όλο και πιο συχνά.

Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο των πολιτισμών, προέβλεψε ότι οι πόλεμοι θα ξεσπάνε στις ζώνες όπου η Ιστορία δημιούργησε κράτη με πολλούς πολιτισμούς και θρησκείες. Η Ευρώπη, μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και της ΕΣΣΔ, απεικονίζει απόλυτα τις θέσεις του Huntington. Το μεσο-ευρωπαϊκό αυτό μέτωπο, που εκτείνεται από τη Βαλτική στην Αδριατική, είναι το ίδιο που χώριζε κατά τον 16^ο αιώνα τη ρωmano-γερμανική Δύση από τη Ρωσία, την εκπρόσωπο του βυζαντινο-ορθόδοξου Χριστιανισμού, και το Ισλάμ. Και πολλά πρόκειται να συμβούν τον 21^ο αιώνα σε αυτό το μέτωπο και σε άλλα παρόμοια που ανοίγονται στο νέο γεωπολιτισμικό χάρτη του κόσμου.

Το άρθρο προκάλεσε πολλές αντιδράσεις και κριτικές. Παρέμεινε πάντως για αρκετό καιρό στο ακαδημαϊκό προσκήνιο μαζί με μια άλλη άποψη, εξίσου απλή όσο και γοητευτική: εκείνη του Frances Fukuyama για το «*Τέλος της Ιστορίας*». Ο Fukuyama υποστήριξε ότι το δράμα της Ιστορίας τελείωσε αισίως με το θρίαμβο της Δύσης και ότι τώρα ο κόσμος είναι «ένανς», δηλαδή ακριβώς το αντίθετο με τον Huntington.

4.3. Κριτική ανάλυση των δύο θεωριών

Με όλα αυτά ανέκυψε και πάλι το ζήτημα της φιλοσοφίας της Ιστορίας ή και της ιστορικής νομοτέλειας. Ο Huntington δέχεται ότι η Ιστορία υπακούει σε νόμους και επέκτεινε το ερώτημα του 1993 («Σύγκρουση Πολιτισμών;») σε ένα βιβλίο 350 σελίδων, αφαιρώντας το ερωτηματικό από τον τίτλο. Ο ίδιος το αποδίδει στο γεγονός ότι το ενδιαφέρον, οι συζητήσεις και οι παρερμηνείες που προκάλεσε το άρθρο, τον ώθησαν να εμβαθύνει στο θέμα σε αυτό το βιβλίο. Το έργο του Huntington, αποτελεί μία φιλόδοξη προσπάθεια ερμηνείας της παγκόσμιας πολιτικής μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Ο συγγραφέας επιχειρεί να απαντήσει το θεμελιώδες ερώτημα πως θα είναι ο κόσμος τον 21^ο αιώνα; Για να γίνει πιο πειστικός, εξηγεί ότι οι πολιτισμοί, σύμφωνα με τις δυνατές κατατάξεις, είναι έξι ή επτά ή οκτώ: ο σινικός ή κομφουκιανικός, ο ινδικός ή ινδουιστικός, ο δυτικός, ο ορθόδοξος, ο ισλαμικός, ο ιαπωνικός, ο λατινοαμερικανικός και ο αφρικανικός. Όπως σχεδόν όλοι οι φιλόσοφοι της Ιστορίας, ο Huntington τους αντιμετωπίζει ως ζωντανά σώματα: γεννιούνται, μεγαλώνουν, ενισχύονται, επεκτείνουν την ηγεμονία τους, φτάνουν στο απόγειο της δύναμής τους, εξασθενούν και εκλείπουν¹⁷.

Η παρακμή ενός πολιτισμού, συνεχίζει ο συγγραφέας, αρχίζει συνήθως όταν θεωρεί ότι κατατρόπωσε τους εχθρούς του και συνένωσε τον κόσμο

¹⁷ Ντάβις, Σωτήρης. *Η πάλη του Χάντινγκτον*. ΤΟ ΒΗΜΑ. Βιβλία-Θέσεις, σ. 5. 29 Νοεμβρίου 1998

και ως τέτοια θεωρεί την περίπτωση της Δύσης. Το 1920, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έλεγχε σχεδόν το 90% της Γης. Το 1910 ο κόσμος ήταν ενοποιημένος πολιτικά και οικονομικά όσο ποτέ άλλοτε. Από τότε, και παρά τις ενδείξεις περί του αντιθέτου, η Δύση δείχνει σημεία γήρανσης. Στη δεκαετία του '50 ήταν υπεύθυνη για το 64% της παγκόσμιας παραγωγής, στη δεκαετία του '80 για το 49% και μέχρι το 2013, απ' ό,τι προβλέπεται, θα κατέχει το 30%. Το 2010 επτά από τις δέκα μεγάλες οικονομικές δυνάμεις θα είναι ασιατικές. Ακόμα και η αγγλική γλώσσα δείχνει να παραγκωνίζεται. Το 1958 ομιλείτο από 278 εκατομμύρια άτομα, το 9,8% του παγκόσμιου πληθυσμού. Το 1992 οι αγγλόφωνοι είχαν αυξηθεί στα 456 εκατομμύρια, αλλά το ποσοστό τους στον παγκόσμιο πληθυσμό είχε κατέβει στο 7,6%.

Στην οικονομική και γλωσσική παρακμή, προστίθεται και η εμφανής παρακμή της ηθικής. Οι ΗΠΑ αποποιοούνται την ηθικο-πολιτική ταυτότητά τους και γίνονται ένα πολυπολιτισμικό έθνος στο οποίο δεν υπάρχουν πια «πολίτες», αλλά «κοινότητες». Οι δυτικές χώρες μειώνουν τις στρατιωτικές τους δαπάνες και φαίνονται απρόθυμες να διακινδυνεύσουν. Οι υπόλοιποι λαοί, παράλληλα, συνειδητοποιούν την πρωτοτυπία τους, ενισχύονται και ενεργοποιούνται με σκοπό την επίτευξη αλληλεγγύης εν καιρώ κινδύνου. Στην αφγανο-σοβιετική σύγκρουση οι μουσουλμάνοι συνέδραμαν τους ομόθρησκούς τους της Καμπούλ. Στη Βοσνία και στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ, η Τουρκία και το Ιράν κατέβηκαν στο πεδίο της μάχης κατά των Σέρβων και των Αρμενίων.

Όπως όμως συμβαίνει με όλες τις πολιτικο-φιλοσοφικές θεωρίες και εδώ παρουσιάζονται κάποιες ασάφειες και ασυνέπειες. Σε ποιόν πολιτισμό ανήκει το Μεξικό; Στον βορειοαμερικανικό ή στον λατινοαμερικανικό; Η Τουρκία υπάγεται στον ισλαμικό κόσμο ή στην Ευρώπη; Η Αυστραλία είναι ευρωπαϊκό ή ασιατικό κράτος; Η Ρωσία πάλι είναι ευρωπαϊκή ή

ευρασιατική; Ο Huntington αγνοεί το γεγονός ότι στην Αυστραλία ένα μέρος της άρχουσας τάξης έχει επιλέξει την Ασία και το Μεξικό, ενώ η Τουρκία και η Ρωσία προτιμούν να ανήκουν στη Δύση. Πιστεύει όμως ότι το πείραμα θα αποτύχει και οι «μέτοικοι» όπως στη περίπτωση της Ουκρανίας (καθολική στις δυτικές περιοχές της, ορθόδοξη στις ανατολικές) θα κινδυνεύσουν να κοπούν στα δύο. Τη στιγμή που οι ΗΠΑ εξαπέλυαν κατά του Ιράκ τον Πόλεμο του Κόλπου, υποστηρίζει ο Huntington, ο ισλαμικός κόσμος κινητοποιήθηκε απέναντι στον δυτικό ιμπεριαλισμό. Βέβαια, ο Huntington «ξεχνάει» ότι το Ιράκ πήγε να συνθλίψει έναν Άραβα αδελφό και ότι η δυτική συμμαχία περιλάμβανε μεταξύ άλλων, τη Σαουδική Αραβία, την Αίγυπτο, τη Συρία, το Πακιστάν και την Τουρκία. Υπάρχουν όμως και άλλες αδυναμίες στη θεωρία του. Πρώτα απ' όλα, η πολιτισμική ομοιογένεια μετράει στον βαθμό που δεν επηρεάζεται από άλλους πολιτικούς και οικονομικούς λόγους. Στη βοσνιακή κρίση οι ΗΠΑ και η Γερμανία βρίσκονταν στο μουσουλμανικό στρατόπεδο, μαζί με τους Τούρκους και τους Ιρανούς. Σήμερα οι ΗΠΑ εξακολουθούν να είναι εχθρός του Ιράν, αλλά δεν αντιτίθενται, για προφανείς λόγους, στη διέλευση του μεγάλου αγωγού πετρελαίου από το έδαφός του.

Εξάλλου, ορισμένες εμφύλιες συγκρούσεις (όπως των Ιρλανδών και των Βάσκων) δεν είναι λιγότερο αιματηρές από τις μεθοριακές συρράξεις διαφορετικών πολιτισμών και ούτε οι παραμεθόριοι είναι αναγκαστικά περιοχές υψηλού κινδύνου.

Τέλος, ο Huntington, όπως και άλλοι Αμερικανοί πολιτειολόγοι, προσπαθεί να δώσει στη χώρα του μια εικόνα για τον κόσμο, από την οποία θα προκύψει μια γραμμή δράσης για το μέλλον. Μετά το τέλος του κομμουνισμού, χρειάζεται ένα άλλο ζήτημα ικανό να κινητοποιήσει την κοινή γνώμη, να δώσει ψυχή στις διαφωνίες του Κονγκρέσου, να δικαιολογήσει τόσο τις σοβαρές επιλογές της αμερικανικής πολιτικής, όσο και τις αναγκαίες δαπάνες για τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων

δυνάμεων. Η σύγκρουση των πολιτισμών θα μπορούσε, για παράδειγμα, να αιτιολογήσει την επέκταση του NATO μέχρι τη Ρωσία ή απλώς την παρουσία του αμερικανικού στόλου στη Μεσόγειο.

Η θέση του Huntington δημιουργεί περισσότερους φόβους από ποτέ στη Δύση, γιατί δεν αναφέρεται απλά σε συγκρούσεις για οικονομικούς ή εδαφικούς λόγους, αλλά σε σκληρότερες μάχες επικίνδυνων για την ανθρωπότητα, μεταξύ πολιτισμικών ομάδων ή ακόμη και ολόκληρων εθνοτήτων. Παρ' όλες τις αντιδράσεις που προκάλεσε, η θεωρία αυτή δεν έχει ακόμη αντικρουστεί ευθέως¹⁸. Κατά τον Παναγιώτη Κονδύλη¹⁹ «η ευθεία αντίκρουσή της δεν είναι δυνατή παρά μόνο αν δεχθεί κανείς ότι στο μέλλον θα γίνουν πράγματι συγκρούσεις και συνάμα αν μπορεί να αποδείξει ότι ακριβώς εξαιτίας του χαρακτήρα αυτών των συγκρούσεων δεν είναι δυνατόν να δεσπόζει ο πολιτισμικός παράγοντας – ότι δηλαδή ακριβώς ο χαρακτήρας των συγκρούσεων καθορίζει το ειδικό βάρος του πολιτισμικού παράγοντα και της πολιτισμικής συνείδησης των υποκειμένων, όχι αντίστροφα».

Κατά τον Fukuyama, η πολιτική ενότητα που μετράει είναι εκείνη του κράτους έθνους, που εξακολουθεί να έχει τη δύναμη να φορολογεί, να κατασκευάζει όπλα, να καθορίζει εν ολίγοις το μέλλον των πολιτών του. Και η ουσία των διεθνών σχέσεων δεν έγκειται στη σύγκρουση, αλλά στον ανταγωνισμό. Οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία προκαλούν κάθε μέρα η μία την άλλη στο οικονομικό και διπλωματικό πεδίο, χωρίς όμως να καταλήγουν σε πόλεμο. Όσο για την οικονομική και ηθική παρακμή της Δύσης, ο Fukuyama θεωρεί ότι υπερεκτιμάται από τον Huntington. «Η αμερικανική οικονομία χαίρει άκρας υγείας», δηλώνει, «ενώ η ασιατική,

¹⁸ Ρήγου, Μαρίνα, *Samuel Huntington: Η σύγκρουση των πολιτισμών. Θέσεις και αντιθέσεις*. Εργασία στο μάθημα του μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών «Διαπολιτισμική επικοινωνία και νέες τεχνολογίες» του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα, 1999.

¹⁹ Κονδύλης, Παναγιώτης, *Η «σύγκρουση των πολιτισμών» του Σάμιουελ Χάντινγκτον-Συγκρούσεις ερήμην του πολιτισμού*. Νέες Εποχές. Εφημερίδα «Το Βήμα». σελ. 34, 26 Ιανουαρίου 1997.

που υποτίθεται ότι θα την ξεπερνούσε, έχει μείνει πίσω». Όσο για την ηθική παρακμή, ο Huntington μάλλον έχει δίκιο εφόσον δεν είναι δυνατόν να υπερασπίσουμε τους ελεύθερους θεσμούς μας βλέποντας με σχετικισμό τις αξίες μας. Ο εκσυγχρονισμός και η δυτικοποίηση δεν είναι ξεχωριστές διαδικασίες, αλλά προχωρούν ταυτόχρονα. Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας δεν έλεγε ότι όλοι οι Δυτικοί δημιουργήθηκαν ίσοι. Αυτή η συνθήκη είναι κοινή για όλους τους ανθρώπους και η αποδοχή της δεν συνεπάγεται ότι υποκύπτει κανείς στις κατευθύνσεις της αγγλοσαξονικής κουλτούρας.

Ίσως ο πρώτος στόχος που θα πρέπει να τεθεί σήμερα για την επίτευξη παγκόσμιας ισορροπίας και τάξης στο μέλλον, να είναι ο περιορισμός των συγκρούσεων με τη σταδιακή εξομάλυνση των διαφορών μας μέσω της επικοινωνίας και της αλληλοκατανόησης των λαών και των πολιτών λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες, τις αξίες και τις επιδιώξεις τους.

4.4. Η μνεία του Huntington για την Ελλάδα και οι Ελληνικές Κριτικές

Στο τέλος του κεφαλαίου αυτού, η Υ.Δ. θεωρεί σκόπιμο, να αναφέρει τις αιχμές του Huntington για την Ελλάδα και τον διαχωρισμό της από τον υπόλοιπο ευρωπαϊκό πολιτισμό, καθώς και τις αντιδράσεις που προέκυψαν από την ελληνική πλευρά.

Η μνεία του Huntington για την Ελλάδα δεν είναι καθόλου ενθαρρυντική. Θεωρεί ότι η ιστορική εμπειρία της είναι εντελώς διαφορετική από αυτή του δυτικού πολιτισμού: «Ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός τελειώνει με τον δυτικό χριστιανισμό εκεί όπου αρχίζει η Ορθοδοξία και το Ισλάμ»²⁰. Χωρίς να δώσει ιδιαίτερα ικανοποιητικά επιχειρήματα γι' αυτή του την άποψη, δικαιολογεί την απόσταση της Ελλάδας από τη Δύση λόγω του διαφορετικού χριστιανικού δόγματος και την εντάσσει δίπλα στον

²⁰ Huntington, Samuel. *Ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός τελειώνει εκεί που αρχίζει η Ορθοδοξία και το Ισλάμ*. Συνέντευξη στον Τάκη Μίχα. «Ελευθεροτυπία» 12-6-1998

ισλαμισμό. Θυμίζει ότι η Ελλάδα δημιούργησε ανωμαλίες στο NATO και την ΕΕ, τοποθετώντας μία διαχωριστική γραμμή μεταξύ του κόσμου της τεχνολογίας και των πετρελαίων.

Στη συνέντευξη που έδωσε στον Αλέξη Παπαχελά με τίτλο « Η Ελλάδα δεν ανήκει στη Δύση», εμμένει στη πάγια άποψή του ότι η χώρα μας δεν ανήκει και ούτε ποτέ ανήκε στον δυτικό πολιτισμό, εφόσον αυτός δημιουργήθηκε τον 9^ο και τον 10ο αιώνα μ.Χ. Αναγνωρίζει ότι η κλασσική Ελλάδα του δώρισε πολλά στοιχεία, αλλά οι θέσεις της σε θέματα όπως το Βοσνιακό, δείχνουν καθαρά ότι έχει διαφορετικά συμφέροντα από τις δυτικές δυνάμεις. Οι Έλληνες αναγνωρίζουν το γεγονός αυτό καθώς σημαίνοντες πολιτικοί ενδιαφέρονται να συνάπτουν καλές σχέσεις με ορθόδοξες δυνάμεις. Για τις θέσεις αυτές, αποπειράθηκαν να αντιδράσουν με δημόσιο λόγο αρκετοί Έλληνες διανοούμενοι:

Η παράθεση γίνεται κατά χρονολογική σειρά για τους λόγους που θα παρουσιασθούν στο τέλος του παρόντος κεφαλαίου.

Οι Κουλουμπής και Βερέμης αντιτιθέμενοι κάθετα σε άρθρο του Η. με τίτλο 'Η Δύση μοναδική, όχι παγκόσμια'²¹, θεωρούν ότι οι πιο ανορθόδοξες ιστορικές απόψεις του Η. αφορούν στο Βυζάντιο η ονομασία του οποίου αποτελεί εφεύρεση μελετητών του 18^{ου} αιώνα. Η πραγματική ονομασία του ήταν Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία που αποτελούσε τμήμα της χριστιανικής οικουμενικής πίστης έως το σχίσμα του 1054 που διαχώρισε τις δύο εκκλησίες. Αυτή παρέμεινε η σημαντικότερη κιβωτός της κλασσικής κληρονομιάς ως την Αναγέννηση²².

²¹ Huntington, Samuel. *The West Unique, Not Universal*. Foreign Affairs. 1996. σελ. 28-46.

²² Κουλουμπής, Θ.Α., Βερέμης, Θ. *Η Επανεργμηνεία της Ιστορίας*. ΤΟ ΒΗΜΑ. Νέες Εποχές. σελ.3. 26-1-1997.

Ο Παναγιώτης Κονδύλης σε άρθρο του²³ προσπαθεί να αποδείξει ότι οι θεωρίες του Η. είναι ανυπόστατες, εφόσον δεν μπορούν να στηριχθούν σε εμπειρικά επιχειρήματα. Η άποψη πάντως του Κονδύλη: ότι « η θεωρία περί συγκρούσεων των πολιτισμών θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως ιδεολογικός πόλος έλξεως της Δύσης (υπό αμερικανική ηγεσία) αν τυχόν αυτή, για οικονομικούς και στρατιωτικούς λόγους, ερχόταν σε σφοδρή σύγκρουση με μη Δυτικές δυνάμεις» του 1997, επαληθεύτηκε με τη κρίση στο Κοσσυφοπέδιο δύο χρόνια μετά. Ο Δημήτρης Χαραλάμπης σε ανάλυσή του²⁴ αναφέρει ότι σύμφωνα με τον Η. ο εξανδραποδισμός του ανθρώπου ανακηρύσσεται σε σεβαστή πολιτισμική διαφορά εν ονόματι της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας. Διαφωνεί κάθετα μαζί του ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα, σαν δυτική η βορειοατλαντική επινόηση και θεωρεί σε αντίθεση με τον Η., ότι οι αξίες και οι αγώνες για αυτές, ανήκουν στον παγκόσμιο και όχι μόνο τον δυτικό πολιτισμό. Αρνούμενος την οικουμενικότητα των αξιών χωρίζει τον κόσμο σε πολιτισμούς βάσει της θρησκείας που την αναδεικνύει σε καθοριστικό πολιτισμικό στοιχείο. Οι αξίες άλλωστε ανήκουν στους ανθρώπους – ασχέτως των επιμέρους πολιτισμικών ταυτίσεων με ένα άλλο πολιτισμό, μία άλλη ιστορία ή παράδοση – σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου και εάν βρίσκονται.

Ο Παναγιώτης Ιωακειμίδης σε άρθρα του, κάνει ειδική αναφορά για τις θέσεις του Η. ως προς Ελλάδα θεωρώντας την προσέγγισή του ως «ιδιαίτερα επικίνδυνη και, φυσικά, ανιστόρητη²⁵». Πιο εκτενείς αντιδράσεις από ελληνικής πλευράς άρχισαν να δημοσιοποιούνται το επόμενο έτος (1998). Ο Αντώνης Μακρυδημήτρης²⁶ καταδικάζει τη

²³ Κονδύλης, Παναγιώτης. *Η 'σύγκρουση των πολιτισμών' του Σάμιουελ Χάντινγκτον: Συγκρούσεις ερήμην του πολιτισμού*. Νέες Εποχές. Εφημερίδα «Το Βήμα», σελ. 34, 26 Ιανουαρίου 1997.

²⁴ Χαραλάμπης, Δημήτρης. *Ο Πολιτισμικός Σχετικισμός κατά της Δημοκρατίας*. «Ελευθεροτυπία». 1998.

²⁵ Ιωακειμίδης, Παναγιώτης. *Η Ταυτότητα της Ευρώπης*. «Τα Νέα». 25-4-1997.

²⁶ Μακρυδημήτρης Αντώνης. *Το Νέο Σχίσμα και η Θέση της Ελλάδας: Αντίλογος στις απόψεις του Huntington*. «ΤΟ ΒΗΜΑ». 1-2-1998.

χρήση των επιθετικών προσδιορισμών (π.χ. «σλαβοορθόδοξοι»), του Η. ως «ρατσιστικούς και αναχρονιστικούς» που δεν θα πρέπει να αποτελέσουν κριτήρια για πολιτικές επιλογές και αποφάσεις που θα επηρεάσουν κρίσιμες γεωπολιτικές στρατηγικές. Επισημαίνει τη παράλειψη της αναφοράς του Η. στο φαινόμενο του νεοελληνικού διαφωτισμού και την ιστορική ευρωπαϊκή πορεία περίπου 200 χρόνων της Ελλάδας. Η Πέπη Ρηγοπούλου²⁷ επισημαίνει την παράλειψη του Η. να κάνει χρήση των ιστορικών γεγονότων, και την λανθασμένη αναφορά του για τον πολιτισμό ως μετρήσιμη ποσότητα, ταυτίζοντάς τον απόλυτα και μονόπλευρα με τη θρησκεία. Όσο για την θέση του έναντι της Ελλάδας, θεωρεί ότι την εντάσσει στις προθέσεις του ισοπέδωσης με την έννοια της «ανωμαλίας», όλων όσων δεν υποτάσσονται στα σχήματα ή στα σχέδια που αυτά υπονοούν και προεικονίζουν. Ο Ευάγγελος Βενιζέλος χαρακτήρισε τη προσέγγιση του Η. για την Ελλάδα 'σχολική'²⁸: «Η Ελλάδα έχει το μεγάλο – για τη Δύση- προνόμιο να είναι η Δύση της Ανατολής και η Ανατολή της Δύσης» χωρίς όμως να παραθέτει περαιτέρω επιχειρήματα. Και συνεχίζοντας κατηγορεί τον Η. για την ελλιπή και επιφανειακή ενημέρωσή του σχετικά με τις σχέσεις της Ελλάδας με την Ε.Ε. και το ΝΑΤΟ και την αδιατάρακτη 'δυτικότερη' πορεία της σε σχέση με τις άλλες βαλκανικές χώρες, καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο. Από τις συγκεντρωμένες ελληνικές κατά Η. κριτικές σε μία έκδοση,²⁹ συγκρατούνται οι παρακάτω:

Του Ευθύμιου Στοφορόπουλου που αναφέρει με αρκετή δόση ειρωνείας, ότι με την εισήγηση του Η. για τον αποκλεισμό της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ, παραπέμπει στη πραγματική διαφοροποίηση των στρατηγικών

²⁷ Ρηγοπούλου, Πέπη. Ένας Ταραξίας με Αναβαθμισμένο Προφίλ. «Ελευθεροτυπία». 12-6-1998

²⁸ Βενιζέλος, Ευάγγελος. Είμαστε η Δύση της Ανατολής και η Ανατολή της Δύσης. «Ελευθεροτυπία». 12-6-1998

²⁹ Huntington, S., McNeil, W., Στοφορόπουλος, Ευθύμιος, Ζουράρις Κ., Καραμπελιάς, Γ., Γιανναράς Χ. Η Σύγκρουση Ανατολής-Δύσης και η πρόκληση Χάντινγκτον. Εναλλακτικές Εκδόσεις: Αθήνα 1998.

συμφερόντων μεταξύ ελληνισμού και Δύσης, μιάς που ούτως ή άλλως, η ένταξη της σε αυτό δεν της παρέχει καμία ιδιαίτερη προστασία στα καίρια εθνικά της θέματα και συμφέροντα όπως: τη τουρκική επιθετικότητα, κυπριακό, σύνορα και επιχειρησιακή ευθύνη στο Αιγαίο, ελληνισμό Αλβανίας και Τουρκίας, Μακεδονικό³⁰.

Του Χρήστου Γιανναρά που με τον γνωστό σαρκαστικό του σχολιασμό, θεωρεί ότι οι Έλληνες θα πρέπει να είναι ευγνώμονες στον Η. διότι αν και ξένος μελετητής, θεωρεί ότι μπορεί να αποφασίσει για αυτούς, ότι η θρησκεία – ‘ένας δευτερεύουσας σημασίας παράγων της ελληνικής ζωής’ - είναι στοιχείο της πολιτισμικής τους ταυτότητας και βάσει αυτού τους κατατάσσει. Εξίσου ευγνώμονες θα πρέπει να είναι για την υπενθύμιση που κάνει για τη σχέση της σημερινής Ευρώπης, της νεότερης Δύσης, της Κεντρο-Δυτικής Ευρώπης και Αμερικής με τον ελληνισμό, κυρίως με τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό³¹.

Και τέλος, του Κώστα Ζουράρι που κι αυτός συμφωνεί ειρωνικά με τον Η. ότι ‘η Ελλάδα δεν έχει καμία σχέση με το δυτικό πολιτισμό’, θεωρώντας ότι ένας πολιτισμός είναι ‘τα συμφωνημένα υπονοούμενα’ που αλλιώς τα ερμηνεύουμε εμείς από τον διπλανό μας, ο οποίος αν και διαβασμένος, δεν τα καταλαβαίνει γιατί απλά, δεν μετέχει σ’ αυτά³².

4.5. Κριτική Ανάλυση των Ελληνικών Αντιδράσεων

Οι ανωτέρω αντιδράσεις και κριτικές από την ελληνική πλευρά - και άλλες, που ίσως η Υ.Δ. δεν κατάφερε να εντοπίσει - μολονότι καλοπροαίρετες, εντούτοις, δεν θα πρέπει να θεωρούνται επαρκείς για δύο κύριους λόγους:

³⁰ Ο.π.

³¹ Ο.π.

³² Ο.π.

- A. Διότι είναι ετεροχρονισμένες, ασυντόνιστες και χωρίς συγκεκριμένους στόχους επιρροής και αλλαγής των εντυπώσεων σε διεθνές επίπεδο. Δεν απαντούν άμεσα και καίρια ούτε στο αρχικό άρθρο, ούτε στα επόμενα που ακολούθησαν ή στην έκδοση του 1995.
- B. Η σχετική αρθρογραφία γίνεται αποσπασματικά, στον ελληνικό τύπο που σημαίνει ³³ στοχεύει σε περιορισμένη εμβέλεια, για εσωτερική κατανάλωση. Για να θεωρηθούν αποτελεσματικές τέτοιου είδους αντιδράσεις θα πρέπει να γίνονται συστηματικές προσπάθειες μέσα από τις ίδιες τις πηγές παραγωγής των θεωριών αυτών, να δημοσιεύονται στα εξειδικευμένα περιοδικά, ή σε ΜΜΕ διεθνούς κυκλοφορίας. Η κριτική μίας θεώρησης θα πρέπει να απευθύνεται στη πηγή προέλευσης και στο κοινό της, για να έχει κάποιο αντίκτυπο. Ο τρόπος που γίνεται στην Ελλάδα, προσφέρει μία ετεροχρονισμένη πληροφόρηση για κάποια γεγονότα, που όμως δεν μπορεί να προκαλέσει πραγματική αντίδραση με αναδρομική ισχύ και πάντως όχι τον επιδιωκόμενο αντίκτυπο, με σκοπό να επηρεάσει την κοινή γνώμη, ή τουλάχιστον να ακουσθεί μία διαφορετική άποψη.

Η Elizabeth Prodromou, σε σχετική ομιλία της στην Ημερίδα που διοργάνωσε η Υ.Δ., πρότεινε σαν εναλλακτική λύση, την απευθείας αντιμετώπιση του προβλήματος με συστηματικές και έγκαιρες παρουσιάσεις, είτε στα διεθνούς κύρους ΜΜΕ, είτε μέσα από τις ελληνικές ή άλλες πανεπιστημιακές έδρες στα ακαδημαϊκά ινστιτούτα, όπου διαμορφώνονται οι νέες θεωρητικές προσεγγίσεις και οι καθηγητές που εργάζονται εκεί, συχνά είναι σύμβουλοι των κέντρων αποφάσεων³³.

³³ Prodromou, Elizabeth. *New Debates on Culture and Security: Opportunities for Greek Foreign Policy*. Presentation at the Conference on Foreign Policy and Cultural Diplomacy. Athens: Ministry of Foreign Affairs. April 4, 1997.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

1. Εξωτερική Πολιτική, Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική Διπλωματία: Δημόσια και Πολιτιστική

Στο πρώτο κεφάλαιο του Τρίτου Μέρους δίδονται οι όροι της Εξωτερικής Πολιτικής, της Εξωτερικής Πολιτιστικής Πολιτικής και αναπτύσσονται οι έννοιές τους ώστε να βοηθήσουν στη καλύτερη κατανόηση των θεμάτων που ακολουθούν στα υπόλοιπα κεφάλαια.

i. Εξωτερική Πολιτική

Τι είναι εξωτερική πολιτική σήμερα; Εξωτερική πολιτική είναι τα μέτρα που λαμβάνει μία χώρα για:

- τη ρύθμιση των διακρατικών σχέσεων της σε διμερές ή πολυμερές επίπεδο
- τη προώθηση των θέσεων της στο διεθνές σύστημα και
- την επικοινωνία των αξιών της στις άλλες χώρες.

Οι πιέσεις μίας κοινωνίας και η εξυπηρέτηση συμφερόντων και ενδιαφερόντων, παίζουν καθοριστικό ρόλο για τις πολιτικές αποφάσεις μίας κυβέρνησης. Τα εθνικά συμφέροντα μαζί με τις σύγχρονες κοινωνικές πιέσεις που πηγάζουν από το διεθνές περιβάλλον, διαμορφώνουν την εξωτερική πολιτική μίας χώρας.

Η εξωτερική πολιτική περιλαμβάνει αποφάσεις και δραστηριότητες που πηγάζουν από τη διαχείριση των σχέσεων ενός κράτους με τα άλλα³⁴.

Σαν αποτέλεσμα των τελευταίων διεθνών εξελίξεων, οι κυβερνήσεις των κρατών που συμμετέχουν στο Διεθνές Σύστημα, πιέζονται όλο και περισσότερο για την επίλυση όλο και πιο έντονων και απαιτητικών προβλημάτων, που πια δεν αφορά μόνο τις εσωτερικές υποθέσεις μίας χώρας αλλά και τη θέση της στα παγκόσμια προβλήματα και τη συμπεριφορά της προς τις άλλες. Οι συνεχείς και χωρίς προηγούμενο αλλαγές, έχουν φέρει σε δύσκολη θέση πολλές κυβερνήσεις που δεν μπορούν πια να στηρίζονται σε πρότυπα του παρελθόντος για την αντιμετώπιση σοβαρών προβλημάτων. Οι νέες εθνότητες που προέκυψαν από την κατάργηση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» αγωνίζονται για την καθημερινή επιβίωση στο νέο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον που ξαφνικά βρέθηκαν, για την εξασφάλιση των εδαφικών τους συνόρων, νέων πηγών οικονομικών πόρων, στρατηγική υπεροχή, προνόμια, κύρος και δυνατότητα επιρροής.

Η προάσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας και η πολιτιστική και εθνική ταυτότητα αποτελούν τις βασικές προτεραιότητες ενός έθνους. Για να μπορέσει να πετύχει αυτούς τους στόχους του, ένα κράτος πρέπει να έχει τη δυνατότητα να ασκεί εξουσία με τη χρήση των στρατιωτικών, των μυστικών και των διπλωματικών του υπηρεσιών.

ii. Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική

Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική είναι η κυβερνητική τακτική μίας χώρας που χρησιμοποιεί στοιχεία από τον πολιτισμό της για τον σχεδιασμό και την άσκηση της εξωτερικής της πολιτικής, με σκοπό τη προβολή του στο εξωτερικό. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να είναι η γλώσσα,

³⁴ Frankel, Joseph. *The Making of Foreign Policy*. London: Oxford University Press. 1963.

οι τέχνες, η πολιτιστική κληρονομιά, οι πολιτισμικές αξίες και τα πολιτιστικά αγαθά.

iii. Διπλωματία

Πολλοί ορισμοί έχουν δοθεί για τη διπλωματία μέχρι σήμερα.

Παρατίθενται ορισμένοι:

1. Στο Webster's New World Dictionary³⁵, διπλωματία είναι:
 - Η διεξαγωγή σχέσεων μεταξύ των κρατών για τη σύναψη συμφωνιών μεταξύ τους
 - Η ικανότητα διαχείρισης των σχέσεων αυτών και
 - Η ικανότητα συνδιαλλαγής με τρίτους.
2. Σε μεταγενέστερη έκδοσή του (1989), το *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, ορίζει τη διπλωματία ως τη λέξη που πηγάζει από την ελληνική «δίπλωμα»: ένα έγγραφο διπλωμένο στα δύο που προορίζονταν την ανταλλαγή επίσημης αλληλογραφίας, την ιστορική καταγραφή ή την απονομή τίτλων τιμής και απονομής βραβείων.
3. Διπλωματία είναι η επαγγελματική διαχείριση των διακρατικών σχέσεων³⁶. Το μεγαλύτερο μέρος της διαχείρισης αυτής δεν είναι δημοσιοποιήσιμο με αποτέλεσμα, να γίνεται περισσότερο γνωστή η πλευρά των κοινωνικών και δημοσίων σχέσεων. Στο παρελθόν, η διπλωματία αποτελούσε τον κύριο μηχανισμό για τη διαχείριση των διεθνών δραστηριοτήτων. Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης όμως, ενώ το κράτος παραμένει σημαντικό, οι υπερ- και πολύ-

³⁵ Webster's New World Dictionary of the American Language. USA: 1966.

³⁶ Melissen, Jan, ed. *Innovation in Diplomatic Practice*. England: Macmillan

εθνικοί οργανισμοί, δρουν χωρίς κρατικό παρεμβατισμό με την αποστολή αντιπροσώπων, τη συνδιαλλαγή, τις διαπραγματεύσεις και τη σύναψη συμφωνιών. Σαν αποτέλεσμα αυτής της υπερκρατικής αυτής δραστηριότητας, παρουσιάζεται το φαινόμενο της «παραδιπλωματίας» όπου επίσημοι και ανεπίσημοι φορείς έχουν τη δυνατότητα να συλλέξουν πλήθος πληροφοριών που τους δίνει πρόσβαση στις εσωτερικές κρατικές υποθέσεις.

Ο F. Jackson Piotrow, καθηγητής στο Τμήμα Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου American, καθορίζει το πλαίσιο της διπλωματικής διαδικασίας στα εξής επίπεδα³⁷:

1. Ελέγχου των συγκρούσεων
2. Επίλυσης των προβλημάτων
3. Διαχείρισης προγράμματος
4. Διαπολιτισμική δραστηριότητα
5. Διαπραγματεύσεις και
6. Υποστηρικτικές ενέργειες.

Η άσκηση της διπλωματίας περιλαμβάνει: α. την επίσημη εκπροσώπηση μίας χώρας στο εξωτερικό, όπου οι διπλωματικές αρχές έχουν ως έργο την κατά το δυνατόν καλύτερη παρουσίαση και προβολή της χώρας τους στη χώρα φιλοξενίας, τη προώθηση των εθνικών συμφερόντων και των θέσεων της στη διεθνή κοινότητα και την δημιουργία θετικού κλίματος υπέρ αυτής με την σύναψη συμφωνιών, συναλλαγών και ανταλλαγών. β. στη συγκέντρωση πληροφοριών από τη χώρα φιλοξενίας και την αποστολή τους στη Κεντρική Υπηρεσία. γ. στην επίσημη επικοινωνία μεταξύ των χωρών δ. στη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων και ε. στην διαχείριση κρίσεων.

³⁷ Piotrow, Jackson F. *Instruction in Diplomacy: The Liberal Arts Approach, Commentary*. Monograph 13 in a series sponsored by The American Academy of Political and Social Science. Ed.: Simson, Smith. Philadelphia: April 1972.

Η Υ.Δ. διάβασε πολλές από τα λίγες αναφορές που γίνονται στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία για τη διπλωματία και αναφέρει στη παρούσα μελέτη κάποια από αυτά τα ευρήματα. Θεωρεί όμως χαρακτηριστική την σχετική εισήγηση της Ευρωβουλευτού Αγγέλας Κοκκόλα³⁸ στην Ημερίδα για την Πολιτιστική Διπλωματία, που ορμώμενη από την εμπειρία της στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ανέφερε για τη διπλωματία ότι: «θα πρέπει επιτέλους να αποβάλει το παραδοσιακό της πρόσωπο, να βγει από τα στεγανά που αιώνες τώρα, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Ευρώπη, παραμένει εγκλωβισμένη. Είναι γνωστά σε όλους μας τα διάφορα αιχμηρά και πικάντικα που λέγονται για την απραξία και τον εφησυχασμό των διπλωματών. Δεν ξέρω αν είναι διπλωμάτες εδώ, αλλά ελπίζω ότι διαθέτουν αρκετό χιούμορ και θα με καταλάβουν. Δεν αντέχω στον πειρασμό να μη σας διαβάσω ένα μικρό απόσπασμα του μεγάλου Γάλλου συγγραφέα Γουστάβ Λομπέρ σχετικά με τη διπλωματία και τους διπλωμάτες. Γράφει λοιπόν με τη λεπτή του ειρωνεία: «Η διπλωματία είναι μία ωραία καριέρα αλλά γεμάτη δυσκολίες. Είναι γεμάτη μυστήριο. Ένας διπλωμάτης είναι πάντα ένας άνθρωπος λεπταίσθητος και βαθυστόχαστος. Δεν ξέρουμε τι ακριβώς κάνουν οι διπλωμάτες. Επάγγελμα θολό αλλά πέρα από το κοινό μέτρο. Αρμόζει μόνο σε ευγενικές φύσεις».

Η διπλωματική εξόρμηση είναι αδιανόητη χωρίς την παράλληλη πολιτιστική εξόρμηση. Όχι βέβαια ότι θα πρέπει να περιοριστούν ή να υποβαθμιστούν, το επαναλαμβάνω, οι υπόλοιπες διπλωματικές δραστηριότητες. Αλλά όπως οι πάντες δέχονται, το ισχυρότερο όπλο μας είναι ο πολιτισμός. Ένα όπλο που εύκολα μπορεί να αξιοποιηθεί χωρίς μεγάλες και δαπανηρές θυσίες. Αν στοχεύουμε σε μια αληθινά ενωμένη Ευρώπη, δεν πρόκειται να την πετύχουμε μόνο με το ενιαίο νόμισμα».

³⁸ Κοκκόλα, Αγγέλα. *Πολιτιστική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*. Από τα Πρακτικά της Ημερίδας για την Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική και τη Πολιτιστική Διπλωματία που διοργάνωσε η Υ.Δ. στο ΥΠΕΞ τον Απρίλιο 1997

Η Διπλωματία ως Μέσον Άσκησης Εξουσίας στις Διεθνείς Σχέσεις

Η διπλωματία μίας χώρας θεωρείται ως ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της δύναμης της για τον ρόλο που αυτή διαδραματίζει στο διεθνές σύστημα. Το στοιχείο αυτό μπορεί να αποφέρει εξίσου θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα ανάλογα με τις ικανότητες, τα κίνητρα και τις επιδιώξεις των ασκούντων εξωτερική πολιτική.

Οι επιδέξιοι διπλωμάτες μπορούν να ασκήσουν επιρροή σε άλλες χώρες για να υποστηρίξουν τα συμφέροντα της δικής τους. Μπορούν επίσης να καλλιεργήσουν το έδαφος για την ανάπτυξη συνεργασιών και συμμαχιών οι οποίες στη συνέχεια θα επηρεάσουν θετικά τη διεθνή κοινότητα για την ενδυνάμωση της θέσης και την επίτευξη των στόχων της. Το θετικό όμως αυτό κλίμα μπορεί εύκολα να αντιστραφεί ή να μη δημιουργηθεί ποτέ όταν οι διπλωμάτες διαθέτουν περιορισμένες ικανότητες, γνώσεις, καλλιέργεια, ενδιαφέρον και πατριωτικά αισθήματα. Στη προκειμένη περίπτωση, η χώρα που εκπροσωπούν στο εξωτερικό παραμένει απλώς παρατηρητής των διεθνών εξελίξεων με πολλές αρνητικές έως καταστροφικές επιπτώσεις στα συμφέροντα και την εικόνα της. Η ικανότητα άσκησης επιτυχούς διπλωματίας δεν προϋποθέτει και την ανάλογη οικονομική ή στρατιωτική δύναμη μίας χώρας. Επιτυχείς διπλωματικές πρωτοβουλίες μη ανεπτυγμένων χωρών μπορεί να ενδυναμώσουν τη θέση τους διεθνώς, ενώ αποτυχημένες διπλωματικές προσπάθειες οικονομικά και στρατιωτικά εύρωστων χωρών μπορεί να αποτελέσουν ισχυρό εμπόδιο για την επίτευξη των στόχων τους και τη προάσπιση των συμφερόντων τους. Η άσκηση της διπλωματίας δημιουργεί προϋποθέσεις για αναμενόμενες εξελίξεις και προσδοκίες που σε περίπτωση που δεν υλοποιηθούν μπορεί να προκαλέσουν ζημιογόνες συνέπειες.

Ιστορικό

Για τις ρίζες της διπλωματίας θα πρέπει να ανατρέξει κανείς στο σχηματισμό των πρώτων ανθρώπινων κοινωνιών και τις συναλλαγές

τους. Ιστορικά όμως μπορεί να στηριχθεί στον Ηρόδοτο (Περσικοί Πόλεμοι)³⁹ και τον Θουκυδίδη (Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου)⁴⁰, όπου γίνονται πολλές αναφορές σε διπλωματικές αποστολές, συνθήκες και διαπραγματεύσεις. Η ορολογία της λέξης που ισχύει διεθνώς είναι ελληνική από το «διπλώω» και το «δίπλωμα» που αντιστοιχούσε στο ότι ο αγγελιοφόρος δίπλωνε τα μηνύματα που μετέφερε. Αναφορές διπλωματικών δραστηριοτήτων γίνονται εκτενώς και στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία⁴¹ ενώ το πρώτο επίσημο διπλωματικό σώμα εμφανίσθηκε στη βυζαντινή αυτοκρατορία μετά την πτώση της ρωμαϊκής⁴². Στο Βυζάντιο ιδρύθηκε το πρώτο Υπουργείο Εξωτερικών με αυστηρό διπλωματικό πρωτόκολλο και μυστικές υπηρεσίες για την καλύτερη ασφάλεια της αυτοκρατορίας από τους πολυπληθείς εχθρούς, αλλά και φίλους που την περιέβαλλαν. Μετά τη πτώση του Βυζαντίου, τον 15^ο και 16^ο αιώνα έντονες διπλωματικές διαδικασίες παρατηρείται να συμβαίνουν στην Ιταλία⁴³ ενώ τον 17^ο και 18^ο αιώνα στη Γαλλία ο Λουδοβίκος XIV αναβαθμίζει τον ρόλο του υπουργού Εξωτερικών και εγκαθιστά πρεσβείες και πρέσβεις ως επισήμους εκπροσώπους του στις μεγαλύτερες πρωτεύουσες του κόσμου. Το επόμενο βήμα στην εξέλιξη της διπλωματίας ήταν η υπογραφή της Συνθήκης της Βιέννης το 1815 μετά το τέλος των πολέμων του Ναπολέοντα, όπου επισημοποιήθηκαν οι μέχρι τότε ισχύουσες διεθνείς συνθήκες και συμφωνίες. Ο ρόλος των πρέσβων, οι οποίοι επιλέγονταν μόνο από την τάξη των ευγενών, και των πρεσβειών τους στο εξωτερικό αναβαθμίσθηκε, όπως και η εξουσία τους. Είχαν το δικαίωμα να ασκούν την εξωτερική πολιτική της χώρας

³⁹Ηρόδοτος, *Οι Περσικοί Πόλεμοι*, 5:16:59-60, 7:148, 7:133, 6:107

⁴⁰Θουκυδίδης, *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*, 2:7:67, 4:14:118.

⁴¹Πολύβιος, *Ρωμαϊκός Ιμπεριαλισμός*, 3:15

⁴²Wolfram Eberhard, *Conquerors and Rulers*, Leiden: Brill, 1970. Adcock Frank and Mosley, D.J. *Diplomacy in Ancient Greece*, London: Thames and Hudson, 1975. Garland, Yvon, *War in the Ancient World*, London: Chatto & Windus, 1975.

⁴³Mowat, R.B. *A History of European Diplomacy, 1451-1789*, London: Oxford University Press, 1928

τους χωρίς στενό κυβερνητικό έλεγχο. Η διπλωματία ήταν μυστική, γινόταν δε σε διμερές επίπεδο. Τον επόμενο αιώνα (19^ο) οι διπλωματίες διατήρησε καλές ισορροπίες στην Ευρώπη και τις αποικίες της, αλλά προλείανε και τη σύρραξη του Α' Παγκόσμιου Πόλεμου. Ο τελευταίος, θεωρείται και το ορόσημο της μετεξέλιξης της διπλωματίας από την παλαιά σχολή στη νέα. Η παλαιά χαρακτηρίζεται από την ευγενική καταγωγή των διπλωματών, τη μυστικότητα, τη διεξαγωγή συναλλαγών μόνο σε διμερές επίπεδο και την έμφαση στο ρόλο των πρεσβειών, ενώ η νέα προσδίδει έμφαση στις ικανότητες των διπλωματών, στις ανοιχτές και πολυμερείς συναλλαγές και τις προσωπικές συναλλαγές μεταξύ των αρχηγών των κρατών. Εντούτοις, η διαφοροποίηση που επέφερε η προαναφερόμενη μετεξέλιξη, ακόμη και σήμερα δεν έχει πλήρη εφαρμογή σε πολλές χώρες.

iv. Δημόσια Διπλωματία

Η **Δημόσια Διπλωματία** αναφέρεται τελευταία σαν μία νέα διάσταση της παραδοσιακής διπλωματίας και θα μπορούσε ο όρος της να συνοψισθεί ως εξής: *Η επικοινωνία σε επίπεδο ενδιαφερόντων και αξιών μεταξύ των κυβερνήσεων κατά τη σύναψη διεθνών σχέσεων, περιλαμβανομένης και αυτής της απευθείας συναλλαγής μεταξύ των ιδιωτικών φορέων και των πολιτών των χωρών σε διεθνές επίπεδο.*

Η δημόσια διπλωματία, αποσκοπεί στη καλύτερη επικοινωνία μεταξύ των συναλλασσομένων κρατών και των πολιτών τους, για την βελτίωση και τη σύσφιξη των μεταξύ τους σχέσεων. Η αλληλογνωριμία, η ενημέρωση και η αντίληψη περί των πολιτισμικών αξιών, των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών κατευθύνσεων και των λοιπών ενδιαφερόντων μπορεί να συντελέσουν στην προώθηση των δημοκρατικών θεσμών, στην οικονομική ευημερία, σταθερότητα και συνεργασία. Το κέντρο εστίασης της δημόσιας διπλωματίας πρέπει είναι η κοινωνία, ο άνθρωπος. Ακόμη και οι πιο εξειδικευμένες πολιτικο-οικονομικές αναλύσεις και μορφές άσκησης επιρροής θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους δύο αυτούς

βασικούς παράγοντες διότι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι λαοί των υπό ανάπτυξη και αναπτυσσόμενων χωρών στους οποίους η Δύση απευθύνει οικονομικό-πολιτική στήριξη, μπορεί να είναι ψυχολογικά, πνευματικά και κοινωνικά, όπως αυτά των ανεπτυγμένων χωρών.

Τα προβλήματα που περιλαμβάνει από τη φύση της η άσκηση της διπλωματίας είναι λειτουργικά, επικοινωνίας και μεταφοράς της πληροφορίας σε διαπολιτισμικά σύνορα. Αυτό σημαίνει, ότι ο διπλωμάτης είναι σε θέση να ενημερώσει σωστά την κυβέρνησή του, μόνο εάν έχει τη δυνατότητα να «μεταφράσει» ένα γεγονός ή πληροφορία, από τους όρους του συστήματος αξιών μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε, στη γλώσσα και το σύστημα αξιών της δικής του «κουλτούρας». Αντίστοιχα, η διπλωματική του αποστολή θα είναι επιτυχής, εάν είναι σε θέση να μεταφέρει σωστά τις πληροφορίες, επιθυμίες, ενέργειες και επιρροές της κυβέρνησής του στη κυβέρνηση και τους πολίτες της άλλης χώρας. Η σωστή μεταφορά σημαίνει ότι θα πρέπει να γίνεται όχι μόνο κατανοητή εντός των κανόνων και των αξιών του διεθνούς συστήματος, αλλά και ελκυστική προς τον αποδέκτη για να είναι αποτελεσματική.

Στις ΗΠΑ, όπως και σε άλλες οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες, η αναθεώρηση της εξωτερικής πολιτικής και η εφαρμογή της δημόσιας διπλωματίας αποτελούν τους κυριότερους παράγοντες της αναγκαίας αναπροσαρμογής των διεθνών τους σχέσεων μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

Τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την άσκηση της δημόσιας διπλωματίας είναι από τα συμβατικά ΜΜΕ έως τη σύγχρονη ηλεκτρονική τεχνολογία. Η απευθείας επαφή με τους ειδικούς στα θέματα, μέσω των προγραμμάτων ανταλλαγών - ή και εκτός αυτών - με την διοργάνωση συνεδρίων και σεμιναρίων, αλλά κυρίως χάρις στις ειδικές γνώσεις και το ταλέντο των αρμόδιων υπαλλήλων των Υπουργείων Εξωτερικών. Η συνεργασία με τους άλλους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς αποτελεί

επίσης την απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση των διεθνών συναλλαγών και το σύνολο των στόχων της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους.

Ο διεθνολόγος Michael Clough το 1994 σε άρθρο του στο περιοδικό Foreign Affairs έγραψε ότι "ο αστερισμός των εσωτερικών δυναμικών μίας χώρας δημιουργεί την δική του παγκόσμια πολιτική". Μεταξύ των δυναμικών αυτών, αναφέρονται η ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας, οι επιπτώσεις των εθνικιστικών τάσεων στην εξωτερική πολιτική και η εμφάνιση ομάδων υποστήριξης των παγκόσμιων προβλημάτων.

Η ανάπτυξη των εσωτερικών δυναμικών μίας χώρας δημιουργεί την λεγόμενη **κοινωνία των πολιτών**, δίνοντας κίνητρα και ευκαιρίες στα άτομα, σε ομάδες ατόμων και στους μη κυβερνητικούς οργανισμούς να αναπτύσσουν πρωτοβουλίες και να εμπλέκονται περισσότερο στο διεθνές σύστημα.

Στο νέο αυτό περιβάλλον της δημόσιας διπλωματίας που δημιουργούν οι εσωτερικές δυναμικές της κοινωνίας των πολιτών, δεν μπορεί να αγνοηθεί μία πολύ σημαντική διάσταση, αυτή του πολιτισμού και του ρόλου που διαδραματίζει σήμερα στη χάραξη και άσκηση της εξωτερικής πολιτικής μίας χώρας..

v. Πολιτιστική Διπλωματία

Η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής μίας χώρας μέσω πολιτιστικών δραστηριοτήτων για την βελτίωση και σύσφιξη των διακρατικών της σχέσεων, καλείται **πολιτιστική διπλωματία**. Εφαρμόζεται στην εξωτερική πολιτική ενός κράτους την οποία ασκεί μέσω των επίσημων οργάνων του και των διπλωματικών αποστολών του. Η διάκριση μεταξύ πολιτιστικής διπλωματίας και πολιτιστικών σχέσεων συνίσταται στο ότι η μεν πρώτη ασκείται από το κράτος ενώ οι πολιτιστικές σχέσεις μπορεί

να είναι πράξεις κυβερνητικές αλλά και ιδιωτικές που να διενεργούνται από μη κυβερνητικούς οργανισμούς ή και απλούς ιδιώτες.

vi. Η Εφαρμογή του Όρου "πολιτισμός" στην Εξωτερική Πολιτική

Οι ανθρωπιστικές επιστήμες όπως η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία, και η πολιτική δεν δίδουν κοινές κατευθύνσεις για τον προσδιορισμό της έννοιας του πολιτισμού⁴⁴ κατά την εφαρμογή του στη άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Αντίθετα, υπάρχει πληθώρα εννοιολογικών προσεγγίσεων μεταξύ των οποίων διακρίνεται εκείνη⁴⁵ που επιλέγει ο John P. Lovell⁴⁶, καθηγητής πολιτικών επιστημών του Πανεπιστημίου Indiana και διευθυντής του Κέντρου για την Παγκόσμια Αλλαγή και Ειρήνη: "το σύνολο των παραδόσεων, των εθίμων και των αξιών που μεταφέρονται από τη μία γενεά στην επόμενη μέσω της εκμάθησης και όχι της κληρονομιάς".

Η μελέτη του "πολιτισμού" στην αρχή του εικοστού αιώνα ξεκίνησε από ανθρωπολόγους οι οποίοι βασίσθηκαν περισσότερο σε παρατηρήσεις του τρόπου ζωής και συμπεριφοράς των διαφόρων φυλών αποκομίζοντας έτσι απλοποιημένα συμπεράσματα σε επίπεδο τοπικών παραδοσιακών εθίμων και φολκλόρ. Οι σύγχρονες κοινωνίες όμως είναι πολύ πιο σύνθετες από πλευράς μελέτης των πολυπολιτισμικών τους διαστάσεων. Οι κοινωνιολόγοι άρχισαν να ασχολούνται πιο συστηματικά με τη μελέτη

⁴⁴ A. L. Kroeber and Clyde Kluckhohn, "Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions" *Papers of the Peabody Museum of American Archeology and Ethnology*. Ανάλυση και κριτική 160 διαφορετικών όρων που προσέδωσαν κοινωνιολόγοι διαφορετικών κατευθύνσεων για την έννοια του πολιτισμού.

Clyde Kluckhohn, *A Dictionary of the Social Sciences* (New York: Free Press, under the auspices of UNESCO, 1964).

⁴⁵ Elvin Hatch, "Culture", in *The Social Science Encyclopedia*, edited by Adam Kuper and Jessica Kuper (London: Routledge and Kegan Paul, 1985), p. 178

⁴⁶ John P. Lovell, *The United States as Ally and Adversary in East Asia: Reflections on Culture and Foreign Policy*. "Culture and International Relations" ed. Jongsuk Chay (New York: Praeger, 1990) p.90.

της έννοιας του πολιτισμού και της πολυπολιτισμικότητας όταν προέκυψε η ανάγκη της εφαρμοσμένης έρευνας κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τις πρώτες σημαντικές προσπάθειες διεξήγαν οι κοινωνιολόγοι Margaret Mead και Geoffrey Gorer⁴⁷. Στην αρχή του 21ού αιώνα η διαπολιτισμική ποικιλότητα είναι πολύ σημαντική για να περιορισθεί σε γενικευμένες μελέτες.

Ιστορικό

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, τη πτώση των τειχών και των κλειστών συνόρων των πρώην σοβιετικών καθεστώτων, οι ραγδαίες εξελίξεις στη νέα διεθνή πολιτική σκηνή και στην ταχύτητα της επικοινωνίας και πληροφόρησης με τα σύγχρονα ΜΜΕ και τα ηλεκτρονικά διαδίκτυα ο ρόλος και οι σχέσεις κράτους-πολίτη αρχίζουν σταδιακά να διαφοροποιούνται. Το κράτος συνειδητοποιώντας την αποδυνάμωσή του από την αποκλειστικότητα διακίνησης πληροφοριών και το διαρκώς αυξανόμενο περιορισμό των δημοσίων ταμείων, προσπαθεί να αναπροσαρμόσει τις πολιτικές του στις σύγχρονες απαιτήσεις εντός και εκτός επικράτειας. Ο εκμηδενισμός των αποστάσεων και η διακίνηση της πληροφόρησης και της εικόνας εντός δευτερολέπτων από τη μία άκρη της γης στην άλλη, ελάχιστα περιθώρια αφήνουν στα κυβερνητικά σχήματα της απόκρυψης γεγονότων από την κοινή γνώμη. Η άμεση πλέον πρόσβαση και ενημέρωση του πολίτη, του προσφέρει δυνατότητες αξιολόγησης, επιλογής και ανάλογης αξιοποίησης ή απόρριψης της πληθώρας των εισερχομένων πληροφοριών. Η ανάπτυξη της κρίσης και της επιλογής δίνουν την ευκαιρία στον πολίτη να διαμορφώνει άποψη, να αναπτύσσει πρωτοβουλίες και να ασκεί πίεση στους πολιτικούς συμμετέχοντας έτσι στα κοινά σε τοπικό έως και διεθνές επίπεδο.

⁴⁷ Margaret Mead, *And Keep Your Powder Dry: An Anthropologist Looks at America* (New York: Morrow 1965). Geoffrey Gorer, *The American People: A Study in National Character*. (New York: Norton. 1964)

Οι κυβερνήσεις υποχρεώνονται έτσι να παρακολουθούν τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης για το έργο τους, σφυγμομετρώντας τη κάθε τόσο με δημοσκοπήσεις και στατιστικές. Χρησιμοποιούν επικοινωνιακά μέσα και πολιτικές για τη βελτίωση της εικόνας τους και όταν αυτά δεν είναι αρκετά, προσπαθούν να εκσυγχρονίσουν τις παρωχημένες μεθόδους άσκησης πολιτικής και να αναπροσαρμόσουν το ρόλο τους σύμφωνα με τις ανάγκες της εποχής. Έτσι ο ρόλος τους λαμβάνει νέες διαστάσεις και από καθαρά παρεμβατικός μετατρέπεται σε διαμεσολαβητικό και υποστηρικτικό. Ενθαρρύνει την ανάπτυξη των συνεργασιών με ιδιωτικούς φορείς επιδιώκοντας πολλές φορές τη χρηματοδότηση κοινωνικών ή άλλων προγραμμάτων και την κάλυψη του δημοσίου ελλείμματος μέσω των ιδιωτικοποιήσεων.

Οι πρόσφατα διαμορφούμενες κρατικές δυνάμεις εξάρτησης, όπως οι οικονομικές από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, οι επικοινωνιακές από τα ΜΜΕ και πίεσης από τη κοινωνία των πολιτών οδηγούν τις κυβερνήσεις στην εξεύρεση νέων μεθόδων και πολιτικών για την αντιμετώπιση των διαρκώς αυξανόμενων απαιτήσεων. Έτσι οι μέχρι τώρα απρόσωπες κρατικές μηχανές ενδιαφέρονται όλο και περισσότερο για τις ανάγκες όχι μόνο των ενεργών πολιτών, αλλά ακόμη και αυτών των μειονοτήτων.

Στη συνέχεια, τα κράτη πρέπει να μεριμνήσουν για τη βελτίωση της θέσης τους στη διεθνή κοινότητα. Για την καλύτερη κατανόηση των αξιών των άλλων με σκοπό τη σύσφιξη των διακρατικών τους σχέσεων για συνεργασία και ειρηνική συνύπαρξη, οι κυβερνήσεις συνάπτουν συμφωνίες διακρατικών συναλλαγών. Τις μέχρι τώρα διεθνείς οικονομικές συμφωνίες, εμπλουτίζουν και συμπληρώνουν με προγράμματα μορφωτικών και πολιτιστικών ανταλλαγών. Μέσω αυτών επιτυγχάνεται η αλληλογνωριμία των λαών μεταξύ τους στη συνέχεια η κατανόηση των αξιών τους και δημιουργούνται ευκαιρίες για συνεργασίες δημιουργικό, επιστημονικό και μορφωτικό επίπεδο. Οι συνεργασίες αυτές οδηγούν στην καλλιέργεια και ανάπτυξη του

πνευματικού επιπέδου των ατόμων, των κοινωνικών ομάδων ή ακόμη και των εθνοτήτων.

Η πολιτιστική διπλωματία μπορεί σαν όρος να φαίνεται σχετικά καινούργιος, η εφαρμογή της όμως είναι τόσο παλαιά όσο και οι διεθνείς σχέσεις. Για την Ελλάδα ιδιαίτερα, μπορεί να ανατρέξει κανείς στην εποχή των περσικών πολέμων. Οι Έλληνες και οι Πέρσες χρησιμοποιούσαν τον πολιτισμό σαν στρατηγικό εργαλείο στις πολεμικές τους επιχειρήσεις. Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία δεν περιόριζε την έκτασή της σε γεωγραφικά όρια, αλλά επεκτεινόταν στους πολιτισμικούς δεσμούς που συνέδεαν διαφορετικές εθνικότητες μεταξύ τους. Τη ρωμαϊκή υπηκοότητα μπορούσε να αποκτήσει όποιος συμμετείχε ενεργά στην πολιτισμικές παραδόσεις, κυρίως στη λατινική γλώσσα και τη λογοτεχνία⁴⁸.

Η μεθόδευση της χρήσης του πολιτισμού ως εργαλείο άσκησης εξωτερικής πολιτικής γίνεται με την σύναψη συμφωνιών μεταξύ των αρμόδιων κυβερνητικών φορέων σε διμερές και πολυμερές επίπεδο για προγράμματα μορφωτικών και πολιτιστικών ανταλλαγών.

Οι διακρατικές πολιτιστικές ανταλλαγές καλλιεργούν έδαφος για την αλληλοκατανόηση μεταξύ των λαών και θέτουν θεμέλια εμπιστοσύνης, αποβλέποντας μακροπρόθεσμα στην αποφυγή πολιτικών κρίσεων και συγκρούσεων. Οι θεωρητικές τάσεις που προέβλεπαν στις αρχές της δεκαετίας ότι οι πολιτισμικές διαφορές θα απολήξουν σε συγκρούσεις ή ακόμη και το τέλος της ιστορίας μετά το τέλος της εποχής του Ψυχρού Πολέμου, φαίνεται να μην επιβεβαιώνονται προς το τέλος της χιλιετίας.

Το επικρατέστερο συμπέρασμα μάλλον υποστηρίζει την άποψη ότι οι πολιτισμικές διαφορές από μόνες τους δεν αποτελούν αιτίες συγκρούσεων, παρά μόνον εάν υπάρχουν ήδη οι αφορμές, οφειλόμενες

⁴⁸Kevin V. Mulcahy, *Cultural Diplomacy: Foreign Policy and the Exchange Programs*. "Public Policy and the Arts (Boulder: 1982)

όμως σε άλλους λόγους. Ως παράδειγμα, αναφέρεται η θεωρία της «σύγκρουσης των πολιτισμών» του Samuel Huntington όπως αναπτύχθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, για τις σχέσεις της Δύσης και του Ισλαμισμού. Οι σχέσεις αυτές όμως, δεν φαίνεται ότι διαταράσσονται μόνο από τη πολιτισμική διαφοροποίηση, αλλά κυρίως από την αποξένωση, την αμοιβαία άγνοια που επικρατεί μεταξύ τους, την έλλειψη κατανόησης και τα αρνητικά στερεότυπα που καλλιεργούν τα ΜΜΕ και οι πολιτικοί για την εξυπηρέτηση ιδιοτελών στόχων. Για λόγους εκμετάλλευσης οι πολιτισμικές διαφορές έχουν πολλές φορές χρησιμοποιηθεί για να δικαιολογήσουν τις πολιτικές κρίσεις και πολεμικές συρράξεις με αποτέλεσμα να καλύπτονται οι πραγματικές αιτίες δημιουργίας τους. Έτσι αποφεύγεται ο διάλογος μεταξύ των αντικρουομένων, ή στη καλύτερη περίπτωση, όταν υπάρχει, σκιάζεται από εχθρότητα και αντιπαλότητες.

Στη περίπτωση αυτή χρειάζεται να δημιουργηθούν ευκαιρίες για την ανάπτυξη ήπιων μεθόδων προσέγγισης με προσεκτική παρακολούθηση του έργου των ΜΜΕ, του κλίματος Ισλαμοφοβίας που επικρατεί στις χώρες της Δύσης και του τρόπου παρουσίασης των δυτικών αξιών στις μουσουλμανικές. Σαν ήπιες τέτοιες μέθοδοι προσέγγισης, θεωρούνται οι πολιτιστικές ανταλλαγές μέσα από τις οποίες δημιουργούνται δυνατότητες συνεργασίας και οικονομικών συναλλαγών με αμοιβαίο όφελος.

Ο πολιτισμός μίας χώρας αντανακλά τις αξίες των πολιτών της. Αυτές οι πολιτισμικές αξίες αποτελούν τον γνώμονα της ομοιογένειας ή της διαφοροποίησής τους, χωρίς αυτό να προϋποθέτει ότι το ένα στοιχείο επενεργεί αρνητικά επί του άλλου. Για να μπορέσουν να λειτουργούν παράλληλα, θα πρέπει να καλλιεργηθούν σχέσεις προσέγγισης και συνεργασίας ώστε να στηρίξουν ένα οικοδόμημα αμοιβαίας κατανόησης και εμπιστοσύνης για το κοινό όφελος. Τις προσπάθειες αυτές έχουν αρχική υποχρέωση να υποστηρίξουν οι κυβερνήσεις των χωρών σε

διμερές και πολυμερές επίπεδο και στη συνέχεια τα δύο αυτά επίπεδα να αλληλοσυμπληρώνονται μεταξύ τους. Εκτός από τη σύναψη όμως των συμφωνιών για τα προγράμματα ανταλλαγών, οι κυβερνήσεις έχουν την υποχρέωση να τις ενισχύσουν οικονομικά για την επαρκή κάλυψη των προγραμμάτων και την ευόδωση των συγκεκριμένων στόχων της εξωτερικής τους πολιτικής.

Την οικονομική αυτή υποστήριξη ελάχιστες χώρες παρέχουν στο έπακρο για την υλοποίηση των μορφωτικών τους προγραμμάτων. Οι σύγχρονες τάσεις των κρατικών φορέων είναι αντίθετες προς τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Η κρατική ενίσχυση των τεχνών ελάχιστα πλέον πραγματοποιείται, με αποτέλεσμα να περιορίζονται οι διακινήσεις των δημιουργών και των προϊόντων τους που αποτελούν και το κύριο αντικείμενο των πολιτιστικών ανταλλαγών. Κι ενώ οι ανταλλαγές αυτές προσφέρουν άμεσα αποτελέσματα στους εμπλεκόμενους φορείς και ιδιώτες μετατρέποντάς τους στους πλέον αντικειμενικούς πρέσβεις της φιλοξενούσας χώρας, οι ίδιες οι κυβερνήσεις δεν μπορούν άμεσα να αξιολογήσουν το όφελος και ούτε να δικαιολογήσουν δαπάνες για μελλοντικές επενδύσεις.

Και πράγματι, τα οφέλη που απορρέουν από τη δραστηριότητα που αναπτύσσεται στο πλαίσιο των πολιτιστικών ανταλλαγών είναι αρκετά μακροπρόθεσμα, με αποτέλεσμα να μην εντάσσονται στους πολιτικούς στόχους των κυβερνώντων κομμάτων. Εξαίρεση αποτελούν οι βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης οι οποίες εκτός από την ένταξη του πολιτισμού στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής τους, έχουν αναγάγει την παραγωγή των πολιτιστικών τους προϊόντων εκτός από οικονομική, και σε δύναμη επιρροής. Εκτός από τις χώρες ως μεμονωμένες μονάδες, μορφωτικές συμφωνίες υπογράφουν και τις ενισχύουν οικονομικά, μεγάλοι διεθνείς οργανισμοί μεταξύ των κρατών-μελών τους και τρίτες χώρες. Ένας τέτοιος οργανισμός είναι και η Ευρωπαϊκή Ένωση η οποία πολύ πρόσφατα περιέλαβε στο καταστατικό

της ένα άρθρο, (το 128) που προβλέπει την ανάπτυξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων, την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και προσπαθεί να δημιουργήσει το πλαίσιο για μία κοινή πολιτιστική πολιτική. Με τα θέματα πολιτιστικής πολιτικής στα κέντρα και την περιφέρεια των χωρών-μελών του, που είναι πολύ περισσότερα από αυτά της Ευρωπαϊκής Ένωσης (40), ασχολείται επίσης και το Συμβούλιο της Ευρώπης. Και για τους δύο αυτούς οργανισμούς θα γίνει εκτενέστερη ανάπτυξη σε άλλο σημείο του παρόντος κεφαλαίου.

Με την άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας και την υλοποίηση των προγραμμάτων μορφωτικών ανταλλαγών είναι επιφορτισμένοι εξειδικευμένοι υπάλληλοι των Υπουργείων Εξωτερικών, οι μορφωτικοί ακόλουθοι και σύμβουλοι. Όμως και αυτοί με τη σειρά τους είναι υποχρεωμένοι να αποκτούν νέες γνώσεις και εμπειρίες για να μπορούν να ανταποκρίνονται στις συνεχώς αυξανόμενες απαιτήσεις της δουλειάς τους σε διεθνές επίπεδο.

Εκτελεστικά Όργανα

Η χάραξη της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής ασκείται από το Υπουργείο Εξωτερικών σε συνεργασία με τα Υπουργεία Πολιτισμού και Παιδείας, λόγω του αντικειμένου αρμοδιότητάς τους.

Παρομοίως, τα τρία αυτά Υπουργεία είναι συνήθως οι κυβερνητικοί φορείς που συνυπογράφουν τις διμερείς μορφωτικές συμφωνίες για την κατάρτιση των πολιτιστικών-μορφωτικών προγραμμάτων ανταλλαγών με τις άλλες χώρες.

Ένας από τους στόχους της πολιτιστικής διπλωματίας που μπορεί να τεθούν από μία χώρα είναι η δημιουργία ή η διατήρηση μίας θετικής εικόνας (image). Το κράτος, με τις πολιτιστικές εκδηλώσεις που πραγματοποιεί σε μία άλλη χώρα μπορεί να στοχεύει στην προβολή μίας

θετικής εικόνας που θα δημιουργήσει ανάλογο αποτέλεσμα για την βελτίωση των σχέσεων του.⁴⁹

Αρμόδια εκτελεστικά όργανα για την άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας είναι οι μορφωτικοί σύμβουλοι ή ακόλουθοι. Είναι υπάλληλοι του Υπουργείου Εξωτερικών και υπηρετούν συνήθως σε Πρεσβείες στο εξωτερικό. Ως εκτελεστικό όργανο μπορεί να θεωρηθεί και το ίδρυμα (π.χ. Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού) ή το Ινστιτούτο (π.χ. Γαλλικό, Ισπανικό, Ιταλικό) που χρηματοδοτούνται εξ ολοκλήρου ή μερικώς από το κράτος με σκοπό να υλοποιήσουν προγράμματα εκδηλώσεων και πολιτιστικών ανταλλαγών με στόχο την προβολή του πολιτισμού της χώρας που εκπροσωπούν.

Τρόποι Άσκησης Πολιτιστικής Διπλωματίας

Η διάδοση της παιδείας, των γραμμάτων γενικότερα, η διασυνοριακή πληροφόρηση, η διαθεσιμότητα και η κυκλοφορία των πολιτιστικών αγαθών και οι ανταλλαγές προσώπων αυξάνουν τη σημασία των πολιτιστικών σχέσεων και της πολιτιστικής διπλωματίας, που δραστηριοποιούνται σ' αυτούς τους τομείς. Καθώς η κλασική διπλωματία έχει εμπλουτιστεί με νέες αρμοδιότητες πρέπει να δούμε τις εναλλακτικές μορφές διπλωματίας και διεθνών σχέσεων που αναδύονται.

Οι αλλαγές των μεθόδων επικοινωνίας με την εισαγωγή της νέας τεχνολογίας, αλλά και οι αλλαγές του διεθνούς πολιτικού συστήματος έχουν προσθέσει μια νέα σειρά ευθυνών στους παραδοσιακούς τρόπους άσκησης καθηκόντων και αρμοδιοτήτων των διπλωματών στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι πολιτιστικές και μορφωτικές λειτουργίες.⁵⁰

⁴⁹ Γ.Γ Βαληνάκης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Διαπραγματεύσεις*, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 10-19.

⁵⁰ Θ Κουλουμπής, - Δ. Κώστας *Διεθνείς Σχέσεις - Μια Συνολική Προσέγγιση*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1985, τ. Α, σ. 243-246.

Για πολλές χώρες ο πολιτισμός έχει ήδη αρχίσει να χρησιμοποιείται ως μια νέα και βασική διάσταση στην εξωτερική τους πολιτική, συμπληρώνοντας συγχρόνως τις οικονομικές, επικοινωνιακές και εμπορικές σχέσεις. Όπως έγραψε ο Αμερικανός γεροϋσιαστής Fullbright στον πρόλογο του έργου του *Η Τέταρτη Διάσταση της Εξωτερικής Πολιτικής*: "Η εξωτερική πολιτική δεν μπορεί να βασίζεται μόνο στη στρατιωτική αντίληψη και τις διπλωματικές δραστηριότητες στο σημερινό κόσμο. Η μορφή του κόσμου σε μια γενιά από σήμερα θα επηρεάζεται πολύ περισσότερο από το πώς επικοινωνούμε στους άλλους τις αξίες της κοινωνίας μας, παρά από τη στρατιωτική ή διπλωματική μας ανωτερότητα"⁵¹. Ο γεροϋσιαστής θίγει τις δύο έννοιες που αποκτούν όλο και μεγαλύτερη σημασία στην πορεία προς τον 21ο αιώνα, τις αξίες μιας κοινωνίας - τον πολιτισμό της - αλλά και το πώς επικοινωνεί μέσα από αυτές.

Ο πολιτισμός προσφέρει στην διπλωματία και την εξωτερική πολιτική μια μακροπρόθεσμη διάσταση και προοπτική. Οι πολιτιστικές δράσεις μπορεί να ποικίλουν από την υψηλή τέχνη, έως τις καθημερινές ασχολίες δείχνοντας ότι η χώρα αποστολής ενδιαφέρεται να δημιουργήσει ή διατηρήσει σχέσεις πέρα από ένα τυπικό επίπεδο εμπλουτίζοντας τις κλασικές διπλωματικές μεθόδους.

Σημειωτέον ότι ενώ οι πολιτιστικές σχέσεις αποτελούν ένα πολύ μικρό τμήμα των δραστηριοτήτων μιας διπλωματικής αποστολής, παράλληλα, ολόκληρη η διαδικασία της εξωτερικής πολιτικής υπόκειται σε μεγαλύτερες πολιτιστικές δυναμικές.

Νομοθετικό και Θεσμικό Πλαίσιο

Η πολιτιστική διπλωματία συχνά, αναφέρεται σε συμφωνίες και συμβάσεις που υπογράφει μία κυβέρνηση για να πραγματοποιήσει ή να

⁵¹ J.M Mitchell. *International Cultural Relations*. London, 1986, Allen & Unwin, published in association with The British Council. εισαγωγή.

διευκολύνει τις πολιτιστικές σχέσεις και ανταλλαγές. Στο πλαίσιο της πολιτιστικής διπλωματίας εντάσσεται και η νομολογία που διακανονίζει τις διεθνείς συμφωνίες που αφορούν θέματα πολιτισμού εν γένει, όπως η Τελική Πράξη του Ελσίνκι, αλλά και πολυμερείς συμφωνίες οικονομικής ή πολιτικής φύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Ο Πολιτισμός: Α. Στην Εξωτερική Πολιτική και Β. Στις Διεθνείς Σχέσεις

Α. ΣΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ο πολιτισμός μίας χώρας αντανακλά τις αξίες των πολιτών της. Αυτές οι πολιτισμικές αξίες αποτελούν τον γνώμονα της ομοιογένειας ή της διαφοροποίησής τους, χωρίς αυτό να προϋποθέτει ότι το ένα στοιχείο επενεργεί αρνητικά επί του άλλου. Για να μπορέσουν να λειτουργούν παράλληλα, θα πρέπει να καλλιεργηθούν σχέσεις προσέγγισης και συνεργασίας ώστε να στηρίζουν ένα οικοδόμημα αμοιβαίας κατανόησης και εμπιστοσύνης για το κοινό όφελος. Τις προσπάθειες αυτές έχουν αρχική υποχρέωση να υποστηρίξουν οι κυβερνήσεις των χωρών σε διμερές και πολυμερές επίπεδο και στη συνέχεια τα δύο αυτά επίπεδα να αλληλοσυμπληρώνονται μεταξύ τους. Εκτός από τη σύναψη όμως των συμφωνιών για τα προγράμματα ανταλλαγών, οι κυβερνήσεις έχουν την υποχρέωση να τις ενισχύουν οικονομικά για την επαρκή κάλυψη των προγραμμάτων και την ευόδωση των συγκεκριμένων στόχων της εξωτερικής τους πολιτικής.

Την οικονομική αυτή υποστήριξη ελάχιστες χώρες παρέχουν στο έπακρο για την υλοποίηση των μορφωτικών τους προγραμμάτων. Οι σύγχρονες τάσεις των κρατικών φορέων είναι αντίθετες προς τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Η κρατική ενίσχυση των τεχνών ελάχιστα πλέον πραγματοποιείται, με αποτέλεσμα να περιορίζονται οι διακινήσεις των δημιουργών και των προϊόντων τους που αποτελούν και το κύριο αντικείμενο των πολιτιστικών ανταλλαγών. Κι ενώ οι ανταλλαγές αυτές προσφέρουν άμεσα αποτελέσματα στους εμπλεκόμενους φορείς και

ιδιώτες μετατρέποντάς τους στους πλέον αντικειμενικούς πρέσβεις της φιλοξενούσας χώρας, οι ίδιες οι κυβερνήσεις δεν μπορούν άμεσα να αξιολογήσουν το όφελος και ούτε να δικαιολογήσουν δαπάνες για μελλοντικές επενδύσεις.

Και πράγματι, τα οφέλη που απορρέουν από τη δραστηριότητα που αναπτύσσεται στο πλαίσιο των πολιτιστικών ανταλλαγών είναι αρκετά μακροπρόθεσμα, με αποτέλεσμα να μην εντάσσονται στους πολιτικούς στόχους των κυβερνώντων κομμάτων. Εξαίρεση αποτελούν οι βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης οι οποίες εκτός από την ένταξη του πολιτισμού στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής τους, έχουν αναγάγει την παραγωγή των πολιτιστικών τους προϊόντων εκτός από οικονομική, και σε δύναμη επιρροής. Εκτός από τις χώρες ως μεμονωμένες μονάδες, μορφωτικές συμφωνίες υπογράφουν και τις ενισχύουν οικονομικά, μεγάλοι διεθνείς οργανισμοί μεταξύ των κρατών-μελών τους και τρίτες χώρες. Ένας τέτοιος οργανισμός είναι και η Ευρωπαϊκή Ένωση η οποία πολύ πρόσφατα περιέλαβε στο καταστατικό της ένα άρθρο, (το 128) που προβλέπει την ανάπτυξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων, την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και προσπαθεί να δημιουργήσει το πλαίσιο για μία κοινή πολιτιστική πολιτική. Με τα θέματα πολιτιστικής πολιτικής στα κέντρα και την περιφέρεια των χωρών-μελών του, που είναι πολύ περισσότερα από αυτά της Ευρωπαϊκής Ένωσης (40), ασχολείται επίσης και το Συμβούλιο της Ευρώπης. Και για τους δύο αυτούς οργανισμούς θα γίνει εκτενέστερη ανάπτυξη σε άλλο σημείο του παρόντος κεφαλαίου.

B. ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Ερμηνεύοντας τη ευρύτερη έννοια που απέδωσε ο Thomas Elliot για τον πολιτισμό, δηλαδή το σύνολο της ζωής των ανθρώπων όταν λειτουργούν συλλογικά σε κοινωνικές ομάδες ή μεμονωμένα ως άτομα, βλέπουμε ότι ο όρος είναι άρρηκτα συνυφασμένος με την ίδια τη ζωή, τη φύση και την

ιστορία του ανθρώπου και άρα αδύνατο να ξεχωρίσει και να αντιμετωπισθεί με λιγότερο ενδιαφέρον και προσοχή.

Επομένως η μελέτη του πολιτισμού εντάσσεται στις ανθρωπιστικές επιστήμες όπου ενυπάρχουν οι τομείς που ερευνούν την ανθρώπινη διάσταση σε όλες τις εκφάνσεις. Και ενώ ο πολιτισμός και οι διαπολιτισμικές σχέσεις αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της μεταψυχροπολεμικής περιόδου, η έννοια και η σημασία των διεθνών πολιτιστικών σχέσεων είναι ακόμη στα αρχικά στάδια διαμόρφωσής της.

Η ελληνική βιβλιογραφία, αλλά και η ξένη, είναι φτωχές σε αναλύσεις σχετικά με το ρόλο και τη σημασία που μπορούν να έχουν οι πολιτιστικές σχέσεις και η πολιτιστική διπλωματία. Αυτό συμβαίνει γιατί υποτιμώνται έννοιες όπως οι πολιτιστικές συγκρούσεις, ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός, οι πολιτιστικές σχέσεις και πολιτιστική διπλωματία στο διεθνές σύστημα. Η παράλειψή τους σχετίζεται περισσότερο με την ατελή μελέτη των θεμάτων αυτών και κυρίως με την ενασχόληση των διεθνολόγων και άλλων ειδικών επιστημόνων με παράγοντες των διεθνών σχέσεων που προκαλούν βραχυπρόθεσμες αλλαγές στην ισορροπία δυνάμεων, στις συμμαχίες και γενικά στην εξωτερική πολιτική.

Μέχρι σήμερα, δεν έχει πραγματοποιηθεί μια συστηματική προσπάθεια για την προώθηση της μελέτης και έρευνας των πολιτιστικών σχέσεων, της πολιτιστικής διπλωματίας και του ρόλου τους στο διεθνές σύστημα. Οι κυβερνήσεις, οι αρμόδιες υπηρεσίες και οργανισμοί, αλλά και η πλειοψηφία των επιστημόνων, δεν μπορούν να διακρίνουν την άμεση εφαρμογή τέτοιων ερευνών ούτε άμεσα αποτελέσματα, που κυρίως ενδιαφέρουν στην διαδικασία λήψης αποφάσεων και στην εξωτερική πολιτική, διότι οι πολιτιστικές σχέσεις δεν σχετίζονται με βραχυπρόθεσμες αλλαγές και πολιτικά αποτελέσματα. Αν όμως, εξετάσουμε τις διεθνείς σχέσεις στη μακροπρόθεσμη προοπτική τους, γίνεται φανερό, ότι οι πολιτιστικές αλληλεπιδράσεις είναι από τα πιο

διαπεραστικά και έντονα στοιχεία της ανθρώπινης φύσης και ιστορίας με πλείστα οφέλη.

Η πολιτισμική ποικιλία όπως αναφέρεται και στο καταστατικό της ΟΥΝΕΣΚΟ (the fruitful diversity of cultures) δίνουν δυναμική στην έννοια του πολιτισμού ως συστήματος. Ο πολιτισμός καθορίζει τον τρόπο που βλέπουμε τον κόσμο, δίνει περιεχόμενο στις διάφορες έννοιες, καθορίζει της στάση μας απέναντι στα βασικά και τα ουσιαστικά πράγματα της ζωής. Κατά συνέπεια, ο πολιτισμός έχει τη δυνατότητα να αλλάξει τη στάση μας προς τη εξασφάλιση μίας κοινωνίας ελεύθερου και δημιουργικού διαλόγου, αμοιβαίας αποδοχής και ειρήνης. Ο πολιτισμός προσφέρει ένα τρόπο εξόδου από τις κρίσεις της εποχής μας, πολλές από τις οποίες έχουν ως βασικό τους στοιχείο την πολιτιστική διάσταση.

Η ελευθεροποίηση των ιδεών και η γνώση σε βάθος από τον ένα λαό του πολιτισμού στον άλλο, μπορεί να αποβεί το καλύτερο όπλο για την καταπολέμηση των προκαταλήψεων και την καλλιέργεια εμπιστοσύνης. Ο αμοιβαίος σεβασμός είναι ο καλύτερος τρόπος για προστασία και ανάπτυξη των διαφορετικών πολιτισμών και ιδιαίτερα σε περιπτώσεις, όπου είναι αναγκασμένοι να συνυπάρξουν.

Ο πολιτισμός υπό τη στενότερη έννοια, αναφέρεται στα γράμματα και τις τέχνες. Οι δημιουργοί ως ευαίσθητοι δέκτες, συλλαμβάνουν και προβάλλουν την ουσία του πολιτισμού των λαών τους, παράλληλα με τις αξίες του πανανθρώπινου πολιτισμού. Τα έργα τους αποτελούν συγκεκριμένα πεδία έκφρασης των ιδιαιτεροτήτων και της οικουμενικότητας. Λειτουργούν και ως εργαλεία για την προώθηση της αμοιβαίας κατανόησης, της γνωριμίας και του συμβιβασμού, αλλά κυρίως του αλληλοσεβασμού⁵². Με τα εργαλεία αυτά θα πρέπει να αναζητηθούν

⁵² Ιωαννίδης, Ουράνιος, Μ. *Πολιτισμός και Πολιτιστική Διπλωματία*. Απόσπασμα από τον χαιρετισμό του ως Υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου, στο Συμπόσιο με θέμα: «Ο Πολιτισμός Γέφυρα Ειρήνης και Ασφάλειας στα Βαλκάνια». Αθήνα: 26 Νοεμβρίου 1999.

δυνατότητες συνεργασίας σε κοινές παραγωγές και σε ανταλλαγές με σκοπό να εντοπισθούν τα κοινά στοιχεία που μικραίνουν τις αποστάσεις και να προβληθούν οι ιδιομορφίες και οι διαφορές κάνοντάς τες σεβαστές. Μακροπρόθεσμα, οι πολιτιστικές επαφές συμβάλλουν στη δημιουργία ευνοϊκού κλίματος για διάλογο που θα βοηθήσει στην εδραίωση της ειρήνης.

Η παράλειψη της μελέτης των διεθνών πολιτιστικών σχέσεων είναι σχεδόν αδικαιολόγητη, μολονότι ήδη χώρες της κεντρικής Ευρώπης έχουν εντάξει πολιτιστικές πολιτικές στη διπλωματική τους στρατηγική με σκοπό την διευκόλυνση και ανάπτυξη καλύτερης διακρατικής συνεργασίας. Η αυστριακή κυβέρνηση από τους πρωτοπόρους της πολιτισμικής διείσδυσης σε χώρες κυρίως της Ν.Α. Ευρώπης, έχει καταρτίσει το πρόγραμμα Kultur Kontakt με το οποίο «στοχεύει στον περιορισμό του εθνικισμού, αντισημιτισμού, των πολιτισμικών στερεοτύπων και διαφορών που επηρεάζουν αρνητικά τις διεθνείς σχέσεις σήμερα»⁵³. Οι απόψεις αυτές δεν είναι καινούργιες σύμφωνα με τη δήλωση της Διευθύντριας του προγράμματος, αλλά μπορούν να μετατραπούν σε μία τακτική που με την εφαρμογή της θα οδηγήσει στην επίλυση σοβαρών διεθνών πολιτικών προβλημάτων που προέκυψαν μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η κυβέρνηση της Αυστρίας έχει ήδη αντιληφθεί ότι οι τελευταίες διεθνείς εξελίξεις στην περιοχή, της προσφέρουν την ευκαιρία να αναλάβει ένα ρόλο πρωταγωνιστικό και μεσολαβητικό για τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης όπως: Πολωνία, Σλοβακία, Ουγγαρία και Τσεχία με σκοπό να τις βοηθήσει κατά τη δύσκολη αυτή μεταβατική περίοδο της αναδόμησής τους. Τελευταία, και εντός του πλαισίου του Συμφώνου Σταθερότητας, οι αυστριακοί στόχοι πολιτισμικής διείσδυσης, επιδιώκουν την γερμανική επιβολή και στις χώρες των Βαλκανίων. Ήδη, έχουν πετύχει να αναπτύξουν πρωτοβουλίες

⁵³ Anne-Marie Türk, Διευθύντρια του Προγράμματος Kultur Kontakt του Υπουργείου Παιδείας και Τεχνών της Αυστρίας, 1995

στο χώρο της παιδείας αναλαμβάνοντας την ηγεσία (leader country) του «Τραπεζιού για την Εκπαίδευση» και μέσα από αυτό να επεκταθούν σε θέματα πολιτιστικών δραστηριοτήτων της περιοχής. Για τον σκοπό αυτό, προτείνουν την επέκταση ενός άλλου προγράμματος του “mosaic” που οι Ολλανδοί και οι Αυστριακοί χρηματοδοτούν μέσα από το Συμβούλιο της Ευρώπης, για την διαμόρφωση των πολιτιστικών πολιτικών των υπό μετάβαση σε δημοκρατικά καθεστώτα χωρών. Βέβαια, οι Αυστριακοί δηλώνουν ότι μέσω των προγραμμάτων αυτών θα μπορέσουν να αναλύσουν και να καταλάβουν τα δύσκολα προβλήματα που έχουν βαθιές εθνικιστικές, παραδοσιακές και πολιτισμικές ρίζες και θα βοηθήσουν για την ειρήνη και την ανάπτυξη στην περιοχή.

Οι Διεθνείς Πολιτιστικές Σχέσεις

Η έννοια των διεθνών πολιτιστικών σχέσεων συχνά παραλείπεται από τα εγχειρίδια των διεθνών σχέσεων. Η ελληνική βιβλιογραφία, αλλά και η ξένη είναι φτωχές σε αναλύσεις σχετικά με το ρόλο και τη σημασία που μπορούν να έχουν οι πολιτιστικές σχέσεις και η πολιτιστική διπλωματία. Αυτό δεν συμβαίνει γιατί υποτιμώνται έννοιες όπως οι πολιτιστικές συγκρούσεις, ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός, οι πολιτιστικές σχέσεις και πολιτιστική διπλωματία στο διεθνές σύστημα. Η παράλειψή τους σχετίζεται περισσότερο με την ατελή μελέτη των θεμάτων αυτών και κυρίως με την ενασχόληση των διεθνολόγων και άλλων ειδικών επιστημόνων με παράγοντες των διεθνών σχέσεων που προκαλούν βραχυπρόθεσμες αλλαγές στην ισορροπία δυνάμεων, στις συμμαχίες και γενικά στην εξωτερική πολιτική.

Δεν έχει πραγματοποιηθεί μια συστηματική προσπάθεια για την προώθηση της μελέτης και έρευνας των πολιτιστικών σχέσεων, της πολιτιστικής διπλωματίας και του ρόλου τους στο διεθνές σύστημα. Οι κυβερνήσεις, οι αρμόδιες υπηρεσίες και οργανισμοί, αλλά και η πλειοψηφία των επιστημόνων δεν μπορούν να διακρίνουν άμεση εφαρμογή τέτοιων ερευνών ούτε άμεσα αποτελέσματα, που κυρίως ενδιαφέρουν στην διαδικασία λήψης απόφασης και στην εξωτερική πολιτική. Οι πολιτιστικές σχέσεις δεν σχετίζονται με βραχυπρόθεσμες αλλαγές και πολιτικές στις διακρατικές σχέσεις. Αν όμως, εξετάσουμε τις διεθνείς σχέσεις στη μακροπρόθεσμη προοπτική τους γίνεται εμμέσως φανερό, ότι οι πολιτιστικές αλληλεπιδράσεις είναι από τα πιο διαπεραστικά και έντονα στοιχεία της ανθρώπινης ιστορίας.

Το καλύτερο ίσως παράδειγμα - διαπίστωση της επιμονής του πολιτιστικού “αποτυπώματος” στην ιστορία είναι ο τρόπος που επιζούν πολιτισμοί μικρών και πολιτικοστρατιωτικά αδύναμων κοινωνιών κάτω από την κυριαρχία ισχυρότερων πολιτισμών. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα της διάρκειας και της ισχύος των πολιτισμών αποτελεί η

επίδραση του Ρωμαϊκού Δικαίου πάνω στο ευρωπαϊκό σύστημα και η επίδραση του αρχαίου Ελληνικού Πολιτισμού πάνω στον ευρωπαϊκό πολιτισμό γενικότερα.

Η παράλειψη της αναφοράς στις πολιτιστικές σχέσεις είναι σχεδόν αδικαιολόγητη. Χώρες της κεντρικής Ευρώπης έχουν εντάξει πολιτιστικές πολιτικές στη διπλωματική τους στρατηγική με σκοπό την διευκόλυνση και ανάπτυξη καλύτερης διακρατικής συνεργασίας. Ήδη η αυστριακή κυβέρνηση έχει καταρτίσει το πρόγραμμα Kultur Kontakt με το οποίο στοχεύει στον περιορισμό του εθνικισμού, αντισημιτισμού, των πολιτισμικών στερεοτύπων και διαφορών που επηρεάζουν αρνητικά τις διεθνείς σχέσεις σήμερα⁵⁴. Οι απόψεις αυτές δεν είναι καινούργιες σύμφωνα με τη δήλωση της Διευθύντριας του προγράμματος, αλλά μπορούν να μετατραπούν σε μία τακτική που με την εφαρμογή της θα οδηγήσει στην επίλυση σοβαρών διεθνών πολιτικών προβλημάτων που προέκυψαν μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η κυβέρνηση της Αυστρίας έχει ήδη αντιληφθεί ότι οι τελευταίες διεθνείς εξελίξεις στην περιοχή της προσφέρουν την ευκαιρία να αναλάβει ένα ρόλο πρωταγωνιστικό και μεσολαβητικό για τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης όπως: Πολωνία, Σλοβακία, Ουγγαρία και Τσεχία με σκοπό να τις βοηθήσει κατά τη δύσκολη αυτή μεταβατική περίοδο της αναδόμησής τους, προς τον δρόμο της ανάπτυξης, ειρήνης και προόδου. Οι αυστριακοί πιστεύουν ότι μέσω του προγράμματος αυτού θα μπορέσουν να αναλύσουν και να καταλάβουν τα δύσκολα προβλήματα που έχουν βαθιές εθνικιστικές, παραδοσιακές και πολιτισμικές ρίζες.

⁵⁴ Anne-Marie Türk, Διευθύντρια του Προγράμματος Kultur Kontakt του Υπουργείου Παιδείας και Τεχνών της Αυστρίας, 1995

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Διεθνείς Οργανισμοί, η Κοινωνία των Πολιτών και οι μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί

Διεθνείς Οργανισμοί

Οι Διεθνείς Οργανισμοί των οποίων οι αρμοδιότητες περιλαμβάνουν και την χάραξη/άσκηση πολιτιστικών πολιτικών είναι η UNESCO, το Ευρωκοινοβούλιο, η Ευρωπαϊκή Έπιτροπή και το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Από την έρευνα που διεξήχθη μέχρι σήμερα, προκύπτει ότι η UNESCO είναι ο κατ' εξοχήν παγκόσμιος οργανισμός αρμόδιος για τα πολιτιστικά θέματα. Στην Ευρώπη με τον πολιτισμό ασχολούνται, το Συμβούλιο της Ευρώπης σε πανευρωπαϊκό επίπεδο με 41 κράτη-μέλη που ασχολείται κυρίως με τις πολιτιστικές πολιτικές και με ελάχιστους οικονομικούς πόρους για την υποστήριξη των προγραμμάτων του. Σε μικρότερη κλίμακα, με θέματα πολιτισμού ασχολείται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή που είναι το όργανο υλοποίησης των αποφάσεων του Ευρωβουλίου και του Συμβουλίου Υπουργών των 15 – μέχρι σήμερα – χωρών-μελών της. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε αντίθεση με το ΣτΕ, αλλά πολλές φορές στηριζόμενη στις εισηγήσεις του, καταρτίζει προγράμματα συνεργασίας μεταξύ των μελών της για την υλοποίηση πολιτιστικών δράσεων, τα οποία και χρηματοδοτεί μερικώς.

Η Υ.Δ. κατά τη διάρκεια της έρευνάς της διαπίστωσε ότι ο μεν παγκόσμιος οργανισμός της ΟΥΝΕΣΚΟ διερευνά, παρακολουθεί, ίσως και να παρεμβαίνει σε κάποιες περιπτώσεις, θέτει όρους και λαμβάνει

κάποια μέτρα πρόληψης ή διάσωσης, εν τούτοις φαίνεται ότι σαν ένας τεράστιος γραφειοκρατικός οργανισμός που είναι, μάλλον περιορίζεται στη θεωρητική προσέγγιση των πραγμάτων και σε μία μάλλον ήπια πολιτική προσέγγισης στον χώρο του πολιτισμού, της παιδείας και του περιβάλλοντος. Κατόπιν τούτου, η Υ.Δ. θεωρεί ότι είναι σκόπιμο στη μελέτη αυτή, να περιορίσει τις αναφορές της σε αποφάσεις και πρακτικά των συνεδριάσεων των Επιτροπών που απαρτίζουν υψίστου κύρους διανοούμενοι του κόσμου, για τον πολιτισμό και την ανάπτυξη, καθώς και στον προσδιορισμό του όρου «πολιτισμός».

Κρίνει όμως σκόπιμο να επεκταθεί ιδιαιτέρως στις τις πολιτιστικές πολιτικές και τις δράσεις των δύο άλλων διεθνών οργανισμών που εδρεύουν στην Ευρώπη, εφόσον αφορούν άμεσα τη χώρα μας όχι μόνο στον τομέα της υλοποίησης, αλλά κυρίως στη συμμετοχή της κατά τη λήψη αποφάσεων.

Η Πολιτιστική Πολιτική του Συμβουλίου της Ευρώπης

Το Συμβούλιο της Ευρώπης ιδρύθηκε το 1954 και περιλαμβάνει μέχρι σήμερα 41 χώρες-μέλη. Ο τομέας του πολιτισμού αποτελεί για το ΣτΕ τον «τέταρτο πυλώνα» μετά τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη δημοκρατία και το δίκαιο. Αρμόδια διεύθυνση είναι η Διεύθυνση για την Παιδεία, την Ανώτατη Παιδεία, τον Πολιτισμό και την Πολιτιστική Κληρονομιά.

Στο χώρο της Παιδείας το Συμβούλιο ασχολείται με τις σύγχρονες γλώσσες, με την καταγραφή και έρευνα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με την εκπαίδευση ενηλίκων, με υποτροφίες καθηγητών μέσης εκπαίδευσης και την κοινωνική αλλαγή. Στον τομέα της Ανώτατης Εκπαίδευσης το Συμβούλιο ασχολείται με τις πολιτικές και τα προβλήματα, με τις ακαδημαϊκές μετακινήσεις, τα μετεκπαιδευτικά προγράμματα, τις υποτροφίες, τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις κ.λ.π.

Ειδικά στον χώρο του πολιτισμού το Συμβούλιο ασχολείται με τη διαμόρφωση της δικής του πολιτικής σε σχέση με τις χώρες-μέλη σε πολυμερές επίπεδο και με δικές του παρεμβάσεις στη διαμόρφωση ή τη λειτουργία των πολιτιστικών πολιτικών έκαστου μέλους. Επιδιώκει τη συνεργασία με τα μέλη του για την μετεκπαίδευση, τη τεχνική υποστήριξη, την ενημέρωση και διάδοση των πληροφοριών και τη δημιουργία δικτύων.

Για τη χάραξη και υλοποίηση των πολιτιστικών του πολιτικών το ΣτΕ θέτει σαν στόχους το χτίσιμο πολιτιστικών δημοκρατιών στο πλαίσιο των ιδεωδών του Συμβουλίου για τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Σκοπός των πολιτικών αυτών είναι η ανάδειξη των κοινών και των πολυπολιτισμικών ταυτοτήτων μέσω της καλλιτεχνικής δημιουργίας και της ενεργούς συμμετοχής όλων στη ποτιστική ζωή. Για την επίτευξη του σκοπού και των ανωτέρω στόχων, το ΣτΕ δημιούργησε τρία προγράμματα τα οποία χρηματοδοτούνται από τις χώρες μέλη⁵⁵:

1. Πολιτιστικές Πολιτικές. 2. Μετεκπαίδευση, τεχνική υποστήριξη, υποστηρικτικά συστήματα για τη λήψη αποφάσεων και 3. Ενημέρωση και διάδοση της πληροφόρησης με: δράσεις, δίκτυα και εταίρους.

1. Πολιτιστικές Πολιτικές

- 1.1 Το κορυφαίο όργανο για τις εισηγήσεις, τη χάραξη και ενεργοποίηση των πολιτικών του ΣτΕ, είναι το Συνέδριο των Ευρωπαίων Υπουργών Πολιτισμού. Στις συνεδριάσεις του, παρουσιάζονται νέες ιδέες και τα προβλήματα σε εθνικό επίπεδο και αναζητούνται λύσεις σε εθνικό και διακρατικό επίπεδο. Επίσης, εκφράζονται τα κοινά ενδιαφέροντα και η υποστήριξη και αλληλεγγύη προς τα κράτη-μέλη.

⁵⁵ Council of Europe. *Activities of the Council for Cultural Co-operation: 1992-93 Report*. Council of Europe Press. 1995.

- 1.2 **Το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα επιθεώρησης των εθνικών πολιτιστικών πολιτικών** γίνεται με σκοπό την ανταλλαγή πληροφοριών, γνώσεων και εμπειριών, την ανάλυση και αξιολόγηση, τη διάδοση των πληροφοριών σχετικά με τις πολιτιστικές πολιτικές και την ανάπτυξη αποτελεσματικής συνεργασίας μεταξύ του Συμβουλίου και των μελών του.
- 1.3 **Προώθηση της πολιτιστικής διάστασης της επικοινωνίας.** Η τηλεόραση και οι πολιτιστικές πολιτικές των οργανισμών στις οποίες εντάσσεται, είναι το πρώτο από τα ΜΜΕ που επέλεξε να ασχοληθεί το Συμβούλιο, καθότι αποτελεί μέρος της καθημερινής ζωής εκατομμυρίων νοικοκυριών και το πιο άμεσο και ισχυρό για τη προβολή μηνυμάτων και τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης.
- 1.4 **Προώθηση του Ευρωπαϊκού κινηματογράφου.** Η νομοθεσία κανόνων που θα επέτρεπε τις διακρατικές συμπαραγωγές, της κινηματογραφικής εκπαίδευσης και άσκησης του επαγγέλματος και προστασία του ευρωπαϊκού κινηματογραφικού υλικού είναι μερικές από τις δραστηριότητες που ανέπτυξε το Συμβούλιο παράλληλα με τα προγράμματα EURIMAGE και MEDIA που ενισχύουν την οπτικοακουστική παραγωγή.
- 1.5 **Ο Πολιτισμός στις Γειτονιές.** Το πρόγραμμα αυτό αφορά τις πολιτιστικές πολιτικές της περιφέρειας με σκοπό την ενεργό συμμετοχή όλων και την ανάδειξη της καλλιτεχνικής δημιουργίας και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές.
- 1.6 **Πολιτιστική έρευνα και καταγραφή.** Η έρευνα και η καταγραφή γίνεται σε συνεργασία της Πολιτιστικής Επιτροπής του ΣτΕ με την ΟΥΝΕΣΚΟ και τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες με σκοπό τη συλλογή και ανάλυση των στοιχείων των πολιτιστικών πολιτικών όπως η οικονομική ενίσχυση για τον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά. Η προσπάθεια αυτή γίνεται για να βελτιώσει τη σύγκλιση μεταξύ της πολιτικής και της

πραγματικότητας στο χώρο του πολιτισμού και τον τρόπο λήψεως αποφάσεων.

- 1.7 **Εκπαίδευση των υπευθύνων πολιτιστικής διαχείρισης στην τοπική και περιφερειακή πολιτιστική ανάπτυξη.** Το πρόγραμμα αυτό ξεκίνησε από το 1992 κατόπιν σχετικών εισηγήσεων του Συνεδρίου των Ευρωπαίων Υπουργών Πολιτισμού και απευθύνεται στους διαχειριστές πολιτιστικών θεμάτων της περιφέρειας που έχουν αποφασιστικό ρόλο στην οικονομική ενίσχυση και διαμόρφωση της πολιτιστικής δράσης στην περιφέρεια.

Κατά τη διάρκεια της 6μήνου ελληνικής προεδρίας στο ΣτΕ από τον Μάιο έως τον Ιούνιο 1997, η ΥΔ είχε τη δυνατότητα να παρακολουθήσει τις ποικίλες αυτές δραστηριότητες και να διοργανώσει ένα πρόγραμμα πολιτιστικών εκδηλώσεων σύγχρονης ελληνικής τέχνης στη μουσική, το τραγούδι, τα εικαστικά και οπτικοακουσικά μέσα. Η χώρα μας, ενώ είχε τη δυνατότητα σαν προεδρεύουσα χώρα να επέμβει δυναμικά με πρωτοβουλίες που θα της έδιναν ηγετικό ρόλο στη διαμόρφωση νέων κατευθύνσεων στις πολιτιστικές πολιτικές του Συμβουλίου, εντούτοις, περιορίστηκε για μία ακόμη φορά, στην προώθηση πολιτικών θεμάτων⁵⁶.

2. Πολιτιστική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το άρθρο του Antonin J. Liehm⁵⁷, Διευθυντή του *Lettre Internationale* στη *MONDE diplomatique* «Πολιτισμός, το παραμελημένο παιδί της Ευρώπης» και του Bernard Cassen στο ίδιο τεύχος, με τίτλο: «Πενιχρά

⁵⁶ Zoc, Kosmidou., *The Hellenic Presidency of the Council of Europe: May-October 1998*. "Thesis", v. 10, no. 3, Autumn 1998. Hellenic Ministry of Foreign Affairs.

μέσω», αντικατοπτρίζουν επιγραμματικά την έκταση της ενεργοποίησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στα θέματα πολιτισμού, αφότου τέθηκε σε ισχύ η Συνθήκη του Μάαστριχτ και ο πολιτισμός έγινε κοινοτική αρμοδιότητα. Αριθμητικά, αποτιμάται σε 400 εκατομμύρια από τα 600 δισεκατομμύρια ευρώ που θα επενδύσει σε προγράμματα η Ε.Ε. για την περίοδο 2000-2004 που επιβεβαιώνει τη διαπίστωση ότι: «Η πρόκληση να διασφαλισθεί η συνοχή του ευρωπαϊκού σχεδίου, συμβάλλοντας στην ανάδειξη των εθνικών ταυτοτήτων και ευνοώντας τις πρωτότυπες δημιουργίες, που είναι ριζωμένες στον πολιτισμό προέλευσής τους, και όχι τις δήθεν ευρωπαϊκές υπερπαραγωγές, εξακολουθεί να παραμένει στα αζήτητα»⁵⁸.

Ο πολιτισμός, δεν ήταν ποτέ για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τίποτα παραπάνω από ένα εμπόρευμα, αλλά ένα καταναλωτικό προϊόν όπως όλα τα άλλα, που κατασκευάζεται, διανέμεται και καταναλώνεται. Το μοντέλο αναφοράς φαίνεται να ήταν η μεγάλη αγορά των ΗΠΑ από τότε κυρίως που κατάφεραν με βάση πολλαπλά και ετερογενή χαρακτηριστικά, καθώς και μία κοινή γλώσσα, να σφυρηλατήσουν έναν ομοιογενή πολιτισμό προσβάσιμο στους περισσότερους, ο οποίος ανταποκρινόταν και συγχρόνως διαμόρφωνε τις ανάγκες όλων. Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός αποτελείται από 35 έως 40 διαφορετικές πολιτιστικές ταυτότητες που εκφράζονται με εξίσου πολλές γλώσσες, παρελθόντα και παραδόσεις και δένονται μεταξύ τους σε ένα κοινό, γεωγραφικό και ιστορικό πλαίσιο με μία κοινή μνήμη. Η Ευρώπη όμως, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, δεν πρόκειται ποτέ να γίνει χωνευτήρι, γιατί η ταυτότητά της καθορίζεται από την πολλαπλότητα των πολιτισμών της. Με γνώμονα αυτό το γεγονός, θα πρέπει να επιδιωχθεί η προσαρμογή των εθνικισμών με πολιτικές που να

⁵⁷ Liehm, Antonin J. *Πολιτισμός, το παραμελημένο παιδί της Ευρώπης*. LE MONDE *diplomatique*. Αναδημοσίευση στην «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία»: σ. 80-81. 7 Νοεμβρίου 1999.

⁵⁸ Ο.π.

ενισχύουν τις πολιτιστικές ταυτότητες, τη γνώση τους και την αμοιβαία κατανόηση.

Τα προγράμματα ανταλλαγών νέων, ιδίως στον τομέα της εκπαίδευσης και του τουρισμού, αποτελούν τα πρώτα ενθαρρυντικά βήματα.

Χρειάζονται όμως πολλά χρήματα στην αρχή τουλάχιστον, για να μπορέσουν να υλοποιηθούν προγράμματα που αφορούν στην αλληλογνωριμία και τον εμπλουτισμό του ενός, από τον πολιτισμό του άλλου. Και η μέχρι τώρα στάση της Ε.Ε. αποδεικνύει ότι το πρόβλημα δεν έχει γίνει ακόμη κατανοητό μιας που ο τομέας του πολιτισμού αντιμετωπίζεται όπως αυτός των οικονομικών στο πλαίσιο μίας τυποποιημένης διαδικασίας.

Κάτι τέτοιο όμως είναι αδύνατον να εφαρμοσθεί στην ευρωπαϊκή πραγματικότητα όπου οι περισσότεροι από τους πολιτισμούς της απευθύνονται σε ένα περιορισμένο κοινό – λόγω κυρίως της γλώσσας- με ελάχιστες πιθανότητες να επιβιώσουν σε μία λογική της αγοράς. Ακόμη και οι μεγαλύτερες γλωσσικές κοινότητες στην Ευρώπη δεν μπορούν χωρίς μία κρατική ή κοινοτική βοήθεια να ανταγωνισθούν τους αγγλόφωνους πολιτισμούς στην διανομή των προϊόντων τους που απευθύνονται σε αγορά ενός δισεκατομμυρίου ανθρώπων.

Η ΥΔ κρίνει σκόπιμο να αναφερθεί στην πρώτη έκθεση εκτίμησης των πολιτιστικών πτυχών δράσης της Κοινότητας που έγινε το 1996, με σκοπό να συγκρίνει με τα πεπραγμένα και τη πολιτιστική πολιτική που ακολούθησε μέχρι σήμερα.

3. Πρώτη έκθεση εκτίμησης των πολιτιστικών πτυχών δράσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (17/4/96)

Στην πρώτη έκθεση πεπραγμένων και στόχων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στον τομέα του πολιτισμού, αναγνωρίζεται η σημασία που

προσλαμβάνει όλο και περισσότερο η διεθνής πολιτιστική συνεργασία σε παγκόσμια κλίμακα. Η πολιτιστική διάσταση αναφέρεται ως ένα από τα πλέον καθοριστικά στοιχεία των διεθνών σχέσεων και της εξωτερικής πολιτικής της Κοινότητας, που συμπληρώνει την οικονομική και την πολιτική διάσταση.

Η συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στο άρθρο 128 παρ. 3 ζητεί από την Κοινότητα και τα Κράτη-Μέλη να ευνοούν την (πολιτιστική) συνεργασία με τις Τρίτες Χώρες. Με τη Λομέ III (1986-1990) και βάσει του άρθρου 131 παρ. 3 της συνθήκης ΕΚ, η Κοινότητα έκανε μνεία του πολιτιστικού στοιχείου στις διάφορες μορφές συμφωνιών που συνάπτει με τις τρίτες χώρες. Στις περισσότερες περιπτώσεις, γίνεται μνεία στην πολιτιστική διάσταση λόγω του γεγονότος ότι η Κοινότητα δεν θεωρείται πλέον μόνον ως οικονομική δύναμη. Έτσι έγινε και με τις χώρες της Λατινικής Αμερικής (συμφωνίες συνεργασίας). Μετά από τις αλλαγές που συνέβησαν στην Ευρώπη στο τέλος της δεκαετίας του '90, η διαδικασία αυτή εντάθηκε και με τις συμφωνίες με τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ευρωπαϊκές συμφωνίες και συμφωνίες συνεργασίας), με τα νέα ανεξάρτητα κράτη (συμφωνίες συνεργασίας και εταιρικής σχέσης) και, πρόσφατα, με τη μεσογειακή πολιτική (ευρω-μεσογειακές συμφωνίες σύνδεσης).

Οι συμφωνίες οι οποίες συνήφθησαν μεταξύ Κοινότητας και των τρίτων χωρών και όπου γίνεται μνεία πολιτιστικής φύσης, έχουν πολλαπλασιαστεί από το 1986 και μετά. Χαρακτηρίζονται από μεγάλη ποικιλία ως προς την μορφή που προκύπτει από τα διαφορα πλαίσια διαπραγματεύσεων που χρησιμοποιήθηκαν.

Μπορεί να διακριθούν έξι κατηγορίες συμφωνιών πολιτιστικής συνεργασίας της Κοινότητας με τις τρίτες χώρες και τους διεθνείς οργανισμούς:

1. Πολιτιστική συνεργασία με τις χώρες ΑΚΕ. Η σύμβαση του Λομέ IV, που υπογράφηκε το 1991 και δέσμευσε προϋπολογισμό 14,6 δις ECU για την περίοδο 1996-2000, περιλαμβάνει άρθρο (το 139) αφιερωμένο στην πολιτιστική συνεργασία.

Στο πλαίσιο αυτής της σύμβασης, περίπου το 45% από τα 70 εθνικά ενδεικτικά προγράμματα για τις χώρες ΑΚΕ προσδιορίζει πλέον και τυπικά τον πολιτιστικό τομέα ως ειδικό τομέα συνεργασίας.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει χρηματοδοτήσει μέχρι σήμερα, στο πλαίσιο των συμβάσεων Λομέ, περί τα 250 πολιτιστικά προγράμματα που υπερβαίνουν τα 62 εκατ. ECU.

Περίπου το 1/3 των πολιτιστικών προγραμμάτων που χρηματοδοτήθηκαν (90 ενέργειες), αφορούν τον οπτικοακουστικό τομέα είτε με τη συμμετοχή στη χρηματοδότηση της παραγωγής ταινιών (πάνω από 60) είτε με τη στήριξη στη διανομή τους, στην κατάρτιση ή στα κινηματογραφικά φεστιβάλ.

Στον τομέα αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει γίνει ο πρώτος χρηματοδότης για την Αφρική, και συμβάλλει στην αποτελεσματική προβολή του πολιτισμού της στο ευρύ αφρικανικό και ευρωπαϊκό κοινό.

Το άλλο σημαντικό κεφάλαιο ήταν η στήριξη των πολιτιστικών εκδηλώσεων εξαιρετικά μεγάλης σημασίας, όπως η Αγορά Αφρικανικού θεάματος στο Abidjan, η Μπιενάλε στο Ντακάρ, το Μουσικό Φεστιβάλ της Δυτικής Αφρικής και η μεγάλη πολιτιστική εκδήλωση AFRICA 95 στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Μεταξύ των υπόλοιπων ενεργειών που χρηματοδοτήθηκαν, πρέπει να σημειωθεί ειδικότερα η σημασία που δόθηκε στη διαφύλαξη και την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στον τομέα αυτό, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει σηματοδοτήσει πολλές ενέργειες, κυρίως για την φυσική κληρονομιά στις χώρες ΑΚΕ, χωρίς να παραβλεφθεί το άυλο στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς, τόσο καθοριστικό για την ταυτότητα των χωρών αυτών (π.χ. η διαφύλαξη της προφορικής παράδοσης, η στήριξη των τοπικών γλωσσών και της παραδοσιακής μουσικής).

2. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι συμφωνίες που συνήφθησαν από την Κοινότητα και τα κράτη μέλη προβλέπουν την έναρξη κοινοτικών πολιτιστικών προγραμμάτων

- Συμφωνία Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (Ισλανδία, Νορβηγία, Λιχτενστάιν)
- Συμφωνίες σύνδεσης με τις χώρες Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχική Δημοκρατία, Σλοβακία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία, Σλοβενία [μονογραφή], Αλβανία [προετοιμάζεται σχέδιο οδηγιών για νέα συμφωνία συνεργασίας])
- Συμφωνία σύνδεσης με την Κύπρο και τη Μάλτα (η έναρξη προβλέπεται στο κείμενο των προγραμμάτων "Καλειδοσκόπιο", "Ariane" και "Raphael")
- Ευρωμεσογειακές συμφωνίες σύνδεσης με την Τυνησία και το Μαρόκο και η έναρξη προγραμμάτων προβλέπεται επίσης στις συμφωνίες σύνδεσης που ευρίσκονται στο στάδιο των διαπραγματεύσεων με τον Λίβανο, την Αίγυπτο, την Ιορδανία και το Ισραήλ. Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η Δήλωση της Βαρκελώνης της 27/28 Νοεμβρίου 1995 εισάγει πολύπλευρη διάσταση στις πολιτιστικές σχέσεις με τις χώρες της Μεσογείου. Συγκεκριμένα, "οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν ότι οι πολιτιστικές και

πολιτισμικές παραδόσεις και των δύο πλευρών της Μεσογείου, ο διάλογος μεταξύ των πολιτισμών και οι ανθρώπινες, οι επιστημονικές και οι τεχνολογικές ανταλλαγές αποτελούν ουσιαστικό στοιχείο για την προσέγγιση και την κατανόηση των λαών και την βελτίωση της αμοιβαίας αναγνώρισης". Μετά από το συνέδριο της Βαρκελώνης, προγραμματίστηκε νέο, ευρωμεσογειακό συνέδριο για τις 22 και 23 Απριλίου 1996 στη Μπολόνια, με θέμα την πολιτιστική κληρονομιά.

Η συμμετοχή τρίτων χωρών στα κοινοτικά πολιτιστικά προγράμματα γίνεται "με βάση τις συμπληρωματικές πιστώσεις που πρέπει να χορηγηθούν σύμφωνα με τις διαδικασίες που θα καθοριστούν με τις χώρες αυτές" (άρθρο 4 της απόφασης Καλειδοσκόπιο και της απόφασης Ariane). Πιο συγκεκριμένα, η συμμετοχή της Ισλανδίας, της Νορβηγίας και του Λιχτενστάιν ρυθμίζεται με της συμφωνία EOX (Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου) και για τις χώρες ΚΑΕ με τα συμπληρωματικά προς τις ευρωπαϊκές συμφωνίες πρωτόκολλα.

Ο Γεράσιμος Ποταμιάνος, Σύμβουλος της Γεν. Διεύθυνσης V της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο Συνέδριο που έγινε στην Κομοτηνή (8-9 Ιουλίου 1994) με θέμα "Πολιτιστική Ταυτότητα και Στρατηγική του Ελληνισμού"⁵⁹ κάνει αναφορές για τις καινούργιες πολιτικές Ε.Ε. μέσω των οποίων χρηματοδοτούνται και ενισχύονται συγκεκριμένα προγράμματα όπως το ESPRIT, MEDIA, Raphael, Ariane, Kaleidoscope, αλλά και μέσω άλλων γενικότερου ή με άλλους βασικούς στόχους περιεχομένου, με έμφαση στο πολιτιστικό στοιχείο, όπως π.χ. αυτό του

⁵⁹ Ινστιτούτο Ερευνών και Πολιτικής Στρατηγικής. *Πολιτιστική Ταυτότητα και Στρατηγική του Ελληνισμού*. Εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1995.

περιβάλλοντος: LIFE, στη γεωργία, στην απασχόληση, στην περιφερειακή πολιτική, στην τεχνολογία και τα οπτικοακουστικά μέσα. Επίσης υπάρχουν ειδικές ομάδες εργασίας εκπροσώπων των χωρών-μελών που ασχολούνται με την ενθάρρυνση των επενδύσεων στον πολιτιστικό τομέα όπως έγιναν στη Κέρκυρα και στο Έσσεν της Γερμανίας.

Είναι ενδιαφέρον να μάθει κανείς τα πραγματικά γεγονότα, όπως συμβαίνουν μέσα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Για τον σκοπό αυτό, στην Ημερίδα που διοργάνωσε η Υ.Δ. για την Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική και τη Πολιτιστική Διπλωματία το 1997, προσεκλήθησαν οι αρμόδιοι για τα πολιτιστικά θέματα, Έλληνες Ευρωβουλευτές, για να καταθέσουν τις δικές τους απόψεις και εμπειρίες σχετικά με τη Πολιτιστική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Η Υ.Δ. θεωρεί ότι είναι χρήσιμο να παραθέσει ορισμένα χαρακτηριστικά αποσπάσματα από τις εισηγήσεις Ελλήνων Ευρωβουλευτών των τεσσάρων ελληνικών πολιτικών κομμάτων που εκπροσωπούνται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, αρμόδιων σε θέματα πολιτισμού. Σκοπός της αναφοράς αυτής είναι να παρουσιάσει μία πιο αυθεντική εικόνα των εσωτερικών διαδικασιών και κατευθύνσεων, που δεν είναι δυνατόν να καταγραφούν στις επίσημες εκθέσεις της Ε.Ε. ή σε σχόλια αρθρογραφίας και αναλύσεις βιβλιογραφίας.

Συγκεκριμένα, η τότε Ευρωβουλευτής, Κατερίνα Δασκαλάκη κατέθεσε:

«Στη θρυλική πλέον συνθήκη του Μάαστριχτ, πέρασε το άρθρο 128 που αναφέρεται στον πολιτισμό. ... Δηλαδή, είναι λίγο καλύτερα από το ολότελα. Τι μας λέει το άρθρο αυτό; Μας λέει ότι η Ένωση αναλαμβάνει την υποχρέωση να συμβάλει στην ανάπτυξη του πολιτισμού κάθε κράτους-μέλους στο πλαίσιο της εθνικής και περιφερειακής πολυμορφίας, προβάλλοντας ταυτόχρονα την κοινή πολιτιστική κληρονομιά. Μας λέει ακόμα ότι η δράση της Κοινότητας ενθαρρύνει τη σύνεργασία μεταξύ κρατών-μελών, υποστηρίζει και συμπληρώνει τη δράση τους στους εξής

τομείς: βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών, διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και ευρωπαϊκής σημασίας, μη εμπορικές πολιτιστικές ανταλλαγές, καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία συμπεριλαμβανομένου και του οπτικοακουστικού τομέα. Τώρα οι περισσότεροι συμφωνούν ότι το άρθρο 128 πρέπει να ενισχυθεί και ότι αυτό χρειάζεται ρητή αρμοδιότητα για να δρομολογηθούν κοινοτικές δράσεις καθώς και ειδική αρμοδιότητα για τον τομέα του αθλητισμού, της νεότητας και τα οπτικοακουστικά. Χρειάζεται να επιδοτηθεί ο πολιτισμός από τα διαρθρωτικά ταμεία, να υπάρξει ειδική πλειοψηφία αντί για την ομοφωνία που υπάρχει τώρα για τα πολιτιστικά θέματα, σε επίπεδο συμβουλίου, διότι υπάρχουν τρεις χώρες που μπλοκάρουν τα προγράμματα.

Θέλω να τονίσω ότι είναι πάρα πολύ σημαντική και η υπάρχουσα μετά το Μάαστριχτ ομοφωνία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με το Συμβούλιο (Υπουργών) για θέματα πολιτισμού, καθώς μέσα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατεξοχήν εκφράζονται τα ευρωπαϊκά πολιτιστικά ρεύματα και το κλίμα είναι πολύ πιο ευνοϊκό για πολιτιστικές πρωτοβουλίες, απ' ότι είναι στα άλλα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μια ενδιαφέρουσα περίπτωση, θα ήταν να διατυπωνόταν πανηγυρικά ο πολιτισμός και ευρωπαϊκή προτεραιότητα στο προοίμιο της συνθήκης. Αυτά, σε πάρα πολύ γενικές γραμμές σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης του πολιτισμού ως πολιτική σε κοινοτικά πλαίσια».

Η Νάνα Μούσχουρη: «Σε επίπεδο ευρωπαϊκό, η έννοια του πολιτισμού και μάλιστα ενός κοινού ευρωπαϊκού πολιτισμού, δεν είναι εύκολο να οριστεί κι αυτό παρόλο που όλοι λίγο ως πολύ, νιώθουμε ότι υπάρχουν κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ των λαών της Ευρώπης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν παύει να αποτελεί μια πολυεθνική κοινότητα. Ως τέτοια παρουσιάζει καταρχήν μια πολιτιστική και γλωσσική πολυμερφία που αναπτύσσεται τόσο σε εθνικό όσο και τοπικό επίπεδο και η οποία θα

πρέπει να διαφυλαχτεί. Από την άλλη πλευρά σε ένα τόσο φιλόδοξο οικοδόμημα όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση που στόχος της είναι να δημιουργήσει ολοένα και στενότερους δεσμούς μεταξύ των λαών της αλλά και να διευρυνθεί, είναι γεγονός ότι η προσέγγιση αυτή δεν θα μπορούσε να είναι ούτε καν δυνατή εάν δεν υπήρχε όχι μόνο μία κοινωνία οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων αλλά και ένας κοινός πολιτιστικός δεσμός.

Η ευρωπαϊκή πολιτιστική πολιτική που σχεδιάζεται με βάση τη Συνθήκη και την Ευρωπαϊκή Ένωση, μοιάζει περισσότερο ως προϊόν μιας απειλής: Της απειλής που αισθάνονται τα εθνικά κράτη μπροστά στον κίνδυνο να εξαφανιστούν οι ιδιαιτερότητές τους και η δυνατότητά τους για πολιτιστική έκφραση... Για τη νέα αυτή πολιτική της Ένωσης στον τομέα του πολιτισμού, θα ήθελα να επισημάνω 4 στοιχεία. Πρώτον πρόκειται για μια πολιτική που βοηθά την ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών-μελών με απόλυτο σεβασμό προς την εθνική και τοπική πολυμορφία και παράλληλα προβάλλει την κοινή πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης. Μία πολιτική που μέσα από δράσεις ενθάρρυνσης προωθεί τον πολιτιστικό διάλογο τόσο μεταξύ των κρατών-μελών όσο και με τα τρίτα κράτη και διεθνείς οργανισμούς. Κύριο χαρακτηριστικό λοιπόν του ευρωπαϊκού πολιτισμού είναι η πολυμορφία των εθνικών πολιτιστικών στοιχείων που βρίσκονται σε μία σχέση διαλεκτική μεταξύ τους. Δεύτερον, αυτό που είναι ιδιαίτερα σημαντικό και εγγυάται την επιτυχία αυτής της πολιτικής πολιτιστικής, είναι να διατηρηθεί η ισορροπία. Από τη μία πλευρά να συμβάλει στην ανάπτυξη και διάδοση όλων των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των λαών της Ευρώπης ανεξάρτητα από την προέλευση και την εμπορικότητά τους. Από την άλλη πλευρά να προωθήσει την ευρωπαϊκή διάσταση του πολιτισμού, αυτό που θα ονομάζουμε ευρωπαϊκή πολιτιστική παραγωγή που θα δημιουργήσει ένα κοινό ευρωπαϊκό πολιτιστικό χώρο. Τρίτον, θα ήθελα να επισημάνω τον πολύ σημαντικό ρόλο που τα κράτη-μέλη καλούνται να διαδραματίσουν στον τομέα του πολιτισμού, τα ευρωπαϊκά πολιτιστικά προγράμματα που

υιοθετούνται με βάση την αρχή της επικουρικότητας. Αυτό σημαίνει, ότι τα κράτη είναι καταρχήν υπεύθυνα για την ανάπτυξη και διάδοση του πολιτισμού τους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναπτύσσει δραστηριότητα που έρχεται να συμπληρώσει τα μέτρα που λαμβάνονται σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Πιστεύω ότι η πολιτική της κοινότητας στον τομέα του πολιτισμού επηρεάζει σημαντικά και την πολιτιστική πολιτική των κρατών που την αποτελούν. Κι αυτό γιατί δίνει τη δυνατότητα στα κράτη για ανάπτυξη της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής τους μέσω των πολιτιστικών προγραμμάτων που υιοθετούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπως π.χ. στο πρόγραμμα Καλειδοσκόπιο, Arienne, Rafael, Leonardo και Σωκράτης. Είναι αυτονόητο ότι η δυνατότητα αυτή ίσως δεν είναι τόσο σημαντική για κράτη όπως η Γαλλία που από χρόνια έχουν αναπτύξει μία σημαντική πολιτιστική πολιτική εκτός των συνόρων τους. Είναι όμως πολύ σημαντική για τα κράτη που μέχρι τώρα είτε για λόγους οικονομικούς είτε για άλλους δεν έχουν καταφέρει να δώσουν το στίγμα του πολιτισμού τους προς τα έξω. Από την άλλη πλευρά, είναι πράγματι λυπηρό ότι την αναγκαιότητα για την ανάπτυξη και στήριξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής πολιτικής δεν φαίνεται να συμμαρμίζονται πάντοτε τα κράτη-μέλη. Παρά τις σοβαρές προσπάθειες που καταβάλουμε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για την προώθηση πολιτιστικών προγραμμάτων στο πλαίσιο της Ένωσης, όταν φτάνουμε στο ζήτημα της χρηματοδότησης των προγραμμάτων αυτών στο Συμβούλιο Υπουργών, τα πράγματα δεν είναι πάντοτε εύκολα. Και νομίζω ότι από την στάση αυτή των κρατών, φαίνεται καθαρά ότι παρά τα μεγάλα λόγια που ακούγονται, η σημασία της πολιτιστικής πολιτικής δεν έχει αναγνωριστεί. Γι' αυτό θα έπρεπε κατά τη γνώμη μου να υπάρχει μεγαλύτερη σχέση διπλωματικής πολιτικής μεταξύ των αρχών των χωρών, η οποία να επηρεάζει το Συμβούλιο Υπουργών. Επιπλέον θα πρέπει να αναπτυχθεί πολιτιστική συνείδηση των κρατών-μελών ώστε η κάθε χώρα να μη βλέπει μόνο το εθνικό της συμφέρον αλλά να φροντίζει και για το σύνολο. Διαφορετικά δε θα υπάρξει ποτέ αρμονία και ισότητα.

Αυτή τη στιγμή ορισμένα πολιτιστικά προγράμματα αιωρούνται από το οικονομικό μπλοκάρισμα τριών δυνάμεων: την Αγγλία, τη Γερμανία και την Ολλανδία. Τέλος, νομίζω ότι η έννοια του κοινού ευρωπαϊκού πολιτισμού δεν έχει απλώς συμβολικό περιεχόμενο, αλλά και πολιτικό. Έτσι οδηγούμαστε στον ακόλουθο προβληματισμό: θα επηρεάσει τη στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς τους λαούς που έχουν εντελώς διαφορετικό πολιτισμό και βρίσκονται στο κατώφλι της Ευρώπης ζητώντας της ένταξή τους σε αυτήν;»

Ο Αλέκος Αλαβάνος που επανεξελέγη Ευρωβουλευτής και εξακολουθεί να ασχολείται με τα θέματα πολιτισμού, αναφέρθηκε σε ένα συγκεκριμένο σημείο για την ευρωπαϊκή πολιτιστική πολιτική στην Ημερίδα του 1997:

«Ένα σημείο που θα ήθελα να τονίσω είναι ότι τελικά η πολιτιστική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν προσδιορίζεται μόνο από τα ζητήματα που συζητούνται στο Συμβούλιο Υπουργών πολιτισμού. Αλλά από τον πολιτισμό που παράγεται μέσα από την κεντρική κατεύθυνση και τις βασικούς μηχανισμούς ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Δηλαδή, το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αναπτύσσεται μονόπλευρα και απόλυτα στο δρόμο του ενιαίου νομίσματος, στις δημοσιονομικές πολιτικές οι οποίες σήμερα αποσαθρώνουν τις κατακτήσεις του κοινωνικού κράτους και όχι το εκσυγχρονίζουν, έχει σαν αποτέλεσμα, κατά τη γνώμη μου, η Ευρωπαϊκή Ένωση, παρότι ευρωπαϊκή, και παρά τις διακηρύξεις της για ένα ενιαίο ευρωπαϊκό πολιτισμό, να κάνει μεγάλα ρήγματα και να αποκόπτει τον εμφύλιο λώρο της από παραδόσεις που ξεκινούν από τη Γαλλική επανάσταση και βαθύτερα, περνάνε μέσα από όλο αυτό το πλαίσιο το οποίο δημιούργησε το κοινωνικό κράτος».

Τα πράγματα δεν έχουν αλλάξει και πολύ μέχρι σήμερα. Η ένταξη του πολιτισμού στις κοινοτικές αρμοδιότητες με βάση τη συνθήκη του Μάαστριχτ, παρέμεινε τελικά «μία πράξη βαθειά συμβολική», όπως την αναφέρει χαρακτηριστικά στο άρθρο του *Πενιχρά Μέσα* ο Bernard

Cassen⁶⁰. Συμβολική «γιατί θέτει σε έναν από του πιο ευαίσθητους τομείς, το βασικό ερώτημα για το θεσμικό μέλλον του ευρωπαϊκού οικοδομήματος: ομοσπονδία ή κοινότητα κρατών-εθνών; Η ύπαρξη ενός ‘ευρωπαϊκού πολιτισμού’, θα νομιμοποιούσε την ύπαρξη μίας ευρωπαϊκής ομοσπονδιακής κυβέρνησης, πρόδρομος της οποίας θα ήταν η σημερινή Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Αντίθετα ο ακατάβλητος, όσον αφορά το προβλεπτό μέλλον, χαρακτήρας των εθνικών γλωσσικών και πολιτιστικών ταυτοτήτων θα συνηγορούσε υπέρ ενός συνομοσπονδιακού συστήματος».

Συμπέρασμα: Επτά ολόκληρα χρόνια από τότε που τέθηκε σε ισχύ η Συνθήκη του Μάαστριχτ (Νοέμβριος 1993), ελάχιστα έχουν αξιοποιηθεί οι δυνατότητες του άρθρου 128. Τα βασικά τρία προγράμματα Αριάδνη, Καλειδοσκόπιο και Ραφαήλ, που δημιουργήθηκαν για την οικονομική ενίσχυση του ευρωπαϊκού πολιτισμού, που αντιπροσωπεύουν μόλις το 0,03 του κοινοτικού προϋπολογισμού, επέτρεψαν την ικανοποίηση μόνο του 15% της ζήτησης. Το μόνο από τα προγράμματα που μέχρι στιγμής έχει τύχει αξιοπρόσεκτης στήριξης είναι το Media για την παραγωγή και την ενδοευρωπαϊκή κυκλοφορία των κινηματογραφικών έργων, αλλά και αυτό εγκαινιάστηκε το 1990, δηλ. πριν από τη Συνθήκη Μάαστριχτ. Τα οικονομικά μεγέθη δείχνουν ότι το Media αποσπά ετήσια ενίσχυση της τάξεως των 52 εκ. ευρώ (περίπου 17 δισεκ. Δρχ.) ενώ η πρόσφατη αποτίμηση για το 1999 δείχνει ότι η ετήσια στήριξη έφθασε τα 78 εκ. ευρώ ή 25,4 δισεκ.. δραχμές. Το Media όμως αντιπροσωπεύει μόνο το 0.5% του συνολικού ευρωπαϊκού οπτικοακουστικού τομέα.

Για την περίοδο 2000-2004 ο προηγούμενος επίτροπος για τον πολιτισμό Marcelino Oreja πέτυχε την έγκριση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο ενός προγράμματος-πλαισίου, με τίτλο «Culture 2000», που

⁶⁰ Cassen, Bernard. *LE MONDE diplomatique*. Αναδημοσίευση στην «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία», σ. 80-81. 7 Νοεμβρίου 1999.

συγκεντρώνει το σύνολο των κοινοτικών δράσεων στον πολιτιστικό τομέα εκτός από το πρόγραμμα Media. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, είχε διατυπώσει την επιθυμία να διατεθεί για το πρόγραμμα αυτό το ποσό των 250 εκ. ευρώ, αλλά το Συμβούλιο των Υπουργών πολιτισμού με κοινή θέση στις 28 Ιουνίου 1999 είχε δεχθεί μία χρηματοδότηση συνολικού ύψους 167 εκ. ευρώ για τα τέσσερα χρόνια του προγράμματος.

Από όλα τα παραπάνω στοιχεία, είναι φανερό ότι το Ευρωκοινοβούλιο δεν είναι το μόνο υπαίτιο που περιορίζεται στην απόδοση μειομένων πόρων για τον προϋπολογισμό του πολιτισμού, αλλά το ίδιο το Συμβούλιο των Υπουργών πολιτισμού, δηλαδή οι αρμόδιοι εκπρόσωποι της κάθε χώρας-μέλους. Σε όλες αυτές τις ενέργειες, αποδίδεται βέβαια η πολιτική βούληση εκ μέρους της Ε.Ε. σαν σύνολο σε συνδυασμό με τα εθνικά συμφέροντα (έτσι τουλάχιστον αποδεικνύεται στην πράξη) των χωρών-μελών. Και οι μεν μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις είναι σε θέση να υπερκαλύψουν τις ανάγκες της πολιτιστικής ζήτησης στη χώρα τους π.χ. Γαλλία που αρκείται σε αυτό, ενώ ορισμένες άλλες όπως η Βρετανία, Γερμανία και Ολλανδία παρεμποδίζουν την ευρωπαϊκή πολιτιστική ενίσχυση, ορμώνοντας προφανώς από ίδια εθνικιστικά συμφέροντα.

Όσο για τις μικρές χώρες, αδύναμες να ασκήσουν τις δικές τους πιέσεις μίας που και η δική τους οικονομική συνεισφορά στο σύνολο του ευρωπαϊκού προϋπολογισμού, είναι αντιστοίχως περιορισμένη ή οι κυβερνητικοί μηχανισμοί τους λιγότερο παρεμβατικοί, αρκούνται στην αποδοχή των «όσων δώσουν οι μεγάλοι» που όλο και κάτι θα περισσέψει για την ικανοποίηση κάποιων εσωτερικών αναγκών. Μία άλλη ανισότητα που αντιμετωπίζουν οι μικρές χώρες, είναι ότι έχουν λιγότερες ψήφους από τις μεγάλες.

Στη νέα συνθήκη που επεξεργάζονται ήδη από την αρχή του έτους επί πορτογαλικής προεδρίας, οι ουσιώδεις αλλαγές που συζητούνται περιλαμβάνουν την εξεύρεση λύσης για να προσδιορισθεί δικαιότερα η ισχύς της ψήφου κάθε αντιπροσώπου στο Συμβούλιο Υπουργών εφόσον

αυτό είναι το όργανο είναι το νομοθετικό σώμα της Ε.Ε. και όχι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο⁶¹.

Η Κοινωνία των Πολιτών

Ορισμός

Ο όρος της «Κοινωνίας των Πολιτών» περιλαμβάνει μία σφαίρα κοινοτικής συσπείρωσης που έχει περισσότερο τη μορφή της «οικογένειας» παρά αυτή του «κράτους» και αναφέρεται μάλλον στα θετικά στοιχεία και τις αξίες, παρά στα αρνητικά και τις ελλείψεις⁶². Οι εκκλησίες, οι σύλλογοι, οι όμιλοι, οι σύνδεσμοι, οι ενώσεις, ακόμη και τα πολιτικά κόμματα που δρουν εκτός κρατικής εξουσίας. Θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν σαν ενδιάμεσες οργανώσεις μεταξύ των ιδιωτών και του κράτους.

Ιστορικό

Τα ίχνη του όρου «Κοινωνία των Πολιτών» εντοπίζονται στη κλασική αρχαιότητα, παρά το γεγονός ότι ταυτιζόταν με αυτήν του κράτους. Στη συνέχεια, διακρίνονται στα έργα του Κικέρωνα, καθώς και άλλων Ρωμαίων ρητόρων και πολιτικών.

Η σύγχρονη ιδέα της «ΚτΠ» προήλθε από τον σκωτσέζικο και ευρωπαϊκό Διαφωτισμό, στο τέλος του 18^{ου} αιώνα. Πολιτικοί στοχαστές, από τον Payne έως τον Hegel ανέπτυξαν την έννοια του όρου ως ενός «βασιλείου» παράλληλου με το κράτος, αλλά ανεξάρτητο από αυτό. Ενός «βασιλείου» στο οποίο οι πολίτες συνεργάζονται σύμφωνα με τα

⁶¹ Cottrell, Robert. *Η ατζέντα της Ευρώπης: Εμπόριο, διοικητική μεταρρύθμιση, διεύρυνση, δικαιώματα των πολιτών και ευρωπαϊκή άμυνα*. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, σ. 24. 19 Δεκεμβρίου 1999.

⁶² Elstain, Jean Bethke. *Civil Society Creates Citizens; It Does Not Solve Problems*. The Brookings Institution Review, τ. 15, No. 4, σ. 13-15. Washington, D.C.: Φθινόπωρο 1997.

ενδιαφέροντά και τις επιθυμίες τους. Αυτός ο νέος τρόπος σκέψης αντικατόπτριζε την αλλαγή στην οικονομική πραγματικότητα: ύπαρξη ιδιωτικής φτώχειας, ανταγωνισμός αγοράς και αστική τάξη. Επίσης, γιγαντώθηκε μέσω της λαϊκής απαίτησης για ελευθερία, όπως εκδηλώθηκε στη Γαλλική και Αμερικανική Επανάσταση.

Ο όρος αχρηστεύθηκε στο μέσον του 19^{ου} αιώνα καθώς οι πολιτικοί φιλόσοφοι έστρεψαν την προσοχή τους στις κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις της βιομηχανικής επανάστασης. Επανήλθε στο προσκήνιο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με αφορμή τα γραπτά του μαρξιστή στοχαστή Αντόνιο Γκράμσι, που έδωσε νέα πνοή στον όρο, παρουσιάζοντας την «ΚτΠ» ως ειδικό πυρήνα της ανεξάρτητης πολιτικής δραστηριότητας, μίας κρίσιμης σφαίρας του αγώνα εναντίον της τυραννίας. Παράλληλα με τους προβληματισμούς του Γκράμσι για τη δικτατορία της δεξιάς, χιλιάδες άνθρωποι από την Ανατολική Ευρώπη έως τη Λατινική Αμερική αγωνίζονταν ενάντια σε κάθε μορφής δικτατορία. Με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, οι νέες τεχνολογίες, η μείωση πολιτικών εμποδίων και των μεταφορικών εξόδων, καθώς και η εξάπλωση της δημοκρατίας – δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος στη «ΚτΠ» για να αναπτυχθεί και να διευρυνθεί.

Στις ΗΠΑ και στη Δυτική Ευρώπη με τα εξαντλημένα πολιτικά συστήματα, η «ΚτΠ» αναζωογόνησε το ενδιαφέρον του κόσμου προβάλλοντας ως ελπίδα κοινωνικής ανανέωσης. Ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, η ιδιωτικοποίηση και άλλες μεταρρυθμίσεις στην αγορά, προσέφεραν στην «ΚτΠ» την ευκαιρία εισόδου της στο προσκήνιο. Παράλληλα, η τεχνολογική επανάσταση προσέφερε νέα εργαλεία ενδυνάμωσης της «ΚτΠ», καθιστώντας την το σημείο-κλειδί της μεταψυχροπολεμικής περιόδου⁶³.

⁶³ Thomas Carothers.. Vice-President of International Relations, Carnegie Endowment For International Peace. "Foreign Affairs". Αναδημοσίευση στον Οικονομικό Ταχυδρόμο: *Η*

Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί

Στη «ΚτΠ» εμπερικλείονται όλοι οι οργανισμοί που υφίστανται εκτός του αμιγώς κρατικού πλαισίου, καθώς και αυτού της αγοράς, όπως εργατικά συνδικάτα, επαγγελματικές ενώσεις κ.ά.

Διακρίνονται οι Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί (ΜΚΟ) οι οποίοι είναι ιδιωτικές οργανώσεις με εθνικό ή/και παγκόσμιο προσανατολισμό. Λειτουργούν σε όλα τα οργανωμένα κοινωνικοπολιτικά συστήματα και έχουν διαφοροποιημένο ρόλο από τα θεσμοποιημένα κόμματα. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι δεν στοχεύουν στην κατάληψη της εξουσίας, αλλά στην άσκηση επιρροής επί της εξουσίας. Από άποψη επιρροής προς την εξουσία έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν πίεση είτε έμμεσα, είτε άμεσα με μεθόδους και μέσα που κατά κανόνα επιφέρουν αλλαγές στις πολιτικές αποφάσεις και την εφαρμογή τους. Συνιστούν ομάδες συνηγώνων του κοινωνικού συμφέροντος. Μέσω των τεχνοκρατών και της πίεσης που ασκούν στις κυβερνήσεις, επιδιώκουν να διαμορφώσουν πολιτική γραμμή υπερασπίζοντας το συμφέρον των πολιτών και αποσκοπώντας στην μεγαλύτερη κοινοτική και πολιτική συμμετοχή.

Οι ομάδες αυτές πολλαπλασιάζονται με γρήγορο ρυθμό τα τελευταία χρόνια, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στις αναπτυσσόμενες, αλλά και στις ανεπτυγμένες χώρες. Η μεγάλη αύξηση του αριθμού τους δείχνει ότι απέναντι στη παγκοσμιοποίηση των προκλήσεων όλο και περισσότεροι πλίτες θέλουν να έχουν ενεργό ρόλο στο παγκόσμιο χωριό. Στην αρχή του 20ού αιώνα υπήρχαν περί τους 100 ΜΚΟ, μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου 560 και τώρα περίπου 4.000 είναι υπό

καθεστώς παρατηρητή στο Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο του ΟΗΕ.

Ο ρόλος των ΜΚΟ ως διαμεσολαβητικός μεταξύ των πολιτών και των κυβερνήσεων επεκτείνεται και στη διαμόρφωση των διεθνών σχέσεων, εφόσον τα θέματα που προωθούν πολλοί από αυτούς, αγγίζουν ευαίσθητα, για την κοινή γνώμη ή τα μέσα ενημέρωσης, προβλήματα.

Ο πολυπολισμός και ταυτόχρονα η παγκοσμιοποίηση έχουν ως αποτέλεσμα τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι διάφορες χώρες – τόσο ανεπτυγμένες όσο και οι αναπτυσσόμενες – να μην μπορούν πλέον να επιλύονται με μέτρα που λαμβάνονται μονομερώς και ισχύουν μόνο στην επικράτειά τους.

Πράγματι, η λύση των περισσότερων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι κυβερνήσεις τους (οικονομικά, δημόσια υγεία, παιδεία, φτώχεια, μετανάστευση, εγκληματικότητα, ναρκωτικά κ.λ.π.) εξαρτάται και από την αντίστοιχη τεχνογνωσία, συμπεριφορά και τα μέτρα που λαμβάνουν άλλες χώρες.

Η σύσταση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου διαμορφώνει μία νέα τάξη πραγμάτων όπου το διμερές ενδιαφέρον και αναδεικνύεται η αναπτυξιακή και ανθρωπιστική συνεργασία. Ο τομέας αυτός εντάσσεται στην εξωτερική πολιτική 12 κρατών-μελών (Κ-Μ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διαμόρφωση της στρατηγικής, τον διϋπουργικό συντονισμό και την υλοποίηση των δράσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες. Μόνο στα τρία μεγάλα κράτη-μέλη (Βρετανία, Γαλλία και Γερμανία) υπάρχουν ειδικά Υπουργεία Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας. Σε ορισμένα όμως Κ-Μ (Ισπανία, Λουξεμβούργο, Πορτογαλία, Σουηδία, Φινλανδία, Δανία) για την επίτευξη μεγαλύτερου βαθμού αποτελεσματικότητας η υλοποίηση των δράσεων και προγραμμάτων στις αναπτυσσόμενες χώρες προωθείται μέσω ειδικών International Development Agencies, οι οποίες αποτελούν ανεξάρτητες οργανικές

μονάδες των αντιστοιχών ΥΠΕΞ που συνεργάζονται ιδιαίτερα στενά με τα τελευταία καθώς και όλους τους φορείς, μη κυβερνητικές οργανώσεις και επιχειρήσεις που δρουν στον τομέα.

Στην Ευρώπη μόλις το 1986 κυρώθηκε με την υπ' αριθ. 1834 Ευρωπαϊκή Σύμβαση η αναγνώριση της νομικής προσωπικότητας των διεθνών ΜΚΟ, ενώ η Ελλάδα ήταν η τελευταία Κ-Μ της Ευρωπαϊκής Ένωσης που μόλις τον Ιούλιο του 1999 κατοχύρωσε με τον νόμο 2731 (ΦΕΚ 138) το καθεστώς αναγνώρισης των ελληνικών ΜΚΟ, ρυθμίζοντας τα θέματά τους.

Οι Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί αποτελούν μία εξαιρετική δύναμη της Κοινωνίας των Πολιτών από την άποψη ότι εκπροσωπούν τα συμφέροντα των πολιτών και απευθύνονται στις κυβερνήσεις όχι μόνο της χώρας στην οποία εδρεύουν, αλλά και σε διεθνή κλίμακα. Ορισμένοι από αυτούς άλλωστε είναι δικτυωμένοι παγκοσμίως όπως η Greenpeace (ομάδα ακτιβιστών που διαμαρτύρονται με κίνδυνο της ζωής τους, συνήθως για την καταστροφή του περιβάλλοντος και άλλα κοινωνικά θέματα), το WWF (Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση) που δραστηριοποιείται στον τομέα διάσωσης και διατήρησης του περιβάλλοντος. Ο Ερυθρός Σταυρός, οι Γιατροί του Κόσμου και οι Γιατροί Χωρίς Σύννορα είναι μία άλλη κατηγορία ΜΚΟ που εκτός από τις συνήθεις αποστολές τους στις υποανάπτυκτες και υπό ανάπτυξη χώρες, ενεργοποιούνται και στις μεγάλες καταστροφές είτε αυτές οφείλονται στη φύση είτε στον άνθρωπο. Στη τελευταία πολεμική επίθεση του ΝΑΤΟ στο Κοσσυφοπέδιο, η Ελλάδα μαζί με την Ελβετία, Αυστρία και Ρωσία είχαν δημιουργήσει τον διεθνή φορέα ανθρωπιστικής βοήθειας με την επωνυμία FOCUS, μέσω του οποίου πραγματοποιούσαν αποστολές ανθρωπιστικής βοήθειας στις πληγείσες περιοχές. Στο Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών δημιουργήθηκε η Συντονιστική Γραμματεία Ανθρωπιστικών Θεμάτων που χειρίστηκε τον συντονισμό των ανθρωπιστικών αποστολών σε στενή συνεργασία με ελληνικούς και διεθνείς ΜΚΟ, εντάσσοντας την

ανθρωπιστική βοήθεια στην εξωτερική της πολιτική. Οι πρωτοβουλίες της ελληνικής ανθρωπιστικής διπλωματίας ήταν αυτές που συνέβαλλαν ενεργά στην προσέγγιση των ελληνοτουρκικών σχέσεων την εποχή των σεισμών του 1999.

Παρόμοια συνεργασία των κυβερνήσεων με τους ΜΚΟ μπορεί να συμβεί σε διαφορετικά θέματα, όπως στη προκειμένη περίπτωση, του πολιτισμού. Οργανισμοί που δεν έχουν άμεση σχέση με τα πολιτιστικά, αλλά και αυτοί που έχουν, μπορούν στις αποστολές τους στο εξωτερικό με τη κυβερνητική στήριξη και κατευθύνσεις, να συνδράμουν ενεργά στην εφαρμογή της πολιτιστικής διπλωματίας, μέσα από προγράμματα αναπτυξιακής συνεργασίας. Στο Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών μόλις πρόσφατα (Ιούλιος 1999) δημιουργήθηκε μία νέα Γενική Διεύθυνση, η Υπηρεσία Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας, η οποία έχει την αρμοδιότητα του συντονισμού της δράσης των ελληνικών ΜΚΟ βάσει των κατευθύνσεων της εξωτερικής της πολιτικής. Παράλληλα λειτουργεί μία Ομάδα Εργασίας για την καταγραφή των υπαρχόντων ελληνικών ΜΚΟ με σκοπό να ενεργοποιηθεί η ονομαζόμενη «διπλωματία των πολιτών».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

Η Εφαρμογή της Πολιτιστικής Διπλωματίας στην Εξωτερική Πολιτική των Ξένων Χωρών

Στο πλαίσιο διερεύνησης των χωρών που έχουν οργανώσει συστηματικά τον πολιτισμό στην εξωτερική τους πολιτική, με σκοπό να αναζητηθούν στη συνέχεια οι στόχοι τους, διαμορφώθηκε το παρακάτω ερωτηματολόγιο με κλειστές ερωτήσεις, το οποίο απεστάλη στους μορφωτικούς συμβούλους όλων των ξένων πρεσβειών που είναι διαπιστευμένες στην Ελλάδα. Το ερωτηματολόγιο αποσκοπούσε στην άντληση στοιχείων από τις χώρες που αναπτύσσουν έντονη πολιτιστική δραστηριότητα σε συστηματική βάση. Τα ερωτήματα κάλυπταν τον τρόπο οργάνωσης και το ποσό του κρατικού προϋπολογισμού που δείχνει ότι στηρίζει έμπρακτα την πολιτιστική του διπλωματία.

Η συγγραφέας έκρινε σκόπιμο να εξετάσει τόσο ορισμένες από τις περιπτώσεις των χωρών που επί σειρά ετών ασχολούνται με την άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας, δημιουργώντας έτσι κάποια πρότυπα, όσο και αυτών που τελευταία δείχνουν ενδιαφέρον να εντάξουν την πολιτιστική πολιτικής στις εξωτερικές τους σχέσεις.

Πολύ γνωστές ανά τον κόσμο είναι οι περιπτώσεις των κυβερνήσεων που ασχολήθηκαν συστηματικά με τη διάδοση της γλώσσας και του πολιτισμού τους σε περιοχές όπου είχαν αποικίες ή άλλα εθνικά συμφέροντα. Η χρήση του πολιτισμού στην εξωτερική πολιτική εκτός από την καλλιέργεια δεσμών με άλλες χώρες και τη διάδοση των πολιτιστικών και καλλιτεχνικών προϊόντων, εφαρμόσθηκε και για τη διεκδίκηση ξένων κατεχομένων εδαφών, ειδικά από τις χώρες με (αποικιακές κατακτήσεις). Έτσι έχουμε παραδείγματα "πολιτιστικού

αποικισμού"⁶⁴ της Γαλλίας και της Βρετανίας, της Ισπανίας και Πορτογαλίας στην Αφρική και την Ασία. Το φαινόμενο όμως παρατηρήθηκε και εντός της Ευρώπης μεταξύ της Βρετανίας και της Ιρλανδίας, ενώ οι Ναζί χρησιμοποίησαν την πολιτιστική πολιτική για να επικαλεσθούν μέσω της γλωσσικής ταυτότητας των γερμανόφωνων πληθυσμών, την υπεροχή της Άριας φυλής, ασχέτως εθνικότητας από τις υπόλοιπες και ιδιαίτερα των Εβραίων και των Σλάβων. Η Σοβιετική Ένωση δεν υστέρησε καθόλου στην άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας. Επί σειρά ετών προσπάθησε να προβάλει και να καλλιεργήσει μία θετική εικόνα του πολιτισμού της στο εξωτερικό χρησιμοποιώντας πολιτιστικά σύμβολα και ιδεολογίες για να εξισορροπήσει την πολιτική της ισχύ με αυτή του "καπιταλιστικού πολιτισμού" και τις πολιτισμικές αξίες της Δύσης⁶⁵.

Πολλά από τα στοιχεία που αναφέρονται παρακάτω συλλέχθηκαν - εκτός άλλης ένδειξης - από τις παρουσιάσεις των ομιλητών στην ημερίδα που διοργάνωσε η συγγραφέας για λογαριασμό του Διπλωματικού Γραφείου του Αναπληρωτή Υπουργού Εξωτερικών, αρμόδιου για τα μορφωτικά, πολιτιστικά και εκκλησιαστικά θέματα του Υπουργείου Εξωτερικών, με θέμα: " Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική και Πολιτιστική Διπλωματία". Επίσης, από τις παρουσιάσεις των ξένων μορφωτικών ακολούθων στο πολιτιστικό εργαστήρι του Τμήματος Επικοινωνίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

⁶⁴Ibid

⁶⁵Frederick C. Barghoorn, *The Soviet Cultural Offensive: The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1960.

Έρευνα σε Μορφωτικά Τμήματα Πρεσβειών για την Χάραξη και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτιστικής Πολιτικής των Χωρών τους

Παρατίθεται το ερωτηματολόγιο που υπεβλήθη στα Μορφωτικά Τμήματα των πρεσβειών των ξένων χωρών που είναι διαπιστευμένες στην Ελλάδα με τις οποίες υπάρχουν διμερείς διπλωματικές σχέσεις. Ακολουθούν τα συμπεράσματα των απαντήσεών τους μέχρι σήμερα.

Ερωτηματολόγιο

1. Ποιος φορέας της δημόσιας διοίκησης είναι αρμόδιος για την χάραξη και άσκηση εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής στην χώρα σας;
2. Ποιο είναι το ακριβές όνομα (τμήμα, δ/νση);
3. Ποιοι είναι οι στόχοι της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής της χώρας σας;
4. Ποιος φορέας χρηματοδοτεί τις διεθνείς πολιτιστικές δραστηριότητες και ποιος είναι ο ετήσιος προϋπολογισμός της χώρας σας για την εξωτερική πολιτιστική πολιτική;
5. Σε ποιο Υπουργείο ανήκει (αν είναι δυνατόν σχεδιάγραμμα με την ακριβή διάρθρωση);
6. Ποια είναι η οργανική του δομή μέσα στο Υπουργείο;
7. Θα μπορούσατε να περιγράψετε τις λειτουργίες αυτού του φορέα που ασχολείται με την εξωτερική πολιτιστική πολιτική;
8. Πόσα άτομα απασχολεί;
9. Ποια είναι η ειδικότητά τους;
10. Υπάρχουν ιδρύματα (με παραρτήματα στο εξωτερικό) που συμβάλλουν στην υλοποίηση της εξωτερικής πολιτιστικής

πολιτικής (πώς ονομάζονται, πόσα είναι και σε ποιες χώρες βρίσκονται);

Οι Απαντήσεις

ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ

Ονομασία Φορέα Διοίκησης: Δημόσια Διπλωματία και Πολιτιστικές Σχέσεις, ΥΠΕΞ

Το ΥΠΕΞ Αυστραλίας θεωρεί μία από τις κύριες προτεραιότητές του την Δημόσια Διπλωματία που αποσκοπεί στη στενή συνεργασία μεταξύ κυβέρνησης, επιχειρήσεων και κοινωνίας. Ιδιαίτερη σημασία δίδεται επίσης στην εμπορευσιμότητα και προώθηση εξαγωγών των πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών, τεχνολογία και τουρισμό. Υπάρχει ξεχωριστό πρόγραμμα και Υπηρεσία που ασχολείται με τις πολιτιστικές σχέσεις για την προβολή του σύγχρονου πολιτιστικού γίνεσθαι και των σχετικών επιτευγμάτων. Το ΥΠΕΞ θα χρησιμοποιήσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες 2000 Σύνδνεϋ ως μία μοναδική ευκαιρία προβολής και αναβάθμισης της εικόνας και θέσης της Αυστραλίας στη διεθνή κοινότητα.

ΑΥΣΤΡΙΑ

Ονομασία Φορέα Διοίκησης: Υπάρχει η Διεύθυνση: Section 5, Culture Politiche στο Υπουργείο Εξωτερικών για τις Διεθνείς Πολιτιστικές Σχέσεις. Δεν ανήκει στη διπλωματική υπηρεσία. Το Υπουργείο Εξωτερικών ασκεί πολιτιστική πολιτική μέσω των αυστριακών διπλωματικών και προξενικών αντιπροσώπων, σε ορισμένες περιπτώσεις με ειδικούς μορφωτικούς ακολούθους καθώς και μέσω Αυοιριακών

μορφωτικών ιδρυμάτων στη Βουδαπέστη, Κωνσταντινούπολη, Λονδίνο, Μιλάνο, Νέα Υόρκη, Πράγα, Ρώμη Τεχεράνη, Βαρσοβία και Ζάγκρεμπ.

Οικονομική Ενίσχυση: το 1996 ο προϋπολογισμός του Υπουργείου Εξωτερικών για πολιτιστικές δραστηριότητες στο εξωτερικό ήταν 90 εκατομμύρια σελίνια.

ΒΕΛΓΙΟ

Ονομασία φορέα Διοίκησης: το Υπουργείο Εξωτερικών είναι υπεύθυνο για τις διεθνείς πολιτιστικές σχέσεις.

Οικονομική Ενίσχυση: το 0,53% του εθνικού προϋπολογισμού δαπανάται για την πολιτιστική πολιτική του κράτους. Και από το ποσό που δαπανάται για τον πολιτισμό το 8,1% διατίθεται για τις διεθνείς σχέσεις.

ΒΡΕΤΑΝΙΑ

Χάραξη εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής από Βρετανικό ΥΠΕΞ.
Άσκηση μέσω του Βρετανικού Συμβουλίου. 1934 - Ίδρυση Βρετανικού Συμβουλίου

Οικονομικά στοιχεία: 100 εκ. λίρες στερλίνες από το ΥΠΕΞ

Φορείς άσκησης Π.Δ.: Οι πολιτιστικές και μορφωτικές αρμοδιότητες ασκούνται από τον τομέα Πληροφοριών – Πληροφόρησης, που μαζί με τον Πολιτικό, Εμπορικό και Προξενικό Τομέα απαρτίζουν το οργανωτικό σχήμα του Βρετανικού ΥΠΕΞ, στην κεντρική και εξωτερική υπηρεσία. Η υλοποίηση γίνεται από το Βρετανικό Συμβούλιο. Παραρτήματα σε 228 πόλεις και 108 χώρες παγκοσμίως.

Προσωπικό: Το προσωπικό του Βρετανικού Συμβουλίου ανήκει στο ΥΠΕΞ.

ΓΑΛΛΙΑ

1945 - ίδρυση Γενικής Διεύθυνσης Μορφωτικών Υποθέσεων.

Ονομασία φορέα Διοίκησης: Γενική Διεύθυνση Πολιτιστικών, Επιστημονικών και Τεχνολογικών Σχέσεων.

Οικονομική Ενίσχυση: Ο προϋπολογισμός της Γενικής Διεύθυνσης Πολιτιστικών, Επιστημονικών και Τεχνολογικών Σχέσεων ανέρχεται στα 5 δισεκατομμύρια γαλλικά φράγκα και αντιστοιχεί στο 35% του προϋπολογισμού ΥΠΕΞ.

Προσωπικό: 1400 υπάλληλοι εκ των οποίων 360 στη Κεντρική Υπηρεσία και 1040 στις αρχές εξωτερικού. Οι υπάλληλοι έχουν υψηλή κατάρτιση και εξειδίκευση σε θέματα αρμοδιότητάς τους και ανήκουν σε διπλωματικό και διοικητικό προσωπικό. Ο αρχαιότερος ιεραρχικά μορφωτικός σύμβουλος τοποθετημένος σε Πρεσβεία, αναλαμβάνει τη Διεύθυνση του Γαλλικού Ινστιτούτου.

6000 καθηγητές διδασκαλίας γαλλικής γλώσσας στο εξωτερικό και μη προσδιορίσιμος αριθμός τοπικώς προσληφθέντων υπαλλήλων για την εξυπηρέτηση των ινστιτούτων και αρχών εξωτερικού σε πολιτιστικά και γλωσσικά θέματα.

Φορείς άσκησης Π.Δ.: 132 Ινστιτούτα Πολιτισμού και Γλώσσας, 25 Ινστιτούτα Έρευνας και Κοινωνικών/Ανθρωπολογικών Επιστημών, 11 Κέντρα ακαδημαϊκής, επιστημονικής και τεχνικής Τεκμηρίωσης,

300 σχολεία μέσης και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, 1060 Ινστιτούτα διδασκαλίας γαλλικής γλώσσας (Alliances francaises), 203 αρχαιολογικές αποστολές σε 47 χώρες.

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Η Πολιτιστική Διπλωματία ασκείται από το Γερμανικό ΥΠΕΞ κατά τα τελευταία πενήντα χρόνια.

Ονομασία φορέα Διοίκησης: Directorate of Cultural Relations (Διεύθυνση Μορφωτικών Υποθέσεων) του Υπουργείου Εξωτερικών (Auswartiges Amt). Είναι επιφορτισμένο με τις διεθνείς σχέσεις και τον συντονισμό της δουλειάς άλλων Διευθύνσεων των Υπουργείων με το Land (που συνιστά την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία με τις τοπικές αρχές που υπάρχουν), καθώς και με τις διεθνείς πανεπιστημιακές συνεργασίες.

Οικονομική Ενίσχυση: στη Γερμανία ο πολιτισμός χρηματοδοτείται τόσο από την Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση (Bund) τα έντεκα ομοσπονδιακά κρατίδια (Land) αλλά και τις τοπικές αρχές. Η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση (Bund) που είναι επιφορτισμένη κυρίως με την πολιτιστική πολιτική που αφορά το εξωτερικό και τη νομοθεσία σε εθνικό επίπεδο διαθέτει το 11,8% του προϋπολογισμού της για τον πολιτισμό και κυρίως για τις διεθνείς πολιτιστικές σχέσεις (15%).

Φορείς άσκησης Π.Δ.: Σώμα Μορφωτικών (Επιστημονικών) Ακολούθων και Συμβούλων του ΥΠΕΞ που ανήκουν στο διπλωματικό κλάδο. Εκπροσώπηση σε 17 χώρες με 20 υπαλλήλους.

Ινστιτούτο Γκαίτε: 1949- ίδρυση. 1963-υπογραφή συμβολαίου επίσημης συνεργασίας με το ΥΠΕΞ για την ανάπτυξη των πολιτιστικών ανταλλαγών και τη διδασκαλία της γερμανικής γλώσσας.

ΔΑΝΙΑ

Ονομασία Φορέα Διοίκησης: το Υπουργείο Εξωτερικών μαζί με το Υπουργείο Πολιτισμού (Δ/ση Διεθνών πολιτιστικών σχέσεων)

Οικονομική Ενίσχυση: η χρηματοδότηση του πολιτισμού γίνεται από το Υπουργείο Παιδείας, το Υπουργείο Πολιτισμού και το Υπουργείο Περιβάλλοντος και αντιστοιχεί στο 0,788% του ετήσιου προϋπολογισμού (το υψηλότερο ποσοστό στην Ε.Ε μετά τη Γαλλία). Από αυτά το 1,4% διατίθεται για τις διεθνείς πολιτιστικές σχέσεις.

Φορέας Υλοποίησης: σημαντικό ρόλο στον τομέα των διεθνών σχέσεων παίζει το Nordic Council, του οποίου μέλη είναι η Δανία, η Σουηδία, η Νορβηγία, η Φιλανδία, και η Ισλανδία.

ΗΠΑ

Ονομασία Φορέα Διοίκησης : U.S.I.A. Υπηρεσία Ενημέρωσης που ανήκει οργανικά και άμεσα στον ΥΠΕΞ. Η Υπηρεσία αυτή είναι ένας τεράστιος Οργανισμός που έχει γραφεία σε όλο τον κόσμο και απασχολεί πολλούς υπαλλήλους.. Σε αυτήν ανήκουν όλα τα διεθνή μορφωτικά και πολιτιστικά θέματα. Οι Μορφωτικοί Ακόλουθοι και Σύμβουλοι δίνουν εξετάσεις στο διπλωματικό σώμα για να εισαχθούν στη συγκεκριμένη Υπηρεσία και εξελίσσονται μέχρι το βαθμό του Πρέσβευς. Υπάρχει και ένα σχέδιο νέου οργανισμού που υπολογίζεται να ισχύσει εντός της επόμενης διετίας διότι τώρα είναι ακόμη στο στάδιο επεξεργασίας. Με το σχέδιο αυτό προβλέπεται η Υπηρεσία αυτή να γίνει λιγότερο αυτόνομη και να υπαχθεί άμεσα στην αρμοδιότητα Υφυπουργού για τη Δημόσια Διπλωματία (νέα θέση). Επισυνάπτονται τα σχετικά οργανογράμματα.

ΙΣΠΑΝΙΑ

Το παράδειγμα της Γερμανίας ακολούθησε και η Ισπανία. Με νόμο που ψήφισε η βουλή το 1990 ιδρύθηκε το Ινστιτούτο Θερβάντες για τη προβολή του ισπανικού πολιτισμού και γλώσσας στο εξωτερικό.

Οικονομική Ενίσχυση: 2,1% του συνολικού προϋπολογισμού για τον πολιτισμό καλύπτεται από το Υπουργείο Εξωτερικών και το 9,3% διατίθεται για τις Διεθνείς Σχέσεις.

ΙΤΑΛΙΑ

Ονομασία Φορέα Διοίκησης: Υπουργείο Εξωτερικών, υπεύθυνο για τις πολιτιστικές σχέσεις με άλλες χώρες καθώς και για τα μορφωτικά ινστιτούτα έξω από την Ιταλία. Γενική Διεύθυνση Μορφωτικών Υποθέσεων στο ΥΠΕΞ – ίδρυση 1990. Οικονομική Ενίσχυση: για τον πολιτισμό διατίθεται το 0,45% του εθνικού προϋπολογισμού . Διατίθεται το 3,3% από αυτό για τις Διεθνείς Πολιτιστικές Σχέσεις.

ΚΑΝΑΔΑΣ

Ονομασία Φορέα Διοίκησης: Γραφείο Διεθνών Πολιτιστικών Σχέσεων στο ΥΠΕΞ με δύο Τμήματα: α. Προώθησης Τεχνών και Πολιτιστικών Προϊόντων, β. Διεθνών Ακαδημαϊκών Σχέσεων.

Προσωπικό: Στη Κεντρική Υπηρεσία απασχολούνται 29 άτομα ενώ για το εξωτερικό προβλέπονται θέσεις Μορφωτικών Συμβούλων και Ακολούθων που είναι ενταγμένοι στο Διπλωματικό Σώμα. Τελευταία οι Μορφωτικοί αυτοί υπάλληλοι ασχολούνται εκτός από την πολιτιστική προβολή και υλοποίηση μορφωτικών προγραμμάτων με εκδηλώσεις και ανταλλαγές και με την εμπορική προώθηση και εκμετάλλευση των πολιτιστικών αγαθών της πατρίδας τους.

Οι Καναδοί έχουν αξιοποιήσει στο έπακρο τις δυνατότητες και δυναμικές που μπορεί να προσφέρει ο πολιτισμός τους σε υπηρεσίες και αγαθά και η πολιτιστική τους διπλωματία ασκείται μέσα από έξη πυλώνες που περιλαμβάνουν τα εξής θέματα: Πολιτιστικές ανταλλαγές και διοργάνωση εκδηλώσεων, εξαγωγές πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών, διεθνείς ακαδημαϊκές σχέσεις και συνεργασίες, η εκπαίδευση ως επιχείρηση, πολιτισμός και διεθνές εμπόριο, διεθνείς και εθνικές συνεργασίες στο χώρο του πολιτισμού και της παιδείας.

ΚΥΠΡΟΣ

Ονομασία Φορέα Διοίκησης: Διεύθυνση Πολιτιστικών Υποθέσεων στο Υπουργείο Εξωτερικών.

Φορέας Υλοποίησης: Σπίτι της Κύπρου

ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ

Ονομασία Φορέα Διοίκησης: στο Υπουργείο Εξωτερικών, που έχει την ευθύνη για τις διεθνείς πολιτιστικές σχέσεις, υπάρχει Division des Affaires Politiques et Culturelles. Στην διεθνή πολιτιστική πολιτική συμβάλλουν επίσης το Υπουργείο Πολιτισμού το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Νεότητας και το Υπουργείο Τουρισμού.

Οικονομική Ενίσχυση: ο πολιτισμός χρηματοδοτείται από το Υπουργείο Πολιτισμού και το Υπουργείο Δημοσίων έργων. Διατίθεται το 0,51% του εθνικού προϋπολογισμού. Από αυτά το 0,9% διατίθεται για τις διεθνείς σχέσεις.

ΟΛΛΑΝΔΙΑ

Ονομασία Φορέα Διοίκησης: το Υπουργείο Εξωτερικών είναι υπεύθυνο για τον συντονισμό των διεθνών πολιτιστικών σχέσεων σε συνεργασία με τη Δ/ση Διεθνών Σχέσεων του Υπουργείου Πολιτισμού(Directorate of International Relations). Οικονομική Ενίσχυση: ο πολιτισμός χρηματοδοτείται με το 0,7% του ετήσιου εθνικού προϋπολογισμού και από αυτά το 0,2% προέρχεται από το Υπουργείο Εξωτερικών και το 2,2% διατίθεται για τις διεθνείς σχέσεις.

ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ

Μετά την Γερμανία και την Ισπανία, το 1992 ιδρύει και η Πορτογαλία το δικό της Ινστιτούτο Καμões για την προβολή και διάδοση του πολιτισμού και της γλώσσας.

Οικονομική Ενίσχυση: από το 0,37 % του ετήσιου προϋπολογισμού του κράτους για τον πολιτισμό το 2,5% διατίθεται για τις διεθνείς σχέσεις.

ΣΟΥΗΔΙΑ

Ονομασία Φορέα Διοίκησης: Information Department στο Υπουργείο Εξωτερικών που φροντίζει για την πολιτιστική πολιτική σε συνεργασία με Υπουργείο Πολιτισμού.

ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ

Υπάρχει Διεθνές Τμήμα στο Υπουργείο Παιδείας. Υπουργείο Πολιτισμού δεν υπάρχει, είναι στο Υπουργείο Παιδείας. Είναι Διεύθυνση.

Απασχολούνται περίπου 40 άτομα.

Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική των Κυριοτερων Χωρών που Ασκούν Πολιτιστική Διπλωματία

Χώρα	Πολιτιστικά Όργανα Ιδρύματα -	Προϋπολογισμός	Ποσό ανά έτος	Άξονες Πολιτιστικής Διπλωματίας
Βρετανία	Βρετανικό Συμβούλιο		100 εκατ. στερλίνες από ΥΠΕΞ	Γλώσσα / Τέχνες / Πολιτιστ. εκδηλώσεις / Πολιτιστ. κληρονομιά / Κοινοπολιτειακές σχέσεις / Αρχαιολογικά Ινστιτούτα
Γαλλία	Γαλλικό Ινστιτούτο, Alliance Francaise	35% του ΥΠΕΞ	5 δισ. φράγκα	Γλώσσα / Ακαδημαϊκή συνεργασία / Τεχνική συνεργασία / Οπτικοακουστικά μέσα / Αποικιακοί πολιτισμ. Δεσμοί / Αρχαιολογικά Ινστιτούτα
Γερμανία	Γκαίτε	15% του εθνικού	3,6 δισ. δραχμές	Γλώσσα / Ακαδημαϊκές ανταλλαγές / Πολιτιστ. εκδηλώσεις / Τέχνες / Αρχαιολογικά Ινστιτούτα
Η.Π.Α	USIA		1,059 δισ. δολάρια	Γλώσσα / Ακαδημαϊκές ανταλλαγές / Πολιτιστ. Εκδηλώσεις / Επιστημονικές ανταλλαγές / Τεχνολογικές ανταλλαγές / Αρχαιολογικά Ινστιτούτα / Δορυφορική τηλεόραση / Ιδιωτικοί οργανισμοί / Ιδιώτες - εθελοντές
Ισπανία	Θερβάντες			Γλώσσα / Δεσμοί ιβηροαμερικανικής κοινότητας / Τέχνες / Επιστημονικές ανταλλαγές / Ακαδημαϊκή συνεργασία / Αρχαιολογικά Ινστιτούτα
Ιταλία	Ιταλικό Ινστιτούτο	3,3% του εθνικού		Γλώσσα / Ακαδημαϊκή συνεργασία / Τεχνική συνεργασία / Οπτικοακουστικά μέσα / Αρχαιολογικά Ινστιτούτα
Καναδάς				Εκπαίδευση ως επιχείρηση / Τέχνες / Πολιτιστ. Βιομηχανίες / Διεθνείς ακαδημαϊκές σχέσεις / Νέες τεχνολογίες / Αρχαιολογικά Ινστιτούτα
Ολλανδία	Δεν έχει	0,7% του εθνικού		Προβολή εικόνας / Αμφίδρομη επικοινωνία / Αποικιακοί πολιτισμ. Δεσμοί

Μετά τη συγκέντρωση των ανωτέρω πληροφοριών η ΥΔ διοργάνωσε στο Υπουργείο Εξωτερικών μία Ημερίδα με τίτλο: «Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική και Πολιτιστική Διπλωματία» όπου προσκαλέστηκαν μεταξύ άλλων σημαντικών προσωπικοτήτων στο χώρο, εκπρόσωποι των κρατών που αποδίδουν τη μέγιστη σημασία στην πολιτιστική τους διπλωματία, με σκοπό να παρουσιάσουν αναλυτικότερα τους στόχους, τον τρόπο και τους λόγους για τους οποίους το κάνουν.

Όσοι εκπρόσωποι των ανωτέρω χωρών δεν συμμετείχαν στην παραπάνω Ημερίδα, παρουσίασαν το θέμα είτε κατόπιν μεμονωμένων προσκλήσεων

στο Εργαστήριο Πολιτισμού του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Παντείου, είτε σε απευθείας ή γραπτές συνεντεύξεις με την υποστήριξη έντυπου σχετικού υλικού.

Μερικές από αυτές είναι ήδη γνωστές διεθνώς για τα μορφωτικά και πολιτιστικά τους προγράμματα που προσφέρουν μέσω των γραφείων των μορφωτικών συμβούλων ή των Ινστιτούτων τους π.χ. Βρετανικό Συμβούλιο, Γαλλικό, Γερμανικό, Ισπανικό, Ιταλικό Ινστιτούτο κ.ά.

Η ΥΔ προέβη στην απομαγνητοφώνηση, στη μετάφραση και σύντμηση των παρουσιάσεων. Τα στοιχεία που συγκέντρωσε από την έρευνα που διεξήγε μέσω των μορφωτικών τμημάτων των ξένων πρεσβειών, αποδεικνύουν ότι και άλλες χώρες, λιγότερο γνωστές στο χώρο της πολιτιστικής διπλωματίας, έχουν αναπτύξει διοικητική δραστηριότητα που αποβλέπει στην καλύτερη χρήση του πολιτισμού σαν μέσο βελτίωσης των διεθνών τους σχέσεων και επίτευξης των εθνικών τους στόχων στη διεθνή κοινότητα. Στη παρούσα μελέτη εξετάζονται, τόσο ορισμένες από τις περιπτώσεις των χωρών που επί σειρά ετών ασχολούνται με την άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας, δημιουργώντας έτσι κάποια πρότυπα, όσο και αυτών που τελευταία παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την εφαρμογή της πολιτιστικής πολιτικής στις εξωτερικές τους σχέσεις.

Οι πολύ γνωστές περιπτώσεις είναι αυτές των κυβερνήσεων που ασχολήθηκαν συστηματικά με τη διάδοση της γλώσσας και του πολιτισμού τους σε περιοχές όπου είχαν αποικίες ή άλλα εθνικά συμφέροντα. Η χρήση του πολιτισμού στην εξωτερική πολιτική εκτός από την καλλιέργεια δεσμών με άλλες χώρες και τη διάδοση των πολιτιστικών και καλλιτεχνικών προϊόντων, εφαρμόστηκε και για τη διεκδίκηση ξένων κατεχομένων εδαφών, ειδικά από τις χώρες με αποικιακές κατακτήσεις ή για τη διατήρηση των δεσμών εξάρτησης με τις πρώην αποικίες. Έτσι έχουμε παραδείγματα "πολιτιστικού αποικισμού"

της Γαλλίας και της Βρετανίας, της Ισπανίας και Πορτογαλίας στην Αφρική και την Ασία.

Το φαινόμενο όμως αυτό παρατηρήθηκε και εντός της Ευρώπης, μεταξύ της Βρετανίας και της Ιρλανδίας, ενώ οι Ναζί χρησιμοποίησαν την πολιτιστική πολιτική για να επικαλεσθούν μέσω της γλωσσικής ταυτότητας των γερμανόφωνων πληθυσμών, την υπεροχή της Άριας φυλής, ασχέτως εθνικότητας από τις υπόλοιπες και ιδιαίτερα των Εβραίων και των Σλάβων. Η Σοβιετική Ένωση δεν υστέρησε καθόλου στην άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας. Επί σειρά ετών προσπάθησε να προβάλει και να καλλιεργήσει μία θετική εικόνα του πολιτισμού της στο εξωτερικό χρησιμοποιώντας πολιτιστικά σύμβολα και ιδεολογίες για να εξισορροπήσει την πολιτική της ισχύ με αυτή του "καπιταλιστικού πολιτισμού" και τις πολιτισμικές αξίες της Δύσης⁶⁶.

Από τα παραπάνω προκύψαντα στοιχεία αναγνωρίζεται ένα κοινό κίνητρο για τις προαναφερόμενες χώρες που στη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων θα μπορούσε να ενταχθεί στη θεωρία της «ηγεμονίας». Μία τέτοιου είδους αναζήτηση, όμως ίσως να άλλαζε την πορεία της έρευνας, γι' αυτό η συγγραφέας προτίμησε να εστιάσει τη διερεύνηση στις υπό εξέταση χώρες.

Οι χώρες αυτές, είναι κατά αλφαβητική σειρά: Βρετανία, Γαλλία, Γερμανία, ΗΠΑ, Ισπανία, Καναδάς και Ολλανδία.

ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ

Η περίπτωση της Αυστραλίας εξετάζεται εδώ για να μπορέσει κανείς να παρακολουθήσει εάν και πώς οι Αυστραλοί αξιοποιούν τον πολιτισμό τους σαν μέσο προβολής της εικόνας της χώρας τους διεθνώς, αφενός ως

⁶⁶Frederick C. Barghoorn, *The Soviet Cultural Offensive: The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1960)

μία διάσταση της εξωτερικής τους πολιτικής και αφετέρου ενώνει των Ολυμπιακών Αγώνων του Σίδνεϋ.

Στην πρώτη περίπτωση, ο ίδιος ο Αυστραλός ΥΠΕΞ αναφερόμενος στις κατευθύνσεις της εξωτερικής πολιτικής της χώρας του, θεωρεί τη δημόσια διπλωματία ως ένα τομέα πρωταρχικής σημασίας διότι δίνει τη δυνατότητα στους τρεις ζωτικούς χώρους κάθε κοινωνίας δηλ. τη κυβέρνηση, τις επιχειρήσεις και τους πολίτες να συνεργασθούν για τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντά τους.

Οι Αυστραλοί, όπως και οι Καναδοί, πιστεύουν ότι η καλή εικόνα της χώρας τους διεθνώς, ανοίγει δρόμους για την προώθηση όχι μόνο των πολιτικών τους θέσεων, αλλά κυρίως των αγαθών και των υπηρεσιών, όπως των επενδύσεων και του τουρισμού με τα αντίστοιχα οικονομικά οφέλη.

Δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην οικοδόμηση αυτής της εικόνας, γνωρίζοντας πόσο δύσκολο είναι να μεταφερθεί και να γίνει αντιληπτή σε άλλους πολιτισμούς και κοινωνίες. Επίσης, πόσο δύσκολο είναι να μπορέσει κανείς να αλλάξει μία εικόνα, ιδιαίτερα, όταν προτίθεται να την μετατρέψει από κακή σε καλή. Πιστεύουν ότι μόνο με την ανάπτυξη στενότερων σχέσεων με τους άλλους λαούς θα μπορέσουν να επικοινωνήσουν καλύτερα τις αξίες και τις επιδόσεις τους κι ότι οι κυβερνήσεις έχουν ένα καθοριστικό ρόλο για τη δημιουργία και την καλλιέργεια των σχέσεων και των δεσμών αυτών. Η αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των εθνών και η δημιουργία δικτύων, αποτελεί για το ΥΠΕΞ της Αυστραλίας μία βασική προτεραιότητα που την εντάσσει στο πλαίσιο της άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας, μέσω των προγραμμάτων πολιτιστικών ανταλλαγών που αφορούν ανταλλαγές φοιτητών και εκπαιδευτικών, ειδικών επιστημόνων, εκδηλώσεων και τον τουρισμό που βοηθούν στην αμεσότερη προσέγγιση και προβολή της σύγχρονης Αυστραλίας.

Ένας από τους βασικούς στόχους της εξωτερικής της πολιτικής είναι η συνέχεια της λήψης πρωτοβουλιών, καθώς και του συντονιστικού ρόλου που ασκεί η κυβέρνηση για τη σύμπραξη των εμπορικών συναλλαγών με τις πολιτιστικές δραστηριότητες, ενεργοποιώντας προς τον σκοπό αυτό τον ιδιωτικό τομέα. Χαρακτηριστικά ο ΥΠΕΞ αναφέρει: « Η προβολή της καλής εικόνας της σύγχρονης Αυστραλίας στο εξωτερικό αποτελεί υποχρέωση και καθήκον των Ομοσπονδιακών και Πολιτειακών κυβερνήσεων με τη συμμετοχή των πολιτιστικών φορέων, των επιχειρήσεων και των μη-κυβερνητικών οργανισμών⁶⁷ ».

Αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στις σύγχρονες τάσεις της παγκοσμιοποίησης και θεωρεί ότι η διεθνής επικοινωνία και συνεργασία του δημόσιου με τον ιδιωτικό τομέα σε όλα τα επίπεδα, γίνεται διαρκώς πιο κρίσιμη και απαραίτητη. Αναγνωρίζει ότι στο διαμορφούμενο διεθνές σύστημα της παγκόσμιας οικονομίας, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να προετοιμασθούν για την σταδιακή μεταφορά των διεθνών διαπραγματευτικών διαδικασιών στον ιδιωτικό τομέα και δη στους ΜΚΟ. Παρακολουθεί και συμμετέχει ενεργά στην επίλυση των διεθνών προβλημάτων που αφορούν στο περιβάλλον, τα πολιτικά και κοινωνικά θέματα, διατηρώντας τη βασική ευθύνη για τις διεθνείς δεσμεύσεις που αναλαμβάνει η χώρα έναντι τρίτων.

Όσο για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του Σύδνεϋ 2000 η Αυστραλία προσβλέπει στην αξιοποίηση της μοναδικής αυτής ευκαιρίας για τη διεθνή προβολή της, με σκοπό την ενημέρωση του διεθνούς κοινού. Σε γενικές γραμμές, ο τρόπος και τα μέσα υλοποίησης αυτού του στόχου περιλαμβάνουν την κατά το μέγιστο αξιοποίηση των ΜΜΕ, τα προγράμματα επισκέψεων επιχειρηματιών και επισήμων, τα διεθνή συνέδρια, τη προώθηση των αθλητικών και πολιτιστικών αγαθών της.

⁶⁷ *Public Diplomacy and Cultural Relations*, p. 78

ΒΡΕΤΑΝΙΑ

Η Βρετανία εφάρμοσε την άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας στη διοίκησή της το 1934 με την ίδρυση του Βρετανικού Συμβουλίου. Σκοπός του Συμβουλίου ήταν "να κάνει το πνεύμα και τον τρόπο ζωής στη Βρετανία γνωστά στο εξωτερικό και να προβάλλει τη συνεισφορά των Βρετανών στα γράμματα, τις επιστήμες και τις τέχνες." Τις κυβερνητικές αυτές δραστηριότητες ακολούθησαν και άλλοι ιδιωτικοί οργανισμοί αποσκοπώντας στη διατήρηση των δεσμών μεταξύ της Βρετανίας και των πρώην αποικιών της, περιλαμβανομένης και αυτής των ΗΠΑ. Ο πρωθυπουργός της Βρετανίας Sir Winston Churchill χρησιμοποίησε τις πολιτισμικές ρίζες των Αμερικανών ως μέσον διατήρησης των μεταξύ τους φιλικών δεσμών και εξασφάλισε την πολιτική υποστήριξή τους κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η πολιτιστική κληρονομιά, η γλώσσα και οι δημοκρατικές πολιτικές παραδόσεις είναι τα κύρια συστατικά που συνιστούν και διατηρούν τις καλές σχέσεις και τη συμμαχία μεταξύ των ΗΠΑ, του Καναδά, της Νέας Ζηλανδίας και της Αυστραλίας. Ο μορφωτικός σύμβουλος της Βρετανικής Πρεσβείας και Υποδιευθυντής του Βρετανικού Συμβουλίου στην Ελλάδα κ. Graham E. Millington, παρουσίασε τις παρακάτω θέσεις της βρετανικής εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής στην ομότιτλη ημερίδα που διοργάνωσε η συγγραφέας στο Υπουργείο Εξωτερικών τον Απρίλιο 1997:

Στον σύγχρονο κόσμο, οι εμπορικές εταιρείες πραγματοποιούν αξιόλογες επενδύσεις για την βελτίωση της εικόνας τους. Είναι εξίσου σημαντικό, οι εθνικές κυβερνήσεις να επενδύουν για την βελτίωση της εθνικής τους εικόνας. Με τις επενδύσεις αυτές, οι οποίες αποσκοπούν στην αναγνώριση και ενεργή προώθηση των εθνικών τους πόρων, ελπίζουν στην καλύτερη προβολή της εθνικής τους εικόνας, στην αύξηση της ευημερίας τους, αλλά ασφαλώς και στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς τους. Η δημιουργία και περαιτέρω διαμόρφωση της εθνικής εικόνας είναι αρκετά πιο πολύπλοκο θέμα από την προώθηση

ενός εμπορικού προϊόντος. Η διπλωματία στην Βρετανία αντλύεται σε δύο κύριους τομείς:

1. Τη παραδοσιακή διπλωματία που περιλαμβάνει ενέργειες μεταξύ κυβερνήσεων, εμπορικές συναλλαγές, βοήθεια προς άλλες χώρες, πολιτική άμυνα και εμπορικές σχέσεις.
2. Τη δημόσια διπλωματία. Η δημόσια διπλωματία είναι ένας όρος που προσπαθεί να αποδώσει το μέρος εκείνο της διπλωματίας που απευθύνεται περισσότερο προς το τοπικό ή το διεθνές κοινό, δηλαδή τους ανθρώπους παρά τις κυβερνήσεις. Πρόκειται για ευρύτερους αλλά και λιγότερο επίσημους διαύλους με τους οποίους τα έθνη δημιουργούν στο εξωτερικό ευνοϊκές συνθήκες για την επιτυχία της πολιτικής τους και των προϊόντων τους. Αυτή η δημόσια διπλωματία θεωρείται ότι υποστηρίζει και ενισχύει την παραδοσιακή διπλωματία, και περιλαμβάνει τους μορφωτικούς και πολιτιστικούς τομείς. Στο μέλλον προβλέπεται να περιλάβει δραστηριότητες όπως ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές μεταδόσεις, ανταλλαγή υπηρεσιών μεταξύ των εθνών που αποσκοπούν στην επιρροή κατά τη διαμόρφωση και λήψη αποφάσεων, τη διδασκαλία της γλώσσας και πολιτιστικές εκδηλώσεις υψηλού επιπέδου. Η Βρετανία, θεωρεί σημαντική την καταγραφή των εθνικών πόρων και πλεονεκτημάτων της, των ζητημάτων εκείνων που παρουσιάζουν αυξημένη ζήτηση διεθνώς, ούτως ώστε να γνωρίζει πώς ακριβώς μπορεί να προβάλλεται καλύτερα για τη δημιουργία μίας θετικής εικόνας διεθνώς. Η καταγραφή εθνικών πόρων γίνεται με στόχο τη προβολή των θετικών στοιχείων της χώρας. Η καταγραφή αυτή περιλαμβάνει κατά πρώτο λόγο την αγγλική γλώσσα, ένα διεθνή πόρο του δημοκρατικού πολιτικού συστήματος και των θεσμών του, τις αξίες μιας ανοικτής κοινωνίας, το ενδιαφέρον για ποιοτική εκπαίδευση σε όλα τα επίπεδα, την πρωτοπόρο

θέση σε μερικές περιοχές της επιστημονικής καινοτομίας και έρευνας, και μια μακρά παράδοση υψίστου επιπέδου στις δραματουργικές αλλά και στις εικαστικές τέχνες. Η καταγραφή των πολιτιστικών πόρων της Βρετανίας στοχεύει στην συμμετοχή των νέων δυνάμεων που επιδρούν στις σχέσεις μεταξύ των εθνών. Δηλαδή στη προώθησή τους στις νέες τεχνολογίες, στον μαζικό τουρισμό, στις αυξημένες εμπορικές μετακινήσεις και στις αναδυόμενες οικονομίες που παρουσιάζουν νέες προκλήσεις στην Δύση και τις αξίες της. Για το Βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών, η σύμπραξη της παραδοσιακής και της δημόσιας διπλωματίας, προσφέρει ένα διευρυμένο φάσμα αυτών των πόρων που αφορούν κοινωνικές τάξεις πέραν των επισήμων δομών της εξουσίας. Σε μερικές χώρες, η δημόσια διπλωματία διενεργείται καθ' ολοκληρίαν δια μέσου των Πρεσβειών. Σε άλλες, όπως στην Ολλανδία, διενεργείται με κάποια αποστασιοποίηση από την κυβέρνηση, ενώ στη Βρετανία γίνεται αποκλειστικά δια μέσου του Βρετανικού Συμβουλίου – ενός μεσάζοντος οργανισμού που διαφοροποιείται από την κυβέρνηση και ο οποίος έχει το πλεονέκτημα να δρα εντός ενός λιγότερο πολιτικού και επίσημου πλαισίου. Το Βρετανικό Συμβούλιο δημιουργεί και διευρύνει δίκτυα στο εξωτερικό, τα οποία σκοπό έχουν να εντοπίσουν και εκμεταλλευτούν ευκαιρίες, οι οποίες μπορεί αλλιώς να χαθούν. Λειτουργεί σε 109 χώρες σε ολόκληρο τον κόσμο, από την Αλβανία μέχρι την Ζιμπάμπουε. Σε μερικές χώρες υπάρχουν περισσότερα από ένα γραφεία: τέσσερα στη Γερμανία, δύο στην Ελλάδα, τέσσερα στην Ινδία. Λειτουργούν 95 κέντρα διδασκαλίας της Αγγλικής γλώσσας στον κόσμο με 1,400 εκπαιδευτικούς και 120,000 φοιτητές τον χρόνο. Η χρηματοδότηση του Βρετανικού Συμβουλίου παρέχεται μερικώς από την κυβέρνηση – διατίθενται κονδύλια που

καλύπτουν περίπου το ένα τρίτο των εσόδων – άλλα έσοδα που καλύπτουν επίσης το ένα τρίτο, προέρχονται από την διδασκαλία της Αγγλικής, ενώ τα υπόλοιπα έσοδα προέρχονται από την λειτουργία της υπηρεσίας Foreign Office ή το Overseas Development Ministry, μια υπηρεσία που εκτελεί προγράμματα σε όλο τον κόσμο, κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά όχι αποκλειστικά σε αυτές. Οι πολιτιστικές σχέσεις με την Ελλάδα αποτελούν ένα δείγμα του τρόπου λειτουργίας του Βρετανικού Συμβουλίου σε μια χώρα. Ένα παράδειγμα προγραμμάτων τέχνης ήταν το δεκαπενθήμερο "Η Βρετανία στην Ελλάδα" – δύο εβδομάδες εκδηλώσεων στα τέλη του 1995 που εκτελέστηκαν σε συνεργασία με Ελληνικούς οργανισμούς, όπως το Φεστιβάλ Αθηνών και αποσκοπούσε στην παρουσίαση των Βρετανικών επιτευγμάτων των δραματουργικών τεχνών, στο σχέδιο, την επιστήμη και την τεχνολογία σε συνεργασία και συνεταιρισμό με Ελληνικούς οργανισμούς όπως το Υπουργείο Τουρισμού, το Μέγαρο Μουσικής, το Υπουργείο Πολιτισμού, το Ελληνο-Βρετανικό Εμπορικό Επιμελητήριο. Βρετανικές ορχήστρες έπαιξαν Βρετανικά και άλλα μουσικά έργα. Ήταν μια αυθεντική παραγωγή των Βρετανικών ταινιών και συναυλιών τζαζ "Tempest" και δόθηκαν διαλέξεις με θέμα το μέλλον σε διάφορες επιστήμες αλλά και άλλα γνωστικά αντικείμενα. Συνοδευόντουσαν από μια εμπορική έκθεση με μερικά από τα καλύτερα Βρετανικά προϊόντα. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η συμπαραγωγή Βρετανικών και Ελληνικών θεατρικών επιχειρήσεων: της Actors Touring Company, και της Σκηής της Τέχνης στη Θεσσαλονίκη που έπαιξαν τον "Ιωνα" του Ευριπίδη τόσο στην Βρετανία όσο και στην Ελλάδα, στα Αγγλικά και στα Ελληνικά και στις δύο χώρες. Τέτοια παραδείγματα πολιτιστικής διπλωματίας

χρησιμοποιούν τα καλύτερα πολιτισμικά στοιχεία από την κάθε χώρα και τα προβάλλουν και στις δύο. Στις επιστήμες υπάρχει ένα κοινό ερευνητικό πρόγραμμα μεταξύ Βρετανίας και Ελλάδας, το οποίο συνδέει τα πανεπιστήμια και εργαστήρια των δύο χωρών. Αυτό περιλαμβάνει έρευνα σε περιοχές όπως η αστροφυσική, η αναλυτική χημεία, η πληροφορική, η έρευνα κατά του καρκίνου, και μια περιοχή ιδιαίζουσας σημασίας μεταξύ της Βρετανίας και της Ελλάδας, της γεωργίας, που περιλαμβάνει προγράμματα διαχείρισης δασικών πόρων, διατήρησης των θρεπτικών πόρων, έλεγχο των ιών και ζιζανίων. Η Βρετανική κυβέρνηση επιχορηγεί μερικώς τις παραγωγές αυτές και αναζητεί άλλες χρηματοδοτήσεις, όπως από την Ευρωπαϊκή Ένωση για Ελληνοβρετανικές συνεργασίες. Τα προγράμματα της συνεργατικής έρευνας έχουν συγκεντρώσει 3 εκατομμύρια ECUs, τα οποία κατανεμήθηκαν σχεδόν ισόποσα μεταξύ των δύο χωρών για την εν συνεχεία χρηματοδότηση των επιστημονικών δραστηριοτήτων του προγράμματος έρευνας.

ΓΑΛΛΙΑ

Η πρώτη Ευρωπαϊκή χώρα που ασκεί συστηματικά πολιτιστική διπλωματία μέσω του Υπουργείου Εξωτερικών της από το τα μέσα του 16^{ου} αιώνα.

Στη Γαλλία υπάρχουν διάφοροι κυβερνητικοί φορείς που ασχολούνται με τον πολιτισμό, το Υπουργείο Πολιτισμού, το Υπουργείο Εξωτερικών και το Υπουργείο Συνεργασίας που ασχολείται με πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά θέματα των πρώην γαλλικών αποικιών. Στο Υπουργείο αυτό οι πολιτιστικές σχέσεις επικεντρώνονται στην επιστημονική συνεργασία και την υποστήριξη των Αφρικανών καλλιτεχνών.

Από το 1980 με την ισχύ του νόμου περί αποκέντρωσης, πολλοί ιδιωτικοί και μη κυβερνητικοί οργανισμοί, ανέπτυξαν σχέσεις απευθείας με ξένες χώρες – κυρίως στην περιοχή της Μεσογείου, χωρίς την μεσολάβηση δημοσίων φορέων.

Το Υπουργείο Εξωτερικών στην προκειμένη περίπτωση, χρηματοδοτεί ετησίως ορισμένα προγράμματα πολιτιστικών ανταλλαγών για την γαλλική πλευρά αλλά και για τους ξένους συμμετέχοντες σε αυτά.

Το ξεκίνημα της γαλλικής πολιτιστικής διπλωματίας εντοπίζεται στα μέσα του 16^{ου} αιώνα όταν οι διπλωμάτες, ήταν επίσης και άνθρωποι των γραμμάτων με χαρακτηριστικό παράδειγμα την πρόσληψη του Jean-Jacques Rousseau ως γραμματέα στην Πρεσβεία της Βενετίας το 1743. Η στενή σχέση μεταξύ πολιτισμού και διπλωματίας αναπτύχθηκε τον 17^ο αιώνα όταν η γαλλική γλώσσα έγινε η γλώσσα των πρέσβων, των τεχνών και των νόμων.

Από τότε οι πρέσβεις θεωρούσαν τον πολιτισμό σαν μέρος της δουλειάς τους αναθέτοντας την παραγωγή έργων και χρηματοδοτώντας αρχαιολογικές εκσκαφές. Ο Βολταίρος, ο Μιραμπώ, και ο Μπομαρσέ είναι μερικοί από τους λόγιους που κατάφεραν να εκπροσωπούν επάξια τη χώρα τους και εκτός συνόρων.

Από το 1883 οι μορφωτικές υπηρεσίες της γαλλικής διοίκησης υποστηρίζονταν από ιδιωτικούς οργανισμούς όπως η Alliance Francaise που είχε σαν κύριο έργο την εξαγωγή και διάδοση της γαλλικής γλώσσας και του πολιτισμού. Ο τρόπος με τον οποίο λειτούργησε και εξακολουθεί με επιτυχία να λειτουργεί μέχρι σήμερα, είναι μέσω των σχολείων και βιβλιοθηκών, με την έκδοση βιβλίων και τη διοργάνωση διαλέξεων⁶⁸.

⁶⁸Ruth Emily McMurry and Muna Lee, *The Cultural Approach* (Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1947)

Το 1910 το ΥΠΕΞ ίδρυσε το Εθνικό Γραφείο των Πανεπιστημίων και των Γαλλικών Σχολών ενώ το 1913 η πολιτιστική πολιτική απορροφούσε το 11% του προϋπολογισμού του γαλλικού ΥΠΕΞ.

Άλλος σταθμός στην ιστορία της πολιτιστικής διπλωματίας είναι η ίδρυση το 1922 της Γαλλικής Ένωσης Καλλιτεχνικών Ανταλλαγών (AFAA) που υποστηρίζει τις τέχνες και τους γάλλους καλλιτέχνες στη Γαλλία και το εξωτερικό χρηματοδοτώντας εκθέσεις, συναυλίες και τα μεταφορικά έξοδα.

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ένας ακόμη σταθμός έρχεται να προστεθεί στην εξέλιξη της γαλλικής πολιτιστικής διπλωματίας, η εντολή του Στρατηγού de Gaulle τότε πρωθυπουργό προσωρινής κυβέρνησης να ιδρύσει στο ΥΠΕΞ τη Γενική και προσωρινή Διεύθυνση πολιτιστικών, επιστημονικών και τεχνικών Σχέσεων η οποία είχε αρμοδιότητες τη διάδοση της γλώσσας και του πολιτισμού. Από το 1960 με την σταδιακή απώλεια των αποικιών της, ανέπτυξε και άλλους τομείς συνεργασίας με τις χώρες αυτές όπως στις επιστήμες και τη τεχνογνωσία. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα στο χώρο του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης με παραγωγές που καλύπτουν μετάδοση σε όλο τον κόσμο.

Η τελευταία δραστική μεταρρύθμιση που έλαβε χώρα στο ΥΠΕΞ έγινε από τον Μ. Jyrpé όταν ήταν Υπουργός το 1994. Η μεταρρύθμιση αυτής της Γενικής Διεύθυνσης απέβλεπε στην συνένωση των γαλλικών πολιτιστικών δικτύων που είχαν δημιουργηθεί με τη πάροδο των χρόνων ανά τον κόσμο και πολλές φορές επικάλυπταν το ένα το άλλο. Στόχευε επίσης, στην καλύτερη οργάνωση της λειτουργίας των υπηρεσιών με τη μείωση των γραφειοκρατικών διαδικασιών.

Η πολιτιστική πολιτική ακολουθώντας τις κατευθύνσεις της εξωτερικής, κατανεμήθηκε σε τέσσερις άξονες: την προβολή της γαλλικής γλώσσας, την οργάνωση της ακαδημαϊκής συνεργασίας, στη βελτίωση της τεχνικής

συνεργασίας και την ενίσχυση της οπτικοακουστικής παρουσίας σε όλο τον κόσμο. Για την υλοποίηση αυτών των δράσεων δημιουργήθηκαν «κέντρα πληροφοριών για την σύγχρονη Γαλλία» και ξεκίνησαν νέες συνεργασίες με διεθνείς και μη κυβερνητικούς οργανισμούς και αναπτυξιακές τράπεζες.

Το πολιτιστικό και επιστημονικό δίκτυο του γαλλικού ΥΠΕΞ απαριθμεί σήμερα: 300 γυμνάσια, 150,000 μαθητές, 132 κέντρα και πολιτιστικά ινστιτούτα σε 56 χώρες, πάνω από 1000 Alliance Francaises σε περισσότερες από 140 χώρες, 1300 εκπαιδευτικούς ακολούθους που βοηθούν 250.000 ξένους καθηγητές που διδάσκουν τη γαλλική γλώσσα σε 25 εκατομμύρια νέους ανά τον κόσμο, 800 πολιτιστικούς συμβούλους και ακολούθους, 25 ερευνητικά κέντρα, 203 αποστολές αρχαιολογικών ανασκαφών και 11 κέντρα ακαδημαϊκής και επιστημονικής τεκμηρίωσης. Εκτός από τους 9000 Γάλλους υπαλλήλους που απασχολούνται στο πολιτιστικό και επιστημονικό αυτό δίκτυο, υπάρχουν ακόμη περίπου 15.000 ακόμη υπάλληλοι που δεν είναι Γάλλοι και έχουν προσληφθεί επιτοπίως.

Η απαρίθμηση των πολιτιστικών παραγωγών από συνεργασίες ανέρχεται σε 1 εκατομμύριο βιβλία, 150 περιοδεύουσες εκθέσεις, μετακινήσεις 500 Γάλλων καλλιτεχνών και 35.000 κινηματογραφικών ταινιών ετησίως. Και τέλος, τα γαλλικά τηλεοπτικά κανάλια, το ραδιόφωνο και ο κινηματογράφος, αποφέρουν στον γαλλικό προϋπολογισμό το ποσό των 900 δισεκατομμυρίων γαλλικών φράγκων ετησίως.

Η Γαλλία αποτελεί το εξέχον παράδειγμα άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα, ενώ η συστηματική ανάπτυξη εντός της διοίκησης, ενός προγράμματος πολιτιστικών σχέσεων που περιελάμβανε επίσης θρησκευτικά, εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά θέματα θεμελιώθηκε περίπου μισό αιώνα πριν όταν ο πρωθυπουργός της Γαλλίας Charles de Gaulle ίδρυσε στο Γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών τη Γενική Διεύθυνση Μορφωτικών Υποθέσεων. Πολλά από τα

μορφωτικά προγράμματα στόχευαν να εφαρμοσθούν στις περιοχές του κόσμου όπου η Γαλλία είχε πολιτικά συμφέροντα, όπως στις αποικίες της, στην Εγγύς και Άπω Ανατολή όπου ο γαλλικός πολιτισμός έχει αφήσει έντονες επιρροές μέχρι σήμερα.

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Ο πολιτισμός αποτελεί τον τρίτο πυλώνα της εξωτερικής πολιτικής της Γερμανίας.

Η διοικητική οργάνωση για τα θέματα εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής είναι ιδιαίτερα περίπλοκη στη Γερμανία. Η αρμοδιότητα του πολιτισμού ανήκει διοικητικά στη Κεντρική Διοίκηση ενώ των επιστημών και της τεχνολογίας στην Ομοσπονδιακή κυβέρνηση και τις Επαρχίες. Η Ομοσπονδιακή κυβέρνηση έχει τη γενική αρμοδιότητα καθώς και την ευθύνη για την μη-ακαδημαϊκή έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη, ενώ οι Επαρχίες είναι υπεύθυνες για τα υπόλοιπα θέματα του τομέα. Στο εξωτερικό και οι δύο φορείς εκπροσωπούνται από το Υπουργείο Εξωτερικών μέσω των πρεσβειών. Στη Ε.Ε. υπάρχει μία διαφοροποίηση εκπροσώπησης σε θέματα πολιτισμού που γίνεται παράλληλα από το ΥΠΕΞ και έναν Υπουργό Πολιτισμού ή Παιδείας της Bundeslander. Ο πιο εύκολος τρόπος άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας γίνεται από τις Επαρχίες με απευθείας ανταλλαγές με Δήμους άλλων χωρών στο πλαίσιο αδελφοποίησης.

Τα όργανα που ασκούν Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική είναι πρωτίστως το Ινστιτούτο Goethe που προωθεί τη γλώσσα με τη διδασκαλία και τα προγράμματα λογοτεχνίας και πολιτισμού εν γένει. Τα προγράμματα αυτά υποστηρίζονται από βιβλιοθήκες και ηλεκτρονική τράπεζα πληροφοριών. Το Ινστιτούτο αυτό λειτουργεί υπηρεσιακά ανεξάρτητα από το Γερμανικό ΥΠΕΞ, χρηματοδοτείται όμως και εποπτεύεται από αυτό. Η εκπαίδευση στο εξωτερικό ελέγχεται από την Κεντρική κυβέρνηση και το ΥΠΕΞ στο εξωτερικό. Άλλος σημαντικός φορέας

εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής είναι η Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών. Η ΥΔ σημειώνει ότι η Υπηρεσία αυτή δεν εκπροσωπείται στην Ελλάδα όπου λειτουργούν τέσσερα παραρτήματα του Goethe για την διδασκαλία της γερμανικής και τη παρουσίαση των πολιτιστικών προγραμμάτων, ενώ παραρτήματά της υπάρχουν στο Παρίσι, το Λονδίνο, τη Νέα Υόρκη το Τόκυο και τη Μαλαισία.

Η υπηρεσία αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για τους Γερμανούς και για τους ξένους διότι προσφέρει υποτροφίες κυρίως για μεταπτυχιακές σπουδές και για ανταλλαγές επισκέψεων καθηγητών και λεκτόρων. Χρηματοδοτείται και εποπτεύεται άμεσα από το ΥΠΕΞ με την ενεργό συμμετοχή των εκπροσώπων του στα συμβούλια και τις επιτροπές του.

Ένα άλλο ιστορικό ίδρυμα είναι το Alexander von Humbolts Stiftung ~~Alexander von Humbolts Stiftung~~ που προσφέρει μόνο μετα-διδακτορικές υποτροφίες και εποπτεύεται από την κυβέρνηση. Το Ίδρυμα Friedrich Iuer ~~είναι~~ ασχολείται με θέματα πολιτικής και συνδέεται με τα πολιτικά κόμματα, εκπροσωπείται ~~δε~~ σε πολλές χώρες. Στην Ελλάδα υπάρχει εκπροσώπηση μόνο του σοσιαλιστικού κόμματος το οποίο οργανώνει σεμινάρια σε θέματα πολιτικών και κοινωνικών επιστημών, διμερούς ή ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος.

Και τέλος, υπάρχει το Ινστιτούτο Otterspezitionen που ασχολείται αποκλειστικά με την ανάθεση διοργάνωσης εκθέσεων στο εξωτερικό και τις επαφές με τους Γερμανούς που ζουν στο εξωτερικό.

Τα στοιχεία του προϋπολογισμού της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής που ανέφερε ο Γερμανός Μορφωτικός Σύμβουλος κατά την παρουσίασή του στην Ημερίδα το 1997, ήταν το 2.1% του συνολικού προϋπολογισμού της εξωτερικής πολιτιστικής για το 1994 στην Ελλάδα που μεταφράζεται σε δραχμές γύρω στα 3.6 δισεκατομμύρια. Εξίσου σημαντική ήταν η οικονομική συμμετοχή της Γερμανίας (δεύτερη, μετά τον Καναδά) στις εκδηλώσεις της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας, Θεσσαλονίκη '97.

Σημειωτέον ότι από τα 80 εκ. πληθυσμού της Γερμανίας, τα 7 εκ. είναι ξένοι, κυρίως εργάτες που μετοίκησαν στις δεκαετίες '60 και '70 για να επανδρώσουν τα εργοστάσια της Γερμανίας κατά τη διάρκεια της μεγάλης βιομηχανικής της παραγωγής.

ΚΑΝΑΔΑΣ

Η πολιτιστική διπλωματία αποτελεί τον "Τρίτο Πυλώνα" της Καναδικής εξωτερικής πολιτικής. Σχεδιάστηκε για να προάγει τις αξίες και ^{τα} ενδιαφέροντα του Καναδά στον διεθνή χώρο με τρόπο που να υποστηρίζει τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής. Ο "Τρίτος Πυλώνας" αποτελείται από έξι Δομικά Στοιχεία, ανεξάρτητα μεταξύ τους, όπως και τα διάφορα κυβερνητικά προγράμματα και δραστηριότητες της κυβέρνησης της Οττάβα και των Καναδικών πρεσβειών ανά τον κόσμο. Οι δραστηριότητες της Καναδικής πολιτιστικής διπλωματίας εκτελούνται δια μέσου της υποδομής του Καναδικού ΥΠΕΞ στην Οττάβα και των τοπικών γραφείων σε όλο τον Καναδά, των πρεσβειών στο εξωτερικό και του διεθνούς εμπορίου, των δημοσίων υποθέσεων και των προγραμμάτων γενικών σχέσεων. Οι υπηρεσίες του καναδικού ΥΠΕΞ χρηματοδοτούν περιοδείες καναδικών παραστάσεων, εικαστικών εκθέσεων και λογοτεχνικών ομάδων και προσωπικοτήτων διεθνώς.

Το 1^ο Δομικό Στοιχείο περιλαμβάνει "τον πολιτισμό ως όργανο της Καναδικής εξωτερικής πολιτικής". Αναφέρεται στις καναδικές αξίες, τα επιτεύγματα και τις προοπτικές. Σε μια συγκυρία όπου η παγκοσμιοποίηση απειλεί διεθνώς τις "πολιτισμικές ταυτότητες", το καναδικό ΥΠΕΞ και πρεσβείες υποστηρίζουν όλο και περισσότερο τους Καναδούς καλλιτέχνες σε όλους τους χώρους της τέχνης για την εξεύρεση περισσότερων διεθνών αγορών και ακροατηρίων. Με διευρυμένα καθήκοντα καλλιτεχνικής προώθησης, οι Καναδοί διπλωμάτες διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στην παρουσίαση Καναδών καλλιτεχνών σε φεστιβάλ, εκθέσεις, λογοτεχνικές και άλλες εκδηλώσεις.

Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων αυτών, προσδίδεται διεθνής προβολή των Καναδικών δημοκρατικών και αξιών και επιτευγμάτων σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Σε μια εποχή συρρικνούμενων εθνικών προϋπολογισμών, ο Καναδάς ενθαρρύνει περισσότερες κοινοπραξίες με τον ιδιωτικό τομέα σε μείζονες πολιτισμικές πρωτοβουλίες, όπως με τη συμμετοχή του στις εκδηλώσεις της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας, Θεσσαλονίκη '97. Για πρώτη φορά το καναδικό ΥΠΕΞ ζήτησε από την κυβέρνηση να συνεισφέρει ένα αντίστοιχο ποσό με αυτό που εξασφαλίστηκε από τον ιδιωτικό τομέα. Η κυβέρνηση συμφώνησε, και τελικά προσεφέρθησαν ακόμη περισσότερα χρήματα από τον ιδιωτικό τομέα. Με το παράδειγμα αυτό φαίνεται ότι υπάρχει η πρόθεση, ιδιαίτερα από τον ιδιωτικό τομέα, να υποστηρίζονται πολιτιστικές εκδηλώσεις και μάλιστα αυτές που ξεκινούν με πρωτοβουλία των κυβερνήσεων.

Το 2^ο Δομικό Στοιχείο είναι οι "Πολιτιστικές Βιομηχανίες" του Καναδά, μια σημαντική πηγή εσόδων, απασχόλησης και εισροής συναλλάγματος. Αναφέρεται ενδεικτικά ότι στον Καναδά τα άμεσα και έμμεσα οικονομικά αποτελέσματα στον τομέα της τέχνης και του πολιτισμού ανέρχονται σε 42 δισεκατομμύρια καναδικά δολάρια και αντιστοίχως σε 1.2 εκατομμύρια θέσεις εργασίας με ιδιαίτερα ταχεία αύξηση των εξαγωγών. Η απασχόληση στον τομέα των πολιτιστικών εξαγωγών και μόνον αντιστοιχεί σε 50-70,000 θέσεις εργασίας στην καναδική οικονομία. Οι ευκαιρίες για εμπορικές πολιτιστικές ανταλλαγές παρακολουθούνται, καταγράφονται και αξιοποιούνται με αυξημένη προσοχή κυρίως από το καναδικό ΥΠΕΞ που ευθύνεται για την διεθνή προαγωγή και ανάπτυξη του εμπορίου. Οι υπεύθυνοι διπλωμάτες για πολιτιστικά θέματα εκπαιδεύονται ειδικά ώστε να εφοδιαστούν με εργαλεία και γνώσεις απαραίτητες για την προώθηση των καναδικών πολιτιστικών βιομηχανιών στο εξωτερικό. Στο καναδικό ΥΠΕΞ ιδρύθηκε πρόσφατα ένα νέο τμήμα για την υποστήριξη των εξαγωγών των πολιτιστικών βιομηχανιών, των προϊόντων και των υπηρεσιών, και για την ανάπτυξη στρατηγικών προαγωγής και marketing.

Το 3^ο Δομικό στοιχείο - ένα στοιχείο κλειδί της καναδικής πολιτιστικής διπλωματίας είναι: οι διεθνείς ακαδημαϊκές σχέσεις. Δηλαδή, η οικοδόμηση ισχυρών συμμαχιών με ακαδημαϊκά ιδρύματα στο εξωτερικό, η διεθνοποίηση της ανώτατης παιδείας στον Καναδά και η πολιτιστική/μορφωτική προβολή του Καναδά στο εξωτερικό. Οι χώρες, όπως και τα άτομα, εργάζονται και συνεργάζονται ευκολότερα με αυτούς που γνωρίζουν καλύτερα. Το καναδικό ΥΠΕΞ με την προαγωγή των καναδικών σπουδών σε χώρες που κρίνονται εξαιρετικού ενδιαφέροντος για τον Καναδά, καλλιεργεί σχέσεις, δημιουργεί ευκαιρίες ενημερώνει και προάγει τον καναδικό πολιτισμό, τις αξίες, τα και επιτεύγματα. Στο Καναδικό ΥΠΕΞ γίνεται αξιοποίηση όλων των υπάρχοντων ευκαιριών και δυνατοτήτων όπως με την περίπτωση των 6,000 "Καναδανιστών" - - ακαδημαϊκών που σπούδασαν στον Καναδά και επέστρεψαν στις χώρες τους ή διεξάγουν έρευνα για τον Καναδά στο εξωτερικό, όπου ζουν και εργάζονται σε πανεπιστημιακά ιδρύματα και δρουν σαν ανεπίσημοι πρέσβεις του σε πανεπιστήμια, κολέγια και δρουν ως ανεπίσημοι πρέσβεις του Καναδά ενημερώνοντας τα τοπικά ΜΜΕ, τις επιχειρήσεις και τις κυβερνήσεις τι συμβαίνει στον Καναδά. Για την ενίσχυση των δραστηριοτήτων αυτών, δημιουργήθηκαν μορφωτικά προγράμματα που επιτρέπουν τις ανταλλαγές ακαδημαϊκών από τον Καναδά στην Ευρώπη, το Μεξικό, τις ΗΠΑ και άλλες χώρες.

Τον Δεκέμβριο του 1996, ο Καναδάς και η Ευρωπαϊκή Ένωση υπέγραψαν ένα σχέδιο πολύπλευρης δράσης για να ενισχύσουν τις σχέσεις τους, και πρέπει να τονισθεί ότι οι πολιτιστικές σχέσεις είναι ένας από τους ακρογωνιαίους λίθους αυτού του σχεδίου. Το ίδιο έτος, έγινε παρατηρητής στο Συμβούλιο της Ευρώπης.

Ο πρωταρχικός στόχος του 3^{ου} Δομικού Στοιχείου είναι η διεθνοποίηση της ανώτατης παιδείας στον Καναδά για την οικοδόμηση ισχυρών διμερών διεθνών συμμαχιών σε μια κοινωνία που η βάση της γνώσης γίνεται όλο και περισσότερο παγκόσμια.

Σε επίπεδο διμερών σχέσεων, ο Καναδάς και η Ελλάδα είχαν πάντα ιδιαίτερα καλές σχέσεις, οι οποίες οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στους 150,000 Ελληνο-Καναδούς και τους 25,000 Καναδούς κατοίκους στην Ελλάδα. Η ανάπτυξη των δεσμών μεταξύ των ανθρώπων είναι ένα εξαιρετικά σημαντικό στοιχείο των προσπαθειών του Καναδά για περαιτέρω προαγωγή των πολιτιστικών επαφών μεταξύ του Καναδά και της Ελλάδας. Άλλες τεχνικές που χρησιμοποιούνται, περιλαμβάνουν την υποστήριξη θέσεων για καναδικές σπουδές, προγράμματα ανταλλαγών φοιτητών και καθηγητών, ανάπτυξη συνεργασιακών προγραμμάτων διδασκαλίας, κοινών προγραμμάτων σπουδών και ερευνητικής συνεργασίας.

Το 4^ο Δομικό Στοιχείο μπορεί να περιγραφεί: "η εκπαίδευση ως επιχείρηση" δηλαδή η διεθνής προώθηση των πανεπιστημίων, των κολλεγίων και σχολείων του Καναδά. Αλλοδαποί φοιτητές συνεισέφεραν περισσότερα από 2.3 δισεκατομμύρια καναδικά δολλάρια στα συναλλαγματικά κέρδη του Καναδά το 1996. Έχει δημιουργηθεί επίσης μια σημαντική παράλληλη αγορά για την άμεση εξαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων και υλικού καναδικής προέλευσης. Εκτός από τις οικονομικές τους συνεισφορές, οι αλλοδαποί φοιτητές συνδράμουν στη διατήρηση του καναδικού συστήματος ανώτατης παιδείας και συνεισφέρουν στην ακαδημαϊκή έρευνα. Για την προώθηση των συμφερόντων της καναδικής παιδείας έχει αναληφθεί νέα πρωτοβουλία για την εγκατάσταση εκπαιδευτικών κέντρων σε 10 χώρες της Ασίας, ιδιαίτερα στις ανθηρές Ασιατικές οικονομίες, ενώ σχεδιάζεται η εγκατάσταση παρόμοιων κέντρων σε άλλες περιοχές. Από τον Ιούνιο του 1997, η Καναδική Πρεσβεία στην Αθήνα λειτουργεί ως πιλοτικός σταθμός για την προώθηση της εκπαίδευσης για όλη την Ευρώπη. Στο Καναδικό ΥΠΕΞ υπάρχει ένα τμήμα που υποστηρίζει τις προσπάθειες προώθησης πανεπιστημίων και κολλεγίων για την ανάπτυξη εργαλείων marketing και άλλες πρωτοβουλίες για την βελτίωση της

αποτελεσματικότητάς τους προς τον ίδιο σκοπό. Η ενθάρρυνση για την φοίτηση αλλοδαπών στον Καναδά

Το 5^ο Δομικό Στοιχείο αφορά στην πολιτιστική πολιτική και την πολιτική διεθνούς εμπορίου - ένα θέμα για το οποίο υπάρχει επί του παρόντος διαφωνία στον Καναδά. Ουσιαστικά πρόκειται για την διατήρηση ισορροπίας πρόσβασης σε τοπικές και διεθνείς αγορές για τις καναδικές βιομηχανίες πολιτισμού. Οι πρωτοβουλίες της εξωτερικής πολιτικής επιδιώκουν την επιβεβαίωση της διαρκούς ανάπτυξης του καναδικού πολιτιστικού περιεχομένου, καθώς επίσης και την ευημερία του τομέα, εξασφαλίζοντας την πρόσβαση σε τοπικές και διεθνείς αγορές. Ένα εξαιρετικά επιτυχημένο όχημα έχει αποδειχθεί ότι είναι η υπογραφή συμφωνιών για συμπαραγωγή οπτικοακουστικών ταινιών με περισσότερες από 25 χώρες. Αυτές οι συμφωνίες είναι νομικά δεσμευτικά συμφωνητικά μεταξύ κυβερνήσεων για να ενισχύουν τους παραγωγούς μειώνοντας το κόστος της παραγωγής με την συγκέντρωση δημιουργικών τεχνικών και οικονομικών πηγών. Επίσημες συμπαραγωγές θεωρούνται ως εθνικές και από τις δύο συμμετέχουσες χώρες με προοπτικές αμοιβαίων ευνοϊκών ρυθμίσεων σε νομικό και θεσμικό επίπεδο.

Τέλος, το 6^ο Δομικό Στοιχείο – είναι οι "συνεταιρισμοί, η συνέργεια και συνεργασία". Έννοιες που τονίζουν την ενδυνάμωση της συνεργασίας μεταξύ του Καναδικού ΥΠΕΞ και της κοινωνίας του πολιτισμού στον Καναδά. Το καναδικό ΥΠΕΞ έχει αναπτύξει ισχυρούς δεσμούς με τον πολιτιστικό τομέα μέσω ενός δικτύου συμβουλευτικών μηχανισμών, όπως η συμβουλευτική ομάδα του τομέα πολιτιστικών βιομηχανιών σε θέματα διεθνούς εμπορίου (SAGIT). Υπάρχουν και άλλες συμβουλευτικές ομάδες, οι οποίες μεταξύ άλλων παρέχουν πολύτιμες συμβουλές σε θέματα διεθνούς προβολής του πολιτισμού, αξιών και αλληλεξάρτησης του πολιτισμού με την εξωτερική πολιτική.

Συμπερασματικά, η ικανότητα του Καναδά για την προώθηση του πολιτισμού του και των αξιών του σχετίζεται άμεσα με την διεθνή εικόνα

του, καθώς και τα μέσα και μεθόδους που χρησιμοποιεί για να την προβάλλει. Η καναδική κυβέρνηση έχοντας από νωρίς επισημάνει την απειλή μείωσης της ανταγωνιστικότητας στη διεθνή πολυφωνία, ανήγγειλε μια νέα στρατηγική διεθνούς πληροφόρησης, η οποία χαρτογραφεί μια συνεκτική και συντονισμένη προσπάθεια για την προβολή πληροφοριών σε όλο τον κόσμο κάνοντας χρήση των νέων τεχνολογιών. Εν ολίγοις, η καναδική κυβέρνηση επωφελείται και αξιοποιεί σε μεγάλο βαθμό το ταλέντο και τα επιτεύγματα των καναδικών οργανισμών και των πολιτών για την προβολή της δημόσιας εικόνας της στο εξωτερικό επιτυγχάνοντας ηθικά και οικονομικά οφέλη που επιστρέφουν στην ίδια τη χώρα και τους πολίτες της, κερδίζοντας παράλληλα την εκτίμηση και τον σεβασμό των άλλων χωρών.

ΗΠΑ

Οι ΗΠΑ καθυστέρησαν πολύ στο να αναπτύξουν ένα πρόγραμμα διεθνών πολιτιστικών σχέσεων στη διοίκησή τους. Το πρώτο έναυσμα για τη δημιουργία του ήταν η απάντηση της Αμερικής στην "πολιτιστική επίθεση" των Γερμανών Ναζί στην Λατινική Αμερική κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930.⁶⁹ Στην Παναμερικανική Σύνοδο για την Ειρήνη που έγινε στο Μπουένος Άϊρες το 1936, οι ΗΠΑ κατέθεσαν πρόταση πραγματοποίησης ενός συνεδρίου για την προώθηση των Διαμερικανικών Πολιτιστικών Σχέσεων. Η πρόταση που αποδέχθηκαν ομόφωνα όλα τα συμμετέχοντα κράτη, προέβλεπε τις διακυβερνητικές συμφωνίες ανταλλαγής καθηγητών πανεπιστημίων, μεταπτυχιακών φοιτητών και δασκάλων.

⁶⁹Kevin V. Mulcahy, *Cultural Diplomacy: Foreign Policy and the Exchange Programs*. "Public Policy and the Arts (Boulder, CO: 1982)

Τα κύρια στοιχεία αυτής της πρότασης κατέστησαν και τα χαρακτηριστικά της πολιτιστικής πολιτικής που ακολούθησαν οι ΗΠΑ αργότερα και είναι τα εξής: Οι μορφωτικές ανταλλαγές σκοπό είχαν την ενδυνάμωση των πολιτιστικών σχέσεων και της συνεργασίας μεταξύ των ΗΠΑ και των άλλων χωρών. Οι ανταλλαγές θα έπρεπε να είναι αμοιβαίες στην πράξη και να απευθύνονται σε μη κυβερνητικές ομάδες ή ιδιώτες π.χ. κοινωνικές ομάδες και οργανώσεις, νέους κλπ. Οι ανταλλαγές εκτός από τη σύσφιξη των διεθνών σχέσεων απέβλεπαν και στη βελτίωση της εικόνας της Αμερικής στο εξωτερικό. Έτσι στις 23 Μαΐου 1938 το Αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών έλαβε την πρωτοβουλία να διοργανώσει μία διαμερικανική συνάντηση όπου ανακοίνωσε την πρόθεσή της να ιδρύσει τη Διεύθυνση Μορφωτικών Σχέσεων με αντικείμενο την εφαρμογή των μορφωτικών προγραμμάτων και ανταλλαγών στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Οι στόχοι της - καθαρά πολιτικοί - απέβλεπαν στα μακροχρόνια αποτελέσματα των μορφωτικών ανταλλαγών και τα οφέλη που θα απέρρεαν από την ενθάρρυνση της συμμετοχής των ιδιωτικών οργανώσεων για τη βελτίωση των αμερικανικών εξωτερικών σχέσεων. Η κυβέρνηση, εκτός από τον ρόλο του "καλού γείτονα" που θα αναλάμβανε να διαδραματίσει στην περιοχή, συμβάλλοντας στη ενότητα των υπολοίπων χωρών της Λατινικής Αμερικής μέσω των μορφωτικών προγραμμάτων, προσπαθούσε να αποτρέψει τον κίνδυνο της γερμανικής πολιτιστικής εισβολής στην περιοχή, με φόβο την αποδυνάμωση της δικής της ισχύος επιβολής.

Το σύστημα του εθελοντισμού και της χρηματοδότησης κοινωφελών έργων και προγραμμάτων από ιδιωτικούς πόρους, βοήθησε αναμφισβήτητα τις πρωτοβουλίες της Ομοσπονδιακής και Πολιτειακής κυβέρνησης των ΗΠΑ. Η μεν πρώτη, εάν λάβει κανείς υπόψη τη μόλις διακοσίων ετών ιστορία της, εφάρμοσε με εκπληκτικούς ρυθμούς, και συστηματική οργάνωση την πολιτιστική της διπλωματία τα τελευταία πενήντα χρόνια του εικοστού αιώνα, με αποτέλεσμα το παγκόσμιο

μητροπολιτικό κέντρο τέχνης να μεταφερθεί από την μόνιμη σχεδόν Παρισινή βάση του, στη Νέα Υόρκη.

Η άρτια οργανωμένη κυβερνητική Υπηρεσία U.S.I.A. (United States Information Agency) εκτός από τις υπηρεσίες ενημέρωσης, διέθετε ένα πολυπληθές δυναμικό και πόρους για την άσκηση της αμερικανικής Πολιτιστικής Διπλωματίας στο εξωτερικό είτε υπαγόμενη στο Αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών, είτε δρώντας σε ανεξάρτητη βάση.

Άξιο διερεύνησης είναι επίσης το γεγονός ότι δεν υπήρξε ποτέ ένα Υπουργείο Πολιτισμού που να ασχολείται με τα θέματα της εθνικής καλλιτεχνικής παραγωγής. Και ενώ με τον τρόπο αυτό η αμερικανική κυβέρνηση απέφυγε τον παρεμβατισμό στη καλλιτεχνική δημιουργία, εντούτοις, φρόντισε να υποστηρίξει την τελευταία συστήνοντας ένα εθνικό φορέα οικονομικής ενίσχυσης των τεχνών με την ονομασία National Endowment for the Arts (NEA).

Η συνεργασία του δημόσιου με τους ιδιωτικούς φορείς σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του ιδιωτικού κεφαλαίου και τα κρατικά κίνητρα, απέφεραν τεράστια ποσά στις τέχνες. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το Smithsonian Institution το οποίο με δωρεά του αμερικανού μεγαλοεπιχειρηματία Smithson διαχειρίζεται και υποστηρίζει τα Εθνικά Μουσεία των ΗΠΑ.

Τελευταία, το αμερικανικό ΥΠΕΞ, παρακολουθώντας τις εξελίξεις του διεθνούς συστήματος και τις δικές του εθνικές ανάγκες και δυνατότητες, ξεκίνησε την αναδιοργάνωση του όλου συστήματος της εξωτερικής τους πολιτικής μειώνοντας όχι μόνο το ανθρώπινο δυναμικό και τις δαπάνες του στη πολιτιστική διπλωματία, αλλά και τον περιορισμό των Αρχών του στο εξωτερικό. Το παράδειγμα των ΗΠΑ με τις περικοπές στις δαπάνες της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής, ασφαλώς δεν αποτελεί απόρροια της μείωσης του κρατικού ενδιαφέροντος πολιτισμικής επιρροής στις άλλες χώρες. Η απλή εξήγηση του φαινομένου αποδίδεται

στο γεγονός ότι μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, οι ΗΠΑ παρέμειναν η μοναδική παγκόσμια υπερδύναμη. Η σχεδόν απόλυτη κυριαρχία στα σύγχρονα μέσα τεχνολογίας, επικοινωνίας, μεταφορών, επιτρέπουν την αξιοποίηση του προσωπικού και των πόρων σε άλλες Υπηρεσίες.

Άλλωστε γιατί να χρειασθεί επιπλέον προσπάθεια και κρατικές επενδύσεις, τη στιγμή που τα αμερικανικά πολιτιστικά προϊόντα μονοπωλούν στις αγορές του κόσμου τις μουσικές, τις κινηματογραφικές παραγωγές, τα ΜΜΕ και την υψηλή τεχνολογία; Γιατί χρειάζεται ένας Μορφωτικός Σύμβουλος σε μία πρεσβεία για τη προβολή και διάδοση του αμερικανικού πολιτισμού στο εξωτερικό, τη στιγμή που όλες οι σχετικές πληροφορίες κυκλοφορούν δωρεάν και άμεσα στο διαδίκτυο; Πόσο μάλλον την εποχή που τα παγκόσμια κινήματα της τέχνης παράγονται και ξεκινούν από τις ΗΠΑ. Και σαν να μη φθάνουν όλα αυτά, η πολιτισμική επιρροή στην καθημερινή ζωή φθάνει και στο πιο απομακρυσμένο χωριό του κόσμου, όπου ακόμη και οι αγρότες του ντύνονται με μπλού-τζήνς και τα παιδιά τους λικνίζονται στους ρυθμούς του ροκ.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της πολιτισμικής εισβολής των ΗΠΑ, αποτελεί ο κατακλυσμός του εστιατορίου “fast food” της αλυσίδας McDonald, όταν άνοιξε το πρώτο της κατάστημα στη Κόκκινη Πλατεία της Μόσχας, όπου οι Μοσχοβίτες σχημάτιζαν τεράστιες ουρές για να δοκιμάσουν ένα χάμπουργκερ.

ΙΣΠΑΝΙΑ

Η πολιτιστική διπλωματία θεωρείται η τέταρτη διάσταση της εξωτερικής πολιτικής, μετά την πολιτική, την οικονομική και την στρατιωτική.

Οι μορφωτικοί ακόλουθοι των πρεσβειών εκτελούν την πολιτιστική πολιτική που έχει προδιαγράψει η Γενική Διεύθυνση Πολιτιστικών και Επιστημονικών Σχέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών. Οι υπεύθυνοι σ'

αυτά τα τμήματα είναι διπλωμάτες, δηλαδή δημόσιοι υπάλληλοι, η κατάρτιση των οποίων είναι προσανατολισμένη περισσότερο στα πολιτικά, οικονομικά και νομικά θέματα παρά στα πολιτιστικά.

Η ίδρυση του 'Ινστιτούτου Cervantes' το 1991 κάλυψε μια ανάγκη στο πεδίο της διδασκαλίας της ισπανικής γλώσσας. Η δημιουργία του οφείλεται σε προσπάθεια του Υπουργείου Εξωτερικών της Ισπανίας πριν από την ίδρυση του Θερβάντες, ήταν ήδη υπεύθυνο για 32 Μορφωτικά Ιδρύματα, που πέρασαν στην αρμοδιότητα του Θερβάντες, μαζί με δυο κτίρια του Υπουργείου Παιδείας και 5 του Υπουργείου Εργασίας. Το πρώτο Μορφωτικό Ίδρυμα που ιδρύθηκε ήταν στη Ρώμη το 1943 και το δεύτερο στο Λονδίνο. Το Ινστιτούτο Θερβάντες της Αθήνας, , αποτελούσε από την ημερομηνία δημιουργίας του, δηλαδή το 1975, το Μορφωτικό Ινστιτούτο της Πρεσβείας, και λεγόταν 'Ινστιτούτο Βασίλισσα Σοφία'.

Το Ινστιτούτο Θερβάντες, όπως όλα τα ιδρύματα άλλων ξένων χωρών, δεν έχει ως μοναδικό σκοπό τη διάδοση της ισπανικής γλώσσας - καθώς επίσης και των υπόλοιπων γλωσσών που ομιλούνται στην Ισπανία, όπως τα καταλανικά, τα βασκικά και τα γαλικιανά, σε περίπτωση που θα υπήρχε ζήτηση -, αλλά και τη διάδοση του ισπανικού πολιτισμού.

Όσον αφορά στην Ισπανία, οι Σύλλογοι Ισπανιστών έχουν πρώτη στη σημασία. Οι πιο δυναμικοί απ' αυτούς είναι οι Σύλλογοι της Αγγλίας, Γαλλίας, Ηνωμένων Πολιτειών, Ιταλίας, Ρωσίας και Ιαπωνίας. Τον περασμένο χρόνο ιδρύθηκε και στην Ελλάδα ένας τέτοιος Σύλλογος.

Το Υπουργείο Εξωτερικών της Ισπανίας θεωρούσε ανέκαθεν την πολιτιστική και καλλιτεχνική προβολή ως σημαντικότερο στόχο της πολιτιστικής του διπλωματίας και, κατ' αυτόν τον τρόπο, εκατοντάδες συγγραφέων, γλυπτών, ζωγράφων, μουσικών, αρχιτεκτόνων, χορευτών, θεατρικών και κινηματογραφικών σκηνοθετών επιχορηγήθηκαν εν μέρει ή συνολικά στις περιόδους τους στο εξωτερικό.

Η Ταινιοθήκη του Υπουργείου Εξωτερικών λειτουργεί από το 1979 μετά από συμφωνία με τους παραγωγούς για τη μη κερδοσκοπική προβολή ταινιών στο εξωτερικό. Σήμερα, διαθέτει περισσότερους από τριακόσιους (300) τίτλους και οργανώνει παραπάνω από εκατό (100) προγράμματα ισπανικού κινηματογράφου σ' όλον τον κόσμο. Συνεργάζεται επίσης με το Ινστιτούτο Κινηματογράφου και Οπτικοακουστικών Τεχνών του Υπουργείου Πολιτισμού κατά την ισπανική συμμετοχή σε Διεθνή Φεστιβάλ Κινηματογράφου.

Ο προϋπολογισμός για την πολιτιστική διπλωματία διαρκώς περιορίζεται. Η Γενική Διεύθυνση Μορφωτικών και Επιστημονικών Σχέσεων, αρμόδιο όργανο του Υπουργείου Εξωτερικών για την πολιτιστική δράση στο εξωτερικό - το οποίο συμπλήρωσε πέρυσι πενήντα χρόνια λειτουργίας -, λαμβάνει αυτή τη στιγμή, αντί το 22,61% του προϋπολογισμού του Υπουργείου και το 0,25% του γενικού προϋπολογισμού που του αντιστοιχούσε το 1954, το 1,57% και 0,008% αντίστοιχα.

Υπάρχουν αρκετές εξηγήσεις γι' αυτήν την υποβάθμιση της Γενικής Διεύθυνσης: Οι αρμοδιότητες που ανέλαβε σταδιακά το Υπουργείο Παιδείας και Επιστήμης στο εξωτερικό, η δημιουργία του Υπουργείου Πολιτισμού στις αρχές της δεκαετίας του '80 με μια Γενική Διεύθυνση Πολιτιστικής Συνεργασίας (σήμερα τα δυο Υπουργεία έχουν συγχωνευθεί), η δημιουργία του Ινστιτούτου Θερβάντες καθώς και μιας Γραμματείας για τη Διεθνή Συνεργασία, στους σκοπούς της οποίας βρίσκεται και η πολιτιστική συνεργασία, όπως η αναπαλαίωση ιστορικών κτηρίων, καταγραφή αρχείων και βιβλιοθηκών, κλπ.

Όσον αφορά στην πολιτιστική διπλωματία που βασίζεται σε συμφωνίες μορφωτικής, επιστημονικής και εκπαιδευτικής συνεργασίας: Η Ισπανία, έχει υπογράψει εβδομήντα επτά παρόμοιες συμφωνίες με ισάριθμες χώρες, στις οποίες πρέπει να προστεθούν κάποιες άλλες ειδικότερες που τις συμπληρώνουν (κινηματογραφικής συμπαραγωγής, αναγνώρισης και ισοτιμίας εκπαιδευτικών τίτλων, κλπ.). Η πλειοψηφία αυτών των

συμφωνιών προβλέπει τη δημιουργία μικτών επιτροπών, που συνεδριάζουν περιοδικά. Με την Ελλάδα υπάρχει μια μορφωτική συμφωνία από το 1966 και μία άλλη επιστημονικής και τεχνικής συνεργασίας από το 1972.

Τέλος, υπάρχουν τα μονομερή όργανα που ήδη εξυπηρετούν ή μπορούν να εξυπηρετήσουν μελλοντικά την πολιτιστική διπλωματία:

- Το Ινστιτούτο Θερβάντες, με τη διάδοση της ισπανικής γλώσσας και κουλτούρας, θεωρείται όχι τόσο σαν ένα μέσο πολιτιστικής διείσδυσης, όσο σαν ένα προνομιούχο φόρουμ όπου οι ξένοι μπορούν να έχουν πρόσβαση στην Ισπανία και στην ισπανική κουλτούρα γενικότερα.
- Τα προγράμματα υποτροφιών είναι ιδανικά για να αποκτήσουν οι πανεπιστημιακοί φοιτητές γνώσεις για τη χώρα που επισκέπτονται, χάρη στην παραμονή μεγαλύτερης διάρκειας από αυτή του συμβατικού τουρισμού. Η Γενική Διεύθυνση Μορφωτικών και Επιστημονικών Σχέσεων προβλέπει δώδεκα διαφορετικού τύπου υποτροφίες για φοιτητές και καθηγητές, μεταξύ των οποίων θα σημειώσουμε ιδιαίτερα εκείνες των διμερών ανταλλαγών για Ισπανούς σε ξένες χώρες, τις υποτροφίες για ξένους στην Ισπανία, τις υποτροφίες για ξένους ισπανιστές στην Ισπανία και τις υποτροφίες του προγράμματος Fulbright. Το πρόγραμμα αυτό ξεκίνησε το 1958 για την Ισπανία και κατέληξε να γίνει ένα από τα σημαντικότερα Fulbright, έχοντας επωφεληθεί απ' αυτό μέχρι σήμερα περισσότεροι από 4.000 (τέσσερις χιλιάδες) υπότροφοι, εκ των οποίων πάνω από τα τρία τέταρτα είναι Ισπανοί και οι υπόλοιποι Αμερικανοί.
- Το πρόγραμμα των λεκτόρων, που αποτελεί ήδη μέρος της εξωτερικής πολιτιστικής δράσης του Υπουργείου, με βοήθειες προς λέκτορες εβδομήντα πέντε ξένων πανεπιστημίων. Ο όρος του 'λέκτορα' δεν εννοεί τον 'lecturer' του αγγλοσαξονικού συστήματος, αλλά πρόκειται για ένα είδος καθηγητού των ισπανικών και της ισπανικής κουλτούρας που δεν έχει κάνει διατριβή και ο οποίος, κατά τη διάρκεια ενός έτους - με

δυνατότητα παράτασης ενός ακόμα -, βοηθά ουσιαστικά τα τμήματα των ισπανικών των ξένων πανεπιστημίων. Συνήθως, το Υπουργείο αναλαμβάνει τα μεταφορικά και το μεγαλύτερο μέρος του μισθού, αν και υπάρχουν πολλοί άλλοι συνδυασμοί.

Η Ακαδημία της Ισπανίας στη Ρώμη ιδρύθηκε το 1873 στο χώρο του San Pietro in Montorio όπου αρχαιολόγοι, αρχιτέκτονες, γλύπτες, συγγραφείς, μουσικοί, συντηρητές και θεωρητικοί της τέχνης παίρνουν κάθε χρόνο υποτροφίες από το Υπουργείο Εξωτερικών.

- Τέλος, υπάρχει ο θεσμός των αρχαιολογικών ινστιτούτων απέναντι στον οποίο η Ελλάδα είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη. Η Ισπανία δεν είχε μια διεθνή αρχαιολογική παρουσία συγκρίσιμη μ' εκείνη της Γερμανίας, της Γαλλίας ή της Μεγάλης Βρετανίας. Η πρώτη επίσημη συμμετοχή της σε διεθνείς αρχαιολογικές αποστολές ήταν το 1960, στην εκστρατεία για τη διάσωση των μνημείων της Nubia, που διέτρεχαν κίνδυνο εξ αιτίας της κατασκευής του φράγματος του Ασουάν. Με επικεφαλής τον καθηγητή Almagro, μεταξύ των ετών 1960-1968 έγιναν ανασκαφές στη Nubia της Αιγύπτου και τον Σουδάν, και υπήρξε συνεργασία για τη διάσωση των ναών Abu Simbel και Filae. Ως ανάμνηση αυτής της βοήθειας, εκθέτονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο πάνω από τρεις χιλιάδες αντικείμενα προερχόμενα από τη Nubia, καθώς επίσης και ο ναός του Debd στο Δυτικό πάρκο της Μαδρίτης. Μετά από αυτές τις εργασίες, υπήρξε συνέχεια στην Ιορδανία, Τυνησία, Αραβικά Εμιράτα, Συρία και Τουρκία. Εκτός από τη Μέση και την Εγγύς Ανατολή, αναπτύχθηκαν διάφορες αρχαιολογικές επεμβάσεις στη Νότιο Αμερική και τις Φιλιππίνες.

Για ένα πλήρη έλεγχο αυτών των δραστηριοτήτων, προτάθηκε το 1991 η δημιουργία ενός δικτύου αρχαιολογικών ινστιτούτων. Ήδη βρίσκονται σε λειτουργία του Καΐρου και του Αμάν. Στην Ελλάδα, έγινε το 1991 η αγορά ενός κτιρίου στην οδό Ερεχθείου, του οποίου η χρήση ως αρχαιολογικού ινστιτούτου έχει ήδη εγκριθεί από τις αρμόδιες αρχές.

ΟΛΛΑΝΔΙΑ

Το παράδειγμα της Ολλανδίας χρησιμοποιείται στην έρευνα αυτή για να παρουσιασθεί μία άλλη περίπτωση με μικρότερο βαθμό κρατικού παρεμβατισμού στην άσκηση εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής, μίας μικρής Ευρωπαϊκής χώρας, χωρίς ιδιαίτερη βιομηχανική ανάπτυξη, αλλά με υψηλό βιοτικό επίπεδο

Η παρουσίαση έγινε από τον Van der Linke A' Γραμματέα για θέματα μορφωτικά, εκπαιδευτικά και τύπου της βασιλικής πρεσβείας της Ολλανδίας στην Ημερίδα του 1997.

Η πολιτιστική πολιτική της Ολλανδίας στο εξωτερικό εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της εξωτερικής της πολιτικής που ανασυστάθηκε το 1991 ακολουθώντας τις διεθνείς εξελίξεις μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου, δηλαδή τη παγκοσμιοποίηση που περιλαμβάνει τη διεθνή οικονομία και τις νέες δημοκρατίες. Οι κατευθύνσεις της στοχεύουν κυρίως στην αμφίδρομη επικοινωνία και στην προβολή της εικόνας ή της ταυτότητας της Ολλανδίας στο διεθνές σύστημα, χωρίς όμως ιδιαίτερο κρατικό παρεμβατισμό.

Δύο Υπουργεία ασχολούνται με τα θέματα της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής: των Εξωτερικών και το Πολιτισμού και Παιδείας. Ο ρόλος όμως των διοικητικών αυτών οργάνων είναι μάλλον υποστηρικτικός και λιγώτερο συντονιστικός ή παρεμβατικός.

Στην Ολλανδία, δεν υπάρχουν ιδρύματα άσκησης εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής. Οι πολιτιστικοί οργανισμοί από μόνοι τους μπορούν να συναλλάσσονται απευθείας με το εξωτερικό και να ζητούν τη κρατική βοήθεια μόνο όταν αυτή χρειάζεται, κυρίως για τη διευκόλυνση επαφών ή τη μερική οικονομική ενίσχυση.

την εικόνα που προβάλλει ο Καναδάς στο εξωτερικό. Όσο ισχυρότερη είναι η εικόνα, τόσο μεγαλύτερη είναι η δυνατότητα της αποτελεσματικής και ανεξάρτητης δράσης στις διεθνείς σχέσεις».

Η ΥΔ καταλήγει ότι τρεις είναι οι κύριοι λόγοι για τους οποίους οι ανεπτυγμένες χώρες θεωρούν τα πολιτιστικά και μορφωτικά θέματα βασικής σημασίας για την άσκηση της εξωτερικής πολιτιστικής τους πολιτικής:

1. Η πολιτισμική διείσδυση σε άλλη ή άλλες χώρες, με σκοπό, αφενός να γίνονται κατανοητές οι αξίες και οι θέσεις της χώρας, ώστε να συντελείται σταδιακά η μείωση της διαφοροποίησης των πολιτισμικών διαφορών με τη σύγκλιση των ταυτοτήτων και αφετέρου, η εξυπηρέτηση κυριαρχικών συμφερόντων με τη διατήρηση σχέσεων πολιτισμικής εξάρτησης (π.χ. με πρώην αποικίες).
2. Η εδραίωση στο διεθνές σύστημα μίας θετικής εθνικής εικόνας για τη βελτίωση των εθνικών θέσεων της χώρας (π.χ. καλύτερης επικοινωνίας με τους άλλους, ένδειξη υπεροχής κ.λ.π.).
3. Για οικονομικούς λόγους. Οι εξαγωγές των πολιτιστικών προϊόντων είναι ιδιαίτερα επικερδείς, απευθυνόμενες στην παγκόσμια αγορά. Οι εξαγωγές των πολιτιστικών προϊόντων των ΗΠΑ βρίσκονται στη δεύτερη θέση των εξαγωγίμων προϊόντων τους. Το εισαγωγικό εμπόριο στις άλλες χώρες διευκολύνεται κατά πολύ από το πόσο «πουλάει» η εικόνα της μίας χώρας στις άλλες, π.χ. ο αμερικανικός κινηματογράφος, τα αναψυκτικά, τα ρούχα, τα αυτοκίνητα και ο τουρισμός «πουλάνε» την εικόνα της Αμερικής.

Υπάρχουν ορισμένα πολιτιστικά ιδρύματα τα οποία μολονότι χρηματοδοτούνται από το ΥΠΠΟ και Παιδείας, είναι εντελώς ανεξάρτητα και δεν εποπτεύονται από κρατικούς φορείς. Την πολιτιστική διπλωματία ασκούν οι πρεσβείες στο εξωτερικό, προσφέροντας υπηρεσίες υποδομής και υποστήριξης των υπαρχόντων πολιτιστικών δικτύων, χωρίς να αναλαμβάνουν ενεργό και παρεμβατικό ρόλο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον φαίνεται να εκδηλώνεται από την κυβέρνηση στη διατήρηση των πολιτισμικών δεσμών με τις χώρες όπου υπήρχαν ολλανδικές αποικίες. Η κρατική οικονομική ενίσχυση είναι και αυτή περιορισμένη, επιζητώντας τη στήριξη του πολιτισμού κατά μεγάλο μέρος από τους ιδιώτες χορηγούς για τη πραγματοποίηση πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Συμπεράσματα

Από τις υψηλές κρατικές επενδύσεις στην πολιτιστική διπλωματία των χωρών της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Βρετανίας, της Ιαπωνίας και του Καναδά, προκύπτει ότι οι κυβερνήσεις και οι διοικήσεις τους υποστηρίζουν και εφαρμόζουν εμπράκτως την άποψη ότι από την προβολή των αξιών και της εικόνας της χώρας στο εξωτερικό, εξαρτάται άμεσα η δυνατότητα της καθοριστικής παρουσίας και θέσης της στο διεθνές σύστημα.

Χαρακτηριστικά, αναφέρεται στην έκθεση της Ειδικής Επιτροπής Αξιολόγησης της Εξωτερικής Πολιτικής του Καναδά για το έτος 1997⁷⁰:

«Η προβολή του καναδικού πολιτισμού στο εξωτερικό θα πρέπει να θεωρείται ως βασική διάσταση της καναδικής εξωτερικής πολιτικής. Η προβολή των καναδικών αξιών και συμφερόντων εξαρτάται άμεσα από

⁷⁰ Έκθεση 1997 της Ειδικής Επιτροπής Αξιολόγησης της Εξωτερικής Πολιτικής του Καναδά. Κεφ. 6 «Προβολή του καναδικού πολιτισμού στο εξωτερικό». σελ. 62.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Η Θέση της Ελλάδας στο Σύγχρονο Διεθνές Σύστημα

« ...Χρειάζεται να συνειδητοποιήσουμε πως η συγκρότηση μίας ευέλικτης και έξυπνης εξωτερικής πολιτικής είναι μία συνεχής διαδικασία, μία συνεχής ανάλυση και επανεξέταση όχι μόνο των ραγδαίων εξελισσόμενων καταστάσεων, αλλά και των βασικών παραμέτρων πάνω στις οποίες στηρίζουμε τις εκάστοτε θέσεις μας... Η αυτογνωσία και η συνεχής αυτοκριτική είναι μία βασική προϋπόθεση επιτυχίας στον διπλωματικό χώρο.»

Νίκος Μουζέλης

Οκτώβριος 1996

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Η Θέση της Ελλάδας στο Σύγχρονο Διεθνές Σύστημα

« ...Χρειάζεται να συνειδητοποιήσουμε πως η συγκρότηση μίας ευέλικτης και έξυπνης εξωτερικής πολιτικής είναι μία συνεχής διαδικασία, μία συνεχής ανάλυση και επανεξέταση όχι μόνο των ραγδαίων εξελισσόμενων καταστάσεων, αλλά και των βασικών παραμέτρων πάνω στις οποίες στηρίζουμε τις εκάστοτε θέσεις μας... Η αυτογνωσία και η συνεχής αυτοκριτική είναι μία βασική προϋπόθεση επιτυχίας στον διπλωματικό χώρο. »

Νίκος Μουζέλης, Καθηγητής στο London School of Economics,

Οκτώβριος 1996.

Στο πρώτο κεφάλαιο του τέταρτου μέρους, εξετάζεται η θέση της Ελλάδας μέσα από τις συνθήκες της διεθνούς ζωής και ταυτόχρονα οι επιδράσεις της τελευταίας στη μορφοποίηση της ελληνικής κοινωνίας. Η διερεύνηση αυτή θα βοηθήσει στην κατανόηση των κύριων αξόνων γύρω από τους οποίους περιστρέφεται και διαμορφώνεται η διεθνής θέση της Ελλάδας. Οι άξονες αυτοί μολονότι έχουν μία δυναμική που αντλείται από το ίδιο το ελληνικό στοιχείο, εντούτοις, η δυναμική αυτή είναι

βαθύτατα επηρεασμένη και προσαρμοσμένη στις εκάστοτε διεθνείς καταστάσεις που επικρατούσαν στην περιοχή ή την εποχή που εξετάζεται.

Ποια είναι η εικόνα της χώρας μας μέσα σε ένα ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο στη μεταψυχροπολεμική περίοδο; ποια επικοινωνιακή στρατηγική εφαρμόζει για τη προβολή και ανάδειξη των εθνικών της θέσεων και θεμάτων; ποιες είναι οι πολιτικές στρατηγικές της για τη δημοκρατική σταθεροποίηση και την αποφυγή συγκρούσεων στις γείτονες περιοχές των Βαλκανίων και της Μεσογείου; ποιες πρωτοβουλίες και μέτρα αναλαμβάνει ειδικότερα για την ανασυγκρότηση στις νέες ζώνες σύγκρουσης των Βαλκανίων μετά το τέλος του υπαρκτού σοσιαλισμού; Ενεργοποιεί και τους τρεις πυλώνες της εξωτερικής της πολιτικής για την άσκηση μίας εμπλουτισμένης, δημιουργικής και αποτελεσματικής διπλωματίας; Πιο συγκεκριμένα, έχει οργανώσει και πως αξιοποιεί τον πολιτισμό ως τρίτο πυλώνα της για την επίτευξη των εθνικών της στόχων και την προβολή και προώθηση των εθνικών της θέσεων;

Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα που το τέταρτο μέρος της μελέτης προσπάθησε να διερευνήσει, ώστε από τις απαντήσεις που θα προκύψουν να μπορέσει να καταλήξει σε ορισμένα συμπεράσματα για τη σημερινή θέση της χώρας στο διεθνές σύστημα και στη συνέχεια να προταθούν κάποιες εισηγήσεις πολιτικής. Η οργάνωσή του πολιτισμού και η αξιοποίηση του στην εξωτερική πολιτική, εξετάζεται μέσα από δύο έρευνες που πραγματοποιήθηκαν για να καταγράψουν και αναλύσουν την ενεργοποίηση, τους στόχους και τα αποτελέσματα της ελληνικής πολιτιστικής διπλωματίας.

Η μελέτη αυτή δεν είναι δυνατόν να ασχοληθεί σε βάθος με τα φαινόμενα και τους λόγους για τους οποίους η ελληνική πολιτική ακολούθησε την πορεία και τις συγκεκριμένες τακτικές που περιληπτικά αναφέρονται παρακάτω, πρώτον διότι αυτό θα συνιστούσε μία ξεχωριστή έρευνα και διατριβή, δεύτερον διότι – όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως – η βιβλιογραφία από τη σύσταση του νέου ελληνικού κράτους είναι

ιδιαίτερα περιορισμένη και τρίτον, διότι στόχος της ερευνήτριας στη συγκεκριμένη μελέτη, είναι να παραθέσει ενδεικτικά το κοινωνικό, πολιτικό και ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου καθορίσθηκε η θέση της Ελλάδας στο διεθνές σύστημα.

Ένα μέρος της μελέτης αυτής έχει στηριχθεί στις συνοπτικές μελέτες του διεθνολόγου Χρήστου Ροζάκη με θέμα: *Η Ελλάδα στον διεθνή χώρο*⁷¹ και του κοινωνιολόγου Νίκου Μουζέλη με θέμα: *Οι Κοινωνικοοικονομικές Δομές*⁷².

Η διεθνής θέση της Ελλάδας εξετάζεται ως ένα άθροισμα στάσεων, πράξεων ή παραλείψεων της χώρας στο διεθνές περιβάλλον. Διακρίνονται οι άξονες και τα γνωρίσματα της διεθνούς της θέσης από την ίδρυση του εθνικού κράτους: η γεωπολιτική της σημασία στους διεθνείς συσχετισμούς δυνάμεων και οι κοινωνικοπολιτικές ζυμώσεις που επέτρεψαν τη διεξόδου ξένων δυνάμεων, η διαρκής αναζήτηση ταυτότητας και η αποτροπή εδαφικής απειλής ως διαρκής επιδίωξη των σχέσεων γειτονίας.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει και πάλι να υπογραμμισθεί η δυσκολία στη συγκέντρωση και εκτίμηση του υλικού για τη διεθνή θέση της Ελλάδας, λόγω της έλλειψης συνολικής ιστορικής κάλυψης των δύο τελευταίων αιώνων της ανεξαρτησίας της. Εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, η πληροφόρηση είναι επιμερισμένη και η βιβλιογραφία επιστημονικά ανεξέλεγκτη ή αδόκιμη, με αποτέλεσμα να υπάρχει πιθανότητα αναίρεσης των χρησιμοποιούμενων στοιχείων από τα ευρήματα άλλων συγγενών επιστημών από τις οποίες αντλεί το υλικό του ο κλάδος των διεθνών σχέσεων.

⁷¹ Ροζάκης, Χρήστος. «Η Ελλάδα στο διεθνή χώρο». Τσαούσης, Δ.Γ. επιμ. Ελληνισμός. Ελληνικότητα: Ιδεολογικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας. Σελ. 92. Αθήνα: Εστία, 1983

⁷² Μουζέλης, Νίκος. «Οι Κοινωνικοοικονομικές Δομές» στο *Ελλάδα: Ιστορία και Πολιτισμός*. Αθήνα: Μαλλιάρης-Παιδεία, 1982.

Αξονες και Γνωρίσματα της Διεθνούς Θέσης της Ελλάδας

Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους και για δύο περίπου αιώνες, ορισμένα γνωρίσματα έχουν προσδιορίσει τα κοινά σημεία της θέσης της Ελλάδας στο διεθνές σύστημα, με ίσως κάποιες εξαιρέσεις⁷³, τα οποία διαμόρφωσαν τους άξονες γύρω από τους οποίους στράφηκε η εξωτερική της πολιτική:

- A. Περιορισμένη κυριαρχία, εξάρτηση και ξένη διείσδυση
- B. Εθνική ολοκλήρωση και το αλυτρωτικό ζήτημα.
- Γ. Αναζήτηση διεθνούς στέγης και ταυτότητας.
- Δ. Αποτροπή εδαφικής απειλής, ως το κύριο γνώρισμα των σχέσεων γειτονίας.

A. Περιορισμένη κυριαρχία, εξάρτηση και ξένη διείσδυση

Τον 19^ο αιώνα, όταν η Ελλάδα αποκτάει την τυπική της ανεξαρτησία ως κράτος κυρίαρχο και ανεξάρτητο, συμβαίνει να δημιουργείται και να ολοκληρώνεται το εθνικό κράτος στην Ευρώπη⁷⁴. Ενώ όμως στην Ευρώπη η διαδικασία της εθνικής ανεξαρτησίας είχε αρχίσει από τον Μεσαίωνα και επεκτάθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα, η ελληνική ανεξαρτησία στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στην επεμβατική δραστηριότητα των δυνάμεων της Μεγάλης Βρετανίας, της Ρωσίας και της Γαλλίας, στη προ-ανεξαρτησιακή (1821-1832) και στη μετα-ανεξαρτησιακή της (1832-1920) περίοδο.

⁷³ Ροζάκης, Χρήστος. «Η Ελλάδα στο διεθνή χώρο». Τσαούσης, Δ.Γ. επιμ. *Ελληνισμός, Ελληνικότητα: Ιδεολογικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας*. Σελ. 92. Αθήνα: Εστία, 1983.

⁷⁴ Renouvin, P. & Duroselle, J.-B., *Introduction à l'Histoire des Relations Internationales*. Σελ. 175. Paris: A. Colin, 1970.

Οι λόγοι που προκάλεσαν την έντονη επέμβαση των ξένων δυνάμεων⁷⁵ – με τον όρο «επέμβαση» αποδίδεται η δραστηριότητα επιηρεασμού της διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε θέματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής από μία χώρα σε μία άλλη – κατατάσσονται σε δύο γενικές κατηγορίες: Στη γεωπολιτική σημασία που παρουσιάζει η περιοχή για τις δυτικές στρατιωτικές και οικονομικές δυνάμεις και στις εσωτερικές κοινωνικοπολιτικές ζυμώσεις που επέτρεψαν ή προκάλεσαν τις ξένες παρεμβάσεις.

Η μεν γεωπολιτική σημασία της περιοχής είναι γνωστή από αρχαιοτάτων χρόνων, καθότι βρίσκεται στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων και πολύ περισσότερων πολιτισμών. Τους δύο τελευταίους αιώνες, όμως ιδιαίτερα, η περιοχή αυτή της Μεσογείου απετέλεσε πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ της Ρωσίας και των δυτικών δυνάμεων. Ειδικά για τη Δύση, κατέστη το εφελτήριο για επεκτατικές δραστηριότητες ή τον έλεγχο των πετρελαίων προς τη Μέση Ανατολή και την υπόλοιπη Ασία. Για τον σκοπό αυτό, οι ξένες δυνάμεις, επέτυχαν να ασκήσουν μία παρεμβατική πολιτική για την ουσιαστική επικυριαρχία του ελληνικού εδάφους, την εποχή μάλιστα που το εδαφικό στοιχείο έπαιζε πρωτεύοντα ρόλο στις διεθνείς πολιτικές εξελίξεις.

Όμως, και στην Ελλάδα, η εσωτερική κατάσταση δεν βοήθησε στην αποτροπή της ξένης παρέμβασης, αντίθετα ορισμένες φορές την προκάλεσε. Όπως, από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους και ενώ οι επεμβατική δραστηριότητα των ξένων δυνάμεων ήταν περιορισμένη έως το 1825, εντούτοις, έγινε μία συστηματική προσπάθεια από την ελληνική πλευρά, να εμπλακούν ξένοι στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Η εμπλοκή αυτή δεν περιελάμβανε μόνο την παροχή στρατιωτικής και διπλωματικής βοήθειας προς την Ελλάδα, αλλά ήταν το

⁷⁵ Couloumbis, T.A., Petropulos, J.A., Psomiades, H.J., *Foreign Interference in Greek Politics*, New York: Pella, 1976.

κίνητρο για την ενεργοποίηση των τότε μεγάλων δυνάμεων στο πλαίσιο του ανταγωνισμού της επικυριαρχίας τους στη περιοχή. Και εάν αυτό το κίνητρο μπορεί να δικαιολογηθεί σαν το μέσο επίσπευσης της ξένης επεμβατικής δραστηριότητας προς όφελος της ελληνικής ανεξαρτησίας, αποτελεί παράλληλα και την ελληνική πολιτική τεχνική που συνεχίζει να εφαρμόζεται και στους επόμενους δύο αιώνες.

Με την έναρξη του ελληνικού εθνικού κράτους τα καταστατικά, ιδρυτικά κείμενα διατύπωσαν το θεσμικό πλαίσιο με το οποίο προωθείται η επεμβατική πολιτική των ξένων δυνάμεων στην Ελλάδα. Με την εγκαθίδρυση του θεσμού του θρόνου, δημιουργείται μία δομή εξάρτησης, η οποία, ως φορέας εξουσίας διοχετεύει ενεργητικά τη διεισδυτική βούληση των ξένων δυνάμεων στο εσωτερικό του εθνικού χώρου.

Οι εγγυήσεις που δόθηκαν από τις ξένες δυνάμεις μονομερώς προς την Ελλάδα ως θεσμικές πηγές επεμβατικής δραστηριότητας, ποικίλουν ανάλογα με τις πραγματικές συνθήκες που προξενούν την επέμβαση. Καταργούνται με την Συνθήκη των Σεβρών για τις μειονότητες το 1920, και η περίοδος του μεσοπολέμου που ακολουθεί (1920-1939) συντελεί στην ανάπτυξη μίας ανεξάρτητης πολιτικής στο εσωτερικού του έθνους και στις διεθνείς του σχέσεις. Στα πρόθυρα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο ανταγωνισμός των αγγλογάλλων με τους γερμανούς στην περιοχή, ξαναφέρνουν την απειλή της επιστροφής των δυνάμεων και τις μονομερείς εγγυήσεις τους προς την Ελλάδα από την οποία αποσπών θεσμικές δεσμεύσεις. Ο διπολισμός που ακολουθεί τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, σε συνδυασμό με τις καταστροφικές του

επιπτώσεις, αποτελούν τους κύριους λόγους αυξημένης επέμβασης των ξένων δυνάμεων στην Ελλάδα. Η Μεγάλη Βρετανία στην αρχή (1944-47) και στην συνέχεια οι ΗΠΑ, συντάσσονται με τις επίσημες ελληνικές κυβερνήσεις για την οριστική ένταξη της Ελλάδας στη Δύση, συντελώντας με το Δόγμα Τρούμαν (1947) στη διαμόρφωση μίας κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής υποδομής που εγγυάται τη

παραμονή της χώρας στη δυτική-καπιταλιστική σφαίρα κρατών. Οι ελληνοαμερικανικές συμφωνίες που ακολούθησαν, επέτειναν το εξαρτησιακό καθεστώς στη διαμόρφωση μίας υποδομής που όχι μόνο θα επηρέαζε την εξωτερική πολιτική της χώρας, αλλά θα είχε τη δυνατότητα διείσδυσης στις εσωτερικές δομές και θεσμούς με σκοπό τη δημιουργία του νέου μεταπολεμικού κράτους στο πρότυπο των δυτικών, καπιταλιστικών. Η κατασκευαστική δυναμική αυτής της παρέμβασης οδήγησε στην αφομοίωση του ελληνικού χώρου από τη Δύση και ουσιαστικά, οριστικοποίησε τις σχέσεις της Ελλάδας με το δυτικό κόσμο σε επίπεδο συγγένειας των εσωτερικών δομών και αλληλεξάρτησης στις διεθνείς σχέσεις. Στην αρχή της δεκαετίας του '60 οι ΗΠΑ ολοκλήρωσαν την οικονομική ανασύσταση της Ελλάδας με τις απορρέουσες κοινωνικοπολιτικές επιπτώσεις και χαλάρωσαν τον βαθμό επέμβασης τους, εφόσον ο ελλαδικός χώρος έχει πλέον θεσμικά ενταχθεί στον δυτικό κόσμο και το καπιταλιστικό σύστημα.

Η ανάδυση νέων κρατών στο διεθνές στερέωμα και οι ψυχροπολεμικές ισορροπίες μεταξύ Ανατολής και Δύσης δημιουργούν νέο καθεστώς στις διεθνείς σχέσεις και συναλλαγές που επηρεάζουν σχετικά την ελληνική πολιτική, τουλάχιστον μέχρι τα μέσα της δεκαετίας και μετά τη πτώση της δικτατορίας. Η χούντα επανασυνδέει με τρόπο δυσλειτουργικό τις σχέσεις εξάρτησης με τις ΗΠΑ και η πτώση της επαναφέρει τη χώρα στην αρχή των προσπαθειών προσαρμογής των διεθνών σχέσεων της χώρας στο σύγχρονο περιβάλλον των διακρατικών ανταλλαγών.

Η περίοδος 1974-1981 που ακολούθησε προσδιορίζεται από την συντηρητική διακυβέρνηση της χώρας και τη μετατόπιση του άξονα των μονόδρομων διεθνών σχέσεων με τις ΗΠΑ στις νέες ισορροπίες παγκόσμιας δύναμης με τη Δυτική Ευρώπη, τον Τρίτο Κόσμο και τα Βαλκάνια. Στη περίοδο αυτή παρουσιάζεται μία μείωση της εξάρτησης. Η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα δημιουργεί εντελώς διαφορετικές συνθήκες επέμβασης/εξάρτησης που εκτός από τις

υποχρεώσεις δημιουργούνται και προϋποθέσεις για δικαιώματα παρέμβασης και συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων. Η διάνοιξη των διακρατικών σχέσεων και ανταλλαγών της χώρας δημιουργεί επίσης δυνατότητες νέων πολιτικών κατευθύνσεων και κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων. Το θεσμικό καθεστώς ισότητας δίνει πραγματικές ευκαιρίες χειρισμών για την Ελλάδα με γνώμονα το εθνικό συμφέρον και τις πολιτικές επιλογές της⁷⁶.

B. Εθνική ολοκλήρωση και το αλυτρωτικό ζήτημα.

Η έννοια εθνική ολοκλήρωση αποτελεί την επιδίωξη του νεοσύστατου ελληνικού κράτους να αποκτήσει όλα εκείνα τα εδάφη στα οποία διαβιούσαν Έλληνες για να τα ενσωματώσει στο εθνικό κράτος. Είναι το αίτημα πρόσκτησης εθνικών εδαφών που θα πρέπει να αποσπαστεί από κάποιο άλλο κρατικό χώρο και όχι της ένταξης του συνολικού εθνικού πληθυσμού στο υπάρχον εθνικό έδαφος. Αυτό το αίτημα είναι και το γνώρισμα που προκαλεί τη σύγκρουση στην Ευρώπη συντηρώντας τις αναμετρήσεις στους δύο τελευταίους αιώνες ενώ στην περίπτωση της Ελλάδας, το μικρό νεοσύστατο κράτος της εποχής βρίσκεται σε διαρκή αντιπαράθεση με τους γειτονικούς του λαούς.

Το γνώρισμα της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης περνάει από δύο φάσεις:

Τη πρώτη φάση (μεταξύ 1830 και 1923) χαρακτηρίζει η επιδίωξη της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής για τη πρόσκτηση του συνολικού εδάφους που πρέπει να αποσπασθεί κατά μεγάλο μέρος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και από τη Μεγάλη Βρετανία (Ιόνια νησιά και αργότερα Κύπρος). Αυτό όμως το αίτημα της ελληνικής εθνικής

⁷⁶ Χρ. Ροζάκης, *Η Εξωτερική Πολιτική, 1974-1981 στο Ελλάδα: Ιστορία και Πολιτισμός (Τόμος 7: Η Πολιτική*, Αθήνα: Μωλιάρης-Παιδεία, 1982). Σελ. 343 επ.

ολοκλήρωσης δημιουργεί αντιθέσεις στις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες των οποίων οι εδαφικές διεκδικήσεις από την Οθωμανική Αυτοκρατορία συμπίπτουν με αυτές της Ελλάδας.

Στη πρώτη φάση υπήρξαν μεγάλες επιτυχίες αλλά και εξίσου μεγάλες αποτυχίες με ήττες με αποκορύφωμα τη Μικρασιατική Καταστροφή και τη Συνθήκη της Λωζάννης που την επισφράγισε θεσμικά. Ήτοι η Μεγάλη Ιδέα για την ταύτιση του εδάφους με τον εθνικό πληθυσμό όχι μόνο απέτυχε, αλλά επέφερε το αντίθετο αποτέλεσμα, εφόσον στα ήδη περιορισμένα εθνικά εδάφη έπρεπε να περιληφθούν εθνικοί πληθυσμοί που ζούσαν σε περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Στη δεύτερη φάση, οι ανταλλαγές πληθυσμών μεταξύ Ελλάδος-Τουρκίας και η εθνοκεντρική ολοκλήρωση και οργάνωση των περισσότερων βαλκανικών χωρών οδηγούν στην οριστικοποίηση των εθνικών ορίων βάσει της Συνθήκης της Λωζάννης⁷⁷. Η Μικρασιατική Καταστροφή εκτός από την απώλεια του ονείρου της Μεγάλης Ιδέας επέφερε μία στροφή στην εσωτερική πολιτική, κοινωνική και οικονομική οργάνωση του ελληνικού κράτους, ενώ οι ελπίδες για τους αλύτρωτους Έλληνες συνεχίζουν να διατηρούνται μέχρι την επιστροφή της Δωδεκανήσου μετά τον πόλεμο και το όραμα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα.

Οι νέες ιδεολογικοπολιτικές ανακατατάξεις που πραγματοποιούνται εντός του διπολικού συστήματος και του ψυχρού πολέμου, αποθαρρύνουν κάθε ελπίδα για εθνικές αξιώσεις και διεκδικήσεις. Την ίδια εποχή, όμως, η θέση της Τουρκίας στη Ν.Α. Μεσόγειο ισχυροποιείται όταν η Δύση συνειδητοποιεί τη γεωπολιτική της σημασία στις περιοχές της κρίσης, τη Μέση Ανατολή, τη Σοβιετική Ένωση και τις χώρες του πετρελαίου στον Κόλπο. Παράλληλα η ένταξη των βόρειων βαλκανικών χωρών στο αντίθετο ιδεολογικοπολιτικό καθεστώς από αυτό που ήταν ενταγμένη η

⁷⁷ Ε. Ρούκουνας, *Εξωτερική Πολιτική, 1914-1923*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 1978. Σελ. 345

Ελλάδα, αποκλείει οποιαδήποτε ελπίδα για φιλικές εδαφικές προσαρμογές.

Το μεγάλο κόστος της εθνικής ολοκλήρωσης δεν σταματάει μόνο στην Μικρασιατική Καταστροφή αλλά σε μία σημαντική κοινωνική και οικονομική καθυστέρηση της εσωτερικής ανάπτυξης. Οφείλεται κυρίως στις διεθνείς συνθήκες της εποχής που πραγματοποιήθηκε, όταν οι μεν μεγάλες δυνάμεις είχαν συμφέροντα ελέγχου της περιοχής, οι Δε συμπίπτουσες εδαφικές διεκδικήσεις των νέων εθνών, προξενούσαν εχθρότητες αντί συνασπισμό για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους στην περιοχή.

Γ. Αναζήτηση διεθνούς κάλυψης και ταυτότητας

Ο τρίτος αυτός άξονας προσδιορίζει δύο τάσεις της ελληνικής πολιτικής που χαρακτηρίζουν τη διεθνή θέση της Ελλάδας σε όλη τη διάρκεια της ανεξαρτησίας της.

Η αναζήτηση διεθνούς κάλυψης αναφέρεται στην προσκόλληση της Ελλάδας στον ξένο παράγοντα ως τον κύριο εγγυητή της εδαφικής ακεραιότητας και των εθνικών διεκδικήσεων της χώρας, ενώ τα πολιτικά κόμματα επιτελούν ανάλογο έργο: Με την προσέγγιση και εμπλοκή των ξένων δυνάμεων επιδιώκουν την ενίσχυση της θέσης τους στις εσωτερικές πολιτικές διαμάχες.

Με τον τρόπο αυτό, καλλιεργείται το φαινόμενο της επιρροής των τριών μεγάλων δυνάμεων στα εσωτερικά πράγματα της χώρας, περί τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ήτοι: της Ρωσίας, Γαλλίας και Μεγάλης Βρετανίας. Το φαινόμενο αυτό μπορεί ίσως να δικαιολογηθεί από τις αδυναμίες της χώρας να αντεπεξέλθει από μόνη της στα μεγάλα προβλήματα που αντιμετώπιζε, όχι μόνο στο διεθνές αλλά και στο εσωτερικό μέτωπο, όσο και στο ότι το φαινόμενο εξάρτησης/επέμβασης αποτελούσε ίδιον χαρακτηριστικό των διεθνών σχέσεων της εποχής.

Η έντονη κρίση ταυτότητας της Ελλάδας στο διεθνές σύστημα αποτελεί ένα ζήτημα συνυφασμένο με το προηγούμενο φαινόμενο. Οξύνεται ιδιαίτερα μέσα στον 19^ο αιώνα και ως τις αρχές του 20ου ενυπάρχει σε όλες σχεδόν τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας: τον κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό. Το δίλημμα του εάν η Ελλάδα ανήκει στη Δύση ή αποτελεί μία ιδιάζουσα περίπτωση σαν ξεχωριστός χώρος με τις δικές του πολιτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες αποτέλεσε αιτία έντονων και μακροχρόνιων προσπαθειών της ελληνικής πολιτικής εξουσίας και των κυρίαρχων κοινωνικών στρωμάτων να προσανατολίσουν τη χώρα στο δυτικό σύστημα αξιών και αρχών⁷⁸. Το ζήτημα της ταυτότητας, δεν παραμένει ένα θέμα που απασχολεί μόνο τον Ελληνισμό. Συνδέεται και αυτό με το πρόβλημα της ιδεολογικοπολιτικής ρήξης που συμβαίνει πλέον σε παγκόσμια κλίμακα. Ιδιαίτερα μετά τη δημιουργία του σοβιετικού κράτους, το δίλημμα μεταφέρεται από τη διαδικασία ένταξης στη Δύση ή τη ξεχωριστή ανάπτυξη του ελληνικού χώρου στο επίπεδο τοποθέτησης εντός του δυτικό-καπιταλιστικού ή ανατολικό-σοσιαλιστικού πλαισίου. Ενώ η αρχική προσπάθεια αναζήτησης ταυτότητας του νέου ελληνικού κράτους ακολούθησε το δρόμο της κοινής πολιτισμικής καταγωγής, των παραδόσεων και της θρησκείας ως κοινών στοιχείων που θα συνέθεταν τον πυρήνα μίας εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας,⁷⁹ η δεκαετία του '30 στηρίζεται στην αναζήτηση ταυτότητας εντός των διεθνών ιδεολογικοπολιτικών πλαισίων, ενώ το τέλος του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου φέρνει το δίλημμα στα ακραία όριά του: τον εμφύλιο πόλεμο. Η επιβολή και επικράτηση των δυνάμεων της δύσης επέφεραν και το ανάλογο αποτέλεσμα για τον μεταπολεμικό προσανατολισμό της

⁷⁸ Gerasimos Augustinos., *Consciousness and History: Nationalist Critics of Greek Society 1897-1914*. New York: East European Quarterly. Boulder. 1977. Distributed by Columbia University Press.

Ελλάδας, δηλαδή την ένταξή της στο δυτικό σύστημα και στον καπιταλιστικό-αστικό χώρο⁸⁰.

Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60 η ψυχροπολεμική αντιπαράθεση που εγκλωβίζει τον κόσμο σε δύο στρατόπεδα αρχίζει να υποχωρεί. Η ύφεση αυτή αφήνει κάποια ανοίγματα εξωτερικής πολιτικής στις μικρές χώρες. Μεταξύ αυτών βρίσκεται και η Ελλάδα που επί κυβερνήσεων Γ. Παπανδρέου (1963-65) επανεξετάζει τη διεθνή της θέση και ταυτότητα, ακολουθώντας τις τάσεις της εποχής. Οι εσωτερικές όμως αντιδραστικές δομές αντιστέκονται στη κεντρικά πολιτική. Έτσι την αποστασία του 1965 ακολουθεί η δικτατορία του 1967 που καταργώντας το δημοκρατικό καθεστώς της ελεύθερης έκφρασης, αποξένωσε τη χώρα από τις διεθνείς προοδευτικές εξελίξεις αναχαιτίζοντας τον προσανατολισμό και το ζήτημα της ταυτότητας της χώρας που επανέρχονται με την αποκατάσταση της δημοκρατίας. Ο έντονος παρεμβατισμός των ΗΠΑ στα εσωτερικά και τα διεθνής θέματα της χώρας κορυφώθηκε κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας και αναπόφευκτα συνδέθηκε με την κυπριακή τραγωδία και η έγερση των τουρκικών διεκδικήσεων στο Αιγαίο.

Τα κόμματα της αντιπολίτευσης που προέκυψαν από τις εκλογές του 1974, επανέφεραν το θέμα του αναπροσδιορισμού της ελληνικής θέσης και ταυτότητας, ενώ ο τότε Πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής είχε συγκεκριμένο στόχο να μετακινήσει το κέντρο των διεθνών σχέσεων της Ελλάδας από τις ΗΠΑ στη Δυτική Ευρώπη. Η σοσιαλιστική κυβέρνηση που αναλαμβάνει έπειτα από πολλά χρόνια συντηρητικής διακυβέρνησης, συμπίπτει με την ένταξη της χώρας στην τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα (1981). Στη δεκαετία που ακολούθησε, ο Πρωθυπουργός Α. Παπανδρέου έκανε κάποια βήματα στη διαδικασία αποτίναξης του επιβληθέντος

⁸⁰ Κ. Τσουκαλάς, *Η Ελληνική Τραγωδία: Από την Απελευθέρωση ως τους Συνταγματάρχες*. Αθήνα: Νέα Σύνορα. 1981.

εκδυτικισμού. Η επιλογή μίας ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής, πολύπλευρης και ανεξίθρησκης, σε συνδυασμό με τροποποιήσεις των δομών και των διαρθρώσεων της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας, αποτέλεσε μία διαφορετική πρόταση προσανατολισμού της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Η επόμενη δεκαετία και τελευταία του αιώνα που έκλεισε, σφραγίσθηκε από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου με την κατάργηση του σοβιετικού καθεστώτος και τη δημιουργία νέων ανεξάρτητων κρατών. Οι ανακατατάξεις που συνέβησαν ιδιαίτερα στην περιοχή των Βαλκανίων, προσφέρουν τις ευκαιρίες στην Ελλάδα να διαδραματίσει ένα νέο ουσιαστικό ρόλο στην περιοχή, αναβαθμίζοντας τη διεθνή της θέση και αναπροσανατολίζοντας της εξωτερική της πολιτική.

Στις πρόσφατες εξελίξεις που συνέβησαν στο Κοσσυφοπέδιο, με τη στάση που κράτησε ενάντια στη στρατιωτική της συμμετοχή, οι αποστολές ανθρωπιστικής βοήθειας προς τους πρόσφυγες και τις πληγείσες περιοχές, καθώς και η άμεση συμπαράσταση στους σεισμόπληκτους της Τουρκίας, άνοιξαν νέους ορίζοντες στις διακρατικές της σχέσεις με τις γειτονικές της χώρες. Εκτός από το Σύμφωνο Σταθερότητας των Βαλκανίων, στο οποίο ενεργά συμμετέχει για την ανασυγκρότηση της περιοχής, το μεγαλύτερο ίσως επίτευγμα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στη σύγχρονη ιστορία της, ήταν η αποδοχή των ελληνικών όρων στη Σύνοδο Κορυφής του Ελσίνκι (Δεκέμβριος 1999) για την έγκριση του ενταξιακού καθεστώτος της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η πρόσφατη υπογραφή του Συμφώνου Οικοδόμησης Μέτρων Εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο Υπουργών Εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας.

Δ. Αποτροπή εδαφικής απειλής, ως το κύριο γνώρισμα των σχέσεων γειτονίας

Η αποτροπή εδαφικής απειλής είναι ένας από τους πάγιους παράγοντες που συντέλεσαν σταθερά στη διαμόρφωση της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής της Ελλάδας από τότε που ολοκληρώθηκε ως εθνικό κράτος με σταθερά εδαφικά όρια. Από τις διεκδικήσεις των βόρειων γειτόνων που συμπίπτουν με τη κατάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τον 19^ο αιώνα, τις προσπάθειες της Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας για την εξασφάλιση μίας εξόδου στο Αιγαίο, το θέμα του ονόματος που προέκυψε με την ανεξαρτητοποίηση της ΠΓΔΜ έως τον κίνδυνο από την Ανατολή που παρουσιάσθηκε μετά τη κυπριακή τραγωδία του 1974, η απειλή των εδαφικών διεκδικήσεων δεν ήταν μόνο μία πραγματική κατάσταση, αλλά και το αποτέλεσμα της καλλιέργειας αυτού του κλίματος από τις ίδιες τις ελληνικές κυβερνήσεις.

Με την πολυετή ανάλωση στη προσπάθεια αποτροπής εδαφικών απειλών, η χώρα στερήθηκε την ανάπτυξη μίας δυναμικής και πολυεπίπεδης εξωτερικής πολιτικής. Ο κανόνας των διεθνών σχέσεων περί 'καλής γειτονίας' προσφέρει στα μικρά κράτη την εξασφάλιση των συνόρων τους, τη δυνατότητα περιφερειακής συνεργασίας και συσπείρωσης, που τους επιτρέπουν να δημιουργήσουν μία καλύτερη διεθνή θέση και να αναπτύξουν σημαντικές πρωτοβουλίες στην εξωτερική τους πολιτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Οι τάσεις και οι επιδράσεις των εξελίξεων του διεθνούς συστήματος στη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Η τελευταία δεκαετία αρχίζει με το τέλος του διπολισμού και τελειώνει, «κλείνοντας» έναν αιώνα που άλλαξε ριζικά τις παγκόσμιες ισορροπίες και παράλληλα, μία ολόκληρη χιλιετηρίδα.

Το βιβλίο του Huntington με τίτλο: «Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και η Αναδιάταξη της Παγκόσμιας Τάξης»⁸¹, διατήρησε στην επικαιρότητα μέχρι σήμερα το ζήτημα της σύγκρουσης των πολιτισμών ως κινητήρια δύναμη της διεθνούς ζωής στη μεταδιπολική εποχή. Μέσα από τη διαμόρφωση νέων ισορροπιών δυνάμεων εξουσίας, δημιουργούνται δύο τάσεις στο διεθνές σύστημα: η πρώτη αφορά την παγκόσμια εφαρμογή της έννοιας της δημοκρατίας με τον «εκδημοκρατισμό» των χωρών του πρώην σοβιετικού καθεστώτος και η δεύτερη, αναφέρεται στην ανάδειξη των εθνικοτήτων και της εθνικο-θρησκευτικής ταυτότητας.

Η θεωρία πολλών περί του τέλους της ιστορίας των ιδεολογιών, όπου ο φιλελευθερισμός και ο καπιταλισμός πέτυχαν να εξουδετερώσουν πρώτα τον φασισμό και ύστερα τον κομμουνισμό, έφερε στην επικαιρότητα το παγκόσμιο όραμα της φιλελεύθερης δημοκρατίας και την αισιοδοξία της αναμόρφωσης του κόσμου σε «νέα διεθνή τάξη». Ο Φράνσις Φουκουγιάμα, ένας από τους κυριότερους υποστηρικτές αυτής της

⁸¹ ³ Huntington, Samuel, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon and Schuster, N.Y. 1996

θεωρίας, εξακολουθεί να υποστηρίζει την «ανωτερότητα του δυτικού μοντέλου» και το «τέλος της εξέλιξης των ιδεολογιών χωρίς εναλλακτικές λύσεις ισάξιες της φιλελεύθερης δημοκρατίας και του καπιταλισμού»⁸²

Για τον Φουκουγιάμα οι χώρες που θέλουν να επανέλθουν σε δημοκρατικό καθεστώς θα πρέπει να αποκτήσουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις της ελεύθερης αγοράς τις οποίες τοποθετεί στην αλλαγή των πολιτιστικών τους βάσεων που θα στηρίζουν μία τέτοια διαδικασία⁸³.

Παρά τις αμετακίνητες θέσεις του πρώην Υποδιευθυντή της Διεύθυνσης Σχεδιασμού του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ που θεωρήθηκε ότι «υπέγραψε» τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, τα αισιόδοξα οράματα γρήγορα έδωσαν τη θέση τους στις προσπάθειες σταθεροποίησης των εύθραυστων δημοκρατιών, στο κοινωνικό κόστος της ελεύθερης αγοράς και στην αντιμετώπιση των απαιτήσεων που δημιουργήσε η νέα πολιτική αναγνώρισης της εθνικής ταυτότητας.

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η προσπάθεια να επαναπροσδιορισθεί ο όρος της εθνικής ασφάλειας μετά την εποχή του διπολισμού, οδήγησε πολιτικούς και ακαδημαϊκούς στο συμπέρασμα ότι οι υπό διαμόρφωση πολιτιστικές αξίες των νέων εθνοτήτων μπορεί να επιφέρουν μεταστροφή στη συμπεριφορά εντός και μεταξύ των κρατών. Η συμπεριφορά αυτή επενεργούσα ως κινητήρια δύναμη θα μπορούσε με τη σειρά της να μετατραπεί σε απειλή για την εθνική ασφάλεια των κρατών και των περιφερειακών συμμαχιών. Η επίδραση των πολιτιστικών αξιών των ατόμων ή των ομάδων, δεν αποτελεί πρόσφατη ανακάλυψη, αντίθετα έχει ξεκινήσει από παλαιότερους πολιτικούς θεωρητικούς όπως ο Max Weber και ο Arnold Toynbee. Στις πρόσφατες προσεγγίσεις του επαναπροσδιορισμού του πολιτισμού, η επίδραση των

⁸² Φράνσις Φουκουγιάμα, «Ο Σοσιαλισμός είναι φάρσα», ΕΨΙΛΟΝ, σ. 75-79, (31-10-1999)

⁸³ Ibid.

αξιών του στη συμπεριφορά των κρατών και στη συνέχεια στις διεθνείς σχέσεις, αποτελεί τη μεγαλύτερη απειλή για την εθνική και συμμαχική ασφάλεια, για τις ΗΠΑ που προσπαθούν να διατηρήσουν τη θέση της μόνης παγκόσμιας δύναμης.

Με βάση αυτή τη νέα προσέγγιση στη θεωρία και την εφαρμογή των διεθνών σχέσεων διαμορφώνονται και οι στρατηγικές εξωτερικής πολιτικής της Ευρώπης και της Αμερικής και των μεταξύ τους σχέσεων.

Η διαδικασία σχεδιασμού και διαμόρφωσης των στρατηγικών για την εξωτερική πολιτική σε διακρατικό και διεθνές επίπεδο, αφορά και επηρεάζει άμεσα τη χώρα μας. Σαν ενεργό μέλος των πολυκρατικών συμμαχιών, διεθνών οργανισμών και της διεθνούς κοινότητας εν γένει, έχει υποχρέωση να συμμετέχει ενεργά όχι μόνο κατά τη διαδικασία της χάραξης των νέων διεθνών πολιτικών κατευθύνσεων και της εφαρμογής τους, αλλά κυρίως από την στιγμή της θεωρητικής διαμόρφωσής τους σε ακαδημαϊκό επίπεδο. Στο στάδιο αυτό μάλιστα, παρέχεται η δυνατότητα της άμεσης παρέμβασης ώστε να επηρεάζει ή να αντικρούει με σοβαρά επιχειρήματα τους διαμορφωτές της κοινής γνώμης.

Πολυεπίπεδη Διπλωματία

Η Ελλάδα, εκτός από την επίσημη συμμετοχή της σε διεθνείς οργανισμούς έχει συνυπογράψει διεθνείς συνθήκες, συμφωνίες και πρωτόκολλα συνεργασίας, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1: Η συμμετοχή της Ελλάδος σε διεθνείς οργανισμούς, συνθήκες και συμφωνίες.

UNITED NATIONS	1945
EUROPEAN UNION	1981
NATO	1952
WESTERN EUROPEAN UNION	1995
NACC	1991
CSCE/OSCE	1975
COUNCIL OF EUROPE	1952
BLACK SEA ECONOMIC COOPERATION	1992
GENEVA PROTOCOL	1931
PARTIAL TEST BAN TREATY	1963

ANTARCTIC TREATY	1987
OUTER SPACE TREATY	1971
NON-PROLIFERATION TREATY	1970
SEABED TREATY	1985
BW CONVENTION	1975
ENMOD CONVENTION	1985
CFE TREATY	1989
CHEMICAL WEAPONS CONVENTION	1993
LONDON SUPPLIERS GROUP	1991
AUSTRALIA GROUP	1990
IAEA	1957
MITCR	1993
WASSENAR ARRANGEMENT	1996
LANDMINE TREATY	1997

Επίσης, συμμετέχει σε άλλες ειρηνευτικές διαδικασίες όπως της Μέσης Ανατολής, της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης γενικότερα.

Εκτός από την γεωπολιτική της ένταξη στο διεθνή χώρο, ανήκει πολιτισμικά και σε άλλες διεθνείς ευρύτερες κατηγορίες όπως είναι η ιστορική και η θρησκευτική. Για την τελευταία, όπως έχει ήδη αναφερθεί στο πρώτο κεφάλαιο αυτής της μελέτης, ο Σ. Χάντιγκτον, κάνει εκτενή αναφορά και μάλιστα τη χρησιμοποιεί σαν την σπουδαιότερη διάκριση των σημερινών πολιτισμών μεταξύ τους. Έτσι υποστηρίζει ότι ο ανεπτυγμένος δυτικός πολιτισμός έχει βάσεις σε ορισμένα χριστιανικά δόγματα μόνο (προτεσταντικό και καθολικό) και στον χριστιανισμό εν τω συνόλω του. Η ορθοδοξία, ως κύρια θρησκεία των Ελλήνων, εντάσσεται κατά τον Χάντιγκτον στον ευρύτερο σλαβο-ορθόδοξο πολιτισμό, στον οποίο όμως δεν ανήκει πολιτικά η χώρα μας.

Εάν λοιπόν, θελήσει κάποιος να ερμηνεύσει τις θεωρίες αυτές μέσα από το πρίσμα των διεθνών πολιτικών συμμαχιών και εντάξεων, η Ελλάδα θα πρέπει να τοποθετηθεί εκτός των συμμαχιών της Δύσης στις οποίες σήμερα είναι επίσημα ενταγμένη. Αυτή την αντιπαράθεση μεταξύ των διεθνών πολιτικών και του πολιτισμού εντείνει και το φαινόμενο της επιθυμίας των δυτικών χωρών για την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση – ορμώμενων προφανώς από γεω-πολιτικά και άλλα συμφέροντα – που όμως αποδυναμώνεται από την καθυστερημένη

οικονομικο-κοινωνικο-πολιτική κατάσταση, σε σύγκριση με τις χώρες-μέλη.

Πάντως, είναι γεγονός ότι οι θεωρητικές αυτές απόψεις εκφέρονται από ακαδημαϊκούς με ισχυρή επιρροή στα κέντρα των πολιτικών αποφάσεων και στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι καθόλου δύσκολο η θεωρία να γίνει πράξη. Η χώρα μας από το πρώιμο αυτό στάδιο θα πρέπει να είναι σε θέση να συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση των κατευθύνσεων της εξωτερικής πολιτικής, που είναι πολύ πιθανόν να επηρεάσουν άμεσα και τη δική της πορεία στις διεθνείς σχέσεις.

Για να αποσαφηνισθεί η θέση της Ελλάδας στο σύγχρονο διεθνές σύστημα θα πρέπει να γίνει αναφορά αφενός στη μορφή και τον χαρακτήρα του σύγχρονου διεθνούς συστήματος και αφετέρου στις συνέπειες των εξελίξεων του διεθνούς συστήματος επί της εθνικής στρατηγικής.

Για τη μορφή και το χαρακτήρα του συστήματος κατά τη μεταψυχροπολεμική εποχή, αναφύονται πολλά ερωτήματα:

Το διεθνές σύστημα είναι ένα ανεξάρτητο και ομοιογενές σύστημα ή αποτελείται από πολλά κρατικά συστήματα με διαφορετικά συμφέροντα και αξίες; Είναι ευνομούμενο ή άναρχο; Τι κανόνες ισχύουν μετά την εποχή του Ψυχρού πολέμου; Κανόνες οικουμενικά αποδεκτοί που ρυθμίζουν τις διεθνείς σχέσεις ή συγκέντρωση ισχύος ενδεδυμένης με το περίβλημα αξιών που εξυπηρετούν τα συμφέροντα των ισχυρών; Οι ισχυροί αυτοί είναι αντίπαλοι όπως στο δίπολο Ανατολής-Δύσης ή συνεργάζονται όπως με τη πρόσφατη συμμαχία των 19 χωρών-μελών του NATO για το βομβαρδισμό του Κοσσυφοπεδίου; Και τέλος, ποιος είναι ο βαθμός και η έκταση που οι πολιτιστικοί παράγοντες επηρεάζουν τη διαμόρφωση των διεθνών δομών και τη συμπεριφορά των μονάδων που συνθέτουν το διεθνές σύστημα;

Η ανάλυση των διεθνών σχέσεων αναφέρεται στις σχέσεις οργανωμένων συνόλων. Δύο είναι οι επικρατέστερες ερμηνείες που υιοθετούνται κατά τον διεθνολόγο Π. Ήφαιστο⁸⁴: Η σύγχρονη και η παραδοσιακή. Η σύγχρονη ερμηνεία, κατά τη θεωρία του Χάντιγκτον, μπορεί να αναπτυχθεί σε βάση μίας ευρύτερης κατηγοριοποίησης των πολιτισμών, των ιδεολογιών, των θρησκειών και των αξιών σε αναφορά με την περιοχή, την ήπειρο ή την οικουμένη. Κατά τη παραδοσιακή, μπορεί να γίνει σε μικρότερη έκταση, στη βάση της εθνικής κυριαρχίας με το έθνος-κράτος σαν μονάδα ομοιογενών διαδικασιών που έχει διεθνή θεσμική οργάνωση και νομιμοποιημένη αντιπροσώπευση στο διεθνή χώρο.

Η θεωρία του Χάντιγκτον, όπως αναλύθηκε και στο ειδικό κεφάλαιο αυτής της μελέτης, χρησιμοποιεί το παράδειγμα των πολιτισμών, σύμφωνα με το οποίο οι άνθρωποι μπορεί να έχουν διαφορετικές ταυτότητες αλλά ο πολιτισμός είναι η υπέρτατη ομαδοποίηση των ατόμων εντός του οποίου αναπτύσσονται οι ταυτότητες των ατόμων ή των ομάδων με κοινά αντικειμενικά χαρακτηριστικά όπως η γλώσσα, η θρησκεία, οι παραδόσεις, η ιστορία, οι θεσμοί. Οι πολιτισμοί αλληλεπικαλύπτονται και αλληλοεπηρεάζονται κατευθύνοντας τις συμπεριφορές των ομάδων και των κρατών. Στη μεταψυχροπολεμική εποχή, το διεθνές σύστημα απελευθερώνεται από τους ιδεολογικούς περιορισμούς που επέβαλε η κάθετη διπολική αντιπαράθεση και ο πολιτισμός αντικαθιστά την ιδεολογία που κατά την ψυχροπολεμική εποχή δρούσε σαν παράγοντας πολιτικής συνοχής μεταξύ των κρατών και των λαών τους.

Ο Χάντιγκτον απορρίπτει τη παραδοσιακή θεωρία του εθνοκεντρικού συστήματος διότι όπως υποστηρίζει χαράσσει σύνορα μεταξύ των κρατών και των ευρύτερων πολιτιστικών ομάδων που τα υπερκαλύπτουν

⁸⁴ Π. Ήφαιστος, *Πολιτιστική Ταυτότητα και Στρατηγική του Ελληνισμού. Ενότητα: Πολιτιστική Ταυτότητα: Μεθυστικές Τάσεις και Ρεύματα Ιδεών*, Κομοτηνή 8-9, 1994. Εκδόσεις «Γνώση». Αθήνα 1995

ενώ ουτοπιστική θεωρεί και την προσέγγιση για παγκοσμιοποίηση. Για την τελευταία περίπτωση, υποστηρίζει ότι η αύξηση της αλληλεξάρτησης μεταξύ των λαών δεν υποδηλώνει την ειρηνική συνύπαρξη, αλλά αντίθετα, την αντιπαράθεση μεταξύ των ομάδων διαφορετικών πολιτισμών που προκύπτει από την τάση ενίσχυσης των πολιτισμικών ταυτοτήτων. Αντιτίθεται τέλος, στην άποψη ότι η οικονομική ανάπτυξη οδηγεί στην ² Ibid ομογενοποίηση των πολιτισμικών αξιών και χαρακτηριστικών και στη δυτικοποίηση.

Κατά την παραδοσιακή, υποστηρίζεται η αρχή της κρατικής κυριαρχίας ως το σημαντικότερο κριτήριο των διεθνών σχέσεων. Οι περισσότεροι αναλυτές του πολιτικού ρεαλισμού, συμφωνούν με τη βασική θέση του Χάντιγκτον ότι το διεθνές διακρατικό σύστημα είναι ανομοιογενές, υποστηρίζουν ότι τα έθνη-κράτη είναι οι κυριότεροι παράγοντες αυτού του συστήματος που δεν ελέγχονται από κάποια παγκόσμια ρυθμιστική τάξη. Σαν συνέπεια ισχύει η επικράτηση της αναρχίας και ο ανταγωνισμός ισχύος και συμφερόντων. Για την ομογενοποίηση του διεθνούς συστήματος και της διακρατικής συνεργασίας, απαραίτητη θεωρείται η ύπαρξη εξισορροπημένων συσχετισμών ισχύος και συμφερόντων, καθώς και ο καθορισμός αξιών που θα διέπουν το νέο σχήμα. Η διαφοροποίηση της παραδοσιακής από την σύγχρονη ερμηνεία είναι ότι τα σύνορα είναι εθνικά-κρατικά όπως διαμορφώθηκαν από την ιστορική εξέλιξη και όχι πολιτισμικά.

Στη διαμόρφωση της νέας παγκόσμιας τάξης όπου το διεθνές σύστημα μεταβάλλεται από διακρατικό σε διεθνικό, ο πολιτισμός φαίνεται να μην έχει μετρήσιμη θεσμική, κοινωνιολογική ή πολιτική μορφή εφόσον στις πολιτισμικές ομαδοποιήσεις παρατηρείται ανομοιογένεια λόγω των τοπικών και περιφερειακών ιδιαιτεροτήτων. Η έλλειψη μηχανισμών ομογενοποίησης αξιών, κριτηρίων και συμφερόντων δυσκολεύει τη μέτρηση του πολιτισμού ως συλλογική πολιτική μονάδα διότι είναι δύσκολο να διαγνωσθούν και να εκτιμηθούν οι σχέσεις μεταξύ των

διαφόρων πολιτιστικών μορφωμάτων και του κάθε πολιτισμού με μία εθνική-κρατική μονάδα. Για να μπορέσει να μεταβληθεί ο έκαστος πολιτισμός σε πολιτική μονάδα στις διεθνείς συναλλαγές, θα πρέπει να μεσολαβήσουν ομογενοποιήσεις που να ξεπερνούν τις διαχωριστικές γραμμές των συνόρων των εθνικών-κρατών. Μέχρι να συμβεί όμως αυτό, οι επιπτώσεις των πολιτιστικών φαινομένων θα επηρεάζουν τις διακρατικές σχέσεις.

Η θέση της Ελλάδας στο διεθνές σύστημα είναι σύνθετη και πολυσήμαντη. Οι φιλοσοφικές βάσεις και ο υλικός πολιτισμός του σύγχρονου ελληνικού έθνους-κράτους είναι δισυπόστατου χαρακτήρα με αναφορά στην Ανατολή και την Ορθοδοξία λόγω της ιστορικής διαδρομής και των σχέσεων με τους λαούς του Βορρά και της Ανατολής και στην Ευρώπη και τη Δύση, λόγω αφενός, του ρόλου του ελληνικού πολιτισμού στη διαμόρφωση του δυτικού πολιτισμού και αφετέρου, λόγω της ελληνικής συμμετοχής στους ευρωπαϊκούς θεσμούς κατά τη μεταπολεμική περίοδο.

Η αποκλειστική ένταξη της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας σ' ένα περιορισμένο πολιτισμικό σύνολο, όπως ο Χάντιγκτον την εντάσσει μόνο στο ανατολικό-ορθόδοξο, καθίσταται μάλλον δύσκολη λόγω του δισυπόστατου αυτού χαρακτήρα της και της ενεργού συμμετοχής της ως κράτους-μέλους στα πολυεθνικά θεσμικά σχήματα. Μία τέτοιου είδους ένταξη άλλωστε, θα σήμαινε διαφοροποίηση και περιπλοκή των σχέσεων της χώρας μας με τους υπόλοιπους χώρους όπου διαδραματίζονται εθνικά ή υπερεθνικά συμφέροντα.

Ο διφυής χαρακτήρας του ελληνικού κράτους ως ταυτόχρονα ευρωπαϊκό και βαλκανικό-μεσογειακό, ενέχει πολλαπλή σημασία καθότι μπορεί να διευκολύνει στην ανάπτυξη των διακρατικών σχέσεων όχι μόνο σε οικονομικό, αλλά κυρίως σε διπλωματικό επίπεδο για την ειρήνη και τη σταθεροποίηση της περιοχής.

Από το πολύ πρόσφατο παράδειγμα των βομβαρδισμών του Κοσσυφοπεδίου, εξάγονται συμπεράσματα που οδηγούν μάλλον στην δυσκολία ανάληψης αυτόνομων πρωτοβουλιών εντός και εκτός των διεθνών συμμαχικών σχημάτων όπου είναι ενταγμένη η χώρα μας. Οι δεσμεύσεις και υποχρεώσεις ως κράτος-μέλος αποδυναμώνουν τις αντιστάσεις για ανεξάρτητη πολιτική, παρότι δεν υφίσταται μία κοινή εξωτερική πολιτική, ούτε για την ίδια την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αλλά και η απομάκρυνση από τα σχήματα αυτά θα δημιουργούσε πολύ μεγαλύτερα προβλήματα από αυτά που ενσκήπτουν υπό το καθεστώς του κράτους-μέλους. Μολονότι η γεωπολιτική θέση της στο διεθνές σύστημα φαίνεται να είναι ιδιαίτερα σημαντική, ο ρόλος που τελικά μπορεί να διαδραματίσει, είναι μάλλον περιορισμένος, εφόσον οι διεθνείς ισορροπίες αποδεικνύεται ότι ελέγχονται από τα συμφέροντα των ισχυρότερων κέντρων εξουσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Ελληνισμός. Η Πολυπολιτισμικότητα της Ελληνικής Κοινωνίας. Οι Πολιτισμικές Μεταβολές και Αξίες στην Ελλάδα

Ελληνισμός

Η εκτενής αναφορά στη σημασία του Ελληνισμού και της Διασποράς ειδικότερα, σκοπό έχει:

- να καταγράψει συνοπτικά τις παγκόσμιες διαστάσεις που έχει ο Ελληνισμός σήμερα
- να παρακολουθήσει την αδιάλειπτη παρουσία της Ελλάδος στο διεθνή χώρο μέσα από τις σχέσεις πολιτισμικών καταβολών και διασυνδέσεων
- να αποτιμήσει το δυναμικό παρόν των Ελλήνων καλλιτεχνών – ως πολίτες του κόσμου - μέσα από τη τέχνη (και δή την τέχνη της εικόνας ή της μουσικής) , εάν αυτή εκληφθεί σαν παγκόσμια γλώσσα επικοινωνίας και τις σχέσεις τους με τις χώρες προέλευσης και υποδοχής
- να αναζητήσει και προσδιορίσει πολιτικές του εθνικού κέντρου – εάν αυτές υπάρχουν – και εάν υπάρχουν, πως αυτές εφαρμόζονται ή δεν εφαρμόζονται. Με λίγα λόγια, τι κάνει η ελληνική πολιτεία για να αξιοποιήσει αυτό το ζωντανό εργαλείο
- τη δυναμική και την εμβέλεια που μπορεί να προσλάβει μία επικοινωνιακή πολιτική με συγκεκριμένα μέσα και στόχους.

- και τέλος, με δεδομένα τα υπάρχοντα διαθέσιμα στοιχεία, να προτείνει μία υλοποιήσιμη εισήγηση για την ελληνική εξωτερική πολιτική. Βασικός στόχος είναι το άνοιγμα των ελληνικών συνόρων μέσω των πολιτιστικών της οριζόντων. Σαν επικοινωνιακό μέσο προτείνεται ο πολιτισμός με την ευρύτερη έννοια σαν τόπος οριοθέτησης και οι τέχνες με τη στενότερη έννοια σαν μέσο υλοποίησης. Φορείς υλοποίησης της πολιτικής αυτής θα είναι οι ίδιοι οι Απόδημοι οι οποίοι θα καλλιεργήσουν διάλογο και αμεσότερες σχέσεις με το κέντρο. Στη συνέχεια, θα επεκτείνουν το διάλογο αυτό με τις άλλες πολιτισμικές κοινωνίες στις οποίες είναι εγκατεστημένοι και διαβιούν οι Έλληνες του εξωτερικού.

Η εισήγηση αυτή θα προτείνει μία νέα επικοινωνιακή πολιτική για τις διεθνείς σχέσεις: Ο Ελληνισμός της Διασποράς θα πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι αποτελεί προέκταση και συνέχεια ενός κοινού πολιτισμού με αυτόν της χώρας προέλευσης. Με βάση τα κοινά πολιτισμικά στοιχεία (την ανάδειξη και διατήρηση των οποίων πρέπει να ενισχύσει η ελληνική πλευρά), θα πρέπει να γίνει σωστή ενημέρωση των Ελλήνων του εξωτερικού για τη σύγχρονη Ελλάδα, τις θέσεις και τις επιδιώξεις της στη παγκόσμια τάξη. Στη συνέχεια, και στο στάδιο της εφαρμογής της επικοινωνιακής πολιτικής, οι ενδιαφερόμενοι Έλληνες Απόδημοι, καλλιεργώντας συνείδηση πρεσβευτών του πολιτισμού καταγωγής τους, θα μπορούν να προτείνουν και να αναπτύξουν σχήματα διαλόγου, συνεργασίας και ανταλλαγών με τη χώρα υποδοχής. Κάτι τέτοιο μπορεί να αποκτήσει τον χαρακτήρα του υλοποιήσιμου με συγκροτημένη στρατηγική, κονδύλια, με σοβαρό μακροπρόθεσμο προγραμματισμό και συντονισμό σε βάσεις επιλεγμένων προτεραιοτήτων. Ιδιαίτερη σημασία επίσης θα πρέπει να δοθεί στη συνεχή παρακολούθηση της εφαρμογής και των αποτελεσμάτων της.

Πόλοι του Ελληνισμού

Στην Ελλάδα σήμερα, υπάρχουν δύο πόλοι του Ελληνισμού:

- Η Αθήνα, πρωτεύουσα του έθνους-κράτους της Ελλάδος. Η μεγαλούπολη αυτή είναι συνδεδεμένη με την παγκόσμια ελληνική Διασπορά και τον εμπορικό ελληνικό στόλο. Ο νεοκλασικισμός της αναφέρεται στην αρχαιότητα.
- Η Θεσσαλονίκη, συμπρωτεύουσα του Ελληνισμού, των προσφύγων της Μικράς Ασίας και του Εύξεινου Πόντου, με περισσότερες αναφορές στο Βυζάντιο, έδρα του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού. Πόλη της Ρωμοσύνης

Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας

Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας είναι ένα από τα φαινόμενα που υπάρχει, όπως άλλωστε στις κοινωνίες των περισσότερων χωρών. Την πεποίθηση αυτή υποστηρίζει και ο καθηγητής κ. Γεώργιος Π. Μάρκου σε σχετική έκδοση⁸⁵ της Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης του Υπουργείου Παιδείας και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ομάδα των Τσιγγάνων, στην προσπάθεια να συμβάλουν στην αντιμετώπιση προβλημάτων, που ενυπάρχουν στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες: «Μολονότι θεωρείται μία από τις πλέον ομοιογενείς ως προς την πληθυσμιακή της σύνθεση (η ελληνική κοινωνία), εντούτοις, στο πλαίσιο της αυξανόμενης διεθνοποίησης των πολιτισμικών, οικονομικών και πολιτικών δραστηριοτήτων, ενισχύονται οι ανταλλαγές και προσμίξεις και οι πολιτικοί θεσμοί αποκτούν όλο και μεγαλύτερη σημασία. Δημιουργούνται και ενισχύονται δομές, που υπερβαίνουν τα όρια του εθνικού κράτους και ταυτόχρονα

⁸⁵ Μάρκου, Π. Γ. *Η Πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας. Η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*. Έκδοση: Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα, 1996.

διαμορφώνονται σχέσεις ανάμεσα σε οργανισμούς και άτομα μίας εθνικής κοινωνίας με οργανισμούς και άτομα άλλων κοινωνιών. Η διαδικασία διεθνοποίησης συνδέεται άμεσα με την τάση για εθνικό πολιτισμικό πλουραλισμό. Οι μαζικές μετακινήσεις μεταναστευτικού πληθυσμού και οι τεράστιες δυνατότητες στο επίπεδο της επικοινωνίας κάνουν όλο και πιο ασαφείς τις διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στους διάφορους πολιτισμούς και την πολυπολιτισμικότητα μία αναπόφευκτη διάσταση του δικού μας πολιτισμού. Ο πολιτισμικός πλουραλισμός της ελληνικής κοινωνίας δε σημαίνει απλά ότι «διαφορετικές» πολιτισμικές ομάδες κάνουν αισθητή την παρουσία τους σε διάφορες περιοχές της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, αλλά ότι αποτελούν μέρος της κοινωνικής δομής της χώρας.

Ο καθηγητής προσθέτει ένα ακόμη στοιχείο στις ήδη γνωστές πολιτισμικές μειονότητες που διαβιούν στην Ελλάδα, διαχωρίζοντας ακόμη και τους παλιννοστούντες «ελληνοαμερικανούς», «ελληνογερμανούς», «ελληνοκαναδούς», «ελληνοαυστραλούς», «ελληνοαλβανούς», «ελληνοπόντιους» σε πολιτισμικές κοινωνικές ομάδες. Στη προκειμένη περίπτωση, θεωρείται απαραίτητο να εκφρασθεί μία επιφύλαξη από τη γράφουσα ως προς τον διαχωρισμό αυτό, καθώς οι επιστρέφοντες από τις δυτικές χώρες Έλληνες ή ελληνικής καταγωγής δεν αποτελούν πολιτισμικές κοινωνικές ομάδες, αλλά συνήθως μεμονωμένα άτομα που εντάσσονται αργά ή γρήγορα στην ελληνική κοινωνία. Τα άτομα αυτά ως επί το πλείστον διαθέτουν ένα αποθεματικό κεφάλαιο και δυνατότητες εξεύρεσης εργασίας που τους επιτρέπει την αμεσότερη ένταξη, σε σύγκριση με παλιννοστούντες από άλλες χώρες και πρόσφατα, της πρώην σοβιετικής ένωσης. Οι τελευταίοι συνήθως, όχι μόνο δεν έχουν την οικονομική εξασφάλιση, αλλά δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα ή την γνωρίζουν ελάχιστα και αναγκάζονται να ενσωματωθούν σε νέες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, εντελώς διαφορετικές από αυτές που βίωναν προηγουμένως. Ο καθηγητής καταλήγει ότι η αντίληψη ενός ομοιογενούς λαού αποτελεί ιδεολογία των

εθνικών κρατών, ότι σ' όλα τα κράτη υπήρχαν πάντοτε «διαφορετικούς» και ότι η εθνική ομοιογένεια υπήρξε περισσότερο ένας διακηρυγμένος στόχος και λιγότερο μία απεικόνιση της κοινωνικής πραγματικότητας. Σαν τεκμήριο των ανωτέρω, παραθέτει το παράδειγμα των 5 εκατομμυρίων περίπου απόδημων Ελλήνων που διαβιούν σήμερα ως εθνικές-πολιτισμικές μειονότητες στις σύγχρονες κοινωνίες ξένων χωρών.

Οι πολιτισμικές μεταβολές στην Ελλάδα⁸⁶

Οι διαρκείς πληθυσμιακές μετακινήσεις και πολιτισμικές μίξεις αποτελούν χαρακτηριστικό στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας από την αρχαιότητα. Ο αποικίες, οι εποικήσεις, οι κατακτήσεις άλλων λαών και της χώρας μας από άλλους λαούς, οι συνεχείς μετοικεσίες, μεταναστεύσεις και παλιννοστήσεις, επιβεβαιώνουν το συμπέρασμα ότι η εθνική ομοιογένεια που φαινομενικά διακατέχει το ελληνικό στοιχείο, δεν είναι και τόσο αμιγής. Εκτός από τις αποικιακές κατακτήσεις, η εξαιρετική γεωγραφική θέση στη Μεσόγειο, μεταξύ τριών ηπείρων, έπαιξε το συνδετικό ρόλο ανάμεσα στις αναπτυγμένες χώρες της Ασίας και της Αφρικής, αφομοίωσε τις πολιτιστικές τους εξελίξεις και με τη σειρά της άσκησε την επίδρασή της σε αυτές. Το πρώτο κύμα των Ελλήνων νομάδων, οι Αχαιοί, γύρω στο 2000 π.Χ. πιεζόμενοι από άλλες φυλές μετακινήθηκαν από το βορρά προς τα νότια, όπου ζούσαν άλλες φυλές (Κάρες ή Πελασγοί) και ένα μέρος απ' αυτούς μετακινήθηκε σε άλλες περιοχές ενώ οι υπόλοιποι υποτάχτηκαν και αναμίχθηκαν με τους νεοφερμένους. Έτσι οι Αχαιοί αποτέλεσαν το πρώτο στρώμα του ελληνικού πληθυσμού, που σιγά-σιγά συμπληρώνονταν με καινούργιους μετανάστες.

⁸⁶ Αναγνωστίδη, Κ. *Σύντομη Ιστορία του Πολιτισμού, Απ' τον Προϊστορικό ως το τέλος του Εικοστού Αιώνα*. Εκδόσεις Αναγνωστίδη. Αθήνα (χωρίς έτος έκδοσης).

Η άποψη αυτή των μεταναστεύσεων που δεν αμφισβητείται πλέον από κανένα σοβαρό ερευνητή, αποδεικνύει ότι δεν υπήρξαν ποτέ «καθαρές φυλές» στην ιστορία του αρχαίου κόσμου. Οι εκπολιτιστικές αλλαγές, η ακμή κι παρακμή των κοινωνιών, δεν προκαλούνταν απ' την αντικατάσταση της μίας φυλής από την άλλη, αλλά από καθαρά κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες, εσωτερικού και εξωτερικού χαρακτήρα, που βρίσκονταν πάντα σε αλληλεξάρτηση και αλληλοκαθορισμό.

Η εποχή του μεγάλου αποικισμού κατά την περίοδο των αρχαϊκών χρόνων (8^{ος}-6^{ος} αιώ.) άλλαξε τον τρόπο ζωής των λαών. Η πρωτοβουλία ξεκίνησε από τις ανεπτυγμένες πόλεις της Μικράς Ασίας και ακολούθησαν τα νησιά και η ηπειρωτική Ελλάδα. Οι ελληνικές αποικίες εκτείνονταν σε όλο το μήκος των ακτών της Μεσογείου στη παραλιακή ζώνη. Αναπτύχθηκε ο δουλοκτητικός τρόπος παραγωγής και οι ανταλλαγές μεταξύ πόλης-κράτους και αποικιών και διαχωρίστηκε η γεωργία από τη χειροτεχνία.

Η ανάπτυξη των θαλάσσιων μεταφορών έφερε τα αντίστοιχα αποτελέσματα στο εμπόριο, με την αύξηση ζήτησης των αγροτικών προϊόντων, τη χειροτεχνία, την υφαντουργία.

Η χρησιμοποίηση δούλων στην αγροτική οικονομία έγινε προσοδοφόρα επιχείρηση και τα αγροτικά νοικοκυριά, που βρίσκονταν γύρω από τις πόλεις, είχαν μεγάλα εισοδήματα.

Η ανάπτυξη της οικονομίας δημιούργησε και τη συγκρότηση μεγάλων πόλεων και μία διαφορετική ζωή μέσα σε αυτές που κλόνισε τη θέση της αριστοκρατίας των γενών. Η καταγωγή δεν είχε πλέον τόση σημασία όσο η οικονομική κατάσταση για τη ταξική ιεράρχηση. Με την ανάπτυξη της παραγωγής, της εμπορευματικής οικονομίας και δουλοκτησίας, μεγάλωσε η κοινωνική ανισότητα και ο ταξικός ανταγωνισμός που αργότερα έγινε η αφορμή επαναστατικών κινημάτων για την κατάκτηση δικαιωμάτων.

Οι πολιτισμικές αξίες στην Ελλάδα

Η πνευματική και πολιτισμική συνέχεια του νέου ελληνικού κράτους, διεκόπη όχι μόνο στο τέλος του προηγούμενου αιώνα , αλλά κυρίως εντός του αιώνα που «κλείνει» με το «τέλος της ιστορίας» των ιδεολογιών, πολεμικές, διαμαρτυρίες, εξεγέρσεις που άλλαξαν ριζικά τις παγκόσμιες και μαζί και τις ελληνικές αξίες.

Η ισχυρή παράδοση υπερπολιτικοποίησης⁸⁷, που έχει εγκαθιδρυθεί στην ελληνική κοινωνία τον 20ό αιώνα από ισχυρά πατερναλιστικά πολιτικά κόμματα, δεν περιορίστηκε κατά την μεταπολεμική περίοδο. Έτσι, όπως και πριν από το 1967, οι κύριες αξίες, που συνέθεταν το δημόσιο σύστημα αυτοαναγνώρισης των Ελληνίδων και Ελλήνων πολιτών στο τέλος της δεκαετίας του 1970 και εν μέρει την δεκαετία του 1980, περιορίζονταν σε σημαντικό βαθμό στη σφαίρα της πολιτικής ιδεολογίας και στον ιδιωτικό χώρο, στην σφαίρα της οικογένειας και της τοπικής καταγωγής. Ανεξάρτητα από τις διαφορές που προκάλεσαν οι έντονες πολώσεις μεταξύ των κομμάτων, η ελληνική κοινωνία, ως σχετικά κλειστή κοινωνία, μπορούσε να συγκρίνεται με τον εαυτό της και ο καθένας με αυτόν που θεωρούσε πολιτικό του αντίπαλο ώστε να προσδιορίζει την εικόνα του.

Οι δύο αυτές δεκαετίες χαρακτηρίζονται από μία αργή, αρχικά, και στη συνέχεια επιταχυνόμενη διεύρυνση της απόστασης μεταξύ της κατεύθυνσης που υποδήλωναν πολιτικές-ιδεολογικές αξίες αφενός και την πραγματική κατεύθυνση προς την οποία οδηγούσαν οι κοινωνικές, πρακτικές αφετέρου. Κοινωνικές πρακτικές, θεμιτές και αθέμιτες, με αφετηρία και τέλος το ατομικό συμφέρον, νομιμοποιούνταν με σχεδόν αποκλειστικές αναφορές στη σφαίρα της πολιτικής ιδεολογίας. Ο ιδεολογικός ορίζοντας της ελληνικής κοινωνίας την περίοδο της

⁸⁷ ΙΣΤΑΜΕ

μεταπολίτευσης μετατοπίστηκε σημαντικά σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο: με τη πτώση της χούντας η ιδεολογική-πολιτιστική κυριαρχία της αριστεράς υπήρξε αδιαμφισβήτητη, κυρίως επειδή κατάφερε να εκφραστεί ελεύθερα. Ωστόσο, παρέμεινε ένας ορίζοντας εξαιρετικά συρρικνωμένος ως προς τις προσλήψεις του κόσμου και ιουτεδωτικός εξαιτίας των μονοδιάστατων πολιτισμικών κριτηρίων που επέβαλλε η υπερπολιτικοποίηση.

Τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα είναι αυτά τα οποία προτάσσουν ένα σύνολο αναγκών όπου την προτεραιότητα έχουν οι οικονομικές και πολιτικές αξίες οι οποίες όμως είναι ισχυρά προσδιορισμένες από οικονομικό περιεχόμενο εντός του πλαισίου της ατομικότητας.

Σε αντίθεση με αυτές, τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα θεωρούν ως πρωτίστως αναγκαίο, οτιδήποτε προσφέρει εξωτερική προστασία, κρατική ή θρησκευτική, καθώς και τον οποιονδήποτε θεσμό, πολιτικό και κοινωνικό την εξασφαλίζει. Η ιδεολογική απόκλιση που δημιουργείται μεταξύ των δύο νέων κοινωνικών στρωμάτων γίνεται ενεργά ανταγωνιστική.

Εκ των ανωτέρω φαίνεται ότι τα νέα εν γένει ισχυρά κοινωνικά στρώματα με τις νέες αξίες τις οποίες προτάσσουν, αρνούνται τον κομματικό πατερναλισμό και κατ' επέκταση τον κρατικό προστατευτισμό που αποτέλεσε το θεμελιακό χαρακτηριστικό της άσκησης πολιτικής στη χώρα μας επί δεκαετίες και σήμερα στο τέλος του αιώνα, βρίσκεται σε φθίνουσα πορεία.

Τα προαναφερόμενα στοιχεία αντλήθηκαν από έρευνα που σχεδιάστηκε από επιστημονική ομάδα του Ινστιτούτου Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών (ΙΣΤΑΜΕ) – Α. Παπανδρέου από τον Φεβρουάριο του 1996 και διεξήχθη από τον Μάιο έως τον Ιούνιο 1996. Περιοχή έρευνας ήταν το σύνολο της χώρας και τύπος: Ποσοτική έρευνα

με προσωπικές συνεντεύξεις, χρήση δομημένου ερωτηματολογίου και κάλπη στα νοικοκυριά⁸⁸.

Ο Απόδημος Ελληνισμός ή, καλύτερα, ο Ελληνισμός της Διασποράς αποτελεί μία από τις σημαντικότερες εκφράσεις του Ελληνισμού στη διαχρονική του πορεία. Υπολογίζεται ότι περίπου πέντε εκατομμύρια Έλληνες ζουν σε χώρους εκτός Ελλάδος. Με τον όρο «Διασπορά» παριστάται κάθε είδους φαινόμενο που απορρέει από τις μεταναστεύσεις πληθυσμών, οι οποίοι προέρχονται από μία χώρα ή περιοχή όπου κατοικεί η ομοιογενής εθνοπολιτιστική τους ομάδα.

Στην ελληνική περίπτωση, ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για να συμπεριληφθούν εκείνες οι πληθυσμιακές ομάδες του εξωτερικού, οι οποίες δεν προέρχονται από το έδαφος που αποτελεί σήμερα την Ελλάδα (όπως οι Έλληνες της πρώην ΕΣΣΔ), εκείνες που έχουν προέλθει από βίαιη εκδίωξη και γενοκτονίες (όπως οι Έλληνες του Πόντου, της Ιωνίας και της Ανατολικής Θράκης), εκείνες που έχουν δημιουργηθεί σε παλαιότερες εποχές (όπως η ελληνική κοινότητα του Καργκέζε της Κορσικής, κ.ά.), καθώς και οι νεότερες γενιές των μεταναστών, οι οποίες έχουν αποβάλει πλέον τον αποδημητικό τους χαρακτήρα (όπως οι Ελληνοαμερικανοί τρίτης και τέταρτης γενιάς κ.λ.π.).

Η ελληνική Διασπορά αποτελεί μια νοητή προέκταση του Ελληνισμού πολύ πέρα από τα οροθετημένα γεωγραφικά σύνορα του κράτους της Ελλάδας. Ο Ελληνισμός αυτός κατόρθωσε όχι μόνο να επιβιώσει, αλλά παράλληλα κατάφερε να αναπτύξει σημαντικές δραστηριότητες και πρωτοβουλίες, με στόχο τη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας. Σημαντική υπήρξε η συμβολή της στην εθνογένεση του νεότερου Ελληνισμού. Η επανάσταση του 1821 οφείλει πάρα πολλά στην ελληνική Διασπορά που ίδρυσε στην Οδησό τη «Φιλική Εταιρεία». Οι ελληνικές

⁸⁸ Πιζάνιας, Πέτρος, *Οι πολιτικοί θεσμοί και η πολιτική ελίτ από την πλευρά της κοινωνίας. Σχέσεις και αλληλεπιδράσεις. Οι πολίτες και οι πολιτικοί θεσμοί στην Ελλάδα σήμερα*. Εκδ.

κοινότητες του εξωτερικού βοήθησαν με τα άφθονα κεφάλαιά τους τον Αγώνα. Και, αργότερα, συνέχισαν να βοηθούν την ανασυγκρότηση της Ελλάδας με το θαυμαστό φαινόμενο των «ευεργεσιών». Ο ρόλος των εξωελλαδικών Ελλήνων μειώθηκε μετά τη δημιουργία του ελληνικού κράτους και τη μετάθεση του κέντρου βάρους στο βαλκανικό Νότο. Η πολιτική κυριαρχία των νοτιοβαλκανικών ελλαδικών ομάδων στο κράτος της Ελλάδας, το οποίο δημιουργήθηκε στο πλέον περιθωριακό και υποβαθμισμένο μέρος του ελληνικού κόσμου, οδήγησε σε μια αντίστροφη πορεία: στην ανάπτυξη ανταγωνιστικών τάσεων και στην προσπάθεια εξάλειψης της επιρροής, τόσο της Διασποράς όσο και των αλύτρωτων. Το άμεσο αποτέλεσμα αυτής της πορείας ήταν η υποβάθμιση των μη Ελλαδικών Ελλήνων, καθώς και η αδυναμία αντιμετώπισης των ιστορικών προκλήσεων και ουσιαστικής διαχείρισης των μεγάλων κρίσεων (όπως η Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή, το Κυπριακό κ.λπ.). Παρ' όλα αυτά, η συμμετοχή της Διασποράς - και των αλύτρωτων ως προσφύγων πλέον-στη διαμόρφωση της νεοελληνικής ιστορικής πραγματικότητας, έστω και αν δεν διατηρούσε τον παλιό παρεμβατικό χαρακτήρα, εξακολούθησε να είναι αισθητή μένρι τις μέρες μας.

Το 1995 η ελληνική Διασπορά πέρασε σε ένα άλλο επίπεδο οργάνωσής της, με τη συγκρότηση του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού (ΣΑΕ). Έτσι, πλάι στα εθνικά κέντρα της Αθήνας και της Λευκωσίας, διαμορφώθηκε και ένα τρίτο - πολύ σημαντικό - κέντρο του Ελληνισμού. Οι προσπάθειες διαμόρφωσης μιας αντίληψης ανοχής και πολυπολιτισμικότητας, καθώς και η εντεινόμενη οικονομική, τεχνολογική, οικολογική, επικοινωνιακή και πολιτιστική αλληλεξάρτηση μεταξύ των 185 κρατών του πλανήτη μας, οδηγούν στην αναγκαιότητα συνύπαρξης των λαών σε ένα Παγκόσμιο Χωριό (Global Village). Σε

αυτό το Παγκόσμιο Χωριό οι όποιες γέφυρες συνεννόησης και
επικοινωνίας αποκτούν ιδιαίτερο ειδικό βάρος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

Οι Έλληνες του Εξωτερικού: Ιστορία, Γεωπολιτική και Πολιτισμικές Μεταβολές της Διασποράς. Η Εξέλιξη και ο Ρόλος των Ελλήνων του Εξωτερικού στις Τέχνες

Στοιχεία της ιστορίας της διασποράς

Αυτές έμειναν ελληνικές κατά τη διάρκεια δύο χιλιετιών, αλλά δεν διατηρούν σήμερα παρά ίχνη αρχαιολογικά και μερικές, πολύ λίγες, κοινότητες μπορούν να χαρακτηριστούν ως απομεινάρια - Πατριαρχείο των Ιεροσολύμων και της Αλεξάνδρειας. Η αύξηση του ελληνικού και του εξελληνισμένου πληθυσμού δεν συνεχίστηκε ποτέ πια σε μεγάλες περιοχές. Η πρώτη εγκατάσταση χρονολογείται από την αρχαιότητα αλλά, αφού χάθηκε με το τέλος του αρχαίου κόσμου, μπόρεσε να επανεμφανιστεί, να ξαναδημιουργηθεί το 18^ο, το 19^ο και στις αρχές του 20ού αιώνα (Αίγυπτος, βόρεια και ανατολικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας), για να χαθεί και πάλι στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Η Μεγάλη Ελλάδα, στη Νότια Ιταλία και τη Σικελία, ήταν μέχρι την ελληνιστική εποχή μία από τις κυριότερες εστίες του Ελληνισμού. Αν και ο Ελληνισμός επιβίωσε από τη ρωμαϊκή κυριαρχία και από τις αραβικές και λομβαρδικές πιέσεις κατά τη διάρκεια της βυζαντινής αυτοκρατορίας, αντίθετα εξαφανίστηκε γρήγορα από τις επιθέσεις των Νορμανδών του 12^{ου} αιώνα, μέσα στα κράτη που τον διαδέχθηκαν στη Νότια Ιταλία. Μερικά χωριά που διατήρησαν ελληνική δωρική διάλεκτο υπάρχουν ακόμη και στις μέρες μας στην Απουλία και στην Καλαβρία.

Οι Έλληνες ίδρυσαν αποικίες γύρω από τη Μαύρη Θάλασσα (Εύξεινος Πόντος) από τον 8^ο αι. π.Χ. Ένα κράτος, του Πόντου, υπήρξε στα

παράλια της Μικρασίας γύρω από την Τραπεζούντα (1204-1463 μ.Χ.). Στο 18^ο και το 19^ο αι. οι εμπορικές ελληνικές κοινότητες της Μαύρης Θάλασσας, ιδιαίτερα αυτές της Ρωσίας (Κριμαία και Ουκρανία) είχαν εκ νέου ευημερήσει, χάρη στην αλιεία και το εμπόριο δημητριακών. Αυτή η ελληνική παρουσία 25 αιώνων δεν εξαφανίστηκε παρά πρόσφατα, με την ανταλλαγή των πληθυσμών στην Τουρκία (1923) και τις εξορίες (εκτοπισμούς) Ελλήνων προς την Κεντρική Ασία και τη Σιβηρία, που είχε διατάξει ο Στάλιν το 1940. Έλληνες του Πόντου, όμως, βρίσκονται ακόμα στη Νότια Ρωσία, στη Γεωργία, και ιδιαίτερα στη βόρεια ακτή της Αζοφικής Θάλασσας (Μαριούπολη), όπου έχουν διεκδικήσει εδαφική αυτονομία.

Μια μεγάλη παράκτια ζώνη, από τα βόρεια παράλια της Μικρασίας, στην Αίγυπτο και στην Κυρηναϊκή (Λιβύη), περνώντας από τη Συρία και την Παλαιστίνη, ήταν κάτω από την ελληνική επιρροή και κυριαρχία για μία χιλιετία περίπου (3^{ος} αι. π.Χ. - 7^{ος} αι. μ.Χ.). Αυτές οι περιοχές, οι κατακτημένες από τον Αλέξανδρο, που βρίσκονταν στην καρδιά των ελληνιστικών Βασιλείων των Σελευκιδών και των Λαγίδων, αριθμούσαν πολλές ελληνικές πόλεις και δύο πρωτεύουσες μεγάλου ενδιαφέροντος: την Αντιόχεια και την Αλεξάνδρεια. Η τελευταία ιδίως ήταν το κυρίαρχο πολιτιστικό κέντρο του Ελληνισμού στη διάρκεια αυτής της περιόδου. Η παρουσία αυτή συνεχίστηκε και μάλιστα ενδυναμώθηκε κάτω από τη ρωμαϊκή και τη βυζαντινή αυτοκρατορία μέχρι τον 5^ο αιώνα. Η αραβο-ισλαμική πίεση σάρωσε την ελληνική παρουσία. Έλληνες και εξελληνισμένοι δεν ξεπέρασαν το στάδιο μιας ανώτερης αστικής κοινωνικής τάξης πολύ αποκομμένης από τον αγροτικό πληθυσμό, αλλά και από τους άλλους αστικούς πληθυσμούς.

Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι., οι Έλληνες ξαναγύρισαν στην Αίγυπτο, την εποχή του Μεχμέτ Αλή, αργότερα κάτω από τη βρετανική κυριαρχία, όταν η οικονομία αυτής της χώρας «ανοίχτηκε» στην καπιταλιστική ανάπτυξη. Δημιούργησαν ένα εμπορικό

και τραπεζικό δίκτυο μέχρι και σε επίπεδο χωριών που σχετιζόταν με την ανάπτυξη της βαμβακοπαραγωγής. Οι Έλληνες ήταν 180.000 το 1927, 250.000 το 1940, δηλαδή η πρώτη ευρωπαϊκή κοινότητα αυτής της μισο-αποικισμένης χώρας. Κατοικούσαν σε μια συνοικία της Αλεξάνδρειας (Αλάνα), και η πολιτιστική ζωή ήταν έντονη.

Δύο από τους μεγαλύτερους συγγραφείς της σύγχρονης Ελλάδας, ο Καβάφης (ποιητής) και ο Τσίρκας, έζησαν εκεί. Μετά την άνοδο του Νάσερ στην εξουσία το 1953 και την εθνικοποίηση της αιγυπτιακής οικονομίας, η ελληνική κοινότητα εγκατέλειψε αυτή τη χώρα. Από το 1880 έως το 1950, η Αλεξάνδρεια υπήρξε μεγάλο κέντρο του Ελληνισμού.

Μετά τον ψυχρό πόλεμο και το άνοιγμα των βαλκανικών συνόρων, η οικονομική ελληνική παρουσία επανεμφανίζεται και ενισχύεται στους χώρους της Μαύρης Θάλασσας και των Βαλκανίων, στηριζόμενη στα λείψανα των παλιών ελληνικών κοινοτήτων.

Αυτός ο χώρος είναι χώρος οικονομικής και πολιτιστικής επιρροής μεγάλης διάρκειας για τον Ελληνισμό, με προελάσεις ή οπισθοχωρήσεις, κατά περιόδους. Είναι ο φυσικός (θάλασσα και ακτές) και ο ιστορικός χώρος του Ελληνισμού.

Η Εξελληνισμένη Περιφέρεια

Στην περιφέρεια των χώρων οι οποίοι ήταν εξελληνισμένοι από πολύ καιρό (1^η έως 3^η χιλιετία) και που ανήκαν όλοι στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου και στη Μαύρη Θάλασσα, βρίσκονται οι πιο ακραίοι προμαχώνες του Ελληνισμού στην αρχαιότητα, τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση. Από δημογραφική άποψη, οι ελληνικές κοινότητες δεν υπήρξαν ποτέ πολυάριθμες, ούτε πυκνοκατοικημένες, αλλά, σε διάρκεια τριών έως έξι αιώνων, ακτινοβολούσαν στις περιοχές τους και άφησαν σημαντικά ίχνη.

Στη δυτική Μεσόγειο, η πόλη της Μασσαλίας, που είχε την καταγωγή της από τη Φώκαια της Ιωνίας, ανέπτυξε δραστηριότητες και άσκησε οικονομική και πολιτιστική επιρροή σ' ένα μεγάλο μέρος της Γαλατίας και της παραλιακής Ιβηρικής χερσονήσου, πριν να προσαρτηθεί στη Ρώμη, της οποίας ήταν προνομιούχος σύμμαχος (6^{ος} - 1^{ος} αι π.Χ.).

Τα ελληνο-βακτριανά και τα ελληνο-ινδικά βασίλεια, που ανεξαρτητοποιήθηκαν πολύ νωρίς από το βασίλειο των Σελευκιδών (250 π.Χ.), διατήρησαν πολιτικό σύστημα ελληνιστικού τύπου με πόλεις κατοικημένες από τους απογόνους των αρχαίων στρατιωτών, που εγκαταστάθηκαν εκεί από τον Αλέξανδρο. Τα βασίλεια αυτά διατηρούσαν πολλαπλούς εμπορικούς και πολιτιστικούς δεσμούς με τον ελληνικό κόσμο. Παρουσίασαν ενδιαφέρουσα καλλιτεχνική ακτινοβολία (ελληνο-βουδιστική τέχνη), πριν αφομοιωθούν τελικά από τους εγχώριους λαούς, των οποίων τη θρησκεία δέχτηκαν πολύ νωρίς. «Τα ελληνικά κράτη χάθηκαν περίπου το 75 π.Χ. στο Pendjab, το 70 στη Gandhara, το 50 στην ψηλή κοιλάδα της Kaboul, η οποία ήταν η τελευταία ισχυρή θέση του Ελληνισμού» (P. Eneque 1964).

Από αυτά τα ακραία, ανατολικά και δυτικά προπύργια του αρχαίου Ελληνισμού δεν έμεινε σήμερα τίποτε εκτός από αρχαιολογικά απομεινάρια.

Σ' αυτούς τους χώρους υπάρχει μεγάλη ασυμμετρία μεταξύ:

- Των ηπειρωτικών ασιατικών χώρων που δεν προσέλκυσαν ποτέ πολλούς Έλληνες. Οι έρημοι, οι στέπες και οι οάσεις δεν τους τράβηξαν για μεγάλο διάστημα, είτε στην ελληνιστική περίοδο, είτε στον εικοστό αιώνα μετά τον σταλινικό ξεριζωμό προς την Κεντρική Ασία.
- Των δυτικών χώρων, πιο ανοιχτών στις θάλασσες, όπου μετανάστευσαν οι Βυζαντινοί, οι Ρωμαίοι μετά την άλωση της Πόλης τον 15^ο αιώνα - στην ιταλική χερσόνησο πρώτα, σε όλη τη

Δύση μετά. Η Αναγέννηση και ο Ανθρωπισμός ενίσχυσαν τις σχέσεις των Ελλήνων με αυτή την Ευρώπη για μεγάλο χρονικό διάστημα, μέχρι σήμερα, εξηγώντας τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Ελλάδας προς την Ευρώπη.

Αυτός ο χώρος είναι προέκταση του προηγούμενου για μεγάλο χρονικό διάστημα, αλλά είναι κυρίως χώρος ακτινοβολίας του Ελληνισμού, χωρίς ισχυρή παρουσία των Ελλήνων, με ασυμμετρία προς τη Δύση. Δείχνει ότι ο Ελληνισμός δεν είναι μόνο λαός και πολιτική δύναμη, αλλά είναι και πολιτισμός, πνευματική δύναμη που επηρεάζει σε βάθος άλλους λαούς και χώρους.

Πρώτη Ευρω-Αφρικανική και Ασιατική διασπορά

Η μετανάστευση και η δημιουργία της Διασποράς, κατά τη διάρκεια των τεσσάρων αιώνων στους οποίους χάθηκε κάθε ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, ήταν μια απάντηση του Ελληνισμού για να εξασφαλίσει την επιβίωσή του. Τα εδάφη στα οποία διασκορπίστηκαν οι ελληνικές κοινότητες ήταν πρώτα ευρωπαϊκά και οθωμανικά, δηλαδή συνεχόμενα και συχνά γειτονικά με το έδαφος που ανήκε παραδοσιακά στους Έλληνες. Αυτές οι κοινότητες «εμφυτεύτηκαν» κυρίως σε χριστιανικές χώρες, (ορθόδοξες), ή δυτικές (καθολικές) και δευτερευόντως σε ισλαμικά κράτη, με εξαίρεση την Αίγυπτο.

Η πρώτη Διασπορά είναι στη Δυτική Ευρώπη και στην Ιταλία (16^{ος}- 19^{ος} αιώνας) από τη μια πλευρά, στα Βαλκάνια και στην Ανατολική Ευρώπη από την άλλη. Οι πολυ-εθνικές αυτοκρατορίες της Αυστρο-Ουγγαρίας και της Ρωσίας ευνόησαν την ανάπτυξη της ελληνικής Διασποράς. Στον 20ό αιώνα, η Διασπορά στη Δυτική Ευρώπη επαναδραστηριοποιήθηκε από τους μετανάστες της Κύπρου στην Αγγλία και από τους μετανάστες της Βόρειας Ελλάδας στην Ομοσπονδιακή Γερμανία. Στην Ανατολική Ευρώπη, ο διαχωρισμός Ανατολής-Δύσης διευκόλυνε την αφομοίωση

των ελληνικών μειονοτήτων στις διάφορες σοσιαλιστικές χώρες. Μετανάστευση μερικών χιλιάδων πολιτικών προσφύγων κομμουνιστών έγινε στο τέλος του εμφυλίου πολέμου (1949 - 1950). Μεγάλη μερίδα αυτών των μεταναστών (αυτοεξόριστων) επέστρεψε στην Ελλάδα μετά το 1974.

Στη Δυτική Ευρώπη η Διασπορά αυξήθηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες και διαφυλάχθηκε καλύτερα η ταυτότητά της απ' ό,τι στην Ανατολική Ευρώπη.

Στη Σοβιετική Ένωση οι Έλληνες του Πόντου διατήρησαν μεγάλο μέρος του πολιτισμού τους και δημιούργησαν συλλόγους μετά το 1985, αλλά σημαντική μερίδα μετανάστευσε (επέστρεψε) στην Ελλάδα.

Η πλέον πρόσφατη διασπορά: Αμερική, Αυστραλία, Αφρική

Η τελευταία εξάπλωση της Διασποράς, έγινε κυρίως στη Βόρεια Αμερική και στον Ειρηνικό (Ηνωμένες Πολιτείες, Καναδάς, Αυστραλία), σε δύο μεγάλα κύματα μετανάστευσης του 20ού αιώνα. Το 1980, το 60% της ελληνικής Διασποράς όλου του κόσμου βρισκόταν στην Αμερική. Στις Ηνωμένες Πολιτείες βρίσκεται από καιρό η πιο ισχυρή ελληνική κοινότητα του εξωτερικού, με ένα έως δύο εκατομμύρια Ελληνοαμερικανούς.

Ενώ η πρώτη γενιά μετανάστευσε μεταξύ 1890 και 1920, από το 1940 η δεύτερη γενιά των Ελληνοαμερικανών σχημάτισε την πλειοψηφία της κοινότητας. Η ελληνοαμερικανική ταυτότητα δεν εξαφανίστηκε από το «melting pot» (την ανάμειξη των λαών), αλλά παραμένει πολύ ζωντανή και στην τρίτη γενιά. Είναι θεμελιωμένη πάνω στην Ορθόδοξη θρησκεία, στην οικογένεια, και οι ελληνοαμερικανικές ενώσεις τύπου ΑΧΕΠΑ (ΑΗΕΡΑ) (Αμερικανο-Ελληνική Εκπαιδευτική Προοδευτική Ένωση) ξεπερνούν τις ιδιαιτερότητες των τόπων καταγωγής.

Η γλώσσα είναι περισσότερο σε χρήση και οι μικτοί γάμοι είναι διαδεδομένοι στον Καναδά και στην Αυστραλία, όπου οι μετανάστες πήγαν κατά πλειοψηφία μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ελληνική κοινότητα της Αυστραλίας, που αντιπροσωπεύει το 2% του συνολικού πληθυσμού, διατηρεί τους πιο ισχυρούς δεσμούς με την Ελλάδα και έχει πιο έντονα το συναίσθημα της εθνικής ενότητας.

Στην Αφρική και σε μικρότερο βαθμό στην Ινδία (δύο κοινότητες μόνο), η ελληνική Διασπορά αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του αγγλικού, του γαλλικού και του βελγικού αποικισμού. Οι Έλληνες προχώρησαν από την Αίγυπτο προς το νότιο Σουδάν και την Αιθιοπία στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Το 1890 οι Έλληνες έμποροι εισχώρησαν στο βελγικό Κογκό και ιδιαίτερα στην Κατάνγκα (Lubumbashi) όπου ανέπτυξαν τις εμπορικές και βιομηχανικές τους δραστηριότητες μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Υπάρχουν μικρές κοινότητες εμπόρων, τεχνικών και ελεύθερων επαγγελματιών σ' όλες τις αρχαίες αποικίες της αγγλόφωνης και της γαλλόφωνης Αφρικής, εκτός από τη Δυτική Αφρική, την οποία κατέλαβαν οι Συρο-Λιβανέζοι.

Η πιο σημαντική ελληνική Διασπορά της Αφρικής σήμερα βρίσκεται στη Νοτιοαφρικανική Ένωση (80.000 Έλληνες). Πρόκειται ουσιαστικά για μια μεσαία τάξη από μικρο-επιχειρηματίες, βιομηχάνους, μηχανικούς, τεχνικούς και ελεύθερους επαγγελματίες, που έφθασαν εκεί μεταξύ του 1960 και 1970 από την Αίγυπτο και από αστικά κέντρα της Ελλάδος.

Οι δύο εξωτερικοί κύκλοι της Διασποράς έχουν ιστορικό βάθος ενός έως δύο αιώνων, σαφώς υποδεέστερο απ' αυτό των τριών εσωτερικών κύκλων του μοντέλου. Παρ' όλ' αυτά διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην επιβίωση του Ελληνισμού, προσφέροντας μεγάλη υποστήριξη στο σύγχρονο ελληνικό κράτος.

Η διασπορά και η Ορθόδοξη Εκκλησία

Η διάρθρωση της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας περιλαμβάνει τις έδρες των τεσσάρων Πατριαρχείων, των Αρχιεπισκοπών, των Μητροπόλεων ή των Επισκοπών, σε παγκόσμιο επίπεδο, και είναι πολύ ενδιαφέρουσα για τη μελέτη των χώρων της Διασποράς. Παρατηρούμε τους πόλους έλξης και διάρθρωσης της ελληνικής Διασποράς. Ο πολυκεντρισμός είναι κυρίαρχος.

- Το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι ο σπουδαιότερος πόλος της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στη Δύση: Ευρώπη, Αμερική, Ωκεανία.
- Το Πατριαρχείο της Αλεξάνδρειας ηγείται όλης της αφρικανικής Εκκλησίας στον άξονα Αίγυπτος - Νότια Αφρική: 13 Μητροπόλεις με 8 βοηθούς επισκόπους.
- Οι Μητροπόλεις (7) της Ευρώπης και η Αρχιεπισκοπή της Μεγάλης Βρετανίας χαίρουν μεγάλης αυτονομίας.
- Οι Αρχιεπισκοπές της Αμερικής και της Αυστραλίας - Νέας Ζηλανδίας είναι πιο οργανωμένες, αποτελούμενες από Επισκοπές: 11 στην Αμερική, 5 στην Ωκεανία.

Οι αρχιεπίσκοποι με τη βοήθεια των επισκόπων έχουν τις σημαντικότερες εξουσίες, διορίζουν και απολύουν τους ιερείς των ενοριών και επιθεωρούν τα έργα, τις αποφάσεις των ενοριακών - κοινοτήτων.

Ο χάρτης της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και της ελληνικής Διασποράς παρουσιάζει μεγάλες ανισότητες στην κατανομή των ελληνικών κοινοτήτων:

- πολυάριθμες στο Νέο Κόσμο και στον Καύκασο - Νότια Ρωσία - χώρες σκαπανέων στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και στην αρχή του 20ού
- πολυάριθμες και στη Δυτική Ευρώπη.

Απουσιάζουν στο μεγαλύτερο μέρος της ασιατικής ηπείρου και στη Δυτική Αφρική γιατί άλλες Διασπορές εγκαταστάθηκαν πριν.

Γεωπολιτική της Ελληνικής Διασποράς⁸⁹

Είναι γνωστός ο ρόλος της ελληνικής Διασποράς στη δημιουργία του σύγχρονου ελληνικού κράτους και κατόπιν στην ενίσχυσή του στον αγώνα για να επιβιώσει και να επεκταθεί. Όμως, η ισχύς των εθνικών κρατών και του κρατισμού γενικότερα στη διεθνή σκηνή, καθώς και η αποδυνάμωση των παραδοσιακών διασπορών (ελληνική, εβραϊκή, αρμενική) υπό την πίεση των εθνικιστικών κινημάτων, μας οδήγησαν να υποβαθμίσουμε τον διασπορικό χαρακτήρα του ελληνικού έθνους και να ερμηνεύσουμε τον σύγχρονο Ελληνισμό μέσα από το πρίσμα του ελλαδισμού και μόνον.

Η κινητοποίηση της ελληνοαμερικανικής Διασποράς κατά τη διάρκεια της κυπριακής τραγωδίας κατάφερε να αντισταθμίσει την αποτυχημένη πολιτική του ελλαδικού κέντρου. Η δύναμή της προήλθε από τον αντιδιαμετρικά αντίθετο χαρακτήρα της σε σχέση με το κράτος. Η αντίδρασή της, έξω από συγκεντρωτικά διοικητικά πλαίσια, άναρχη και αυθόρμητη, δεν είχε ενταχθεί στους σχεδιασμούς του Henry Kissinger και δεν ήταν δυνατόν ούτε να προβλεφθεί, ούτε να ελεγχθεί από την αμερικανική υπερδύναμη. Αντί να δράσει στην περιφέρεια της διεθνούς πολιτικής ζωής, όπως το ελληνικό κράτος, κτύπησε στην καρδιά του διεθνούς συστήματος, στην εσωτερική πολιτική ζωή της αμερικανικής υπερδύναμης. Η ελληνοαμερικανική κινητοποίηση μετά το 1974 κατάφερε το ακατόρθωτο για κάθε ελληνική κυβέρνηση: να αντιπαρατεθεί αποτελεσματικά στους σχεδιασμούς της αμερικανικής διοίκησης.

⁸⁹ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ Από το φυλλάδιο της ΓΓΑΕ

Το επεισόδιο αυτό της διεθνούς ζωής έχει ευρύτερη σημασία και γι' αυτό απασχόλησε ιδιαίτερα τους μελετητές του φαινομένου των διασπορών. Χαρακτηρίζει την αρχή μιας νέας περιόδου, κατά την οποία οι διασπορές αρχίζουν να κερδίζουν ξανά έδαφος έναντι των εθνικών κρατών και της εθνικιστικής ιδεολογίας.

Πράγματι, κατά τη δεκαετία του 1970 και του 1980 η παγκοσμιοποίηση προχώρησε με ραγδαία βήματα, ενώ η δεκαετία του 1990 χαρακτηρίζεται από το τέλος του κομμουνισμού με συνέπεια την ενοποίηση της Οικουμένης. Οι τεχνολογικές, οικονομικές και ιδεολογικές μεταλλάξεις των δεκαετιών αυτών αδυνάτισαν το ρόλο των εδαφών και ενίσχυσαν το ρόλο των δικτύων στη διεθνή οικονομία και πολιτική. Οι διασπορές αποτελούν μία από τις κυριότερες εκφράσεις αυτού του νέου και ανερχόμενου κόσμου των δικτύων.

Η εξέλιξη αυτή αποτελεί μία από τις κύριες πλευρές της μεταμοντέρνας εποχής. Οι μελετητές των διεθνών σχέσεων συνειδητοποιούν αυτό που είχε διατυπώσει ήδη από το 1973 ο Jean Gottmann, ο μεγαλύτερος γεωγράφος της εποχής μας: “ο κύκλος που άρχισε από τις συνθήκες της Βεστφαλίας και οδήγησε στο θρίαμβο του εδαφικού μοντέλου πολιτικής και πολιτισμικής οργάνωσης φθάνει στο τέλος του”⁹⁰.

Ο Ελληνισμός, με την ευρύτερη δυνατή έννοια, προσβλέπει με αισιοδοξία στη νέα αυτή εποχή. Η αναγκαία προσαρμογή του στο δυτικό εδαφικό μοντέλο, έκφραση του οποίου υπήρξε η δημιουργία του εθνικού κράτους, τον οδήγησε στη συρρίκνωση και στην περιθωριοποίηση, τον κατέταξε στην ίδια κατηγορία με εθνοπολιτιστικές ομάδες, οι οποίες έως τον 18^ο αιώνα βρίσκονταν κάτω από την απόλυτη οικονομική και πολιτισμική του ηγεμονία. Αντίθετα, η νέα εποχή της παγκοσμιοποίησης δημιουργεί τις αντικειμενικές προϋποθέσεις για μια αναγέννηση του Ελληνισμού.

⁹⁰ Jean Gottman, *The Significance of Territory*, Charlottesville, University Press of Virginia, 1973.

Μπορούμε λοιπόν να γυρίσουμε τη σελίδα του *finis Graecia* και να αρχίσουμε το νέο κεφάλαιο της ιστορίας του «δικτυωτού έθνους»⁹¹.

Κανείς δεν είναι σε θέση να προβλέψει τις μορφές της παρουσίας του Ελληνισμού στη διεθνή σκηνή κατά τον επόμενο αιώνα. Όπως μπορούμε να ελπίσουμε την αναγέννηση ενός οικουμενικού Ελληνισμού, το ίδιο μπορούμε να φοβηθούμε τη συνεχή συρρίκνωσή του. Η επιτυχία ή η αποτυχία του Ελληνισμού θα εξαρτηθεί από την ικανότητα των φορέων του να τον αποδεσμεύσουν από τα πρότυπα του εθνικού κράτους και του εθνικισμού και να του ανοίξουν τους νέους ορίζοντες της οικουμενικότητας.

Το κρίσιμο ερώτημα δεν είναι πια η στάση απέναντι στην Αμερική ή την ΕΣΣΔ, αλλά απέναντι στον Εθνοκρατισμό και την Οικουμενικότητα. Έτσι, δεν πρέπει να εκπλαγεί κανείς αν το Οικουμενικό Πατριαρχείο κατατάσσεται ανάμεσα στις κυριότερες προοδευτικές δυνάμεις και αν στην κατηγορία της Αντίδρασης τοποθετούνται οι νεοπατριώτες παλαιοαριστεροί μαζί με τους εθνικιστικούς παράγοντες της Εκκλησίας.

Αρμόδιοι Φορείς για Θέματα Απόδημου Ελληνισμού

Φορείς αρμόδιοι για τον Απόδημο Ελληνισμό είναι οι εξής: το Υπουργείο Εξωτερικών με τη Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού. Στο ίδιο Υπουργείο ανήκει και η εποπτεία του Εθνικού Ιδρύματος Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων, ενώ στη Βουλή λειτουργεί η Ειδική Μόνιμη Επιτροπή για τον Απόδημο Ελληνισμό. Και τέλος, το Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού (ΣΑΕ) με έδρα στη Θεσσαλονίκη.

Το Συμβούλιο Αποδήμων Ελλήνων (ΣΑΕ) δεν είναι μεν ελληνικός φορέας, αλλά των αποδήμων, ιδρύθηκε όμως το 1995 με νόμο της

⁹¹ Δημήτρη Μητρόπουλου, «Μάικλ Δερτούζος, Τι μας περιμένει τον 21ο αιώνα, Το ελληνικό δικτυωτό έθνος», «Το Βήμα», 18-5-97, σ. 8-9.

ελληνικής πολιτείας η οποία στη συνέχεια, θεσμοθέτησε το Παγκόσμιο Συμπόσιο Ελληνισμού (ΠΣΕ) που συνέρχεται κάθε δύο χρόνια στη Θεσσαλονίκη.

Η συγγραφέας επέλεξε να ασχοληθεί με δύο από τους προαναφερόμενους φορείς τη ΓΓΑΕ και το ΣΑΕ, διότι αυτοί κυρίως διατηρούν τους δεσμούς ζωντανούς, αναπτύσσοντας έντονη πολιτιστική δραστηριότητα, ενεργώντας ο ένας από την Ελλάδα προς το εξωτερικό και ο δεύτερος, αντίθετα.

Οι Ελληνικές Κοινότητες⁹²

Οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες των ελληνικών κοινοτήτων ανά τον κόσμο ποικίλλουν σημαντικά, ανάλογα και με τις υπάρχουσες στις χώρες υποδοχής, αλλά και ανάλογα με την ιστορία της κάθε κοινότητας. Όμως, οι περισσότεροι Έλληνες της Διασποράς κατέχουν τουλάχιστον δύο ισχυρά ενοποιητικά χαρακτηριστικά:

- Πρώτον διατηρούν, σε μεγάλο ή μικρότερο βαθμό, μία ισχυρή αίσθηση περηφάνιας για την ελληνική τους καταγωγή, την οποία ταυτόχρονα παλεύουν για να διατηρήσουν και να καλλιεργήσουν παράλληλα με τις νέες τους ταυτότητες.
- Δεύτερον, είναι ενεργοί και ενσωματωμένοι πολίτες ή μόνιμοι κάτοικοι των κρατών όπου ζουν.

Αυτές οι δύο, σε μεγάλο βαθμό αλληλοσυμπληρούμενες, ιδιότητες καθιστούν τους Έλληνες του εξωτερικού μία υψίστης σημασίας γέφυρα φιλίας και συνεργασίας μεταξύ των Ελλήνων και των λαών των χωρών υποδοχής. Η δε αύξηση του φιλελληνισμού - συνέπεια μιας δυναμικής και παραγωγικής διασποράς στις χώρες υποδοχής - αποτελεί, βέβαια,

⁹² Λαμπρινίδης Σταύρος. «Το Δένδρο και ο Γαλαξίας... Το Βήμα, ημερομηνία σελ.».

εγγύηση καταπολέμησης του ρατσισμού κι ευημερίας των ελληνικών κοινοτήτων.

Ταυτόχρονα, οι Έλληνες του εξωτερικού με την ενεργό παρουσία τους μπολιάζουν και μπολιάζονται από τις νέες τους πατρίδες και διαμορφώνουν στην πράξη μια νέα παγκόσμια ταυτότητα του Ελληνισμού που επηρεάζει και εμπλουτίζει και τον ελλαδικό Ελληνισμό. Οι απόδημοι Έλληνες έχουν ακολουθήσει στις χώρες υποδοχής διάφορους τρόπους οργάνωσης και αντιπροσώπευσης. Κατά τις πρόσφατες εκτιμήσεις υπάρχουν σ' όλο τον κόσμο περίπου 3.500 οργανώσεις διαφορετικών μορφών.

Πρώτη βαθμίδα οργάνωσης είναι οι Ελληνικές Κοινότητες, που περιλαμβάνουν τους Έλληνες που διαμένουν σε μια πόλη του εξωτερικού και οι εθνικοτοπικοί σύλλογοι που περιλαμβάνουν τους Έλληνες μιας πόλης του εξωτερικού που κατάγονται από μια συγκεκριμένη στενότερη ή ευρύτερη γεωγραφική περιοχή της Ελλάδας (Μακεδονία, Κρήτη κ.λπ.).

Δεύτερη βαθμίδα οργάνωσης είναι οι Ομοσπονδίες, που περιλαμβάνουν τις οργανώσεις πρώτης βαθμίδας που υπάρχουν σε μια χώρα του εξωτερικού. Πρόκειται δηλαδή αφ' ενός για τις Ομοσπονδίες των Ελληνικών Κοινοτήτων (π.χ. η Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων της Ουκρανίας) και αφ' ετέρου για τις Ομοσπονδίες των εθνικοτοπικών οργανώσεων (π.χ. η Ομοσπονδία των οργανώσεων των Κρητών στις ΗΠΑ).

Τρίτη βαθμίδα οργάνωσης είναι οι Συνομοσπονδίες που λειτουργούν σε διεθνές επίπεδο (π.χ. Συνομοσπονδία Ελλήνων καταγόμενων από την Ήπειρο, τη Μακεδονία κ.λπ.). Τέλος, υπάρχει μια σειρά επαγγελματικών οργανώσεων των αποδήμων Ελλήνων, όπως τα εμπορικά επιμελητήρια, οι σύλλογοι επιστημόνων, ελληνιστών, ιατρών, τραπεζικών, δημοσιογράφων κ.λπ., που έχουν ως στόχο την προώθηση και ανάπτυξη των επαγγελματικών και άλλων δραστηριοτήτων των μελών τους. Με τον

τρόπο αυτό οι απόδημοι Έλληνες συμμετέχουν ευρύτερα στην επαγγελματική, πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας υποδοχής.

Ειδική Μόνιμη Επιτροπή στη Βουλή για τον Απόδημο Ελληνισμό

Έργο της Επιτροπής είναι να βρίσκεται συνεχώς κοντά στους απόδημους και να μετέχει σε όλες τις μεγάλες εκδηλώσεις τους. Να μεταφέρει τα προβλήματά τους στους κυβερνητικούς παράγοντες και στο Κοινοβούλιο με τη μορφή ερωτήσεων, επιδιώκοντας λύσεις. Να οργανώνει συζητήσεις στο Κοινοβούλιο με όλα τα υπουργεία και τις κυβερνητικές υπηρεσίες που ασχολούνται με τα προβλήματα του Απόδημου ελληνισμού.

Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού

Το 1995 πραγματοποιήθηκε ένα νέο σημαντικό βήμα για τη θεσμική εκπροσώπηση των αποδήμων Ελλήνων. Τον χρόνο αυτό ιδρύθηκε με νόμο της ελληνικής πολιτείας ένας νέος οργανισμός, το Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού (ΣΑΕ), ο οποίος έχει ως στόχο να συγκεντρώσει τις διάφορες αντιπροσωπευτικές οργανώσεις του Απόδημου Ελληνισμού. Αποτελεί την ανώτατη συλλογική και αυτόνομη έκφραση των οργανώσεων του Απόδημου Ελληνισμού, εκπρόσωποι των οποίων αποκλειστικά το απαρτίζουν και το διοικούν. Η ίδρυσή του ικανοποίησε πάγιο αίτημα των Αποδήμων για το συντονισμό των δραστηριοτήτων του οργανωμένου Ελληνισμού, ώστε να του δοθεί έτσι μία μορφή θεσμικής αντιπροσώπευσης.

Η μεγάλη ελπίδα του ΣΑΕ είναι ότι, σε αгаστή συνεργασία με την πολιτεία, μπορεί να πολλαπλασιάσει την ευρωστία τόσο των Ελλήνων του εξωτερικού όσο και της ίδιας της Ελλάδας. Ο επιτελικός συμβουλευτικός ρόλος, που ο νομοθέτης θέσπισε ως σκοπό του ΣΑΕ,

δίνει πια τη δυνατότητα υποβολής ολοκληρωμένων αναλύσεων και προτάσεων για δράση από τον Απόδημο Ελληνισμό προς την πολιτεία, σε επίπεδο που ξεπερνά τα στενά (και ορισμένες φορές παραμορφωτικά) όρια των αναγκών ή αιτημάτων μεμονωμένων οργανώσεων.

Αλλά το ΣΑΕ, και μόνο με την ύπαρξή του, παίζει έναν ακόμα σημαντικό ρόλο: Φέρνει σε επαφή μεταξύ τους πάνω από 300 ηγέτες της ομογένειας από όλον τον κόσμο κάθε δύο χρόνια και, μέσω αυτών, σε επαφή μεταξύ τους τα εκατομμύρια των Ελλήνων της Διασποράς. Δημιουργεί έτσι ένα δίκτυο επαφών, γνωριμιών και αλληλοϋποστήριξης του οποίου η δυναμική, εφ' όσον ο Απόδημος Ελληνισμός την αξιοποιήσει στο ευεργετικό έπακρό της, ξεπερνά κατά πολύ τον καθαρά συμβουλευτικό ρόλο του ΣΑΕ.

Η δυναμική αυτή αλληλεπίδραση μπορεί μακροχρόνια να βοηθήσει προς την κατεύθυνση ενός κόσμου με περισσότερο πολιτισμό, με περισσότερη ειρήνη και ευημερία.

Ο Ρόλος των Ελλήνων Καλλιτεχνών του Εξωτερικού στη Διαμόρφωση των Διαπολιτισμικών Σχέσεων της Ελλάδος

Ως γνωστό, οι τέχνες άνθισαν στην αρχαία Ελλάδα, αποτελώντας όχι μόνο το σύμβολο ενός πολιτισμού, αλλά και το μέσο επικοινωνίας με άλλους πολιτισμούς της εποχής, έως σήμερα.

Τα μνημεία και έργα τέχνης της αρχαιότητας είναι αντικείμενο θαυμασμού ανά τους αιώνες στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Η μελέτη τους ρίχνει φως στην ιστορία των κοινωνιών της εποχής, επηρεάζοντας και εμπνέοντας δημιουργούς, ρεύματα και εποχές.

Με αφορμή την μεγάλη έκθεση του Δομίνικου Θεοτοκόπουλου που φιλοξενεί η Εθνική Πινακοθήκη για την υποδοχή της νέας χιλιετίας, θα

ήταν παράλειψη να μην αναφερόμουν στην έξοδο των μεγάλων Κρητικών ζωγράφων από τις αρχές του 16^{ου} έως τα μέσα του 17^{ου} αιώνα.

Στη πρώτη φάση, η έξοδος των Κρητικών ζωγράφων από το καλλιτεχνικό κέντρο του Χάνδακα ήταν η αναπόφευκτη συνέπεια της εξαιρετικά μεγάλης ακτινοβολίας της κρητικής ζωγραφικής στον ορθόδοξο κόσμο. Κατά τη δεύτερη φάση, η διασπορά ήταν, αντίθετα, ή τραγική συνέπεια και το επακόλουθο του πολυετούς κρητικού πολέμου με τις καταλυτικές συνέπειές του για το σύνολο του κρητικού πολιτισμού. Η δεύτερη αυτή φάση λήγει στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, όταν η κρητική παράδοση παρακμάζει και μεταλλάσσεται σε ένα λαϊκό καλλιτεχνικό ιδίωμα.

Στη πρώτη φάση πρόκειται για πρόκειται για εθελούσια έξοδο, για τη μεταλαμπάδευση μίας τέχνης υψηλής αισθητικής στάθμης και στη δεύτερη για βίαιη έξοδο. Διασπορά για λόγους επιβίωσης της τελευταίας γενιάς των κρητικών ζωγράφων. Κατά τη πρώτη φάση οι κύριοι συντελεστές της ακτινοβολίας της κρητικής ζωγραφικής στα ορθόδοξα Βαλκάνια, την Εγγύς Ανατολή και ακόμη στις πόλεις της Ιταλίας και της Δαλματίας, ήταν αφενός μεν η συνέχιση της Κωνσταντινουπολίτικης παράδοσης της ύστερης Παλαιολόγειας τέχνης και αφετέρου η μίμηση ιταλικών προτύπων που οι Κρητικοί αναπαράγουν με ευρηματικότητα και πρωτοτυπία, δημιουργώντας μια νέα τεχνοτροπία, την ιταλο-κρητική.

Η ίδρυση της Ελληνικής Κοινότητας της Βενετίας, που θα σημάνει και την αλλαγή των όρων της εκεί διαμονής των Ελλήνων, στη μεγάλη αγορά έργων τέχνης και εικόνων, προσελκύει σημαντικό αριθμό καλλιτεχνών. Εκτός από τη περίπτωση του Μιχαήλ Δαμασκηνού που συντέλεσε στη διαμόρφωση της τέχνης των κρητικών εικόνων με μεγάλη επιρροή από και προς την Ιταλία, ο άλλος πολύ μεγάλος καλλιτέχνης Δομήνικος Θεοτοκόπουλος ξεκίνησε και αυτός από τον Χάνδακα ως ζωγράφος κρητικών εικόνων και ανέπτυξε μία τέχνη αυστηρά παραδοσιακή, που περιελάμβανε όμως ιταλικές επιδράσεις. Από τα 25 του χρόνια η ανήσυχη μεγαλοφυΐα του τον οδήγησε στη Βενετία και τη Ρώμη.

Αργότερα οι καλλιτεχνικές του αναζητήσεις τον έφθασαν στη Ισπανία, όπου αναδείχθηκε ένας από τους μεγαλύτερους Ευρωπαίους ζωγράφους της εποχής του, διατηρώντας ζωντανή τη μητρική του γλώσσα και υπογράφοντας ελληνικά ως «ο Κρης».⁹³

Στη νεώτερη Ελλάδα όμως, οι τέχνες, άργησαν πολύ να ανασυγκροτηθούν. Από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του Σχολείου των Ωραίων Τεχνών, και ιδιαίτερα όταν, μεταξύ των ετών 1843 και 1863, έγινε αισθητή η ανάγκη της μετάβασης των αρίστων από τους αποφοιτήσαντες καλλιτέχνες στην Ευρώπη για τελειοποίηση των σπουδών τους.

Η έλλειψη επαρκούς παιδείας στις τέχνες και της επαγγελματικής συνέχειας, όπως και σε άλλους τομείς εργασίας, στάθηκε μία ακόμη αιτία αναζήτησης νέων πατρίδων για τους Έλληνες της εποχής. Όσοι ακολούθησαν τη πορεία αυτή, εγκαταστάθηκαν και απορροφήθηκαν στις χώρες υποδοχής. Οι ρίζες της καταγωγής τους και η γλώσσα, ως επί το πλείστον, παρέμειναν οι σταθεροί συνδετικοί κρίκοι με τη χώρα προέλευσης. Μέσα από τις τέχνες ως κατ' εξοχήν μέσον έκφρασης, μετέφεραν τις δικές τους πολιτισμικές αξίες στο νέο περιβάλλον, αποβαίνοντας συνειδητοί ή μη, πρεσβευτές του (πολιτισμού) τους.

Η ερευνήτρια αναζήτησε στοιχεία από την ιστορική διαδρομή των Ελλήνων εικαστικών στις Ευρωπαϊκές χώρες από τον 19^ο αιώνα έως σήμερα και τις σχέσεις τους με την Ελλάδα. Σκοπός της διερεύνησης αυτής είναι να αντλήσει στοιχεία που θα μπορέσουν να υποστηρίξουν τα **δύο βασικά επιχειρήματα της μελέτης αυτής:**

- α. οι τέχνες αποτελούν μέσο διαπολιτισμικής επικοινωνίας και
- β. οι Έλληνες καλλιτέχνες, λόγιοι και διανοούμενοι της Διασποράς μπορούν να αποτελέσουν ουσιαστικούς πρεσβευτές – συνδέσμους

⁹³ Μπορμπουδάκης, Μανώλης, *Η Έξοδος των Κρητικών Ζωγράφων*, Τέχνη και Ελληνισμός της Διασποράς, σ. 35. Εκδ. Ιδρύματος Ε.Α.Τοσίτσα, 1997

της Ελλάδας με την χώρα υποδοχής τους. Επικοινωνώντας τις πολιτισμικές τους αξίες και το ελληνικό πνεύμα, προλειαίνουν και διευκολύνουν το έργο του Υπουργείου Εξωτερικών για την προώθηση των ελληνικών θέσεων και τη βελτίωση των διακρατικών σχέσεων.

Έλληνες Ζωγράφοι του 19^{ου} Αιώνα στην Ευρώπη και οι Σχέσεις τους με την Ελλάδα⁹⁴

Παρά τις προσπάθειες των κατά καιρούς διευθυντών της Σχολής των Ωραίων Τεχνών και στη συνέχεια του Σχολείου των Τεχνών της Αθήνας, η εκπαίδευση που προσέφεραν ήταν επιπέδου Μέσων Τεχνικών Σχολών της Ευρώπης και κυρίως της Γαλλίας.

Η θέσπιση από το κράτος του θεσμού των υποτροφιών, αλλά και η ενίσχυση που προσέφεραν κάποια Ιδρύματα, όπως το Ίδρυμα της Ευαγγελιστρίας της Τήνου, οδήγησαν δεκάδες νεαρούς καλλιτέχνες στις Ακαδημίες διαφόρων χωρών της Ευρώπης. Μετά το Δημήτριο Δομβριάδη, ο οποίος αναχώρησε το 1851 για τη Ρώμη ως πρώτος υπότροφος της Σχολής Καλών Τεχνών, μια πλειάδα Ελλήνων καλλιτεχνών, μεταξύ των οποίων ο Αλταμούρας, ο Βολανάκης, ο Γύζης, ο Ιακωβίδης, ο Ξυδιάς, ο Πανταζής, ο Βώκος, ο Ρίζος, ο Ροϊλός. Ξεκινά, ο καθένας από διαφορετικό δρόμο, για να κατακτήσει ό,τι δεν μπορεί να του προσφέρει η μικρή επαρχιακή Σχολή της χώρας του. Και από αυτούς άλλοι, όπως ο Βολανάκης, ο Ιακωβίδης, ο Σαββίδης, ο Ξυδιάς, ο Βώκος, ο Ροϊλός, παρέμειναν στις χώρες που τους δέχθηκαν πολύ περισσότερο από τα χρόνια των σπουδών τους και, αφού ανέπτυξαν μια δραστηριότητα καταξιωμένη με διακρίσεις και βραβεία, επέστρεψαν στην πατρίδα τους. Άλλοι πάλι, όπως ο Βρυζάκης, ο Γύζης, ο Πανταζής, παρέμειναν για πάντα στο εξωτερικό, συνεχίζοντας μια σταδιοδρομία

⁹⁴ ΟΛΓΑ ΜΕΤΖΑΦΟΥ Ομιλία στο Συμπόσιο για τη Τέχνη και τον Ελληνισμό της Διασποράς

ενταγμένη περισσότερο ή λιγότερο στον καλλιτεχνικό χώρο της νέας πατρίδας τους.

Η επιστροφή των καλλιτεχνών στην Ελλάδα δεν ήταν μια ανώδυνη εμπειρία, αφού αφ' ενός πρακτικές ανάγκες και προβλήματα ασφαλείας του έθνους απορροφούσαν το ενδιαφέρον και την προσοχή των ιθυνόντων, αφήνοντας λίγα περιθώρια φροντίδας για τους καλλιτέχνες, αφ' ετέρου δε το κοινό, που ανήκε σε μια μόλις ανερχόμενη αστική τάξη, ελάχιστα μπορούσε να εννοήσει τα καλλιτεχνικά επιτεύγματά τους και να αισθανθεί την ανάγκη να τα εντάξει στην καθημερινή του ζωή. Στον πανηγυρικό λόγο που εκφώνησε ο Γεώργιος Βιζυηνός το 1888 κατά τον εορτασμό της Α' εικοσιπενταετηρίδας της βασιλείας του Γεωργίου του Α', περιγράφει με χαρακτηριστικό τρόπο την κατάσταση των εικαστικών τεχνών στην Ελλάδα και τις συνθήκες που επικρατούσαν. Και αφ' ενός μεν τονίζει ότι με την υποστήριξη του κράτους οι καλλιτέχνες *«μακράς απεδήμησαν αποδημίας προς τα περιάκουστα και ένδοξα των Τεχνών τον Καλού Ιερά, εν τοις αδύτοις των οποίων, τα θεσπέσια μνηθέντες αυτών μυστήρια, παλιννοστούσι από καιρού εις καιρόν, ούτω προσφυώς ενστερνισάμενοι ώστε να προχειρίζονται παρ' ημίν εις μύστας πλέον, και αναδεικνύονται ένθεοι αληθώς ιεροφάνται των εικαστικών τεχνών, οι απόγονοι του Φειδίου και του Απελλού»*. Αφ' ετέρου δε παρατηρεί ότι *«εφ' όσον ηυλίζοντο εν καλλιτεχνικαίς χορείαις, εφ' όσον εν πνευματικαίς ενετρύφων πανδαισίαις, ουδ' ήθελον καν ν' αναλογισθώσιν εις οποίαν ερημίαν, πνευμάτων, εις οποίαν σπάνιν ιδεών έμελλον την επιούσαν να εξορισθώσιν επιστρέφοντες εις την πατρίδα, όπως εξασκήσωσιν την τέχνην»*. Και ακριβώς αυτήν την «ερημίαν πνευμάτων» και την «σπάνιν ιδεών» επικαλούνται αρκετές φορές καλλιτέχνες, οι οποίοι επέλεξαν να παραμείνουν μακριά από την πατρίδα τους μετά το τέλος των σπουδών τους στην Ευρώπη όπως ο Νικόλαος Γύζης και ο Περικλής Πανταζής, δύο από τους σημαντικότερους καλλιτέχνες της διασποράς του 19^{ου} αιώνα.

Ο Νικόλαος Γύζης, μετά από επταετείς σπουδές στο Μόναχο, επιχειρεί το 1872 το πρώτο του ταξίδι στην Ελλάδα, όχι μόνο για να επισκεφθεί τους συγγενείς του, αλλά και για να εκτιμήσει τις συνθήκες για μια πιθανή επιστροφή του στην πατρίδα. Οργανώνει εργαστήριο στο πατρικό του σπίτι, όπου εργάζεται ακατάπαυστα, συγχρόνως όμως η παραμονή του στην ελληνική πρωτεύουσα γίνεται αιτία να αξιολογήσει τα όσα διδάχθηκε στην Ακαδημία τον Μονάχου και τις δυνατότητες που του προσφέρονται στη δική του χώρα. Η απόφασή του το 1874, μετά από ένα μακρύ ταξίδι με τον Λύτρα στη Μέση Ανατολή, να φύγει για το Μόναχο, καθώς και η αρνητική απάντησή του στην τιμητική πρόσκληση από την Αθήνα να αναλάβει τη δεύτερη έδρα ζωγραφικής στη Σχολή Καλών Τεχνών το 1875, αποδεικνύουν τις διαπιστώσεις του για αρνητικές προϋποθέσεις σταδιοδρομίας στην πατρίδα του, ανάλογης τουλάχιστον με εκείνη που είχε κατά την παραμονή του στο Μόναχο και που του απέφερε τιμές, βραβεία, αναγνώριση.

Όσο για τον Πανταζή δεν είναι γνωστά τα γεγονότα που προκάλεσαν την πικρία του ή ποια έργα του δεν ανταμείφθηκαν. Είναι γνωστό όμως ότι υπήρξε μαθητής άριστος κατά τη διάρκεια των σπουδών του στο Σχολείο των Ωραίων Τεχνών, τιμημένος με βραβεία και υποτροφίες, και ότι αποφοίτησε πρώτος σε σειρά επιτυχίας το 1871. Κι ενώ ήταν ακόμη σπουδαστής του Σχολείου των Ωραίων Τεχνών, συμμετείχε στην Έκθεση των Ολυμπίων τον 1870, όπου βραβεύτηκε με «Αργυρούν Νομισματοσημον Β' Τάξεως», τη μεγαλύτερη διάκριση μεταξύ των σπουδαστών. Φαίνεται όμως ότι οι καταβολές του από το πνευματικά ανεπτυγμένο οικογενειακό περιβάλλον, στο οποίο η καλλιέργεια της μάθησης και η αναζήτηση νέων δυνατοτήτων αποτελούσαν μόνιμο στόχο, δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν από όσα ήταν δυνατό να του δώσει ο στενός καλλιτεχνικός περίγυρος της Ελλάδας, με αποτέλεσμα να αναζητήσει την καλλιτεχνική του ολοκλήρωση πέρα από τα όρια της πατρίδας του.

Και δεν είναι μόνο ο Πανταζής που ακολούθησε αυτό το δρομο. Και άλλοι Έλληνες ζωγράφοι, που εγκαταστάθηκαν σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης όπως ο Γύζης στο Μόναχο ή ο Αλταμούρας στην Κοπεγχάγη, παρά το ότι είχαν λάβει την εκπαίδευση του Σχολείου των Τεχνών που τους ωθούσε προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση μιας ιδεαλιστικής ηθογραφίας, ζώντας από κοντά τις κοσμογονικές αλλαγές που συντελούνταν στην Τέχνη στις θετές πατρίδες τους, αφομοίωσαν τις νέες πρωτοποριακές ιδέες του τέλους του 19^{ου} αιώνα και συμμετείχαν ενεργά στη διαμόρφωση των νέων καλλιτεχνικών τάσεων.

Όποιο δρόμο όμως και αν ακολούθησαν οι Έλληνες καλλιτέχνες, ένα είναι γεγονός, ότι στις χώρες που εγκαταστάθηκαν ανέπτυξαν έντονη καλλιτεχνική δραστηριότητα, συμμετέχοντας σε εκθέσεις των επισήμων Salons ή διαφόρων καλλιτεχνικών ομάδων, μέσα από τις οποίες πολύ συχνά αποσπούσαν βραβεία και διακρίσεις.

Η διαμονή μακριά από την πατρίδα και η επαφή με ξένα καλλιτεχνικά ρεύματα δε σήμανε οπωσδήποτε τη πνευματική ή καλλιτεχνική αλλοτρίωση. Η οποιαδήποτε ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία της νέας πατρίδας τους δε σήμαινε απαραίτητα και αφομοίωσή τους.

Χαρακτηριστικό των Ελλήνων της διασποράς, όποιος και αν ήταν ο τομέας στον οποίο διακρίθηκαν, υπήρξε πάντα η στενή σχέση με την πατρίδα τους, ανεξάρτητα αν οι λόγοι της μόνιμης απομάκρυνσής τους ήταν πικρία ή δυσμενείς συνθήκες εργασίας που δεν επέτρεπαν επανεγκατάστασή τους στην πατρίδα. Οι Έλληνες καλλιτέχνες του εξωτερικού του 19^{ου} αιώνα θεωρούσαν πάντοτε καθήκον τους να συμμετέχουν στις εκθέσεις που οργανώνονταν στην Ελλάδα, στέλνοντας σ' αυτές τα καλύτερα έργα τους, αλλά και στις μεγάλες διεθνείς εκθέσεις των ευρωπαϊκών πόλεων, ως μέλη της εκάστοτε ελληνικής αντιπροσωπείας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στην Παγκόσμια Έκθεση του Παρισιού το 1878, και ο Γύζης από το Μόναχο και ο Πανταζής από τις Βρυξέλλες και οι Ράλλης και Ρίζος, ήδη εγκατεστημένοι στο Παρίσι,

εξέθεσαν τα έργα τους στο ελληνικό τμήμα, πλουτίζοντας την έκθεση της πατρίδας τους και λαμπρύνοντας με τις δημιουργίες τους τη χώρα τους. Χαρακτηριστικό είναι ότι στην ίδια έκθεση υπήρχε έργο του Γύζη και στο γερμανικό τμήμα.

Από τις κριτικές που γράφονται στον Τύπο της εποχής, προκύπτει η κοινή διαπίστωση ότι, παρά την ξενική τους μόρφωση και πείρα, όλοι οι καλλιτέχνες τού εξωτερικού έχουν κοινά χαρακτηριστικά που χωρίς αμφιβολία έχουν τη ρίζα τους στην Ελλάδα. Και τα χαρακτηριστικά αυτά δεν έχουν σχέση τόσο με το περιεχόμενο των θεμάτων τους, όσο με ένα αστάθμητο ψυχικό στοιχείο, με αποτέλεσμα οι Έλληνες καλλιτέχνες να ξεχωρίζουν μέσα στην ευρωπαϊκή κοινότητα και να συνθέτει καθένας τους μια ιδιαίτερη προσωπική παρουσία. Παρά τις επιδράσεις και τους μετεωρισμούς όλων αυτών των καλλιτεχνών έξω από το εθνικό κλίμα, οι δημιουργίες τους αποπνέουν αισθήματα βιωμένα μέσα στον ίδιο τον ελληνικό περίγυρο, προκαλώντας κοινό και κριτικούς να αναλογισθούν την προέλευσή τους και να τους θεωρούν πάντοτε κατόχους της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς. Αυτά τα καθαρά εσωτερικά στοιχεία που στηρίζονται στις μνήμες, στις καταβολές του λαού μας, έκαναν το Γερμανό ζωγράφο και καθηγητή στην Ακαδημία του Μονάχου, Franz Lenbach, να πει για το Γύζη: *«Ζωγράφιζε σκηνές από την πατρίδα του και αλληγορικές μορφές, από τις οποίες φαίνεται με πιο καθαρό τρόπο αυτό που εγώ θα ήθελα να ονομάσω "Γύζης, μνήμη από τους δισχιλιετείς προγόνους του»*. Και με τα ίδια περίπου λόγια ο κριτικός Τέχνης των Βρυξελλών Marc Veyr θα εκφρασθεί το 1876 για τον Περικλή Πανταζή: *«Ο Περικλής Πανταζής μάς έρχεται από την ωραία, την ευγενική, την πλούσια πατρίδα τον Ζεύξη και του Απελλού. Παιδί της γελαστής Αθήνας, (...), έφερε από κει κάτω μέσα στη ματιά του - ένα κομμάτι γαλάζιου ήλιου με το οποίο η ελληνική φαντασία λαμπρύνει, ζεσταίνει και φλογίζει τα τοπία μας»*. Ο Γύζης, καθηγητής στην Ακαδημία Καλών Τεχνών του Μονάχου τα τελευταία είκοσι χρόνια της ζωής του, προέκτεινε τη θητεία του στον γερμανικό ρεαλισμό με μια ρωμαλέα φυγή προς τα πεδία του

συμβολισμού και της αλληγορίας, διατηρώντας ως το τέλος τη σεμνότητα και τη λαχτάρα του για την πατρίδα.

Εκτός από το όνομά τους και την ακτινοβολία τους οι Έλληνες καλλιτέχνες του εξωτερικού προσέφεραν τη βοήθειά τους στην πατρίδα τους με κάθε τρόπο. Κοινό χαρακτηριστικό των Ελλήνων της διασποράς του 19^{ου} αιώνα είναι η ύπαρξη στενών και άρρηκτων δεσμών με την πατρώα γη, την οποία δεν ξεχνούν ακόμη και αν δε γεννήθηκαν σ' αυτήν. Στη διατήρηση των δεσμών αυτών συντελούν τα ταξίδια τους στην Ελλάδα, η επαφή με συμπατριώτες τους, η αλληλογραφία με συγγενείς και φίλους. Η πικρία με την οποία κάποιες φορές τους γέμισε η κατάσταση στην πατρίδα τους και η διαπίστωση ότι η εικαστική κίνηση στη χώρα τους είχε επαρχιώτικο χαρακτήρα και λειτουργούσε στην περιφέρεια της Ευρώπης, ποτέ δε στάθηκαν αρκετά ισχυροί λόγοι ώστε να τους αποκόψουν ψυχικά από την Ελλάδα. Απεναντίας, παρακολουθούσαν με προσοχή τα εδώ καλλιτεχνικά δρώμενα και επεδίωκαν τη συμμετοχή τους σε αυτά, έτσι που η πρωτεύουσα Αθήνα να λειτουργεί ως μητροπολιτικό κέντρο που τους συγκέντρωνε στις κατά καιρούς μεγάλες διοργανώσεις. Ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας, η καλλιτεχνική επιτυχία και η επαγγελματική ανέλιξη των ζωγράφων της διασποράς δεν υπήρξαν ποτέ ανασταλτικοί παράγοντες για τις σχέσεις τους με την πατρίδα, και η αναγνώρισή τους από αυτήν υπήρξε πάντα ο διακαής πόθος τους, η κρυφή τους λαχτάρα. Η νοσταλγία δεν φαίνεται να στάθηκε ο μοναδικός λόγος για τη διατήρηση των δεσμών τους με την πατρίδα. Ένας ακόμη, εξίσου σημαντικός λόγος ίσως να ήταν η κρυφή πίστη για την κληρονομιά τους, κληρονομιά που βίωναν εξίσου, είτε είχαν φύγει από την Ελλάδα για να εγκατασταθούν μόνιμα στην Ευρώπη, είτε είχαν επιστρέψει.

Έλληνες Καλλιτέχνες της Διασποράς στον 20ο Αιώνα⁹⁵

Η παρουσία της Ελλάδας δηλώνεται ενεργά στις δύο κύριες αφετηρίες της νεότερης ελληνικής Τέχνης, τουλάχιστον ως τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, το Μόναχο και το Παρίσι.

Το κεφάλαιο των επιφανών Ελλήνων καλλιτεχνών της διασποράς στον 20ό αιώνα ανοίγει με τον Δημήτρη Γαλάνη (1879-1966) και τον Γιώργο Μπουζιάνη (1885-1959), δύο καλλιτέχνες οι οποίοι έρχονται να επαληθεύσουν αυτό το δίπολο, Μόναχο - Παρίσι μια γενιά αργότερα.

Πρώτος, ο Γαλάνης, εγκατεστημένος στο Παρίσι περίπου από τα είκοσι του χρόνια, από το 1900, δεν επέστρεψε ποτέ στην Ελλάδα. Το 1922 ήταν ήδη αναγνωρισμένος ως ένας από τους σημαντικότερους χαρακτες της Γαλλίας έχοντας κληροδοτήσει την εκτυπωτική πρέσα που του ο Degas. Φίλοι του ήταν ο Picasso, ο Braque, ο Matisse, ο Derain. Καθηγητής της χαρακτικής στη Σχολή Καλών Τεχνών του Παρισιού και μέλος της Γαλλικής Ακαδημίας από το 1945, είχε την επιπρόσθετη τιμή να τον συγκρίνει ο Andre Malraux με τους μεγάλους δασκάλους της Αναγέννησης. Ο Μπουζιάνης, αντίθετα, γύρισε στην Ελλάδα το 1936, αφού έζησε τριάντα περίπου χρόνια στη Γερμανία, τη Γερμανία του Εξπρεσιονισμού και της Δημοκρατίας τής Βαϊμάρης. Η επιστροφή του συνδέθηκε με μια πρόσκληση που του έγινε από την κυβέρνηση Τσαλδάρη για καθηγεσία στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, αλλά η υπόσχεση αυτή δεν τηρήθηκε, με συνέπεια ο Μπουζιάνης αναγνωρισμένος σαν «μεγάλος Ευρωπαίος καλλιτέχνης» να περάσει τα υπόλοιπα χρόνια του στην ένδεια και μην έχοντας πραγματικά να αγοράσει ούτε χρώματα. Ο Γιάννης Τσαρούχης, ο οποίος γεμάτος πικρία σημειώνει το 1982 – αποτυπώνοντας πολύ χαρακτηριστικά το κοινωνικό επίπεδο της εποχής, που όμως δεν διαφέρει και πολύ από το σημερινό - τα εξής: «Ο ελεύθερος Μπουζιάνης γύρισε στην Ελλάδα όπως σ' έναν

⁹⁵ Άλκης Χαράλαμπίδης Καθηγητής της Ιστορίας της Τέχνης στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

τόπο εξορίας. Ο ακέραιος Μπουζιάνης ασφαλώς θα αισθάνθηκε εξόριστος σ' έναν τόπο όπου επικρατεί το ρουσφέτι και το πεσκέσι και όπου η μικρότης του κόσμου εκφράζεται με επιτυχία με τα χωρίς τελειωμό υποκοριστικά, "η σαλατίτσα"; "το πιλαφάκι"; "το μακαρονάκι"; "το μπιφτεκάκι"; "το κρασάκι ". Οι δήθεν θωπευτικές λέξεις προσπαθούν να μικρύνουν ό,τι είναι μεγάλο, ό,τι είναι φυσικό, ό,τι είναι μετρημένο και δεν είναι μέτριο».

Ένας από τους πρώτους που έφυγαν στο Παρίσι μετά τον Εμφύλιο είναι ο γλύπτης Φιλόλαος (γ. 1923) - Φιλόλαος Τλούπας. Λίγο νωρίτερα είχαν προηγηθεί καλλιτέχνες όπως ο Κώστας Κουλεντιανός, ο Κώστας Ανδρέου, ο διάσημος αργότερα αρχιτέκτονας Γιώργος Κανδύλης και άλλοι. Η ιδιαιτερότητα τον Φιλολάου βρίσκεται στο ότι ελάχιστα εξέθεσε σε γκαλερί, αλλά προτίμησε να συνεργαστεί με σημαντικούς αρχιτέκτονες στη Γαλλία για να στήσει έργα του, που χαρακτηρίζονται από την ελευθερία της αφηρημένης τους γλώσσας και τη μνημειακότητά τους, κυρίως σε υπαίθριους χώρους. Λίγο νωρίτερα είχαν προηγηθεί καλλιτέχνες όπως ο Κώστας Κουλεντιανός, ο Κώστας Ανδρέου, ο διάσημος αργότερα αρχιτέκτονας Γιώργος Κανδύλης και άλλοι. Η ιδιαιτερότητα τον Φιλολάου βρίσκεται στο ότι ελάχιστα εξέθεσε σε γκαλερί, αλλά προτίμησε να συνεργαστεί με σημαντικούς αρχιτέκτονες στη Γαλλία για να στήσει έργα του, που χαρακτηρίζονται από την ελευθερία της αφηρημένης τους γλώσσας και τη μνημειακότητά τους, κυρίως σε υπαίθριους χώρους.

Μετά το τέλος των πολέμων στην Ευρώπη, οι καταστροφές και η ένδεια που άφησαν πίσω τους, περιόρισαν κατά πολύ τις δραστηριότητες στον χώρο της τέχνης. Πολλοί πληθυσμοί αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν στη Νέα Ήπειρο, όπου προσφέρονταν πολλές ευκαιρίες, αναζητώντας μία καλύτερη τύχη. Έτσι ξεκίνησε το πρώτο μεγάλο ρεύμα της μεταπολεμικής Τέχνης, ο Αφηρημένος Εξπρεσιονισμός, που αποτελεί ταυτόχρονα την απαρχή της ορμητικής εισόδου της Αμερικής στο

σύγχρονο καλλιτεχνικό γίνεσθαι. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ανάμεσα στους δέκα περίπου πρωταγωνιστές αυτής της λεγόμενης Σχολής της Νέας Υόρκης, δίπλα σε καλλιτέχνες όπως ο A. Gorky, ο J. Pollock, ο R. Motherwell, ο W. de Kooning, συγκαταλέγονται δύο παιδιά Ελλήνων μεταναστών, ο William Baziotes (1912-1963) και ο Theodoros Stamos (1922-1998).

Ο πρώτος, ο William Baziotes, παρά την προχωρημένη αφαίρεση, μεταφέρει στα έργα του τη μεσογειακή ατμόσφαιρα, όπως και τον ενάλιο μικρόκοσμο της Μεσογείου, με την οποία φρόντισε να διατηρεί την επαφή του ερχόμενος τα καλοκαίρια στην Ελλάδα.

Ο Stamos, από την άλλη μεριά, που τα τελευταία χρόνια περνούσε ένα μεγάλο διάστημα στην ιδιαίτερή του πατρίδα, τη Λευκάδα, έδωσε έμφαση στα στοιχεία που συνθέτουν τη ζωγραφική, δηλαδή στη γραμμή, στο χρώμα, στη φόρμα, στην υφή της ζωγραφικής επιφάνειας. Εξίσου σημαντικό ήταν και το διδακτικό έργο του σε μεγάλα καλλιτεχνικά Ιδρύματα της Αμερικής όπως το Blackmountain College στη Βόρειο Καρολίνα, το Chicago Art Institute και το Art Student's League της Νέας Υόρκης.

Εξίσου σημαντικοί καλλιτέχνες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα και μετανάστευσαν Αμερική για λόγους του λόγου, είναι ο St. Antonakos (γ. 1926) ή ο L. Samaras (γ. 1936) Chryssa (γ. 1933). Και οι τρεις εγκατεστημένοι στη Νέα Υόρκη είδαν τα έργα τους να εκτίθενται σε πολύ μεγάλα μουσεία της Αμερικής και της Ευρώπης. Ο Αντωνάκος και η Χρύσα ιδιαίτερα, συνδυάζουν πλαστικά στοιχεία από διαφορετικές γεωγραφικές και πολιτισμικές περιοχές. Η Χρύσα χαρακτηρίζει τα έργα της ως κλασικά, υπαινισσόμενη προφανώς την επίδραση της αρχαίας ελληνικής Τέχνης. Ενώ ο Αντωνάκος κατευθύνει τα έργα του από νέον σε θρησκευτικά αφιερώματα. Και οι δύο επιστρέφουν πολύ τακτικά στη χώρα τους, δημιουργώντας και παρουσιάζοντας τη δουλειά τους.

Γυρίζοντας πάλι στο Παρίσι στα μέσα της δεκαετίας του 1950 μετανάστευσε ο γνωστός για την έρευνα του στα ηλεκτρομαγνητικά πεδία καλλιτέχνης Τάκις. Ο Τάκις, αυτοδίδακτος χαρακτηρίστηκε από τον κριτικό της τέχνης Alain Jouffroy «ένας από τους πιο σπάνιους εφευρέτες και ανανεωτές της σύγχρονης Τέχνης μετά τον Brancusi και τον Giacometti» ενώ ένας από τους μεγαλύτερους καλλιτέχνες της εποχής μας, ο Marcel Duchamp, τον αποκάλεσε «ακάματο εργάτη των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων». Ένα χρόνο μετά τον Τάκι, το 1956, και αφού προηγήθηκαν σπουδές στην ιατρική και στη Σχολή Κωλών Τεχνών της Αθήνας, αναχώρησε για τη Ρώμη ο Βλάσης Κανιάρης (γ. 1928), ο οποίος μετά το 1960 εγκαταστάθηκε στο Παρίσι, ζώντας όμως για αρκετά μεγάλα διαστήματα στο Βερολίνο και στην Αθήνα.

Το 1956 πάλι, έφυγε για τη Ρώμη και ο Γιάννης Κουνέλλης (γ. 1936), όπου έκτοτε ζει σχεδόν μόνιμα. Πέρα από τον πρωταγωνιστικό ρόλο του στην Arte Povera, ο Κουνέλλης είναι ένας δημιουργός σε συνεχή εγρήγορση. Όπως λειο ο ίδιος, είναι «ένας άνθρωπος που απελευθερώνει πράγματα και μαθαίνει και στους άλλους να κάνουν το ίδιο». Τι είναι για τον Κουνέλλη η Τέχνη; Η Τέχνη είναι ένα μέτρο. Είναι ένα ισχυρό μέσο επανένταξης του ανθρώπου στην κοινωνία, σ' έναν κόσμο κατακερματισμένο από τις διαμάχες και αποκομμένο από τη φύση. Γενικά, στο έργο του Κουνέλλη είναι προφανής, η προσπάθεια να ανιχνευθούν οι εντάσεις και τα παράδοξα του μεσογειακού πολιτισμού, όπως αυτά έχουν καταγραφεί στη συλλογική μας μνήμη.

Μερικά ακόμα διεθνώς καταξιωμένα πρόσωπα από τον ευρύτερο χώρο της Τέχνης είναι ο συλλέκτης Αλέξανδρος Ιόλας, ο φανατικός συλλέκτης έργων της ρωσικής πρωτοπορίας Γεώργιος Κωστάκης, ο Christian Zervos και ο Teriade στον χώρο των εκδόσεων.

Μέσα από τα έργα των πολύ γνωστών αναφερθέντων και άλλων τετρακοσίων περίπου ονομάτων των Ελλήνων καλλιτεχνών της διασποράς που περιλαμβάνονται στην έκδοση του Υπουργείου

Εξωτερικών με τίτλο Greek Artists Abroad (1988) διαφαίνεται η διαρκής πρόθεση αναφοράς στα πολιτισμικά βιώματα της πατρίδας γης. Τα αίτια αποδημίας τους οφείλονταν συνήθως στ η πικρία του Εμφυλίου, στις περιορισμένες δυνατότητες αναγνώρισης ή ακόμη και επιβίωσής τους στην Ελλάδα. Άλλα αίτια μπορεί να οφείλονται στον προβληματικό ορίζοντα υποδοχής, στην αδεξιότητα της ελληνικής πολιτείας, στην υποτονική εικαστική παιδεία, στους ευάλωτους μηχανισμούς αξιολόγησης της καλλιτεχνικής δημιουργίας, μπορεί ακόμη και σε μια αποτυχία στις εισαγωγικές εξετάσεις της Σχολής Καλών Τεχνών.

Παραδείγματα και συμπεράσματα συμποσίου με Έλληνες καλλιτέχνες της διασποράς

Τα στοιχεία που προκύπτουν από την ανάλυση μίας συζήτησης που έλαβε χώρα κατά την διάρκεια του συμποσίου με θέμα: «Τέχνη και Ελληνισμός της Διασποράς» αφορούν μεμονωμένα αλλά χαρακτηριστικά δείγματα των αιτίων που οι καλλιτέχνες αποφάσισαν να ξενιτευτούν από τον τόπο τους. Επίσης, στοιχειοθετούν την έλλειψη μέτρων της ελληνικής πολιτείας μίας σαφούς επικοινωνιακής πολιτικής. Ειδικά για τον πολιτισμό, το μόνο μέσο ίσως που διατηρεί τους εναπομένοντες δεσμούς στις επερχόμενες γενιές των ομογενών, φανερό γίνεται η απουσία πρόβλεψης υποστήριξης, και συντήρησης από τα πρώιμα χρόνια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, μέχρι την επαγγελματική αναγνώριση. Κυρίως όμως, καταγράφουν τους συναισθηματικούς και σταθερούς δεσμούς της Ελληνικής Διασποράς με τις πολιτισμικές τους καταβολές, ανεξαρτήτως χρόνου και τόπου.

Κατά τη διάρκεια του συμποσίου που πραγματοποιήθηκε στο Μέτσοβο από το Ίδρυμα Αβέρωφ, διημείφθη συζήτηση μεταξύ πέντε δημιουργών διαφορετικών κατευθύνσεων και χώρα προέλευσης, με μόνο κοινό τόπο

συνάντησης τον τόπο καταγωγής. Η διοργανώτρια⁹⁶ του συμποσίου προέβη σε μία ανάλυση της συζήτησης από την οποία προέκυψαν ορισμένα χαρακτηριστικά στοιχεία ως προς την αιτιολογία, το ιστορικό και τη συναισθηματική χροιά για την απόφαση, τη διαδικασία και τα βιώματα της μετανάστευσης.

Η συγγραφέας κρίνει σκόπιμο να παραθέσει την ανάλυση αυτή, διότι μολονότι δεν έχει δημοσκοπικά αποτελέσματα σε μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες, εντούτοις προσφέρει αντιπροσωπευτικά δείγματα που αιτιολογούν το φαινόμενο της ελληνικής μετανάστευσης, ειδικά στο χώρο των τεχνών:

Ανάλυση της Συζήτησης⁹⁷

Τίθενται στο ξεκίνημα της συζήτησης τα εξής ερωτήματα:

Ποια είναι τα διαφορετικά ταξίδια, οι διαφορετικές προσωπικές ιστορίες, πίσω από το φαινόμενο της διασποράς;

Υπάρχει κάτι κοινό σε όλα αυτά τα διαφορετικά ταξίδια;

Μήπως μιλάμε για ένα ταξίδι που είναι ενιαίο και είναι το κοινό ταξίδι όλων μας; (Τσίμας)

Από τις πέντε προσωπικές αφηγήσεις (ανθρώπων που σκόπιμα επιλέχθηκαν ώστε να αντιπροσωπεύουν όσο το δυνατόν διαφορετικές γενιές, διαφορετικούς τομείς δημιουργίας και διαφορετική χώρα ή και

⁹⁶ Αβέρωφ-Ιωάννου. Τατιάνα. «Τέχνη και Ελληνισμός της Διασποράς», Πρακτικά Συμποσίου. Μέτσοβο. 1997

⁹⁷ Η μέθοδος και ο τρόπος ανάλυσης βασίζονται σε μία ελεύθερη εφαρμογή των μεθόδων Ανάλυσης Περιεχομένου και Αλληλουχίας (Content analysis/Sequence analysis) που χρησιμοποιούνται στην επιστήμη της Ψυχολογίας. Τα λεχθέντα παρουσιάζονται σε ένα βαθμό μεγαλύτερης αφαίρεσης, πολλές φορές κατηγοριοποιημένα, ενώ εντός παρενθέσεων, γίνεται η παραπομπή σε εκείνους που κύρια εκφράζουν τη συγκεκριμένη γνώμη. Ό,τι προκύπτει κατευθείαν από τα λεχθέντα των ομιλητών, παρατίθενται με πλάγια στοιχεία, ενώ όρθια στοιχεία χρησιμοποιούνται όταν πρόκειται για γενικευτικά σχόλια ή συνδυετικές προτάσεις.

ήπειρο μετανάστευσης) διαφαίνεται πως υπάρχουν ουσιαστικά τρία ταξίδια, που διαφέρουν ποιοτικά ως προς την αιτιολογία, το ιστορικό τους και τη συναισθηματική χροιά που τα χρωματίζει:

ΤΑΞΙΔΙ 1 (Χαβιαράς, Κουνέλλης)

Σε μια εποχή κοινωνικής και πολιτικής αναταραχής, με μια οικογενειακή ιστορία προσφυγιάς και φτώχειας, οικονομικής-κοινωνικής περιθωριοποίησης, και μοιραία - πολιτικής ιδεολογίας και δράσης υπέρ των μη προνομιούχων (Χαβιαράς), οδηγείσαι αναγκαστικά στη φυγή, για να γλιτώσεις από την απειλή και την πολιτική βία του επίσημου κράτους-εξουσίας (Χαβιαράς), για να ξεφύγεις από τον πόνο και για να βρεις περισσότερη ελευθερία (Κουνέλλης).

Φεύγεις τραυματισμένος και με πίκρα (Χαβιαράς, Κουνέλλης), με σκοπό να μη γυρίσεις (Κουνέλλης) ή πιστεύοντας ότι αυτό είναι κάτι προσωρινό (Χαβιαράς).

ΤΑΞΙΔΙ 2 (Λούκος, Βουγιουκλής)

Σε μια εποχή όπου οι κοινωνικο-πολιτικές διαφορές έχουν αμβλυνθεί, όπου τα σύνορα διευρύνονται και οι αποστάσεις έχουν αισθητά μικρύνει, οδηγείσαι στο εξωτερικό, όχι για να ξεφύγεις από οικογενειακά ή πολιτικά προβλήματα, αλλά μέσα στη φυσιολογική πορεία μεγάλωματος, για να βρεις αυτό που θέλεις και να ζήσεις τη ζωή σου.

Μπορεί αυτό να συμβεί τυχαία (Λούκος) ή πιο συνειδητά (Βουγιουκλής), πάντως η φυγή είναι λιγότερο δραματική, η ρήξη με το παρελθόν πιο ήπια και η αλλαγή που αντιμετωπίζεις λιγότερο έντονη.

ΤΑΞΙΔΙ 3 (Κράλλης)

Σε όλες τις εποχές, ανεξάρτητα από προβλήματα ή αίτια συνειδητά, υπάρχουν πάντα αυτοί που είναι από τη φύση τους ταξιδευτές, που ψάχνουν μέσα από μια φαινομενικά ανάλαφρη αλληλουχία ερεθισμάτων

και περιπετειών να βρουν τα σημεία ταύτισης του εσωτερικού τους κόσμου με τον εξωτερικό.

Και στα τρία ταξίδια, μετά τη φυγή, κοινό στοιχείο είναι η πολύχρονη περίοδος προσαρμογής - πολύ πιο έντονη και τραυματική στην πρώτη περίπτωση, πιο ήπια και ασυνείδητη στις άλλες δύο. Και η περίοδος αυτή της προσαρμογής διαγράφει μια πορεία που είναι για όλους κοινή, ακολουθώντας σταθμούς αναγνωρίσιμους και φάσεις παρόμοιες:

- I. Πρώτα τη φάση της αποκοπής από το παρελθόν και της έντονης ενασχόλησης με την αφομοίωση και με τα προβλήματα τον παρόντος.
- II. Ύστερα τη φάση της σταδιακής συνειδητοποίησης και της αντίληψης: αυτού που έχει επιτευχθεί, αυτού που χάθηκε και λείπει, και αυτού που από την παλιά κουλτούρα/ταυτότητα έχει μεταφερθεί και εμπεριέχεται στη νέα.
- III. Και τέλος τη φάση της διεύρυνσης των οριζόντων, της σύνθεσης παλιού και νέου κόσμου, της κατάκτησης μιας νέας ταυτότητας, που έχει σαν βάση και πυρήνα την παλιά, αλλά που είναι εμπλουτισμένη με μεγαλύτερο εύρος, βάθος και παγκοσμιότητα.

Ανάλογα με το ταξίδι του, ο κάθε ταξιδιώτης βιώνει αυτή την πορεία κάπως διαφορετικά, με διαφορετικό συναισθηματικό υπόβαθρο:

ΤΑΞΙΔΙ Ι (Χαβιαράς, Κουνέλλης)

Το συναίσθημα του πόνου και του χαμού είναι κυρίαρχο. Και ακόμα περισσότερο, αφού, για να ενταχθείς στη νέα σου ζωή, πρέπει ν' απαρνηθείς ολότελα και να ξεριζώσεις από μέσα σου την προηγούμενή σου ταυτότητα.

Αποκόβεσαι και χάνεις την επαφή με την πατρίδα, τους δικούς σου ανθρώπους, ακόμα και μ' αυτόν τον πυρήνα του εαυτού σου που είναι η μητρική σου γλώσσα.

Χωρίς να το καταλάβεις -αναγκαστικά, αφού είσαι ζωντανός- ασπάζεσαι τους ξένους τρόπους, λειτουργείς με τα μέσα που αυτοί σου προσφέρουν, αξιοποιώντας – πάλι χωρίς να το καταλάβεις - ευαισθησίες, αξίες και βιώματα που κουβαλάς μέσα σου.

Όσο αφομοιώνεσαι και μπαίνεις στην ιστορία του νέου τόπου, όσο αποστασιοποιείσαι και αποκόβεσαι από την Ελλάδα και ό,τι βαθύτερο συμβολίζει για σένα, αρχίζεις να τη βλέπεις με νέο μάτι και να αντιλαμβάνεσαι την ουσία της ελληνικής κουλτούρας, την παγκοσμιότητα των φιλοσοφικών της αξιών, όπως της ελευθερίας και της ανθρωποκεντρικότητας (Κουνέλλης), το εύρος και το βάθος της ελληνικής γλώσσας, που είναι το κέντρο όχι μόνο της δικής σου ταυτότητας αλλά και ολόκληρου του δυτικού πολιτισμού, που τράφηκε και μεγάλωσε απ' αυτήν (Χαβιαράς).

Αποκτάς μια νέα συνείδηση, ένα σεβασμό, και καταφάσκεις στην παλιά σου ταυτότητα. Συγχρόνως φτάνεις σε μια σύνθεση, γίνεσαι κάτι καινούριο. Είσαι περήφανος και για τα δυο - αυτό που ήσουν κι αυτό που έγινες.

Όμως η πορεία ήταν πολύ οδυνηρή, πολύ τραυματική - και η πίκρα παραμένει.

ΤΑΞΙΔΙ 2 (Λούκος, Βουγιουκλής)

Η δουλειά της ανακάλυψης, της διερεύνησης, της αξιοποίησης νέων ερεθισμάτων, σε απορροφούν ολοκληρωτικά. Δε θα μπορούσε να είναι κι αλλιώς. Είναι πολλά αυτά που έχεις να δαμάσεις, πολλές οι προκλήσεις του νέου κόσμου που θέλεις να αφομοιώσεις.

Τελικά, μακριά από το σημείο εκκίνησης, δημιουργείς εσύ ο ίδιος μια ζωή που σε εκφράζει.

Άμα σταθείς να το σκεφτείς, αντιλαμβάνεσαι ότι έχεις αποκοπεί. Θα ήθελες να κρατούσες τα καλά και των δύο κόσμων, αλλά έχεις γίνει απόδημος

χωρίς να το θέλεις. Δεν μπορείς πια απρόσκοπτα να σχετιστείς με την Ελλάδα που άφησες πίσω.

Όμως δε χάνεις ποτέ αυτό που είναι για σένα το πιο κεντρικό κομμάτι του εαυτού σου, τη μητρική σου γλώσσα (Λούκος), το ότι γεννήθηκες Έλληνας (Βουγιουκλής). Σ' αυτό λοιπόν μπορείς τώρα να στραφείς για να το μελετήσεις, να το βιώσεις, να το εκτιμήσεις, να το επιλέξεις συνειδητά. Και φτάνοντας στην ουσία, χωρίς να γυρίσεις πίσω, θα μπορείς με άλλους τρόπους να συνδεθείς με τους ομοεθνείς σου και να αναπτύξεις δεσμούς με το παρελθόν.

ΤΑΞΙΔΙ 3 (Κράλλης)

Ταξιδεύοντας, αποκομίζοντας μέρα με τη μέρα τις εμπειρίες και τα βαθύτερα διδάγματά τους, ανάλαφρος με την απόσταση που σου χαρίζει το γέλιο, φτάνεις τελικά σ' έναν προορισμό που μοιάζει για σένα καλός.

Είναι μακριά από κει που ξεκίνησες, αλλά όχι και τόσο... Ξέρεις ότι υπάρχει μια συνέχεια, μια ταυτότητα απροσδιόριστη αλλά έντονη, που τη βλέπουν και οι άλλοι. Δεν αισθάνεσαι αποκομμένος, δεν υπάρχει διχασμός. Η ζωή σου είναι εκεί, ταξιδεύεις και εδώ... Υπάρχει μια βασική απλότητα, μια ενότητα των πραγμάτων.

Πέρα από το κοινό, τελικά, ταξίδι της εσωτερικής αναζήτησης και προσαρμογής, τίθεται σαν επόμενο ερώτημα ένα πιο πρακτικό και αντικειμενικό μέλημα:

Ποια πρέπει και ποια μπορεί να είναι η σχέση και η προσφορά της Ελλάδας προς τους εν διασπορά Έλληνες, και ποια η προσφορά η δική τους προς την πατρίδα; (Τσίμας)

Εδώ η συζήτηση διευρύνεται και, με τη συμμετοχή του κοινού, έρχονται ενώπιοι ενώπιους οι εκπρόσωποι της διασποράς και αυτοί της μητροπολιτικής Ελλάδας. Έτσι φαίνεται πως υπάρχουν εκατέρωθεν διαφορετικές πραγματικότητες, διαφορετικές αγωνίες, πικρίες και

διλήμματα, που η έκφρασή τους φέρνει ένταση, αλλά και είναι απαραίτητη για την όποια κατανόηση ή επίτευξη σύνθεσης:

Διατυπώνεται κατ' αρχήν η αντίρρηση ότι για τους παρευρισκόμενους Έλληνες της μητρόπολης, σημαντικό ερώτημα δεν είναι τόσο το πώς κάποιοι παιδεύτηκαν περισσότερο ή λιγότερο για να ορίσουν την ταυτότητά τους, αλλά μάλλον το πώς θα μπορέσει κανείς να σταθεί δημιουργικά και να δώσει ένα δυναμικό παρόν σ' έναν κόσμο που διαρκώς διευρύνεται και όπου τα φυσικά σύνορα δεν μπορούν πια να οριοθετήσουν και να προστατέψουν (Θόδωρος).

Και ο αντίλογος:

Σ' αυτό ακριβώς το ερώτημα απαντάνε, μέσα από το παράδειγμά τους, και αυτό ακριβώς έχουν πετύχει, πολλοί από τους Έλληνες της διασποράς που είναι εδώ, και άλλοι, όπως ο Γκρέκο, που είναι γνωστοί από την ιστορία. (Λαμπράκη, Τσίμας, Κουνέλλης, Χαβιαράς).

Ιστορικά μάλιστα μοιάζει να είναι μια βαθύτερη ικανότητα και μια ανάγκη των Ελλήνων: το να ξεπερνούν τα φυσικά σύνορα, να έρχονται σε επαφή με πολλούς και διάφορους πολιτισμούς, να σχετίζονται δημιουργικά και αρμονικά μαζί τους και, μακριά από τη μητρόπολη, να διατηρούν ανέπαφη και ισχυρή την ταυτότητα και την κουλτούρα τους, που αυτονόητα είναι δική τους (Χάρος, Τσίμας).

Τελικά, μήπως τα φυσικά σύνορα της Ελλάδας δεν είναι παρά ένας παράγοντας συρρίκνωσης που βάζει τεχνητούς διαχωρισμούς μεταξύ Ελλήνων της διασποράς και Ελλήνων της μητρόπολης; (Χάρος, Βουγιουκλής)

Και δεν είναι άλλωστε γεγονός ότι οι Έλληνες της διασποράς έχουν έναν αγνώτερο, ρομαντικότερο πατριωτισμό και συγχρόνως ένα μοναδικό ρόλο, που μόνο αυτοί μπορούν να παίξουν, ως πρεσβευτές της Ελλάδας στο εξωτερικό; (Βουγιουκλής, Απέργης, Κουνέλλης, Χαβιαράς, Τσίμας)

Δημιουργούν ένταση αυτές οι απόψεις, γιατί πολλοί είναι αυτοί που ζουν την άλλη όψη του νομίσματος: Την πεποίθηση ότι χάρη σ' αυτή τη χώρα, την Ελλάδα, χάρη στους αγώνες της εν μέσω γειτόνων εχθρικών, διατηρήθηκε ζωντανή η γλώσσα η ελληνική, αλλά και αυτή καθαυτή η υπόσταση, που είναι η αφετηρία και το σημείο αναφοράς των απανταχού Ελλήνων (Κούκκου, Κουνέλλης). Τη συνειδητοποίηση και την αγωνία ότι η επαφή με την παγκοσμιότητα ενέχει τον κίνδυνο της ολοκληρωτικής αφομοίωσης και του αφανισμού, αλλά και ότι ο αντίθετος δρόμος, της οχύρωσης και στεγανοποίησης, οδηγεί στην απομόνωση, τη συρρίκνωση και την περιθωριοποίηση. (Μπίστικα, Γράββαλος, Χαριάτη, Στεφανίδης, Απέργης).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

Η Εικόνα της Χώρας στο Εξωτερικό. Η Πολιτιστική της Παρουσία η Απουσία στο Εξωτερικό. Δυο Έρευνες. Υπάρχει Ελληνική Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική;

Πως η χώρα μας αξιοποιεί το επίσημα αναγνωρισμένο «συγκριτικό πλεονέκτημα» του πολιτισμού έναντι των άλλων χωρών;

Δύο έρευνες

Μεθοδολογία

Η Υ.Δ. διεξήγε δύο ξεχωριστές έρευνες σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Η πρώτη έλαβε χώρα στο Υπουργείο Εξωτερικών από το έτος 1993 έως και το 1998 και η δεύτερη πραγματοποιήθηκε στις ελληνικές πρεσβείες του εξωτερικού στις αρχές του 1999.

Επειδή ο σκοπός των ερευνών ήταν:

- Η καταγραφή πραγματικών γεγονότων, τα στοιχεία των οποίων δεν ήταν προηγουμένως καταχωρημένα
- Η περιγραφή ισχυουσών συνθηκών
- Ο προσδιορισμός γνώμης σχετικά με την επικρατούσα κατάσταση, και
- Η διερεύνηση άμεσων προβλημάτων για τη βελτίωση υφιστάμενων πρακτικών

Η Υ.Δ. χρησιμοποίησε τους ακόλουθους τύπους για την εξαγωγή ευρημάτων/δεδομένων:

1. ΤΥΠΟΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ (QUALITATIVE RESEARCH METHOD)

α. ερωτηματολόγιο, συνεντεύξεις

β. ομάδα εστίασης (focus group)

Για να διασφαλισθεί η μεγαλύτερη δυνατή διεισδυτικότητα και ανάλυση, επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος, ως η μόνη που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις και το σκοπό της συγκεκριμένης έρευνας.

Τα ερωτηματολόγια προηγήθηκαν των ομάδων εστίασης. Οι ερωτήσεις ήταν ανοικτής δομής (open - ended). Πραγματοποιήθηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους όπως αναφέρονται στην πρώτη έρευνα και προηγήθηκαν των ομάδων εστίασης. Στις ομάδες εστίασης χρησιμοποιήθηκαν διαμορφωτές γνώμης αντιπροσωπεύοντας τους τύπους για τη λήψη αποφάσεων, δραστηριότητας, εφαρμογής και άσκησης πολιτιστικής πολιτικής. Η μέθοδος του ερωτηματολογίου προτιμήθηκε διότι έχει άμεσες πρακτικές εφαρμογές, κυρίως στη διοίκηση και στον προγραμματισμό και γιατί δίνει χρόνο στον ερωτώμενο να σκεφτεί και να εκφραστεί με μεγαλύτερη άνεση.

2. ΤΥΠΟΣ ΠΟΣΟΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ (QUANTITATIVE RESEARCH METHOD)

Για τη καταγραφή, συλλογή και καλύτερη σύγκριση των δεδομένων, χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική μέθοδος.

Οι λόγοι που προτιμήθηκε η μέθοδος αυτή είναι γιατί είναι οικονομικό και αποτελεσματικό μέσο για εκτεταμένες έρευνες και καθιστά ευκολότερη την ανάλυση των δεδομένων που συγκεντρώνονται.

Τα στοιχεία που προέκυψαν από τις δύο αυτές έρευνες συμπληρώθηκαν και από προσωπικές συνεντεύξεις των εκπροσώπων φορέων πολιτιστικής διπλωματίας σε δημόσιο και ιδιωτικό επίπεδο. Κυρίως όμως, από τις ομιλίες που έγιναν στην Ημερίδα με θέμα την Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική και την Πολιτιστική Διπλωματία που διοργανώθηκε από την γράφουσα με 23 συμμετέχοντες. Οι ομιλητές προέρχονταν από τον ελληνικό πολιτικό χώρο με κύριο εισηγητή τον υπεύθυνο Υπουργό. Συμμετείχαν επίσης, ο Γενικός Γραμματέας Απόδημου Ελληνισμού, ο Πρόεδρος και η Αντιπρόεδρος του Ιδρύματος Ελληνικού Πολιτισμού, ο Διευθυντής της Διεύθυνσης Μορφωτικών Υποθέσεων του ΥΠΕΞ.

Τέσσερις Έλληνες Ευρωβουλευτές που είχαν θέμα αρμοδιότητας τον πολιτισμό. Δύο εκπρόσωποι του ακαδημαϊκού χώρου από την Ελλάδα και την Αμερική. Μέλος της Παγκόσμιας Επιτροπής για τον Πολιτισμό και την Ανάπτυξη και Πρόεδρος του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας. Ο Έλληνας Γενικός Πρόξενος στη Μελβούρνη και τέλος, πέντε ξένοι και δύο Έλληνες μορφωτικοί σύμβουλοι και ακόλουθοι.

Χρησιμοποιήθηκαν επίσης ευρήματα από τα πρακτικά και τα συμπεράσματα άλλων συμποσίων με θέματα σχετικά ως προς το αντικείμενο της μελέτης αυτής, που έλαβα χώρα τα τελευταία πέντε χρόνια στην Ελλάδα ή το εξωτερικό.

Έρευνα Α

Κατά τη διάρκεια της θητείας της ΥΔ στη Διεύθυνση Μορφωτικών και Πολιτιστικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών είχε την ευκαιρία να παρακολουθήσει τα αιτήματα που δεχόταν η χώρα μας μέσω των ελληνικών πρεσβειών για να συμμετάσχει σε ξένες και διεθνείς πολιτιστικές εκδηλώσεις. Αυτή η έκφραση ενδιαφέροντος από το εξωτερικό προς την Ελλάδα και η ανταπόκριση ή μη από τη δεύτερη, αποτέλεσε για την ΥΔ αντικείμενο βαθύτερης διερεύνησης. Έτσι με τη βοήθεια αποφοίτων της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και του Τμήματος Επικοινωνίας του Παντείου Πανεπιστημίου, την επιμέλεια της πρακτικής άσκησης των οποίων είχε αναλάβει, διεξήγε μία έρευνα για τις ελληνικές συμμετοχές σε χώρες του εξωτερικού. Τα αποτελέσματα που συγκεντρώθηκαν, θα συμβάλουν στη διεξαγωγή συμπερασμάτων για την ποσότητα, το είδος, την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα της προβολής του ελληνικού πολιτισμού στο εξωτερικό. Την εξωτερική πολιτιστική πολιτική, τους στόχους και τις κατευθύνσεις της – εάν υπάρχουν.

Ακολουθούν:

➤ Περιγραφή της έρευνας

- Καταγραφή των στοιχείων της έρευνας (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1)
- Γραφικές απεικονίσεις των στοιχείων προς άμεση εμφάνιση των αποτελεσμάτων
- Συμπεράσματα της έρευνας

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε χώρες του εξωτερικού όπου υπάρχει ελληνική εκπροσώπηση και διπλωματικές σχέσεις κατά την πενταετία από 1993 έως 1998. Αποσκοπούσε κυρίως σε μία πρώτη καταγραφή της ελληνικής πολιτιστικής παρουσίας στη χώρα διαπίστευσης. Τα στοιχεία αυτά χρησιμοποιήθηκαν για την διεξαγωγή συμπερασμάτων ως προς κατά πόσο η ελληνική πολιτιστική διπλωματία εφαρμόζει πολιτική στρατηγική και ποιους στόχους εξυπηρετεί. Κυρίως, εάν στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και μέσα από την διαδικασία ανάδειξης των ποικίλων πολιτιστικών ταυτοτήτων η ελληνική εξωτερική πολιτική επενδύει στα δικά της πολιτιστικά στοιχεία για την επίτευξη των εθνικών της στόχων.

Τα στοιχεία που αναζητήθηκαν μέσα από την έρευνα ήταν για: Την ελληνική συμμετοχή στους διεθνείς οργανισμούς και τα μεγάλα διεθνή πολιτιστικά γεγονότα: διεθνή φεστιβάλ, εκθέσεις, πολιτιστικές πρωτεύουσες, πολιτιστική ολυμπιάδα.

Η καταγραφή των ελληνικών πολιτιστικών εκδηλώσεων στο εξωτερικό απέβλεπε στους εξής στόχους:

- ❖ Να δώσει μία συνολική εικόνα των δραστηριοτήτων και των στόχων της πολιτιστικής διπλωματίας για την άντληση ορισμένων στοιχείων όπως: πως και σε ποιους τομείς δίνεται ιδιαίτερο βάρος προώθησης της ελληνικής εικόνας μέσω του πολιτισμού της και σε ποιες χώρες. Γίνεται συστηματική προβολή και προώθηση των εθνικών θέσεων μέσω του πολιτισμού; Συγκλίνουν οι στόχοι της πολιτιστικής διπλωματίας με αυτούς της εξωτερικής πολιτικής;

ποιες μέθοδοι ακολουθούνται για την επίτευξη των στόχων και ποια η αποτελεσματικότητα των μεθόδων;

- ❖ Να καταγραφούν οι θεσμοθετημένες εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται από τις ξένες χώρες σε τακτά ή προγραμματισμένα χρονικά διαστήματα όπως: εκδηλώσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, διεθνή φεστιβάλ, διεθνείς εκθέσεις, biennale και triennale τέχνης, πολιτιστικές πρωτεύουσες και μήνες κ.λ.π. Σκοπός αυτής της καταγραφής είναι τα στοιχεία αυτά να συνδράμουν στο σχεδιασμό, τον προγραμματισμό και την έγκαιρη προετοιμασία της ελληνικής συμμετοχής.
- ❖ Να εντοπισθούν οι ιδιωτικοί παράγοντες που ασκούν πολιτιστική διπλωματία σε επίπεδο της κοινωνίας των πολιτών και να προταθούν για συμμετοχή σε άλλες εκδηλώσεις.
- ❖ Να εντοπισθούν οι πηγές των επιχορηγήσεων των εκδηλώσεων αυτών και τέλος,
- ❖ Να διερευνηθεί κατά πόσο ασκείται ορθολογιστική εξωτερική πολιτιστική πολιτική και πού. Εάν προσβλέπει σε ανταποδοτικά οφέλη και ποια;

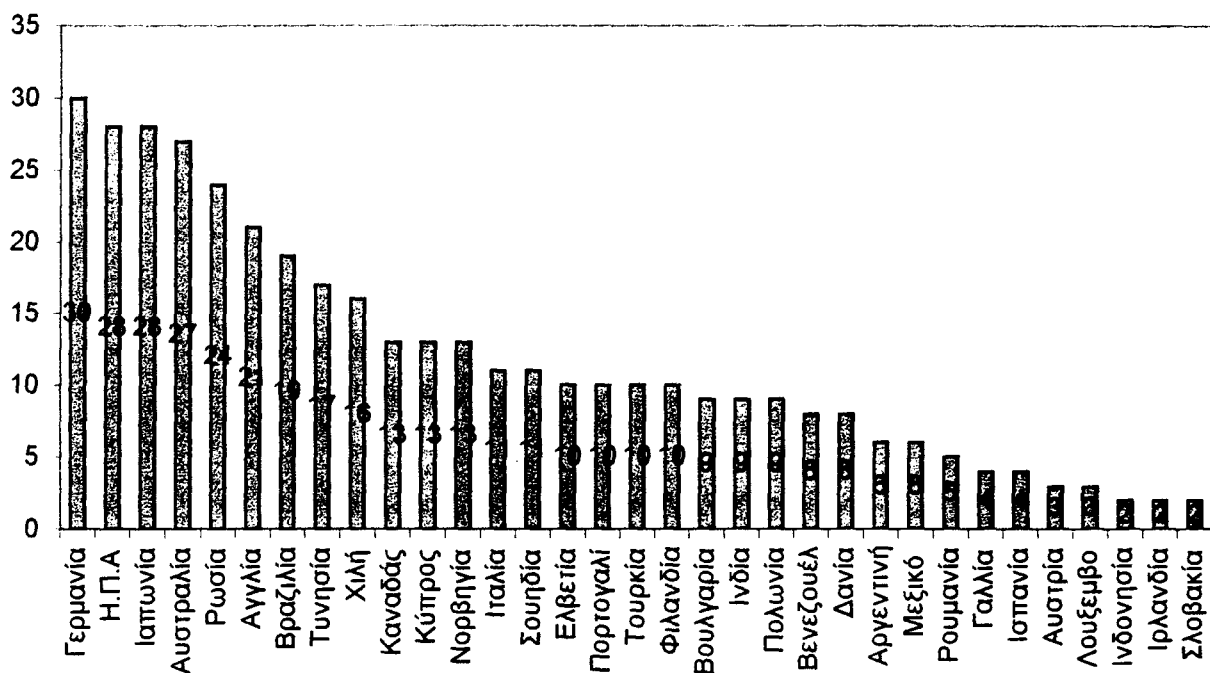
Για την καλύτερη κατανομή, ταξινόμηση και στη συνέχεια αναζήτηση των διερευνουμένων στοιχείων εφαρμόσθηκε η καταχώρηση σε μία «βάση δεδομένων» με τίτλο: *Καταγραφή Εκδηλώσεων*.

Η βάση δεδομένων περιλαμβάνει τα εξής θέματα:

1. Την κατηγορία της εκδήλωσης
2. τον τόπο και την ημερομηνία πραγματοποίησής της,
3. τον οργανωτικό φορέα,
4. τη πηγή χρηματοδότησης καθώς επίσης
5. περιγραφή και σχόλια.

Καταγραφή των στοιχείων της έρευνας

Διάγραμμα 1: Αριθμός πολιτιστικών εκδηλώσεων Ελλάδας ανά χώρα

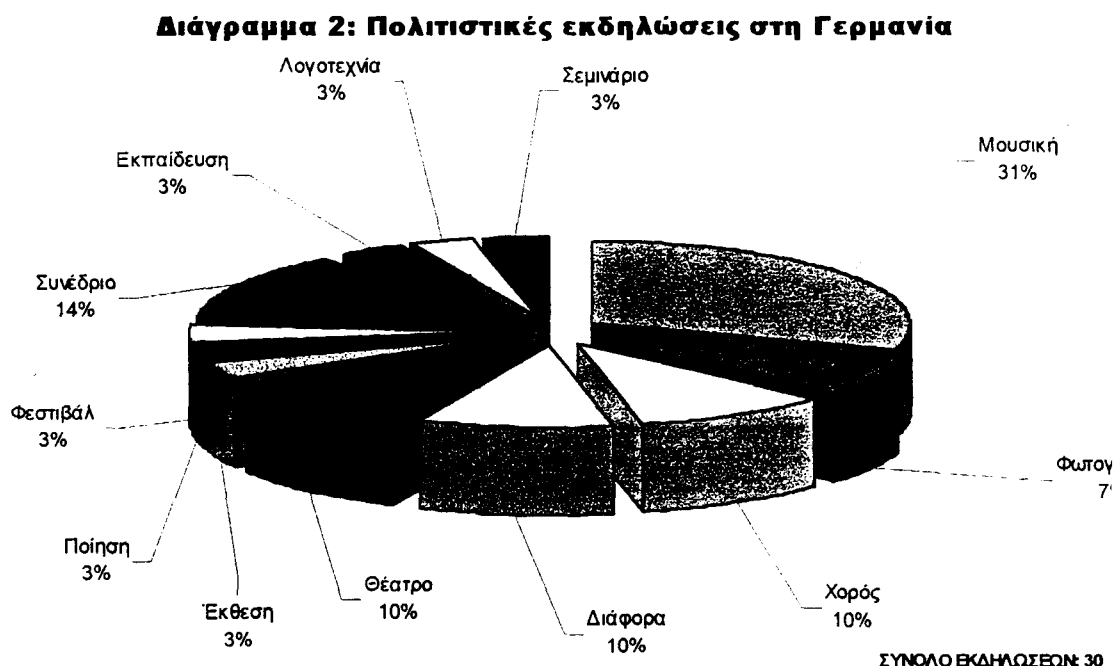

Στο Διάγραμμα 1 (ιστόγραμμα) φαίνεται ποσοτικά σε ποιες χώρες στο εξωτερικό η Ελλάδα διοργάνωσε ή συμμετείχε σε πολιτιστικές εκδηλώσεις κατά την πενταετία 1994 έως και 1999. Η έρευνα έγινε στο αρχείο της Διεύθυνσης Πολιτιστικών και Μορφωτικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών. Πρέπει να τονισθεί ότι αυτές οι τιμές αντιπροσωπεύουν τις εκδηλώσεις για τις οποίες η Κεντρική Υπηρεσία ενημερώθηκε με υπηρεσιακή αλληλογραφία, συμμετείχε οικονομικά ή διοργανωτικά είτε από την Αθήνα, είτε από τις κατά τόπους ελληνικές πρεσβείες. Παρότι οι ποσοτικές ενδείξεις είναι πολύ μικρές, εντούτοις, μπορεί να μην αντιπροσωπεύουν τη συνολική εικόνα της ελληνικής πολιτιστικής διπλωματίας για τον λόγο ότι δεν υπάρχει αλληλοενημέρωση μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών και φορέων του ίδιου του Υπουργείου. Έτσι, π.χ. στο αρχείο της Δ/νσης δεν βρέθηκαν καταχωρημένες οι εκδηλώσεις του Ιδρύματος Ελληνικού Πολιτισμού και

της Γενικής Γραμματείας και της Διεύθυνσης Αποδήμων Ελλήνων στο εξωτερικό, Υπηρεσιών που ανήκουν οργανικά στην άμεση ή έμμεση εποπτεία του Υπουργείου. Εάν σκεφθεί κανείς πόσες άλλες Υπηρεσίες του Ελληνικού Δημοσίου, αλλά και ιδιωτικοί φορείς διοργανώνουν ή συμμετέχουν σε εκδηλώσεις στο εξωτερικό, θα καταλάβει γιατί ο αριθμός αυτός είναι τόσο χαμηλός. Όμως, ο στόχος της συγκεκριμένης έρευνας δεν είναι μόνο να καταμετρήσει τις εκδηλώσεις. Αυτό που επιδιώκει, είναι να εξακριβώσει εάν η ελληνική πολιτιστική διπλωματία ασκείται σε συστηματική βάση ακολουθώντας τους στόχους της εξωτερικής της πολιτικής. Εάν ο πολιτισμός, όντας ο τρίτος πυλώνας της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, βάσει του οργανισμού του, αξιοποιείται ως τέτοιος. Συγκεκριμένα, εάν περιλαμβάνεται στη χάραξη της πολιτικής στρατηγικής, εάν υπάρχει η υποδομή, η διοικητική οργάνωση και η οικονομική υποστήριξη που να εξασφαλίζουν την σύγκλισή της με την πορεία των εθνικών στόχων.

Για τον σκοπό αυτό, η ερευνήτρια επέλεξε να εξετάσει ξεχωριστά τις εκδηλώσεις που αριθμούν άνω των 20, ώστε να αναζητηθούν οι επί μέρους λόγοι για τους οποίους έγιναν, από ποιους φορείς διοργανώθηκαν, πως υποστηρίχθηκαν οικονομικά και σε ποιο κοινό απευθύνθηκαν. Οι εκδηλώσεις που υπερέβησαν τις 20 έγιναν σε έξι χώρες, δηλαδή: τη Γερμανία (30), τις ΗΠΑ(28), την Ιαπωνία (27), τη Ρωσία (24) και την Αγγλία (21).

Στη συνέχεια, απομονώθηκε η κάθε μία από τις παραπάνω χώρες και καταγράφηκε η ποσοστιαία συμμετοχή κατά τομέα τέχνης.

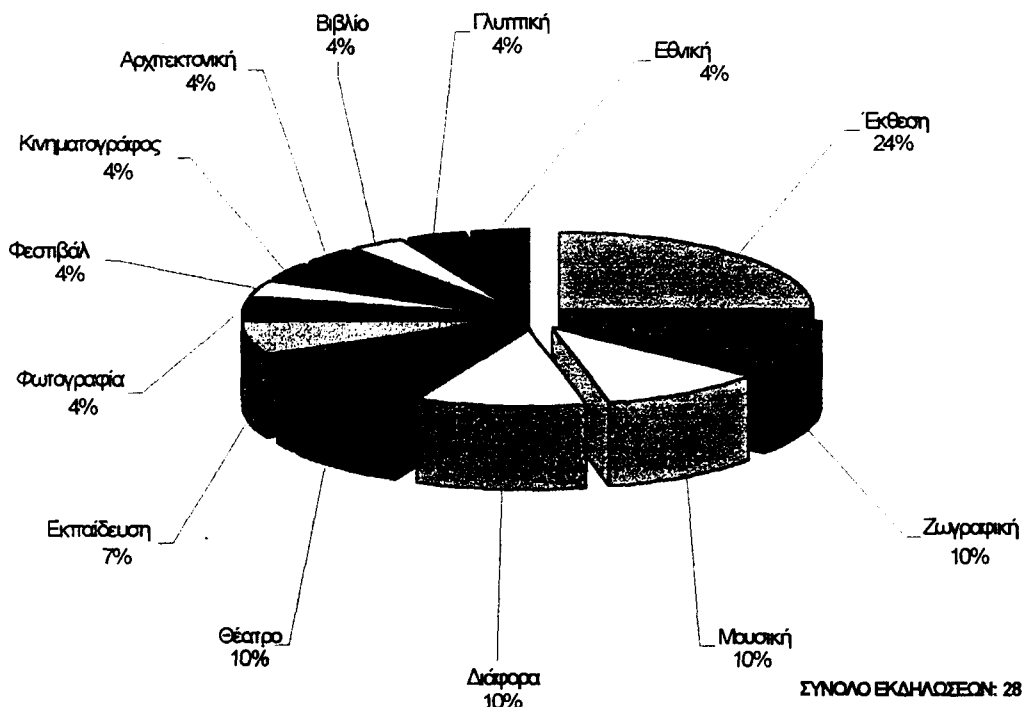
Ειδικά στη Γερμανία, την χώρα όπου παρατηρήθηκε ο μέγιστος αριθμός εκδηλώσεων, το μεγαλύτερο ποσοστό ήταν αφιερωμένο στη μουσική (31%). Ακολούθησαν τα συνέδρια (14%) και ο χορός, το θέατρο και διάφορες γενικού περιεχομένου εκδηλώσεις με ποσοστό 10%.

Εξετάζοντας τους υπεύθυνους φορείς και τους στόχους των εκδηλώσεων αυτών διαφάνηκε ότι ως επί το πλείστον έγιναν με την πρωτοβουλία της ελληνικής πρεσβείας και των προξενείων στη Γερμανία και απευθύνθηκαν σε μικτό κοινό, δηλαδή Έλληνες και ξένους. Οι οικονομική ενίσχυση προήλθε από διάφορους ελληνικούς φορείς στην Ελλάδα και τη Γερμανία. Η «πληθώρα» αυτή των εκδηλώσεων, σε σύγκριση πάντα με αυτές που έγιναν στις άλλες χώρες, δικαιολογείται κυρίως από την ύπαρξη του αυθεντικού ελληνικού στοιχείου, άρα του κοινού που μπορεί να παρακολουθήσει τα ελληνικά θέματα, του ενδιαφέροντος ορισμένων υπαλλήλων της διπλωματικής εκπροσώπησης που έτυχε να υπηρετεί στη Γερμανία εκείνη την εποχή και το ενδιαφέρον των Γερμανών που έχουν σχετικές γνώσεις περί Ελλάδος.

Το ζητούμενο της έρευνας εντοπίσθηκε μερικώς, στο σημείο όπου οι εκδηλώσεις σχετίζονται μεν με το Υπουργείο Εξωτερικών, όχι γιατί αποτέλεσαν μέρος ενός προγράμματος πολιτικής στρατηγικής με συγκεκριμένους στόχους, αλλά γιατί περιστασιακά έτυχαν οι συγκυρίες να συμπέσουν. Το τελευταίο αυτό συμπέρασμα επιβεβαιώθηκε από το γεγονός ότι στην αρμόδια Διεύθυνση του Υπουργείου δεν προβλέπεται τέτοιου είδους προτεραιότητα που να συγκλίνει με τους εθνικούς στόχους, ούτε κανένας προγραμματισμός ή κονδύλι που να προβλέπει τέτοιες εκδηλώσεις. Το μόνο στοιχείο αναφοράς που εντοπίσθηκε, είναι η συμπερίληψη εκδηλώσεων, χωρίς ακριβές όμως περιεχόμενο, στις διμερείς μορφωτικές συμφωνίες που όμως και αυτές δεν καλύπτονται από κανένα προβλεπόμενο κονδύλιο.

Παρόμοια επιμέρους εξέταση ακολούθησε και για τις περιπτώσεις των ΗΠΑ, της Ιαπωνίας, της Αυστραλίας, της Ρωσίας, και της Αγγλίας (Διαγράμματα 3-6).

Διάγραμμα 3: Πολιτιστικές εκδηλώσεις στις ΗΠΑ

ΗΠΑ (Διάγραμμα 3)

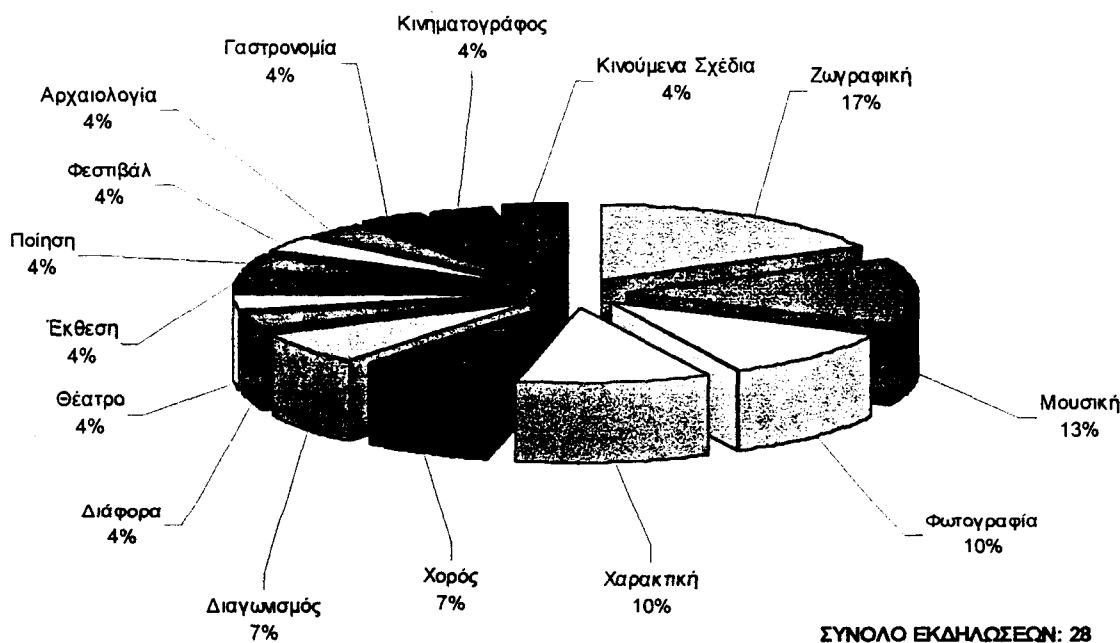
Συγκεκριμένα, για τις ΗΠΑ, ο αριθμός των εκδηλώσεων φαίνεται πάρα πολύ μικρός εάν λάβει κανείς υπόψη του την έκταση της χώρας, της πολυπολιτισμικής κοινωνίας και του μεγάλου αριθμού των Ελλήνων ή ελληνικής καταγωγής που μετανάστευσαν και διαβιούν εκεί από τις αρχές του αιώνα. Επομένως, παρατηρείται ότι μολονότι υπάρχει το πρόσφορο έδαφος μεν για την υποδοχή ελληνικών εκδηλώσεων, αλλά κυρίως η ανάγκη συγκρότησης δομημένης και συστηματικής εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής, στη χώρα όπου μετά το τέλος του διπολικού συστήματος, αποτελεί τη μόνη υπερδύναμη όπου αποφασίζονται οι τύχες του κόσμου, εντούτοις, όχι μόνο τέτοιου είδους προγραμματισμός δεν προβλέπεται στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής, αλλά ούτε και στην στοιχειώδη οργάνωση κάποιων, έστω και σποραδικών προγραμματισμένων εκδηλώσεων. Η βασική έλλειψη βεβαίως μορφωτικού συμβούλου στη πρεσβεία της Ουάσιγκτων τη στιγμή που λειτουργούν γραφεία, εκπαιδευτικού, οικονομικού και εμπορικού

συμβούλου είναι μία από τις κυριότερες αιτίες που μπορούν να δικαιολογήσουν την παντελή ελληνική πολιτιστική απουσία.

Η μεμονωμένη περίπτωση του παραρτήματος του Ιδρύματος Ελληνικού Πολιτισμού στη Νέα Υόρκη, ασφαλώς χρήζει αναφοράς σαν ένας θεσμοθετημένος φορέας, όμως το πολύ περιορισμένο έργο του, λόγω κυρίως της ελαχιστοποιημένης οικονομικής στήριξης, κατέστησε τη πορεία του μάλλον προβληματική, όπως άλλωστε κατέληξε να γίνει μετά τη παραίτηση του Διευθυντή του.

ΙΑΠΩΝΙΑ (Διάγραμμα 4)

Διάγραμμα 4: Πολιτιστικές εκδηλώσεις στην Ιαπωνία

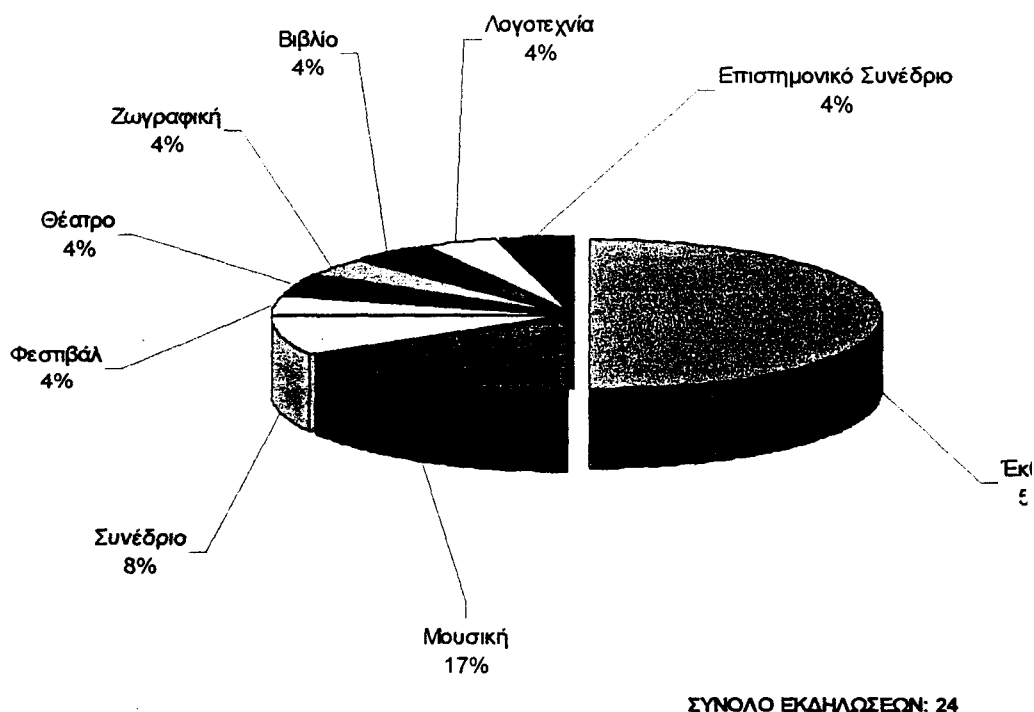
Στη περίπτωση της Ιαπωνίας η κατάσταση διαφοροποιείται. Ο αριθμός των εκδηλώσεων είναι το αθροιστικό σύνολο διαφορετικών τομέων έκαστος των οποίων όμως, δεν ξεπερνά τον αριθμό των 5. Οι πέντε αυτές εκδηλώσεις έγιναν μόνο στον τομέα της ζωγραφικής και μάλιστα της ετήσιας συμμετοχής σε διαγωνισμούς παιδικής ζωγραφικής που διοργανώνονται στην Ιαπωνία. Η επί μέρους έρευνα στο περιεχόμενο

των εκδηλώσεων, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι όλες οι εκδηλώσεις σχεδόν ήταν αποτέλεσμα ελληνικών συμμετοχών σε ιαπωνικές διοργανώσεις.

Ήτοι, από ελληνικής πλευράς δεν υπήρξε κανένας συγκεκριμένος προγραμματισμός ή πολιτική κατεύθυνση που να απευθύνεται στο ιαπωνικό κοινό, λαμβανομένων υπόψη και των στοιχείων της απόστασης, της γλώσσας και της έλλειψης ελληνικού στοιχείου. Συνακόλουθο των περιορισμένων πολιτιστικών ανταλλαγών με την Ιαπωνία είναι και η έλλειψη εξαγωγών προϊόντων παρότι υπάρχει και αντίστοιχος κρατικός φορέας και γραφείο ΕΟΤ στο Τόκιο.

ΡΩΣΙΑ (Διάγραμμα 5)

Διάγραμμα 5: Πολιτιστικές εκδηλώσεις στην Ρωσία

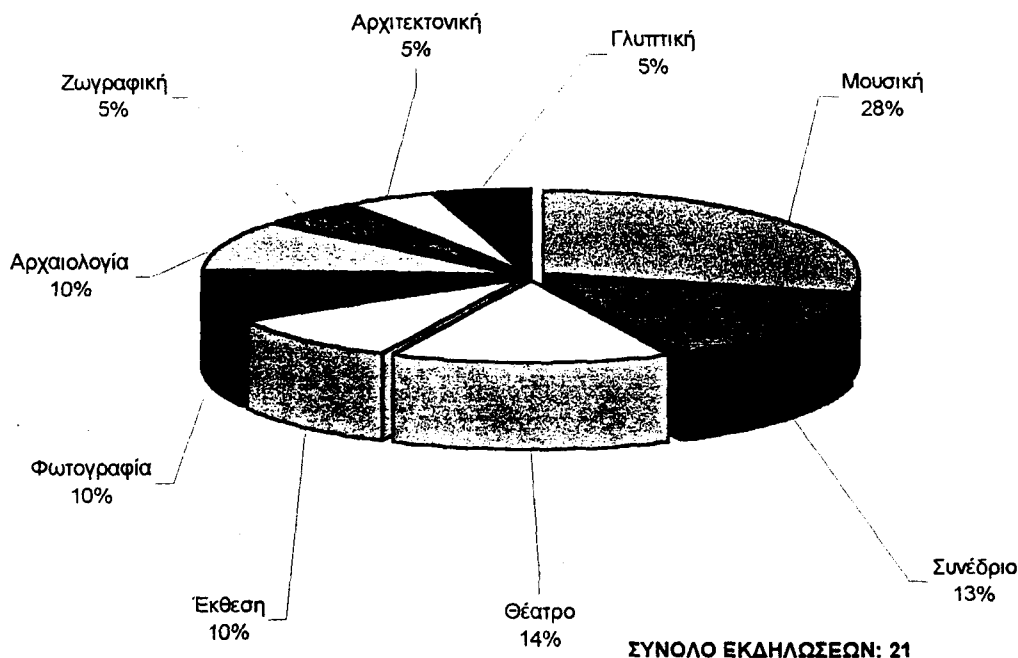

Στη περίπτωση της Ρωσίας ο «μεγάλος» αριθμός (12) των εκδηλώσεων, συγκεντρώνεται στις εκθέσεις για δύο κυρίως λόγους, πρώτον διότι υπάρχει Μορφωτικός Σύμβουλος και αφετέρου, λόγω των ιστορικών

εκθέσεων που το Υπουργείο Πολιτισμού αναλαμβάνει να παρουσιάσει στο πλαίσιο της αρχαίας ή της βυζαντινής (κυρίως) περιόδου.

ΑΓΓΛΙΑ (Διάγραμμα 6)

Διάγραμμα 6: Πολιτιστικές εκδηλώσεις στην Αγγλία

Στην Αγγλία οι εκδηλώσεις συγκεντρώνουν αυξημένο ποσοστό σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο και δη κατά τη διάρκεια του προγράμματος “Greece in Britain”.

Παρότι οι συνολικές εκδηλώσεις είναι μόνο 20 για μία ολόκληρη πενταετία και δεν δικαιολογούν ούτε την προσβασιμότητα και την ύπαρξη ελληνικού κοινού (οι περισσότεροι ξένοι φοιτητές σε βρετανικά Πανεπιστήμια είναι Έλληνες και πολλά ελληνικά εφοπλιστικά γραφεία έχουν την έδρα τους εκεί), εντούτοις, αυτές διοργανώθηκαν ως επί το πλείστον με πρωτοβουλία της ελληνικής πρεσβείας του Λονδίνου για τον μοναδικό λόγο ότι υπήρχε υπάλληλος που είχε το ειδικό ενδιαφέρον και τις γνώσεις για τέτοιου είδους παρουσιάσεις.

Αλλά και πάλι, αν και φαίνεται ότι οι πρωτοβουλίες αυτές ανήκουν σε Υπηρεσία του ΥΠΕΞ, εν τούτοις δεν έχουν καμία άμεση σχέση με τη χάραξη πολιτικής και εφαρμογή κανενός προγράμματος πολιτιστικής διπλωματίας.

Συμπεράσματα της έρευνας

Τα ειδικά συμπεράσματα αυτής της έρευνας έχουν ως εξής:

- ◆ Τα κονδύλια που διαθέτει το ελληνικό κράτος δεν επαρκούν για να καλύψουν το ευρύ φάσμα των πολιτιστικών δραστηριοτήτων που καλείται και οφείλει να αναπτύξει η Ελλάδα για την προώθηση των θέσεων της στο διεθνές σύστημα και την επικοινωνία των αξιών της.
- ◆ Οι κατά τόπους πρεσβείες και τα Γραφεία Τύπου Εξωτερικού συχνά αδρανούν με αποτέλεσμα να χάνονται σημαντικές ευκαιρίες προβολής της χώρας μας στο εξωτερικό.
- ◆ Δεν υπάρχει συνεργασία μεταξύ των Υπουργείων και άλλων φορέων στην Ελλάδα, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρείται ακόμη και αδιαφορία.
- ◆ Δεν υπάρχει συντονισμός των φορέων που ενισχύουν οικονομικά τις εκδηλώσεις αυτές με αποτέλεσμα σε ορισμένες περιπτώσεις να επιχορηγούνται οι ίδιες εκδηλώσεις από πολλούς φορείς και να μην ενισχύονται άλλες, έστω και μερικώς.

Έρευνα Β

Έρευνα για τη Διαμόρφωση της Ελληνικής Πολιτιστικής Παρουσίας στο Εξωτερικό και της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτιστικής Πολιτικής εν γένει

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Ερωτηματολόγιο

Χρησιμοποιήθηκε ενιαίος θεματικός πυρήνας και κοινό ερωτηματολόγιο ανοιχτών ερωτήσεων ώστε να επιτρέπει ευελιξία στις ιδιαιτερότητες και ιδιομορφίες που παρουσιάζουν μεταξύ τους οι χώρες υποδοχής.

Παρατηρήσεις

- α. Οι απαντήσεις αποδεικνύουν ότι η διαμόρφωση της εικόνας εξαρτάται πολύ από το ειδικό ενδιαφέρον εκάστου ιθύνοντος της ελληνικής αρχής και λιγότερο από τη δεκτικότητα του κοινού στο οποίο απευθύνεται.
- β. Στην έρευνα συγκεντρώνεται πλήθος χαρακτηριστικών στοιχείων πολλά από τα οποία, εν πρώτοις τουλάχιστον, στηρίζονται συγχρονικά και διαχρονικά σε προδιαθέσεις και στερεότυπα.
- γ. Οι αποδέκτες του ερωτηματολογίου θεωρούν ως σημαντικό θετικό σημείο και στοιχείο εκσυγχρονισμού το γεγονός της διεξαγωγής της έρευνας με στόχο τη διαμόρφωση πολιτικής.

Χαρτογράφηση της πολιτιστικής πολιτικής των χωρών υποδοχής στις οποίες εκπροσωπείται επίσημα η χώρα μας. Ελληνική πολιτιστική παρουσία. Εισηγήσεις επί μέρους, εκάστης διπλωματικής αρχής και σε συνολικές γεωπολιτικές περιφέρειες από τις αρμόδιες Διευθύνσεις του ΥΠΕΞ. Για την ενημέρωση, επεξεργασία δεδομένων και αξιολόγησή τους με σκοπό τη διαμόρφωση της ελληνικής πολιτιστικής παρουσίας στο εξωτερικό και της ελληνικής εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής εν γένει.

Διεξήχθη από τη συγγραφέα για λογαριασμό του Αναπληρωτή Υπουργού Εξωτερικών αρμόδιου για τα πολιτιστικά θέματα του Υπουργείου σε δύο στάδια:

- Με τη συμμετοχή των ελληνικών αρχών του Υπουργείου στο εξωτερικό. Έλαβε χώρα τον Ιανουάριο 1999 με ερωτηματολόγιο που απευθύνθηκε σε όλες τις ελληνικές αρχές. Το ερωτηματολόγιο ζητούσε από την αρμόδια αρχή:
- τη χαρτογράφηση των πολιτιστικών δεδομένων της χώρας υποδοχής
- την ελληνική παρουσία μέσω του πολιτισμού και την αξιολόγησή της
- εισηγήσεις για τη διαμόρφωση της ελληνικής πολιτιστικής παρουσίας στην εν λόγω χώρα και εισηγήσεις για τη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτιστικής γενικότερα.

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε συνάντηση στο Υπουργείο Εξωτερικών υπό την προεδρία του ΑΝΥΠΕΞ μεταξύ των Διευθυντών των δέκα Διευθύνσεων του ΥΠΕΞ, των εκπροσώπων του Ελληνικού Ιδρύματος Πολιτισμού καθώς και εκπροσώπων άλλων αρμόδιων φορέων.

Οι Διευθυντές των δέκα Διευθύνσεων που κατανέμονται κατά γεωπολιτικές περιοχές κατέθεσαν τις εισηγήσεις τους συνολικά ή επί μέρους για τις χώρες αρμοδιότητάς της Διεύθυνσής τους. Ακολούθησαν ανταλλαγές απόψεων μεταξύ των υπολοίπων συμμετεχόντων. Οι εισηγήσεις μαγνητοφωνήθηκαν και καταγράφηκαν από την συγγραφέα με σκοπό την επεξεργασία και εξαγωγή συμπερασμάτων προς αξιολόγηση των ενδιαφερομένων φορέων. Τα συμπεράσματα παρατίθενται κατωτέρω, ενώ αναλυτική καταγραφή των εισηγήσεων των Διευθυντών των αρμοδίων Διευθύνσεων, επισυνάπτονται στο Παράρτημα 4 του παρόντος κεφαλαίου.

**ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΠΡΕΣΒΕΙΩΝ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ**

Από τις απαντήσεις των αρχών ΥΠΕΞ στο εξωτερικό προκύπτει ότι απουσιάζουν τα τρία βασικά συστατικά πολιτιστικής πολιτικής για τη διαμόρφωση ελληνικής παρουσίας στο εξωτερικό ήτοι:

1. Στρατηγικός Σχεδιασμός
2. Πρόγραμμα Υλοποίησης (οργάνωση, συντονισμός, έγκαιρη προετοιμασία)
3. Κονδύλια
4. Εξειδικευμένο προσωπικό

Τα συμπεράσματα συγκλίνουν κατά πολύ με τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήγε το Υπουργείο Τύπου κατά το προηγούμενο έτος. Ένα χρόνο μετά, φαίνεται ότι τίποτα δεν έχει αλλάξει για την πολιτιστική πολιτική και την εικόνα της Ελλάδος στο εξωτερικό, εκτός ελαχίστων, μεμονωμένων περιπτώσεων όπως π.χ. το πρόγραμμα της πρεσβείας Λονδίνου κατά τη διάρκεια του εξαμήνου της βρετανικής προεδρίας: Greece in Britain.

Όλες οι πρεσβείες σχεδόν, επισημαίνουν την έλλειψη συστηματικής και συντονισμένης πολιτιστικής παρουσίας της χώρας μας στο εξωτερικό, έως την πλήρη απουσία της και δη σε κέντρα αποφάσεων όπου διαπιστώνεται έντονη τουρκική δραστηριότητα (Καναδάς, ΗΠΑ, Βρυξέλλες) ή σε μεγάλα διεθνή πολιτιστικά γεγονότα και επετείους (100 χρόνια Ελληνοϊαπωνικής φιλίας).

Στο κατά τόπους εκδηλούμενο ενδιαφέρον για τον ελληνικό πολιτισμό, ελάχιστη έως μηδενική ανταπόκριση υπάρχει από πλευράς ελληνικής πολιτείας ενώ η αποσπασματική, περιστασιακή και μίζερη εικόνα που σε ορισμένες χώρες εμφανίζει, μάλλον βλάπτει παρά ωφελεί.

Το Υπουργείο Πολιτισμού δεν απαντά στα αιτήματα που διαβιβάζουν οι πρεσβείες, ενώ η ΕΙ Δ/ση Μορφωτικών Υποθέσεων του ΥΠΕΞ δεν έχει

τη δυνατότητα ικανοποίησης των αιτημάτων λόγω ελλείψεως σχετικών κονδυλίων.

Η έλλειψη προγραμματισμού, συντονισμού και κονδυλίων, η αδυναμία στελέχωσης των πρεσβειών με εξειδικευμένο προσωπικό και η μη δραστηριοποίηση του ΕΙΠ, καταμαρτυρούν την ανυπαρξία οποιασδήποτε μορφής πολιτιστικής πολιτικής και κυρίως αυτής που διαμορφώνει την εικόνα και τη θέση της χώρας μας σ' ένα διαρκώς αναμορφούμενο περιβάλλον πολιτικών και οικονομικών ανακατατάξεων στη δίνη της παγκοσμιοποίησης.

Ανάλυση των συμπερασμάτων των ερευνών

Το κύριο **πρόβλημα** που εντοπίζεται από τα συμπεράσματα των προηγηθεισών ερευνών είναι η ελλιπής προβολή της χώρας μας και ειδικότερα, του ελληνικού πολιτισμού στο εξωτερικό.

Πραγματοποιήθηκαν: η μία με ερωτηματολόγιο που εστάλη σε συγκεκριμένο κοινό για την εφαρμογή της εξωτερικής πολιτικής, που είναι σε θέση να σχηματίσει άποψη για την εικόνα της χώρας μας, την αποδοχή της ή όχι, τη πολιτιστική της παρουσία και τις δυνατότητες διεύθυνσης, μέσω του πολιτισμού, στη χώρα υποδοχής.

Η τελευταία έρευνα έγινε με τη συγκέντρωση, επεξεργασία και αξιολόγηση στοιχείων που αντλήθηκαν από τα αρχεία της αρμόδιας Διεύθυνσης του ΥΠΕΞ και συμπληρώθηκαν με άλλα από δημοσιεύματα του ημερήσιου τύπου. Η συμπλήρωση αυτή κρίθηκε απαραίτητη για την περίπτωση που κάποιες εκδηλώσεις έλαβαν χώρα δίχως να ενημερωθεί η πρεσβεία ή η Κεντρική Υπηρεσία.

Αναλύοντας τα συμπεράσματα αυτά προκύπτουν τα εξής δεδομένα:

- Δεν υπάρχει Καμία συγκροτημένη τακτική ή στρατηγική για την άσκηση πολιτιστικής πολιτικής σε Καμία χώρα.

- Μολονότι υπάρχουν αρμόδιοι φορείς και εν ισχύ διμερείς και πολυμερείς συμφωνίες για μορφωτικά και πολιτιστικά προγράμματα, εντούτοις, ελάχιστες εκδηλώσεις πραγματοποιούνται.
- Συγκεκριμένα, για πέντε χρόνια, καταγράφηκαν στην έρευνα:
- Περί τις 300 συνολικά εκδηλώσεις σε διαφορετικές χώρες. Ο αριθμός αυτός μπορεί να θεωρηθεί μεγάλος από την άποψη ότι δεν γίνεται βάσει προγραμματισμού και μικρός βάσει των προσφερόμενων δυνατοτήτων και ευκαιριών που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν, στην αντίθετη περίπτωση.
- Οι δράσεις αυτές⁹⁸ πραγματοποιούνται συνήθως από τις διπλωματικές αρχές – με βασικό συντελεστή το προσωπικό ενδιαφέρον του εκάστοτε πρέσβυ ή υπαλλήλου στον οποίο έχουν ανατεθεί καθήκοντα σχετικών με το θέμα – από τη Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού – πάλι με τον ίδιο γνώμονα – τα Γραφεία Τύπου των πρεσβειών (εντός ίσως του πλαισίου κάποιας επικοινωνιακής προσπάθειας ή πάλι λόγω προσωπικού ενδιαφέροντος κάποιου υπαλλήλου), πολιτιστικούς, εκπαιδευτικούς ή ομογενειακούς φορείς κατά περίπτωση σε συνεργασία (ενίοτε) με αντίστοιχους δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς της Ελλάδας ή του εξωτερικού.
- Οι πηγές χρηματοδότησης των καταγεγραμμένων εκδηλώσεων προέρχονται μερικώς ή εξ ολοκλήρου από δημόσιους ελληνικούς φορείς όπως: ΥΠΕΞ, ΓΓΑΕ, ΥΠΕΠΘ, ΥΠΠΟ, ΕΟΤ κ.ά. με συνολική δαπάνη που κατ' εκτίμηση φθάνει τα 2 δις δρχ. Μικρός σχετικά αριθμός δράσεων χορηγείται από ιδιωτικούς φορείς ή σε άλλες περιπτώσεις, οργανώνεται με ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια. Οι κρατικές χρηματοδοτήσεις πάντως δεν γίνονται εντός ενός ενιαίου και σαφούς

⁹⁸ ΚΔ

πλαισίου γεωγραφικών, θεματικών και άλλων προτεραιοτήτων της εξωτερικής ή εσωτερικής πολιτιστικής πολιτικής.

- Στους τομείς των διμερών μορφωτικών συμφωνιών και προγραμμάτων, των νεοελληνικών σπουδών στο εξωτερικό και των υποτροφιών, έχει διαμορφωθεί ένα πλέγμα ανειλημμένων υποχρεώσεων και καθιερωμένων πρακτικών που δεν ευνοεί την επί της ουσίας εξέταση των πραγματικών αναγκών και προτεραιοτήτων. Ειδικά στις νεοελληνικές σπουδές πολλά προγράμματα ή έδρες ενισχύονται με μικρά ποσά, ενώ σε άλλες περιπτώσεις οι φορείς επικαλούνται την επιχορήγηση του ελληνικού κράτους ως μόνο τρόπο εξασφάλισης της βιωσιμότητάς τους.
- Η διαδικασία κρίσης για τις επιχορηγήσεις των πολιτιστικών εκδηλώσεων και φορέων βασίζεται στην κατά περίπτωση απόφαση των εμπλεκόμενων υπηρεσιών, μετά από αίτημα του ενδιαφερόμενου φορέα. Κατά συνέπεια, δεν διασφαλίζεται πάντοτε η αξιοκρατική επιλογή των βέλτιστων λύσεων από το σύνολο της πολιτιστικής παραγωγής του Ελληνισμού, σύμφωνα με σαφώς διατυπωμένα κριτήρια και προτεραιότητες.
- Δεν προβλέπεται σταθερή διαδικασία αξιολόγησης των πολιτιστικών και μορφωτικών δράσεων που χρηματοδοτούνται, ούτε κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής τους, ή με έλεγχο των αποτελεσμάτων και των επιπτώσεών τους (follow up) με κοινά αποδεκτά κριτήρια επίδοσης, που να συνδέονται με επιλεγμένες προτεραιότητες.
- Η προβολή της χώρας μέσω του πολιτισμού υστερεί σε σαφήνεια και αποτελεσματικότητα, λόγω της πολυμορφίας των φορέων –δημόσιων και ιδιωτικών- που επιδιώκουν συνήθως τη δημοσιότητα σαν επί μέρους μονάδες και όχι σαν συνολική δημόσια εικόνα προς τα έξω.
- Οι εκδηλώσεις συνήθως δεν απευθύνονται σε προεπιλεγμένο κοινό (target groups), αλλά περιορίζονται σε κύκλους της ομογένειας και άρα

δεν στοχεύουν σε ξένους, με σκοπό τη καλλιέργεια της δημόσιας εικόνας.

Οι ελλείψεις και οι ευκαιρίες

Οι Ελλείψεις

Οι ελλείψεις που προέκυψαν από τις έρευνες καταγράφονται ως εξής:

- Δεν γίνεται χάραξη της συγκεκριμένης πολιτικής στο ΥΠΕΞ, διότι η πολιτική ηγεσία είναι συνήθως επιβαρυνμένη με το δύσκολο έργο των αμιγώς πολιτικών θεμάτων στο εσωτερικό και το εξωτερικό της χώρας.
- Αλλά και εάν ακόμη υπήρχε σχεδιασμός για την εξωτερική πολιτιστική πολιτική, πάλι δεν θα μπορούσε να εφαρμοσθεί με το διαθέσιμο προσωπικό του Υπουργείου Εξωτερικών στην Κεντρική Υπηρεσία και τις πρεσβείες, είτε διότι δεν υπάρχουν εξειδικευμένοι υπάλληλοι (μορφωτικοί σύμβουλοι ή ακόλουθοι), είτε διότι οι ελάχιστοι που συγκεντρώνουν τις γνώσεις και τα προσόντα, απασχολούνται σε άλλες υπηρεσίες ή ασκούν καθήκοντα υπό περιορισμό.
- Το γενικό συμπέρασμα είναι πάντως, ότι οι επιδόσεις του δημοσίου τομέα στον πολιτισμό επαφίενται πάντοτε στο προσωπικό και απερίσπαστο από άλλα καθήκοντα, ενδιαφέρον του εκάστοτε ιθύνοντος. Αλλά και όταν συμβεί η σπάνια αυτή περίπτωση, συνήθως διαρκεί ελάχιστο χρόνο, όσο και η θητεία του στην εκάστοτε τοποθέτηση.

Λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι τα η πολιτιστική διπλωματία χρειάζεται μία μακροχρόνια και αδιάλειπτη διαδικασία για να αποφέρει αποτελέσματα, μπορεί κανείς εύκολα να βγάλει τα συμπεράσματά του. Αυτό σημαίνει ότι οι μεταβλητές οποιασδήποτε καταγραφής είναι εύκολο να ανατραπούν από τη μία θητεία στην άλλη.

Ιδιαίτερα για το εξωτερικό, ο μόνος σταθερός παράγοντας για την υποστήριξη των θέσεών μας παραμένει η ομογένεια. Μία ομογένεια όμως που αφομοιώνεται σιγά-σιγά στο «χωνευτήρι» της ξένης χώρας.

Ήδη η τρίτη και τέταρτη γενιά δεν μιλάει τη γλώσσα. Η θρησκευτικοί δεσμοί που διατηρούνται κάπως περισσότερο λόγω της συσπείρωσης των ελληνικών κοινοτήτων-πυρήνων γύρω από την εκκλησία, χάνονται κι αυτοί, από τις προσμίξεις γάμων.

Η μετανάστευση έχει ήδη σταματήσει από το τέλος της προηγούμενης δεκαετίας κι έτσι οι ρυθμοί αύξησης του ομογενειακού στοιχείου αρχίζει πλέον να μειώνεται αισθητά.

Οι Ευκαιρίες

Οι ευκαιρίες⁹⁹ που προσφέρονται είναι πολλές, ενδεικτικά αναφέρονται: η διακίνηση των επιστημόνων, των φοιτητών (σε σχετικό δημοσίευμα καταγράφονται τα πολύ θετικά αποτελέσματα από την ανταλλαγή φοιτητών μεταξύ Αθήνας και Κωνσταντινούπολης), των μεταναστών, έντυπου και οπτικοακουστικού υλικού, τα επενδυτικά ενδιαφέροντα των Ελλήνων και ξένων επιχειρηματιών, η παροχή υποτροφιών, οι έδρες, τα ινστιτούτα και τα προγράμματα νεοελληνικών σπουδών.

Με ποιο τρόπο λοιπόν η Ελλάδα μπορεί να επιδιώξει τη καλλιέργεια, και βελτίωση της εικόνας και των σχέσεών της με τους λαούς και χώρες όπου έχει άμεσα συμφέροντα;

Εκτός από το να ακολουθήσει το δοκιμασμένο και επιτυχημένο παράδειγμα των άλλων χωρών που χρησιμοποιούν τον πολιτισμό στην εξωτερική τους πολιτική για την επίτευξη τέτοιων στόχων, η Ελλάδα έχει τρεις επί πλέον πολύ σοβαρούς λόγους για να ασκήσει πολιτιστική διπλωματία:

⁹⁹ Ζωή Κοσμίδου, *Ο Πολιτισμός και οι Ευκαιρίες*, Ελεύθερο Βήμα, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, σ. 60, 4-5-1997

- Το περιορισμένο κοινό υποδοχής των πολιτιστικών της προϊόντων, λόγω της γλώσσας.
- Την προβολή του πολιτισμού της μέσω της κλασσικής παιδείας και της σύγχρονης τέχνης, διότι η πρώτη είναι παγκοσμίως γνωστή και αποδεκτή και η δεύτερη διότι είναι από μόνη της παγκόσμια γλώσσα επικοινωνίας.
- Την αξιοποίηση των Ελλήνων της Διασποράς είτε για τη διατήρηση των δεσμών τους με τον τόπο καταγωγής τους, για την κατά το δυνατό καλλιέργεια θετικού κλίματος προς υποστήριξη των θέσεών της, είτε για τη δημιουργία δικτύων συνεργασίας με τις χώρες όπου είναι εγκατεστημένοι.

A. Η Ελληνική Πολιτιστική Πολιτική. Το Συγκριτικό Πλεονέκτημα του Πολιτισμού για την Ελλάδα

Το Σύνταγμα

Με το τελευταίο Σύνταγμα του 1975 εκδηλώνεται και κατοχυρώνεται το ενδιαφέρον του κράτους για την πολιτιστική ανάπτυξη στα εξής άρθρα:

Άρθρο 15: στην αποστολή των μέσων μαζικής ενημέρωσης για την κοινωνική πολιτιστική ανάπτυξη

Άρθρο 16: στην ελευθερία της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας και στην υποχρέωση του κράτους για την ανάπτυξη και τη προαγωγή τους. Η ελευθερία της τέχνης περιλαμβάνει την ελευθερία δημιουργίας και κυκλοφορίας των έργων τέχνης, καθώς και της πρόσβασης του κοινού στα έργα τέχνης.

Άρθρο 24: στην υποχρέωση του κράτους για την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Για τη διαφύλαξη του το κράτος είναι υποχρεωμένο να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα.

Ιδιαίτερα με το άρθρο 16 το Σύνταγμα καθορίζει την πολιτιστική ανάπτυξη και προαγωγή ως υποχρέωση του κράτους. Επομένως, δίδει πλήρη δικαιοδοσία για τη χάραξη και εφαρμογή της πολιτιστικής πολιτικής. Στο σημείο αυτό η ΥΔ επιλέγει να αποφύγει την ανάπτυξη της πολιτιστικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο, αν και πολλά από τα προβλήματα και τις ελλείψεις οφείλονται στις αδυναμίες της εθνικής πολιτιστικής παραγωγής, ενίσχυσης και προαγωγής της. Επειδή αυτό και μόνο το κεφάλαιο θα αποτελούσε ένα νέο θέμα διδακτορικής διατριβής, η ΥΔ επιλέγει να αναφερθεί σε ορισμένα μόνο σημεία που συνδέουν την πολιτιστική πολιτική εντός και εκτός συνόρων.

Τα σημεία αυτά έχουν επισημανθεί από πολλούς επιστήμονες και επαγγελματίες δραστηριοποιούμενους στον πολιτιστικό και μορφωτικό τομέα, όμως μία επισταμένη καταγραφή έχει κάνει Ντόρα Κόνσολα.

^{100,101,102} Η ΥΔ αναφέρεται δειγματοληπτικά σε αυτά για να μπορέσει να παρουσιάσει μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα της προβληματικής που υποστηρίζει στο επόμενο κεφάλαιο.

¹⁰⁰ Konsola, Dora. *Decentralisation and Cultural Policy in Greece*, Papers of the Regional Science Association 64.

¹⁰¹ Κόνσολα, Ντόρα. Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα. Εκδ. Παπαζήσης. Αθήνα.

¹⁰² Κόνσολα, Ντόρα. *Θέματα Πολιτιστικής Πολιτικής-Πανεπιστημιακές Παραδόσεις*, Αθήνα 1998.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ.

Υπάρχει Ελληνική Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική;

Η Αναγκαιότητα Διεθνοποίησης της Ελληνικής Κοινωνίας Μέσω του Πολιτισμού της

Η ΥΔ επέλεξε να αφήσει ανοικτό αυτό το ερώτημα, επιτρέποντας στον αναγνώστη της μελέτης να οδηγηθεί μόνος του στην εξαγωγή συμπερασμάτων. Για τον σκοπό αυτό, συγκέντρωσε και παραθέτει τα υπάρχοντα στοιχεία προς αξιολόγηση:

Αρμόδιοι φορείς άσκησης εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής στην Ελλάδα

Υπουργείο Εξωτερικών

Στο άρθρο 1 του νέου Οργανισμού του Υπουργείου Εξωτερικών που ψηφίστηκε τον Μάρτιο 1998 αναφέρεται ότι:

1. Αποστολή του ΥΠΕΞ είναι η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Χώρας που περιλαμβάνει: α. όλα τα θέματα που αφορούν στις διεθνείς σχέσεις, τη διεθνή συνεργασία και τη διεθνή πολιτική της Χώρας...
2. Η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής (δηλ. διπλωματίας) περιλαμβάνει παρακολούθηση, σχεδιασμό, εφαρμογή και αξιολόγηση.

Από το άρθρο 2 που αναφέρεται στις αρμοδιότητες του ΥΠΕΞ προκύπτει ότι τρεις είναι οι πυλώνες παρακολούθησης και δραστηριότητας του: ο πολιτικός, ο οικονομικός και ο πολιτιστικός. Μεταξύ άλλων, αναφέρονται και τα εξής:

Παράγραφοι:

2. Η παρακολούθηση των διμερών και διεθνών πολιτικών, οικονομικών, πολιτιστικών και άλλων θεμάτων...
3. Η ενημέρωση των ξένων κρατών, των διεθνών οργανισμών και της διεθνούς κοινής γνώμης, καθώς και η παροχή πληροφοριών επί των ελληνικών θεμάτων.
4. Η συμμετοχή στη διεθνή συνεργασία...
5. Η εκπροσώπηση της Ελλάδας στα ξένα κράτη, τους διεθνείς οργανισμούς και άλλα διεθνή όργανα και συνδιασκέψεις
7. Ο συντονισμός των Υπουργείων και φορέων στο σχεδιασμό, την εφαρμογή και την αξιολόγηση της ευρωπαϊκής και της εν γένει εξωτερικής πολιτικής της Χώρας.
12. Η ανάπτυξη των διεθνών πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών σχέσεων της Ελλάδας.
13. Η διεθνής προβολή της Ελλάδας, του ελληνικού πνεύματος και πολιτισμού.
14. Η παρακολούθηση θεμάτων που αφορούν τη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την ανθρωπιστική δράση σε διεθνές επίπεδο.
15. Η εποπτεία και ο έλεγχος των αναγνωρισμένων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και σωματείων στο εξωτερικό.
17. Η διατήρηση και σύσφιξη των δεσμών της Ελλάδας με τους ανά τον κόσμο ομογενείς.

Υπηρεσίες του ΥΠΕΞ που ασχολούνται με θέματα προώθησης και προβολής μορφωτικού και πολιτιστικού περιεχομένου στο εξωτερικό:

Αρμοδιότητες

1. Η Ε' Γενική Διεύθυνση είναι αρμόδια για:

- i. Το γενικό συντονισμό για το σύνολο των πολιτιστικών, θρησκευτικών και προξενικών υποθέσεων των Διευθύνσεων της αρμοδιότητάς της.
- ii. Σε συνεργασία με τα άλλα συναρμόδια Υπουργεία, Υπηρεσίες και Οργανισμούς για:
 - Την από πλευράς Υπουργείου Εξωτερικών μελέτη εισήγηση και υποβολή προτάσεων για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων για:
 - Την προάσπιση και προαγωγή των συμφερόντων της χώρας στους τομείς πολιτισμού και μορφωτικών ανταλλαγών.
 - Την εξασφάλιση της πολιτιστικής προβολής της Χώρας.

2. Επίσης η Ε' Γενική Διεύθυνση είναι αρμόδια για:

- i. Την παρακολούθηση, μελέτη και έρευνα των Πολιτιστικών, Θρησκευτικών και Προξενικών Υποθέσεων, που έχουν σχέση με τις ξένες Χώρες με σκοπό την εκτίμηση της θέσης της κάθε Χώρας στη διεθνή κοινότητα και της σημασίας που έχει για την Ελλάδα για τη διαμόρφωση της ακολουθητέας πολιτικής στις διακρατικές σχέσεις καθώς και για τη λήψη των απαραίτητων μέτρων για την περιφρούρηση και εξασφάλιση των εθνικών και κρατικών συμφερόντων.
- ii. Τη μελέτη της γενικής κατάστασης στα θέματα της αρμοδιότητάς της και την παρακολούθηση των εξελίξεων στα θέματα αυτά στις ξένες Χώρες, των τάσεων και προτιμήσεων, των ενδεχόμενων επιπτώσεων από τα ανωτέρω θέματα στην Ελλάδα και γενικότερα στην ελληνική πολιτική.

- iii. Την προετοιμασία και διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων για τη σύναψη κάθε φύσης διμερών Συμφωνιών και Συμβάσεων, μεταξύ Ελλάδος και ξένων Χωρών, οι οποίες εμπίπτουν στις αρμοδιότητές της.
3. Επιπρόσθετα, είναι αρμόδια για :
- i. Την παρακολούθηση, μελέτη και εισήγηση για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων για την ανάπτυξη και καλλιέργεια των πολιτιστικών και μορφωτικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και ξένων Χωρών.
 - ii. Την ανάπτυξη και καλλιέργεια των σχέσεων της Ελλάδος με την ΟΥΝΕΣΚΟ.
 - iii. Την παρακολούθηση, μελέτη και εισήγηση για την επίλυση κάθε θέματος και υποθέσεως που αναφέρεται στις εκτός της Χώρας Ορθοδόξους και άλλες Χριστιανικές και μη Εκκλησίες καθώς και τα ξένα Δόγματα στην Ελλάδα.
 - iv. Την παρακολούθηση της δραστηριότητας και τη συνεργασία με Πολιτιστικά και Επιστημονικά Ιδρύματα και Επιτροπές.

Άρθρο 39

Ε1 Διεύθυνση Μορφωτικών και Πολιτιστικών Υποθέσεων

Αρμοδιότητες - Διάρθρωση

1. Η Ε1 Διεύθυνση Μορφωτικών και Πολιτιστικών Υποθέσεων είναι αρμόδια, σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις και σε συνεργασία με τα άλλα Υπουργεία, Υπηρεσίες και Οργανισμούς, για τη γενική πολιτιστική προβολή της Ελλάδος στο εξωτερικό και την προβολή του ελληνικού πνεύματος και πολιτισμού στο διεθνές πεδίο.
2. Η αρμοδιότητα της Ε1 Διεύθυνσης της προηγούμενης παραγράφου αναλύεται στις εξής ειδικότερες αρμοδιότητες:
 - i. Τη διαπραγμάτευση και υπογραφή των Μορφωτικών Συμφωνιών και συμφωνιών πολιτιστικής συνεργασίας με τα ξένα Κράτη.

- ii. Τη διαπραγμάτευση και υπογραφή των Μορφωτικών Προγραμμάτων με τα ξένα Κράτη.
 - iii. Την παρακολούθηση της εκτέλεσης των Μορφωτικών Προγραμμάτων και πολιτιστικής συνεργασίας καθώς και την πραγματοποίηση πολιτιστικών ανταλλαγών εκτός Προγραμμάτων καθώς και την παρακολούθηση της δραστηριότητας των Πολιτιστικών και Επιστημονικών Ιδρυμάτων και Επιτροπών.
 - iv. Τις υποτροφίες.
 - v. Τις σχέσεις της Ελλάδος με την ΟΥΝΕΣΚΟ.
 - vi. Την παρακολούθηση σχέσεων της Ελλάδος με τις άλλες Χώρες στον τομέα της επιστημονικής έρευνας και τεχνολογίας.
3. Η ΕΙ Διεύθυνση Πολιτιστικών Υποθέσεων περιλαμβάνει τέσσερα (4) τμήματα.
4. Η αρμοδιότητα κατά Τμήμα της ΕΙ Διεύθυνσης κατανέμεται ως ακολούθως:
5. I Τμήμα : Μορφωτικών Συμφωνιών και Προγραμμάτων.
Στην αρμοδιότητα του Τμήματος ανήκουν:
- i. Η μελέτη επεξεργασία, διαπραγμάτευση, υπογραφή και εφαρμογή Μορφωτικών Συμφωνιών και Μορφωτικών Προγραμμάτων.
 - ii. Η χάραξη της τηρητέας πολιτικής όσον αφορά στη σύναψη πολιτιστικών και μορφωτικών σχέσεων με τους επιδιωκόμενους σκοπούς.
6. II Τμήμα : Διμερούς και διεθνούς πολιτιστικής συνεργασίας
Στην αρμοδιότητα του Τμήματος ανήκουν:
- i. Η παρακολούθηση της εκτέλεσης των Προγραμμάτων πολιτιστικής συνεργασίας, σε συνεργασία με τα άλλα αρμόδια Υπουργεία, Υπηρεσίες και Οργανισμούς και η παρακολούθηση των μορφωτικών σχέσεων και δραστηριοτήτων της Ελλάδας με τους Διεθνείς Μορφωτικούς Οργανισμούς πλην ΟΥΝΕΣΚΟ.

- ii. Η παρακολούθηση σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας της εφαρμογής των ανταλλαγών μεταξύ Ελλάδος και άλλων χωρών στον τομέα της Επιστημονικής Έρευνας και Τεχνολογίας.
- iii. Η ρύθμιση κάθε θέματος το οποίο ανάγεται στη σύμπραξη της Χώρας σε διεθνές επίπεδο για τη σύγκληση Διεθνών Συνεδρίων ή οργάνωση διεθνών καλλιτεχνικών γεγονότων στην Ελλάδα.
- iv. Η υποβοήθηση των εκτελεστικών φορέων της Διοίκησης, για την πραγματοποίηση των υποχρεώσεων και σκοπών που καθορίζονται από τις συναφθείσες Μορφωτικές Συμφωνίες και Προγράμματα.
- v. Η σύνταξη των προγραμμάτων υποτροφιών που χορηγούνται στους αλλοδαπούς και στους αποδήμους καθώς και η παρακολούθηση της εφαρμογής τους.
- vi. Η χορήγηση υποτροφιών σε ομογενείς του εξωτερικού και αλλοδαπούς και η παρακολούθηση εφαρμογής τους.
- vii. Η συνεργασία με τις ξένες Κυβερνήσεις ή Οργανισμούς για την επιλογή Ελλήνων σπουδαστών και αποφοίτων Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, στους οποίους χορηγούνται υποτροφίες από τις Κυβερνήσεις ή Οργανισμούς τους.

7. III. Τμήμα ΟΥΝΕΣΚΟ

Στην αρμοδιότητα του Τμήματος ανήκει :

- i. Η παρακολούθηση, σε συνεργασία με τα άλλα αρμόδια Υπουργεία, Υπηρεσίες και Οργανισμούς των σχέσεων της Ελλάδας με την ΟΥΝΕΣΚΟ καθώς και των δραστηριοτήτων του Οργανισμού αυτού.

8. IV Τμήμα: Πολιτιστικών και Επιστημονικών Ιδρυμάτων και επιτροπών.

Στην αρμοδιότητα του Τμήματος ανήκουν :

- i. Η ενίσχυση και πραγματοποίηση πολιτιστικών, καλλιτεχνικών και γενικά κάθε φύσης ανταλλαγών και εκδηλώσεων, εκτός

Μορφωτικών Προγραμμάτων, για την πολιτιστική προβολή της Ελλάδας.

- ii. Η εποπτεία και ο έλεγχος των Ελληνικών Πνευματικών Ιδρυμάτων του εξωτερικού και των Ελληνικών Εδρών, περιλαμβανομένων και των εδρών Ελληνικών Σπουδών.
 - iii. Η παρακολούθηση και ενίσχυση των σπουδών ελληνικού ενδιαφέροντος σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα του εξωτερικού.
 - iv. Η παρακολούθηση σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας των δραστηριοτήτων άλλων χωρών στον τομέα της Επιστημονικής Έρευνας και Τεχνολογίας.
-

Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού (άρθρο 4)

- v. Η ΓΓΑΕ λειτουργεί ως αυτοτελής δημόσια υπηρεσία, στα πλαίσια του ΥΠΕΞ με δικό της οργανισμό λειτουργίας και μετακλητό Γενικό Γραμματέα οριζόμενο με κοινή απόφαση Πρωθυπουργού και Υπουργού Εξωτερικών.

Ιδρύματα με αντικείμενο πολιτιστικών θεμάτων στο εξωτερικό

Με θέματα πολιτισμού ασχολούνται επίσης:

- A. Το Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας ως άμεσα και οργανικά υπαγόμενο στο ΥΠΕΞ και
- B. Το Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού ως εποπτευόμενο και επιχορηγούμενο από το ΥΠΕΞ.

Υπάλληλοι που ασκούν μορφωτικά καθήκοντα

Με το άρθρο 130 παρ. 6, ο νομοθέτης έκρινε σκόπιμη τη κατάργηση των προβλεπομένων οργανικών θέσεων του κλάδου μορφωτικών συμβούλων, που ούτως ή άλλως, από τις 14 υπάρχουσες, μόνο 2 τελικά πληρώθηκαν.

Με το ίδιο άρθρο, ο νομοθέτης εισάγει ένα νέο κανονισμό για τη πρόσληψη ειδικών επιστημονικών και μορφωτικών συνεργατών αγνοώντας πλήρως το υπάρχον προσωπικό και τις δυνατότητές του.

Στη παρ. 1 του άρθρου αναφέρεται ότι: «Για την πληρέστερη επιστημονική υποστήριξη του έργου των επί μέρους διευθύνσεων για ζητήματα με ειδικό επιστημονικό ενδιαφέρον και ορισμένη χρονική διάρκεια ή για την κάλυψη αναγκών που αφορούν στις διεθνείς πολιτιστικές σχέσεις της Χώρας, μπορεί με απόφαση του Υπουργού Εξωτερικών να προσλαμβάνονται μέχρι είκοσι ειδικοί επιστημονομικοί ή μορφωτικοί συνεργάτες με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου, η οποία δεν μπορεί να ανανεώνεται».

Αξιολόγηση

Με τις ανωτέρω διατάξεις του νέου Οργανισμού, φαίνεται ότι μολονότι στον πολιτισμό αποδίδεται η σημασία ενός από τους τρεις σημαντικούς άξονες του ΥΠΕΞ, εν τούτοις σαν τέτοιος, δεν έχει τη δυνατότητα της εφαρμογής της όποιας εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής αποφασίσει η πολιτεία να ασκήσει.

Δύο είναι οι βασικοί λόγοι που εξηγούν αυτή τη διαπίστωση:

A. Κατάργηση του υπάρχοντος κλάδου μορφωτικών συμβούλων και η μερική αντικατάστασή τους με ειδικούς εξωτερικούς συνεργάτες προσωρινής διάρκειας απασχόλησης, που όμως δεν προβλέπεται να έχουν τη δυνατότητα να υπηρετήσουν στο εξωτερικό.

B. Ισχυροί οικονομικοί πόροι.

Με τους ανωτέρω δύο λόγους ο νομοθέτης και η πολιτική ηγεσία που επικυρώνει το νόμο προβαίνουν στις εξής ενέργειες:

Καταργώντας τον κλάδο των μορφωτικών συμβούλων και αναθέτοντας τα θέματα της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής σε εξωτερικούς και

προσωρινούς συνεργάτες, καταργούν παράλληλα τη συνέχεια και την εξέλιξη του θεσμού. Η πολιτιστική διπλωματία χρειάζεται μακροπρόθεσμη εφαρμογή για να μπορέσει να αποδώσει αποτελέσματα και η διακοπτόμενη από διαφορετικά άτομα άσκησή της προκαλεί από σύγχυση έως αναποτελεσματικότητα.

Αγνοούνται πλήρως οι εξειδικευμένοι λόγω σπουδών και εμπειρίας μόνιμοι υπάλληλοι του Υπουργείου οι οποίοι απασχολούνται σε άσχετες με το αντικείμενό τους εργασίες.

Και τέλος, με τους περιορισμένους και περιοριστικούς πόρους που δεν επιτρέπουν όχι μόνο την υλοποίηση, αλλά ούτε καν τον προγραμματισμό στην Ελλάδα και το εξωτερικό, αποδεικνύεται ότι οι θέσεις τους κράτους για την εξωτερική πολιτιστική της χώρας είναι πολύ επιφυλακτικές και συγκρατημένες.

Η Αναγκαιότητα Διεθνοποίησης της Ελληνικής Κοινωνίας Μέσω του Πολιτισμού της

Πρέπει να αναπτυχθεί αυτός ο πολιτισμός σαν μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής;

Η Ελλάδα μολονότι δεν έχει τη δυνατότητα να εφαρμόσει ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική, εντούτοις, μπορεί να ακολουθήσει μία στρατηγική βελτίωσης των διακρατικών της σχέσεων σε περιοχές όπου εστιάζονται τα εθνικά της συμφέροντα.

Από τα συμπεράσματα των ερευνών και των συνεδρίων με το σχετικό θέμα, προκύπτει η αναγκαιότητα για τη διεθνοποίηση της ελληνικής κοινωνίας μέσα από τις εξής παραμέτρους¹⁰³:

¹⁰³ Ο.π.

- ❖ Ενίσχυση και διατήρηση της γλώσσας που θεωρείται το κυριότερο στοιχείο της πολιτιστικής ταυτότητας κάθε χώρας
- ❖ Προώθηση των ελληνικών θέσεων μέσα στους διεθνείς οργανισμούς και τα διεθνή κέντρα λήψης αποφάσεων και διαμόρφωσης της κοινής γνώμης
- ❖ Επάνδρωση των καίριων θέσεων άσκησης διπλωματίας με εξειδικευμένο προσωπικό σε θέματα που ανταποκρίνονται στη σύγχρονη επικαιρότητα και τα κοινωνικοπολιτικά προβλήματα.
- ❖ Συντονισμό και ενεργοποίηση των οργάνων κατόπιν σχεδιασμού και οικονομική ενίσχυση βάσει κριτηρίων και προτεραιοτήτων πολιτικής, με παρακολούθηση κατά την ανάπτυξή τους και προσδοκία ανταποδοτικών οφελών.
- ❖ Στρατηγική πολιτική για την αξιοποίηση των Ελλήνων του εξωτερικού σε επιλεγμένους και καίριους τομείς με σκοπό τη προσέγγιση των κέντρων αποφάσεων του εξωτερικού και τη βελτίωση της δημόσιας εικόνας της χώρας.

Οι στόχοι και οι προοπτικές πρέπει να είναι υπερκομματικοί και μακροπρόθεσμοι και κυρίως ανεξάρτητοι από τις μικροπολιτικές των εκάστοτε κυβερνήσεων. Τότε μόνο θα μπορέσει να θεμελιωθεί υποδομή και σοβαρά αποτελέσματα.

Σε μια περίοδο σημαντικής βελτίωσης των θέσεων της χώρας μας στα διεθνή φόρα, αλλά και ιδιαίτερα κρίσιμων εξελίξεων στην εξωτερική μας πολιτική, ο πολιτισμός με την ευρύτερη έννοιά του, μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο για την ενίσχυση της θετικής εικόνας της χώρας μας στο εξωτερικό, που με τη σειρά της θα έχει καθοριστική επίδραση στην προάσπιση των εθνικών μας συμφερόντων. Αφενός η ελληνική παιδεία και η πολιτιστική κληρονομιά μας, αφετέρου η σύγχρονη καλλιτεχνική και πνευματική δημιουργία, θεωρούνται ως ισχυρά μέσα, που μπορεί να δημιουργήσουν συνθήκες ευρύτερης κατανόησης και θετικής αντιμετώπισης των εθνικών θέσεων από τη διεθνή κοινότητα. Τον

Απρίλιο 1997 ο τότε ΑΝΥΠΕΞ θεωρώντας απαραίτητη την ένταξη του πολιτισμού στην εφαρμογή της ελληνικής εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής κατέγραψε τις ανάγκες της χώρας μας και πρότεινε για πρώτη φορά, νέες προσεγγίσεις στον τομέα αυτόν, οι οποίες όμως μέχρι σήμερα δεν έχουν τύχει εφαρμογής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η

Εισηγήσεις για τη Δόμηση μιας Στρατηγικής Χάραξης Εξωτερικής Πολιτιστικής Πολιτικής και Άσκησης Πολιτιστικής Διπλωματίας¹⁰⁴

Εισήγηση Α: Αξιοποίηση των Ελλήνων του εξωτερικού

Η διαρκώς αυξανόμενη ενεργοποίηση της κοινωνίας των πολιτών μέσω κυρίως των σύγχρονων τεχνολογικών εξελίξεων στην επικοινωνία και τις μεταφορές, είναι η βάση που στηρίζει την παρακάτω εισήγηση η Υ.Δ.¹⁰⁵

Οι Έλληνες του εξωτερικού αποτελούν για τη χώρα μας μία πολύτιμη δύναμη που με συσπείρωση και ενεργοποίηση, μπορεί να συντελέσει αποτελεσματικά στη προώθηση των εθνικών θέσεων και τη βελτίωση των διεθνών σχέσεων. Από τη δεκαετία του '80, σταδιακά περιορίσθηκε η εξαγωγή μεταναστών στις πλούσιες βιομηχανικές χώρες. Οι στρατιές των αποδημούντων εργατών έδωσαν τη θέση τους (κατά μικρότερη κλίμακα) στην εξαγωγή φοιτητών, είτε των αποτυχόντων στις πανελλήνιες εισαγωγικές εξετάσεις, είτε αυτών που συνειδητά επιθυμούν να αποκτήσουν ένα υψηλό επίπεδο σπουδών σε πανεπιστήμια του εξωτερικού. Η διάνοιξη των συνόρων και η ελεύθερη μετακίνηση των πολιτών των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άνοιξε νέους ορίζοντες για την εγκατάσταση των Ελλήνων στο εξωτερικό. Πολλοί από αυτούς, απασχολούνται σε οργανισμούς ή κέντρα αποφάσεων που επηρεάζουν ή συντελούν στη διαμόρφωση των πολιτικών και των

¹⁰⁴ Κοσμίδου, Ζωή, *Πολιτιστική Διπλωματία, Νέες Εποχές*, ΤΟ ΒΗΜΑ, 30-8-1998

¹⁰⁵ Κοσμίδου, Ζωή, *Ενίσχυση της Κοινωνίας των Πολιτών, Αδελφοποιήσεις πόλεων και Πολιτιστικοί Λεσμοί*, Εισήγηση στο Συνέδριο για τον Διατλαντικό Διάλογο που έλαβε χώρα στο ΥΠΕΞ των ΗΠΑ με συμμετοχή 300 εκπροσώπων δημοσίων και ιδιωτικών φορέων από όλο τον κόσμο. Η εισηγήτρια εκπροσώπησε το ελληνικό ΥΠΕΞ. Το θέμα του Συνεδρίου ήταν: *Γεφύρωση του Ατλαντικού, Διασυνδέσεις Πολιτών*. Ουάσιγκτων, 5-6 Μαΐου 1997

κατευθύνσεων της Κοινότητας. Η δικτύωση των ανθρώπων αυτών που για διάφορους λόγους, επιδιώκουν τη διατήρηση των δεσμών τους με το εθνικό κέντρο, είναι μία ευκαιρία για τη δημιουργία lobby ή διαύλων επικοινωνίας προς την επίτευξη επιδιωκομένων στόχων. Η ελληνική Διασπορά είναι αυτή που μπορεί να συνδέσει τον Ελληνισμό, αλλά και την Ελλάδα και την Κύπρο, με κάθε γωνιά του πλανήτη, αυξάνοντας τις πολιτιστικές και οικονομικές δυνατότητες. Η υποστήριξη, τόσο από την Ελλάδα όσο και από την Κύπρο, της διαδικασίας εδραίωσης του ΣΑΕ θα πρέπει να αποτελέσει υψηλής προτεραιότητας στόχο. Και αυτό γιατί η Διασπορά αποκτά αυξανόμενη σημασία στον κόσμο που διαμορφώνεται μετά την κατάρρευση του διπολισμού.

Μετά το 1974, έγινε συνείδηση ότι η ελληνική Διασπορά αποτελεί σημαντική δύναμη, γεγονός που έχει οδηγήσει σε προσπάθειες να χρησιμοποιηθεί ως όργανο της ελλαδικής πολιτικής, όπως π.χ. εναντίον της διεθνούς αναγνώρισης της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, ή για τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Με τα μέσα που διαθέτει το κράτος (προξενεία, ποικίλες επιδοτήσεις κ.λ.π.), πολλές φορές επιτυγχάνεται η υποταγή της ελληνικής Διασποράς στις εθνοκρατικές λογικές, χωρίς να σημαίνει βέβαια αυτό ότι δεν συγκροτούνται, ως αντίδραση στον ελλαδικό παρεμβατισμό, και ισχυροί πυρήνες αντίστασης, όπως στην Αυστραλία.

Αν η Διασπορά χρησιμοποιείται για τις ανάγκες ενός ελλαδικού κράτους σε βαθιά κρίση, είναι σαν να αντλούνται πόροι από μία ανερχόμενη μικρή επιχείρηση για να σωθεί μια άλλη, μεγάλη, προβληματική και υπερχρεωμένη. Η υποταγή της Διασποράς στο κράτος και οι αρνητικές της συνέπειες είναι ένα θέμα που έχει απασχολήσει πολύ τους μελετητές της εβραϊκής Διασποράς και θα έπρεπε να διδαχθούμε από τα συμπεράσματα στα οποία έχουν καταλήξει οι έρευνες αυτές. Πραγματικά, όσο πιο μεγάλη επίδραση έχει το κράτος στη Διασπορά, τόσο αλλοιώνει

τον διασπορικό της χαρακτήρα, καθώς συγκεντροποιεί τα χροστικά της δίκτυα.

Άλλος γεωπολιτικός κίνδυνος είναι η εξαγωγή των κομματικών αντιθέσεων στη Διασπορά. Η διαίρεση που προκύπτει αναπόφευκτα, αχρηστεύει κάθε ρόλο της κοινότητας, δηλητηριάζει την κοινοτική ζωή και υποσκάπτει τη διατήρηση της ταυτότητας.

Η γεωπολιτική σημασία της Διασποράς είναι τεράστια. Ακριβώς για το λόγο αυτό, τίποτα δεν πρέπει να θεωρείται ως προφανές. Ισχυρή δύναμη, η ελληνική Διασπορά μπορεί να αποτελέσει το λίκνο των ελπίδων του Γένους των Ελλήνων κατά τον 21^ο αιώνα.

Η συγγραφέας λαμβάνοντας υπόψη:

- τα στοιχεία που συγκέντρωσε από τα ισχύοντα στην εφαρμογή και άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας των ξένων χωρών – κυρίως των ανεπτυγμένων, των γειτονικών προς αυτές και αυτών που έχουν υποδεχθεί σημαντικό αριθμό Ελλήνων μεταναστών,
- τα αποτελέσματα των προηγηθειών ερευνών,
- της δικής της εμπειρίας από την πολύχρονη υπηρεσία της στις μορφωτικές και πολιτιστικές υποθέσεις του Υπουργείου Εξωτερικών

προτείνει τις εξής εισηγήσεις για την ει δυνατόν καλύτερη αντιμετώπιση του προαναφερθέντος προβλήματος.

Καταγραφή των Ελλήνων του εξωτερικού ανάλογα με την κατηγορία και τα ενδιαφέροντα τους.

Καταγραφή των τομέων στους οποίους η ελληνική πολιτεία θα επιθυμούσε να τους ενεργοποιήσει βάσει των προτεραιοτήτων της εξωτερικής της πολιτικής.

Πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος για επαγγελματική στελέχωση ή προσφορά εθελοντικής εργασίας.

Η ενεργοποίηση αυτή μπορεί να ξεκινήσει ενόψει της ανάληψης των Ολυμπιακών Αγώνων 2004 από τη χώρα μας. Το γεγονός θα αποτελέσει πόλο έλξης παγκόσμιου ενδιαφέροντος, στο κέντρο του οποίου θα πρέπει να τεθεί η χώρα μας.

Η διοργάνωση αυτή, εκτός των άλλων θεσμικών ευκαιριών όπως οι προεδρίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων διεθνών οργανισμών, είναι μοναδικές ευκαιρίες για την ει δυνατόν καλύτερη και μεγαλύτερη προβολή (ποιοτικά και ποσοτικά) στο εξωτερικό. Φτάνει να γίνει με πολύ μεγάλη προσοχή. Καταρχήν, θα πρέπει να ληφθεί η απόφαση για την επικοινωνιακή πολιτική που θα ακολουθηθεί και η μέθοδος υλοποίησής της. Η καταγραφή των αναγκών σε κάθε χώρα συμμετοχής, δηλαδή πως η χώρα θα μπορούσε να προβάλει καλύτερα την εικόνα της και στη συνέχεια προσδιορισμός του κοινού στο οποίο θα απευθυνθούν τα μηνύματα.

Η ΥΔ προτείνει σαν φορείς υλοποίησης, εκτός από τα κρατικά όργανα που εκ των πραγμάτων δεν επαρκούν, τους ενδιαφερόμενους Έλληνες του εξωτερικού. Τη δικτύωσή τους στο διαδίκτυο. Την κατανομή των τομέων κατά περίπτωση ενδιαφερόντων της χώρας και των προτεραιοτήτων της. Την άμεση εφαρμογή της επικοινωνιακής πολιτικής. Λεπτομέρειες για την ανάπτυξη ενός επικοινωνιακού μοντέλου μπορούν να αναπτυχθούν εφόσον αυτό κριθεί απαραίτητο από τον επιβλέποντα καθηγητή.

Εισήγηση Β¹⁰⁶: Συνεργασία μεταξύ Δημοσίων και Ιδιωτικών Φορέων

Οι κρατικοί φορείς αναγνωρίζοντας τους συνεχώς αυξανόμενους οικονομικούς περιορισμούς από τις ολοένα διευρυνόμενες πολιτικές προτεραιότητες, τη δυσκίνησία των διοικητικών υπηρεσιών και την αμεσότητα και αποτελεσματικότητα που προκύπτουν από την απ' ευθείας διακρατική επικοινωνία των πολιτών μεταξύ τους, χωρίς τη κρατική διαμεσολάβηση και την ενεργότερη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στα κοινά, θα πρέπει να αναζητήσει τρόπους ενθάρρυνσης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας δίνοντας σημαντικά κίνητρα στις επιχειρήσεις-ιδρύματα-ιδιώτες για να ενισχύσουν τη δημιουργική παραγωγή των πολιτών σε ένα πλαίσιο κανόνων που θα διασφαλίζει το δημόσιο συμφέρον, την ποιότητα και τα πνευματικά δικαιώματα των δημιουργών¹⁰⁷.

Δύο σημαντικά παραδείγματα επωφελούς συνεργασίας μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών φορέων, που επιχορήγησαν πολιτιστικές δραστηριότητες στο πλαίσιο άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας θα ήθελε να επισημάνει η γράφουσα όταν για πρώτη φορά στα χρονικά του ΥΠΕΞ εφάρμοσε αυτή τη πρόταση το 1994 (α' εξάμηνο) κατά τη διάρκεια της ελληνικής προεδρίας του Συμβουλίου Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την εκδήλωση «Art-Union-Europe»^{108, 109, 110}

¹⁰⁶ Ο.π.

¹⁰⁷ Κοσμίδου Ζωή, *Πολιτιστική Διπλωματία και Χορηγία στο Τέλος του Αιώνα*, Ομιλία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Μάιος 1998.

¹⁰⁸ Ζωή Κοσμίδου, *Art-Union-Europe*, Κατάλογος ομώνυμης Έκθεσης, Εκδ. Λυμπέρη, Αθήνα 1994.

¹⁰⁹ Νίκος Βατόπουλος, *Η Διπλωματία του πολιτισμού*, Εφημερίδα Καθημερινή, Μάιος 1994.

¹¹⁰ Πάρη Σπίνου, *Η «άλλη» Σύνοδος Κορυφής με διπλωμάτες του πνεύματος*, Εφημ. Καθημερινή, 19-6-1994.

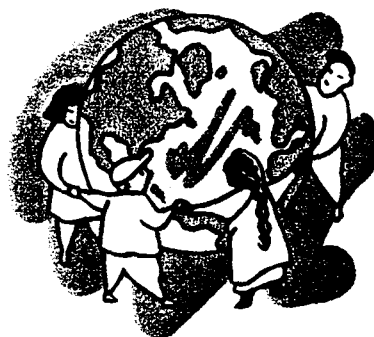
Επίσης, το πολύ επιτυχημένο πρόγραμμα “Greece in Britain” (α΄ εξάμηνο 1998) που έλαβε χώρα στη Βρετανία σε συνέχεια του προγράμματος “Britain in Greece” που πραγματοποιήθηκε αντίστοιχα στην Ελλάδα.

Και τα δύο προγράμματα είχαν σοβαρή υποστήριξη και μεγάλη απήχηση όχι μόνο στις χώρες μέλη της ΕΕ, αλλά και στον ευρύτερο διεθνή χώρο.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

*Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΚΑΙ
ΑΠΟΦΥΓΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Στο τελευταίο μέρος της μελέτης, γίνεται προσπάθεια να αξιοποιηθούν τα μέχρι τώρα συμπεράσματα ως επιχειρήματα που θα υποστηρίξουν την πρόκληση αυτής της έρευνας δηλαδή, της αντίκρουσης της θεωρίας των «Συγκρούσεων των Πολιτισμών».

Με βάση τη κυρίαρχη άποψη της θεωρίας αυτής, ότι οι διαφορές που αναδεικνύει ο πολιτισμός μεταξύ των κοινωνικών και εθνοτικών ομάδων δημιουργούν φόβο και απειλή για τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις τους, η ερευνήτρια παραθέτει ορισμένα ερωτήματα που θα οδηγήσουν στην αναζήτηση των επιχειρημάτων αντίκρουσης:

- Γιατί οι υποστηρικτές της θεωρίας των Συγκρούσεων των Πολιτισμών απομονώνουν μία πτυχή της ευρείας έννοιας του πολιτισμού, τη δογματική που μπορεί να γίνει αφορμή ανάδειξης των διαφορών και όχι μία άλλη που θα μπορούσε να καλλιεργήσει ενδιαφέροντα για την εξυπηρέτηση κοινών συμφερόντων;

- Θα μπορούσε για παράδειγμα μία άλλη πτυχή του πολιτισμού όπως οι τέχνες, να αποτελέσουν ένα διεθνικό (transnational) μέσο επικοινωνίας, που με κατάλληλη αξιοποίηση να συμβάλει στη βελτίωση των διακρατικών σχέσεων;
- Είναι δυνατόν η πολιτιστική διπλωματία, είτε αυτή ασκείται από τις κυβερνήσεις ή την κοινωνία των πολιτών, να οδηγήσει στην αποφυγή των συγκρούσεων; Η πρόσφατη αλλαγή πορείας των Ελληνοτουρκικών σχέσεων μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν ένα τέτοιο παράδειγμα (case study);
- Ποιος μπορεί να είναι ο ρόλος του πολιτισμού και των τεχνών στην προκειμένη περίπτωση, και ποιες στρατηγικές μπορούν να ακολουθηθούν για μία ειρηνική συνύπαρξη των λαών;

Για τη εξεύρεση απαντήσεων στα παραπάνω ερωτήματα, ορίζονται τρεις άξονες γύρω από τους οποίους θα αναπτυχθούν και τα αντίστοιχα κεφάλαια:

- A. Ο Πολιτισμός ως μέσον επικοινωνίας για τη βελτίωση των διεθνών σχέσεων.
- B. Η άσκηση Πολιτιστικής Διπλωματίας για την αποφυγή των συγκρούσεων.
- Γ. Ο ρόλος του Πολιτισμού και των Τεχνών στην ειρηνική επίλυση των διενέξεων.

ΑΞΙΟΝΑΣ Α: Ο Πολιτισμός ως μέσον

Επικοινωνίας για τη Βελτίωση των Διεθνών

Σχέσεων

Η επικοινωνία σαν στρατηγική στην εξωτερική πολιτική, δεν είναι μόνο η ενημέρωση, αλλά το σύνολο των μηνυμάτων που εκπέμπει μία χώρα και ο τρόπος που τα μεταφέρει προς τη διεθνή κοινότητα, με σκοπό, εκτός από την πληροφόρηση, να προβάλλει την εικόνα και τις θέσεις της στο διεθνές σύστημα.

Η δυνατότητα ή ικανότητα αυτή δεν είναι σήμερα αρκετή λόγω της πολυφωνίας του διεθνούς συστήματος. Υπάρχουν σήμερα τρεις χιλιάδες καταγεγραμμένες εθνότητες στον κόσμο και διακόσια περίπου αναγνωρισμένα κράτη¹¹¹. Δεν αρκεί να μπορεί μία χώρα να προβάλλει μόνο μία καλή εικόνα και τις θέσεις της. Πρέπει να μπορεί να πείθει τους αποδέκτες, με έμπρακτες και μακράς διάρκειας αποδείξεις.

Για κάθε χώρα που συμμετέχει ενεργά στο διεθνές σύστημα υπάρχει η ανάγκη μίας συστηματικής επικοινωνιακής στρατηγικής. Μία στρατηγική που θα μπορεί να προβάλλει θετικά τη χώρα, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις παραμέτρους που μπορεί να διαμορφώνουν την επιθυμητή εικόνα της, καθότι η διεθνής κοινή γνώμη που παρακολουθεί με ιστορικούς χρόνους, κρίνει τη συνολική εικόνα και συμπεριφορά της χώρας και όχι την πορεία της επί μέρους πολιτικής κάθε κυβέρνησης.

Χρειάζεται λοιπόν μία μακρά περίοδος για τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και μία σταθερή και συνεχής πολιτική στρατηγική που να

¹¹¹ Θ. Βερέμης, *Βαλκάνια: Από τον διπολισμό στη νέα εποχή*. Εκδόσεις ΓΝΩΣΗ. Αθήνα. 1995.

εμπεριέχει τα στοιχεία των αξιών που πρεσβεύει η κοινωνία της χώρας αυτής, όπως π.χ. της ειρήνης, της δημοκρατίας, της προόδου και της δημιουργίας.

Η εμπιστοσύνη και η ασφάλεια που η εικόνα της χώρας αποπνέει με τη συμβολή της στη σταθερότητα της γεωπολιτικής της περιφέρειας και της διεθνούς κοινότητας εν γένει, τη συμμετοχή της στις προσπάθειες των διεθνών οργανισμών στις οποίες μετέχει και τις επιτυχίες της στην οικονομική και κοινωνική της ανάπτυξη, είναι μερικά από τα βασικά που συντελούν στη διαμόρφωση και εμπέδωση μίας θετικής εικόνας.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν τη δημιουργία της εικόνας μίας χώρας μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες¹¹²:

- Υποκειμενικός παράγοντας: Ο πολιτισμός που περιλαμβάνει την παράδοση, τον πολιτικό λόγο, τη γλώσσα, τη καλλιτεχνική δημιουργία, τη παιδεία.
- Αντικειμενικοί παράγοντες: Η οικονομία (π.χ. πληθωρισμός, ανεργία, δημόσιο χρέος, κλπ.) και η πολιτική σταθερότητα ή η πολιτική αστάθεια που έχει μία χώρα .

Η εικόνα μίας χώρας, όπως και οποιαδήποτε δραστηριότητα και πρωτοβουλία στον διεθνή ή εσωτερικό πολιτικό χώρο, καθορίζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό από το πώς εμείς οι δέκτες τις αντιλαμβανόμαστε. Τα γεγονότα από μόνα τους, δεν είναι αρκετά για περάσουν μηνύματα. Ο άνθρωπος δεν αντιδρά στην πραγματικότητα όπως αυτή είναι, αλλά όπως αυτός την αντιλαμβάνεται, με βάση το νόημα που τις προσδίδει. Αυτό σημαίνει, ότι δεν είναι όσο αυτονόητη όσο πιστεύουμε. Διαφορετικά αντιλαμβάνεται τον κόσμο ο κάθε άνθρωπος, το κάθε πολιτικό κόμμα, ομάδα, μειονότητα, έθνος, κράτος. Στη συνέχεια, διαφορετικά

¹¹² Θ. Κουλουμπής, . *Εξωτερική Πολιτική-Διεθνείς Σχέσεις-Επικοινωνία*. Αθήνα: Επίκεντρα. 1998. Ομιλία από το Συνέδριο «Για μία νέα εθνική πολιτική Επικοινωνίας». Ζάππειο Μέγαρο. 3-4 Οκτωβρίου 1997.

εκτιμώνται τα γεγονότα, αν και τυπικά, όλοι βλέπουν το ίδιο φαινόμενο και εάν δεν υπήρχαν οι προκαταλήψεις, θα έπρεπε να κατέληγαν σε παρεμφερή συμπεράσματα.

Οι αντικειμενικοί παράγοντες στη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων στηρίζονται κυρίως στο πραγματικό, το αντικειμενικό στοιχείο.

Από την πλευρά των κοινωνικών επιστημών, το υποκειμενικό στοιχείο υποστηρίζεται από την κοινωνική ψυχολογία (Lewin, Sherif, Berkowitz, Festinger, Tajfel, Bandura) και την ψυχανάλυση (Horney, Fromm, Sullivan, Rogers, Frank) και από μία τάση της κοινωνικής ανθρωπολογίας, ενώ η κοινωνιολογία και η πολιτική κοινωνιολογία τείνουν περισσότερο προς το αντικειμενικό στοιχείο (Dahrendorf, Coser, Blau).

Από την αναζήτηση στοιχείων της ερευνήτριας στη βιβλιογραφία των διεθνών σχέσεων, ο πολιτισμός δεν αναφέρεται σχεδόν ποτέ σαν ένα θετικό στοιχείο¹¹³. Η συμβολή του αντιμετωπίζεται μάλλον αρνητικά ως μία από τις σύγχρονες απειλές στην περίφημη «ασφάλεια» (security) των χωρών που ανήκουν στη Δύση¹¹⁴. Η Elizabeth Prodromou, καθηγήτρια στη Σχολή Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου των ΗΠΑ Princeton, στην Ημερίδα που διοργάνωσε η ερευνήτρια, παρουσίασε στην ομιλία της με τα μελανότερα χρώματα τις θεωρητικές προσεγγίσεις των σύγχρονων διεθνών σχέσεων¹¹⁵ για τον ρόλο του πολιτισμού. Ο αρνητικός αυτός ρόλος, αποτελεί πλέον ένα στερεότυπο που καλλιέργησαν οι χώρες της Δύσης και δη του Νατοϊκού Συνασπισμού, για να συσπειρώσουν όσο το δυνατόν περισσότερες δυνάμεις και να

¹¹³ Dominique Jacquin-Berdal, Andrew Oros, Marco Verweij, *Culture in World Politics*, London, Macmillan Press Ltd., 1998.

¹¹⁴ Elizabeth Prodromou, *New Debates on Culture and Diplomacy: Opportunities for Greek Foreign Policy*". Ομιλία στην Ημερίδα «Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική και Πολιτιστική Διπλωματία, Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα, 4 Απριλίου 1997.

¹¹⁵ Βλ., Παράρτημα αριθμός :

αυξήσουν την επιρροή τους στις περιοχές των συμφερόντων τους. Σε μία από τις πιο πρόσφατες εκδόσεις με τίτλο: *Culture in World Politics* που εκδόθηκε παράλληλα στις ΗΠΑ και τη Βρετανία, συγκεντρώνεται ένα απάνθισμα των τελευταίων θεωρητικών προσεγγίσεων για τη συμβολή του πολιτισμού στις εθνικές συγκρούσεις. Στο θέμα της «Πολιτιστικής Δυναμικής των Εθνικών Συγκρούσεων» ο γνωστός Αμερικανός διεθνολόγος Marc H. Ross¹¹⁶ αναφέρει στην ανάλυσή του, τους τρόπους με τους οποίους ο πολιτισμός επηρεάζει τη διεθνή συνεργασία και τις βαθιά ριζωμένες εθνικές διαφορές: προσδιορίζει το πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύσσεται η συνεργασία ή η σύγκρουση με το να διευκρινίζει τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και να τονίζει τη σημασία που αποδίδει ένα ή περισσότερα έθνη σε συγκεκριμένες πολιτισμικές αξίες. Με τον τρόπο αυτό, επισημαίνει τις διαφορές στα συμφέροντα της κάθε κοινωνικής ή εθνικής ομάδας για αναγνώριση και την εκμετάλλευση των σπάνιων φυσικών πόρων, δημιουργώντας έτσι φόβο και απειλή στην ταυτότητα της κάθε ομάδας. Στα δύο αυτά τελευταία συμπτώματα, στηρίζουν οι πολιτικοί αρχηγοί τη πολιτική τους και επιζητούν την υποστήριξη των πληθυσμών τους.

Η δυτική θεωρητική προσέγγιση συνεχίσθηκε μετά τον διπολισμό στη νέα εποχή από τους Αμερικανούς διεθνολόγους Huntington και Fukuyama και προετοίμασε το έδαφος για την εφαρμογή της στη πράξη, με το πολύ πρόσφατο παράδειγμα της πολεμικής παρέμβασης των Νατοϊκών δυνάμεων στο Κοσσυφοπέδιο. Οι εσωτερικές διαφορές δύο αντίθετων πολιτισμικών παρατάξεων και οι μεταξύ τους εχθροπραξίες, χρησιμοποιήθηκαν σαν αφορμή και άλλοθι για την ένοπλη επιθετική παρέμβαση των τρίτων χωρών, με σκοπό να επιβληθεί δια της βίας, η ειρήνη στην περιοχή.

¹¹⁶ Dominique Jacquin-Berdal, Andrew Oros, Marco Verweij. *Culture in World Politics*, London. Macmillan Press Ltd., 1998.

Ασφαλώς, το κόστος και οι κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις στους άμαχους πληθυσμούς που ηθελημένα ή αθέλητα, περιέλαβε η πολεμική αυτή επέμβαση, θα πρέπει ελάχιστα να απασχόλησε τις Νατοϊκές δυνάμεις, πέραν των νέων ευκαιριών που ανοίγονταν μετά την πολεμική καταστροφή, για επενδύσεις σε αναπτυξιακά έργα. Άλλωστε, οι εικόνες εξαθλίωσης των προσφύγων και των ζημιών που προκλήθηκαν, αξιοποιήθηκαν και αυτές σαν ένα επικοινωνιακό μέσο πίεσης των χωρών που συμμετείχαν στην σύρραξη, που ασκήθηκε από τα ΜΜΕ, πρώτον ως δικαιολογία για την κατά παράβαση των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου και του Συμβουλίου Ασφαλείας επέμβαση και δεύτερον, για στην στροφή της κοινής γνώμης περισσότερο απέναντι στις συνέπειες των εσωτερικών εχθροπραξιών – όπως επιμελώς παρουσιάσθηκαν – παρά σε αυτές που δημιουργήθηκαν από την εξωτερική επέμβαση.

Η προσπάθεια της ερευνήτριας να αποδείξει και μάλιστα με επιχειρήματα, μία αντίθετη άποψη, είναι ασφαλώς μία παράτολμη κίνηση, αλλά συγχρόνως και μία πρόκληση για την ίδια και τις εύρωστες οικονομικά χώρες – κυρίως της Δύσης – που «αξιοποιούν» τον πολιτισμό όχι απλά σαν ένα επικοινωνιακό μέσο για την προσέγγιση και την αλληλοκατανόηση των άλλων λαών και των πολιτισμών τους, αλλά σαν ένα ιμπεριαλιστικό τρόπο διείσδυσης και άσκησης επιρροής.

Για να μπορέσει αυτή η μελέτη να καταλήξει σε κάποια καινούργια επιστημονικά συμπεράσματα, η ερευνήτρια ακολούθησε τη μεθοδολογία επιλογής Συγκεκριμένων Περιπτώσεων (Case Studies) και Ανάπτυξης Θεωριών στις Διεθνείς Σχέσεις του Alexander L. George¹¹⁷.

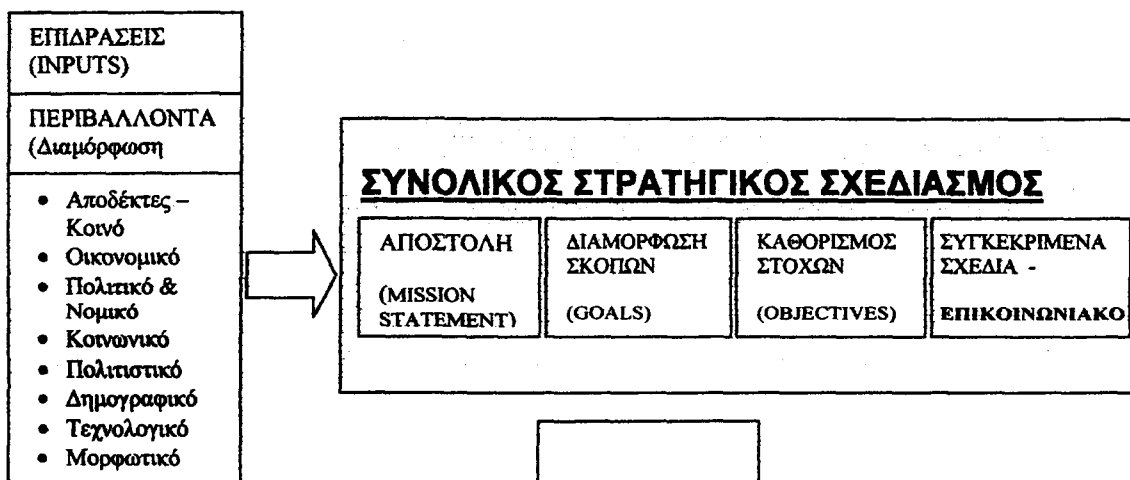
¹¹⁷ A. L. George. "Case Studies and theory Development: The Method of Structured, Focused Comparison". P. G. Lauren ed., *DIPLOMACY: New Approaches in History, Theory and Policy*, New York: The Free Press, 1979.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

Στρατηγικός Σχεδιασμός

Με βάση τα συμπεράσματα των ερευνών που διεξήχθησαν στο Τρίτο Μέρος, αυτής της μελέτης, η Υ.Δ. επεξεργάστηκε τα στοιχεία που συνέλεξε, με σκοπό να αξιολογήσει τους σκοπούς, τους στόχους, και τις μεθόδους και τις τακτικές των χωρών που ασκούν συστηματικά

Διάγραμμα 7: ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Ο ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΜΠΟΡΕΙ ΕΠΙΣΗΣ ΝΑ ΕΠΗΡΕΑΣΕΙ ΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ

πολιτιστική διπλωματία. Στη συνέχεια, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες και τις αδυναμίες της ελληνικής εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής όπως

αυτές αποτυπώθηκαν στις δύο έρευνες που διεξήγε στο Τέταρτο μέρος, προτείνει τον σχεδιασμό ενός μοντέλου επικοινωνιακής στρατηγικής μέσω του πολιτισμού, με σκοπό να συμβάλει αποτελεσματικά στον σχεδιασμό της εξωτερικής πολιτικής και στην λήψη πολιτικών αποφάσεων. Η προτεινόμενη μέθοδος θεωρείται κατά τον Bryson, ότι είναι η πιο κατάλληλη για δημόσιους και Μη Κερδοσκοπικούς Οργανισμούς που ασχολούνται με πολιτιστική πολιτική και διαχείριση¹¹⁸.

Ο στρατηγικός σχεδιασμός αποτελεί μια επιστημονική προσπάθεια που παράγει θεμελιώδεις αποφάσεις και πράξεις μέσα από τις οποίες καθορίζεται το τι είναι η υπηρεσία ή ο οργανισμός, τι ακριβώς κάνει και γιατί. Ο στρατηγικός σχεδιασμός εστιάζει το ενδιαφέρον στο εξωτερικό περιβάλλον, εξετάζει και αναλύει τους εξωτερικούς παράγοντες συσχετίζοντάς τους με τις εσωτερικές ικανότητες. Με αυτό τον τρόπο αποκαλύπτονται οι κίνδυνοι και οι ευκαιρίες που προκύπτουν από το εξωτερικό περιβάλλον αλλά και τα ισχυρά και αδύνατα σημεία της υπηρεσίας.¹¹⁹

Η εφαρμογή του είναι ιδιαίτερα χρήσιμη καθώς, αποτελείται από λογικά βήματα που οδηγούν σε συγκεκριμένα προγράμματα δράσης για την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί.

Πρόκειται για μια συνεχή, επαναληπτική διαδικασία που λαμβάνει χώρα κάτω από καθεστώς αβεβαιότητας και η οποία δεν αποδέχεται τις παρούσες συνθήκες ως αναγκαστικά περιοριστικές. Μέσα από την εξέταση του εξωτερικού περιβάλλοντος, των ευκαιριών και των απειλών η υπηρεσία προετοιμάζεται ούτως ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις αλλαγές αλλά και τα προβλήματα που θα προκύψουν.

¹¹⁸ J.M. Bryson, *Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco 1988, σ. 1-21.

¹¹⁹ William J. Byrnes, *Management and the Arts*, Boston, London: Focal Press, 1993

Ο σχεδιασμός διεξάγεται από ένα εξειδικευμένο τμήμα σχεδιασμού, από ένα ανώτατο στέλεχος ή ομάδα στελεχών, αναλόγως με το μέγεθος και τη δομή της υπηρεσίας. Όταν μετέχουν περισσότεροι φορείς, συνήθως είναι απαραίτητη η δημιουργία μιας εξωτερικής ομάδας εργασίας που θα συντονίζει τη δράση των φορέων και θα πραγματοποιήσει το σχεδιασμό.

Ο στρατηγικός σχεδιασμός μας επιτρέπει την καλύτερη κατανόηση της θέσης μας τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Βοηθάει στον καθορισμό μακροπρόθεσμων προτεραιοτήτων, στη δημιουργία συναίνεσης και στην καθοδήγηση της πορείας της υπηρεσίας. Επίσης, δίνει τη δυνατότητα να αξιοποιηθούν οι διαθέσιμοι πόροι και οι ξεχωριστές ικανότητες.

Υποχρεώνει την ηγεσία να αξιολογήσει τις στρατηγικές του παρελθόντος και να κάνει καλύτερη επιλογή για το μέλλον. Υποστηρίζει μια συστηματική και συντονισμένη δράση που επιτρέπει την πρόληψη ή τουλάχιστον, την ελαχιστοποίηση, των προβλημάτων.¹²⁰

Με αυτά τα δεδομένα θα αναμενόταν οι αρμόδιοι φορείς να κάνουν σε κάποιο βαθμό χρήση του στρατηγικού σχεδιασμού. Αντιθέτως, δεν υπάρχει καθόλου σχεδιασμός ούτε σε επίπεδο Υπουργείου Εξωτερικών ούτε στο επίπεδο των άλλων εμπλεκόμενων φορέων (Υπουργείο Πολιτισμού, Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού, κλπ.). Δεν εκπονούνται μακροχρόνια σχέδια στο χώρο του πολιτισμού. Χάνονται έτσι πολλές ευκαιρίες που προσφέρονται στη χώρα μας σε καθημερινή σχεδόν βάση¹²¹.

Όταν ο στρατηγικός σχεδιασμός επικεντρώνεται σε μια πολιτική που πραγματοποιείται από περισσότερους φορείς όπως στην περίπτωση της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής, τότε ο σχεδιασμός ενδέχεται να

¹²⁰ Κ.Θ. Γιαννόπουλος, *Αθλητισμός και Management σε αναζήτηση κοινής γλώσσας*. Εκδόσεις Μέδουσα, Αθήνα 1996. κεφ. 6 «Στρατηγικός Σχεδιασμός», σ. 72-73.

¹²¹ Βλ. Ζωή Κοσμίδου, *Ο Πολιτισμός και οι Ευκαιρίες*, Ελεύθερο Βήμα, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, σ. 60, 4-5-1997

αποτύχει λόγω της προσπάθειας που απαιτείται για το συντονισμό των φορέων και του χρόνου που χρειάζεται. Το πρόβλημα εστιάζεται στις διαφορές που μπορεί να προκαλέσει συλλογική σκέψη και δράση με αποτέλεσμα να μην προχωράει ο σχεδιασμός.¹²² Σ' αυτή την περίπτωση, η Υπηρεσία θα πρέπει να αναλάβει ενεργό συντονιστικό ρόλο με τα όργανα που διαθέτει ή εν ανάγκη, με τη δημιουργία ενός άλλου συντονιστικού οργάνου της πολιτιστικής διπλωματίας.

Η δημιουργία ενός μοντέλου επικοινωνιακής στρατηγικής, ξεπερνάει τα πλαίσια της συγκεκριμένης εργασίας, λόγω της πολυπλοκότητας που παρουσιάζει από μόνη της – εφόσον οι κατευθύνσεις της πρέπει πάντα να συμβαδίζουν με αυτές του συνολικού στρατηγικού σχεδιασμού του φορέα, - και τα τυχόν προβλήματα ή στοιχεία που μπορεί να προκύψουν κατά την πορεία της. Αναγνωρίζοντας τις δυσκολίες που ένα τέτοιο εγχείρημα μπορεί να περικλείει, η Υ.Δ. αρκείται στο να προτείνει τα βασικά μόνο βήματα ενός τέτοιου σχεδιασμού.

Εισηγήσεις Ανάλυσης και Σχεδιασμού Επικοινωνιακής Στρατηγικής για την Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική

Για τον καθορισμό των βασικών αρχών και τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής αρμόδιος είναι ο Πρωθυπουργός και το Υπουργικό Συμβούλιο. Την εξωτερική πολιτική υλοποιεί και εφαρμόζει το Υπουργείο Εξωτερικών και η Διπλωματική Υπηρεσία. Σε αυτό το επίπεδο άλλωστε, πρέπει να υπάρξει καταρχήν, συναίνεση για την εφαρμογή της συγκεκριμένης πολιτικής και την ανάγκη στρατηγικού σχεδιασμού.

Αν και ο νέος Οργανισμός (καταστατικό) του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών προβλέπει την ίδρυση και λειτουργία ενός Κέντρου Ανάλυσης και Σχεδιασμού, εντούτοις, δύο χρόνια αργότερα, δεν έχει

¹²² J.M. Bryson ό.π.

τεθεί σε λειτουργία. Στη παράγραφο 1 του άρθρου, ορίζεται η αρμοδιότητα του Κέντρου που αποτελεί αυτοτελή ερευνητική μονάδα.¹²³

Η αρμοδιότητα αυτή περιλαμβάνει την επεξεργασία θεμάτων εξωτερικής πολιτικής και διεθνών σχέσεων σε όλους του τομείς, με σκοπό τη διαμόρφωση προβλέψεων και την υποβολή προτάσεων πολιτικής και διπλωματικής τακτικής. Κατά την παράγραφο 2 στο Κέντρο ανατίθεται ως αποκλειστικό έργο:

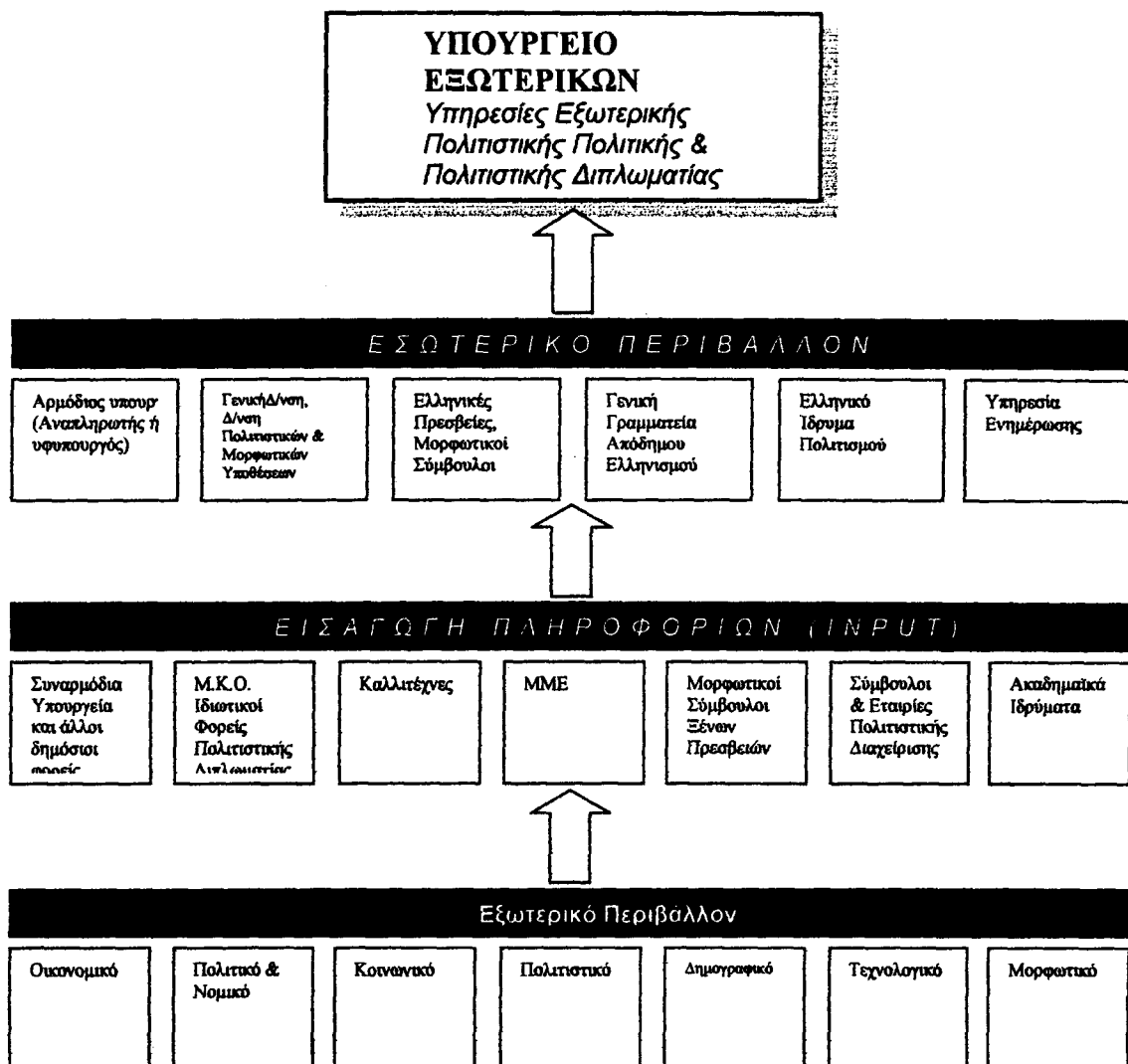
- i. Η εκπόνηση αναλυτικών σχεδίων περί των μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων στόχων της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και η διατύπωση εισηγήσεων περί εναλλακτικών μεθόδων στήριξης και εφαρμογής της εν λόγω πολιτικής.
- ii. Η μελέτη και επεξεργασία ειδικών θεμάτων.
- iii. Η επεξεργασία σχεδίων αντιμετώπισης κρίσεων.
- iv. Η παρακολούθηση και στήριξη των εργασιών της Διαρκούς Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εξωτερικών και Άμυνας, της Διαρκούς Ειδικής Επιτροπής Ευρωπαϊκών Υποθέσεων, καθώς και των διαφόρων συμβουλευτικών οργάνων σε θέματα εξωτερικής πολιτικής ...

Η ερευνήτρια ελπίζει ότι οι εισηγήσεις που προτείνει, θα μπορέσουν να αξιοποιηθούν εκτός από τις αρμόδιες Υπηρεσίες του Υπουργείου Εξωτερικών και από το Κέντρο Ανάλυσης και Σχεδιασμού, όταν αυτό τεθεί σε λειτουργία.

¹²³ Οργανισμός του Υπουργείου Εξωτερικών, Ν.2594/1998, άρθρο 12.

Διάγραμμα 8: ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Το Υπουργείο Εξωτερικών, καθώς είναι αρμόδιο για την εξωτερική

πολιτική, είναι (ή θα έπρεπε να είναι) υπεύθυνο και για το σχεδιασμό (στρατηγικό ή μακροπρόθεσμο) της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής. Το Υπουργείο οφείλει να θέτει τους στόχους και τις κατευθυντήριες γραμμές που θα ακολουθήσουν και οι υπόλοιποι φορείς. Ο ρόλος του είναι μεν συντονιστικός, αλλά συγχρόνως, καθοριστικός για την χάραξη της εξωτερικής πολιτικής, ενώ οι υπόλοιποι φορείς προβαίνουν κυρίως στην κατά τομέα υλοποίησή του.

Το Υπουργείο Εξωτερικών πρέπει να έχει τον έλεγχο ολόκληρου του σχεδιασμού και τη γενική εποπτεία, ενώ οι υπόλοιποι φορείς θα

λειτουργούν σαν επιχειρησιακές μονάδες με μία σχετική ανεξαρτησία στη θέσπιση στρατηγικών και πολιτικών.

Ο συντονιστικός ρόλος του ΥΠΕΞ δεν έχει σκοπό μόνο να συντονίζει, αλλά συγχρόνως να ελέγχει και να αξιολογεί τα αποτελέσματα των συνολικών δράσεων που έχουν σχέση με την εξωτερική πολιτική της χώρας. Η διάκριση των αρμοδιοτήτων και ο καθορισμός των σαφών ορίων μεταξύ των φορέων είναι το πρώτο μέλημα που πρέπει να εφαρμοσθεί για την αποφυγή των επικαλύψεων, τη συμπληρωματικότητα της δράσης, την καλύτερη κατανομή των πόρων αλλά και το διαχειριστικό έλεγχο.

Για το σχεδιασμό μιας εξειδικευμένης πολιτικής όπως η εξωτερική πολιτιστική πολιτική, επικεντρωμένη σε μια ή περισσότερες χώρες, είναι απαραίτητη η συμμετοχή όλων των μετόχων, καθώς όλοι οι φορείς συμμετέχουν τελικά στην υλοποίηση και πραγματοποίηση της πολιτικής. Άλλωστε, δεν έχει σημασία ο σχεδιασμός αν δεν πρόκειται να εφαρμοστεί.

Επίσης, η χάραξη και ο σχεδιασμός των πολιτιστικών σχέσεων με μια συγκεκριμένη χώρα θα ήταν χρήσιμο να εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο που ρυθμίζει τη συνολική εξωτερική πολιτιστική πολιτική της Ελλάδας. Τέτοιου είδους σχεδιασμός δεν υπάρχει σήμερα.

Ο στρατηγικός σχεδιασμός προϋποθέτει τη συλλογή και καταγραφή πλήθους πληροφοριών, την επεξεργασία και αξιολόγησή τους με σκοπό την διαρκή ενημέρωση για τις εξελίξεις του διεθνούς συστήματος, την εξακρίβωση των υπαρχουσών αναγκών, την αναζήτηση λύσεων σε υπάρχοντα προβλήματα, τον καθορισμό συγκεκριμένων στόχων και σταδίων υλοποίησης που θα συνάδουν με το πλαίσιο πολιτικής του φορέα. Στη συνέχεια, προτείνονται και εναλλακτικές λύσεις από την πρωταρχική προσέγγιση των προβλημάτων, δίνοντας έμφαση στις μελλοντικές επιπτώσεις που θα έχουν οι αποφάσεις μας.

Η συγκέντρωση των απαραίτητων πληροφοριών προκύπτει από την ανάλυση του εσωτερικού και του εξωτερικού περιβάλλοντος (Διάγραμμα 8).¹¹⁷ Ενδεικτικά, αναφέρονται προτάσεις για ορισμένες αναλύσεις που θεωρούνται απαραίτητες για την εξέταση και καταγραφή του εσωτερικού και του εξωτερικού περιβάλλοντος:

- Αρχικά, θα πρέπει να εξεταστεί το εσωτερικό περιβάλλον της υπηρεσίας ή υπηρεσιών, ποιοι είναι οι βασικοί ενδιαφερόμενοι και λήπτες αποφάσεων, τα όργανα υλοποίησης, ποιες είναι οι αντιλήψεις και τα πιστεύω τους, εάν υπάρχουν οι σχετικές εμπειρίες και ικανότητες του προσωπικού της υπηρεσίας, εάν υπάρχουν συστήματα για επαρκή παρακολούθηση, έλεγχο και παρακίνηση και αν υπάρχει πρόσβαση στη πληροφόρηση τη στιγμή που χρειάζεται.
- Στο πλαίσιο της ανάλυσης του εξωτερικού περιβάλλοντος, πρέπει να συμπεριληφθεί και η οικονομική ανάλυση. Θα πρέπει να εξεταστούν τα ποσά που διατίθενται για τον πολιτισμό από τη κυβέρνηση, η χρηματοδότηση από τα πολιτιστικά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς επίσης οι δυνατότητες για την εξεύρεση χορηγικών πόρων από ιδιώτες. Η ποσοστιαία κατανομή των κονδυλίων του εθνικού προϋπολογισμού για τον πολιτισμό ή του προϋπολογισμού του ΥΠΕΞ για την εξωτερική πολιτιστική πολιτική, δείχνει σε ποιο βαθμό το κράτος υποστηρίζει αυτές τις δράσεις.
- Ανάλυση του κοινωνικού περιβάλλοντος και συγκεκριμένα τις, πολιτισμικές αξίες διεθνώς και στο εσωτερικό της χώρας, οι στάσεις, οι πεποιθήσεις και οι γνώμες των άλλων χωρών για την υπό εξέταση χώρα, όπως και οι στάσεις για τον πολιτισμό και τη

¹¹⁷ Για SWOT (strengths, weaknesses, opportunities, threats) analysis γλ. J.M. Bryson ό.π.

πολιτιστική πολιτική που έχουν διαφορετικές κοινωνικές ομάδες στο εσωτερικό και το εξωτερικό.

- Η ανάλυση του πολιτικού περιβάλλοντος και συγκεκριμένα, η μελέτη των στάσεων και αντιλήψεων των κομμάτων αλλά και των ατομικών στάσεων των βουλευτών απέναντι σε μια τέτοια πολιτική.
- Η ανάλυση του πολιτιστικού περιβάλλοντος από την οποία θα προκύψουν στοιχεία για τους αρμόδιους φορείς, την εσωτερική καλλιτεχνική παραγωγή, το δυναμισμό της, το κοινό και τις απόψεις και προτιμήσεις του, στοιχεία για στρατηγικές και προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και άλλων Οργανισμών, που αφορούν στον πολιτισμό, από τα οποία θα μπορούσαμε να επωφεληθούμε την τεχνογνωσία και τα αποτελέσματα της εμπειρικής εφαρμογής.

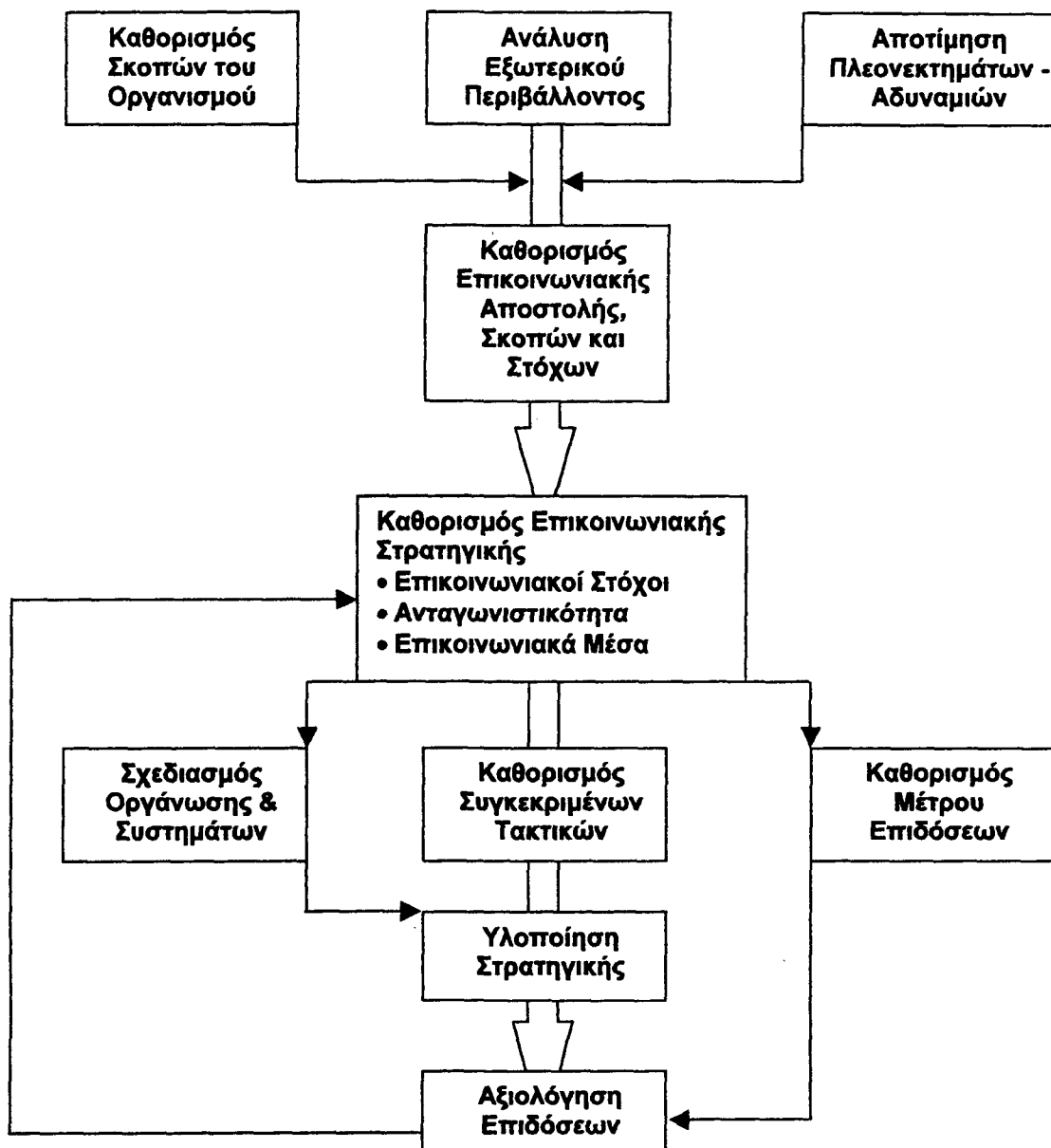
Απαραίτητο υλικό για τον σχεδιασμό παρέχει η γνώση του κοινού στο οποίο απευθύνεται η επικοινωνιακή στρατηγική. Είναι χρήσιμο να διερευνηθούν και να καταγραφούν οι προτιμήσεις, οι στάσεις, οι γνώμες και συμπεριφορές του αλλά και η σύνθεσή του. Εξίσου σημαντική είναι η γνώση της γνώμης που έχει για την υπό εξέταση χώρα. Τι γνωρίζει γι' αυτή και πως αποκτά αυτή την ενημέρωση.

Από τα στοιχεία που θα συλλεχθούν και την αξιολόγησή τους, θα προκύψει η εκτίμηση των μελλοντικών τάσεων που συνιστούν απειλές και ευκαιρίες για την σχεδιαζόμενη πολιτική. Με τον εντοπισμό των αιτίων και των αιτιών του προβλήματος, θα είναι εφικτό να τεθούν κατευθύνσεις και να αναζητηθούν λύσεις για την αντιμετώπισή του. Τα συμπεράσματα της ανάλυσης που σκιαγραφείται παραπάνω, θα αφήσουν να διαφανούν τα ισχυρά και τα αδύνατα σημεία της υπάρχουσας πολιτικής, οι περιοχές όπου πρέπει να υπάρξουν βελτιώσεις αλλά και οι ξεχωριστές υπάρχουσες ικανότητες που θα πρέπει να αξιοποιηθούν

κατάλληλα. Με τον τρόπο αυτό, θα διαμορφωθεί μία ξεκάθαρη εικόνα της υπάρχουσας κατάστασης που θα δώσει την δυνατότητα στους σχεδιαστές της επικοινωνιακής στρατηγικής να αναπτύξουν τις προτεινόμενες μελλοντικές ενέργειες σε συγκεκριμένους άξονες δράσεων.

Μετά την ολοκλήρωση της ανάλυσης, ακολουθεί η διαμόρφωση του

Διάγραμμα 9: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

σχεδιασμού της στρατηγικής. Στο συνολικό στρατηγικό σχεδιασμό, πρέπει να δηλωθεί σαφώς η αποστολή (mission statement), εκφράζοντας έτσι τη φιλοσοφία, τους σκοπούς και τους στόχους, αλλά και την κατεύθυνση της εξωτερικής πολιτικής. Η αποστολή και το περιεχόμενό της εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους εμπλεκόμενους φορείς που

συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων αλλά και στην υλοποίηση του σχεδιασμού.

Οι στόχοι πρέπει να είναι φιλόδοξοι αλλά και επιτεύξιμοι. Έτσι δεν μπορούμε να διατυπώνουμε στόχους όπως τη βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων ή την προβολή του ελληνικού πολιτισμού που είναι πολύ γενικοί και αόριστοι. Οι στόχοι όπως: η αλληλογνωριμία, η επικοινωνία, η συνεργασία σε πολιτιστικό επίπεδο, η συνεργασία σε εκπαιδευτικά προγράμματα, κλπ. είναι υλοποιήσιμοι και ευέλικτοι. Το εσωτερικό περιβάλλον – κουλτούρα -(αξίες και προσδοκίες) της υπηρεσίας και η οργανωτική δομή της επηρεάζουν καθοριστικά την υπό διαμόρφωση στρατηγική. Επιπλέον, η δομή διευκολύνει ή δυσχεραίνει την υλοποίηση του σχεδιασμού και την επιτυχία των στόχων του.

Αφού τεθούν οι στόχοι, ακολουθεί η αξιολόγηση των εναλλακτικών στρατηγικών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την επίτευξή τους. Η επιλογή και ανάπτυξη της στρατηγικής αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία, ιδιαίτερη κατά περίπτωση. Εξαιρετικά χρήσιμη είναι η αξιολόγηση προηγούμενων στρατηγικών, δράσεων, κλπ. ή ακόμα και η στρατηγική άλλων χωρών.

Σ' αυτό το σημείο, οι στόχοι και οι κατευθύνσεις της στρατηγικής πρέπει να αναπτυχθούν σε λεπτομέρεια, παρέχοντας ένα πλαίσιο για όλες τις ενέργειες που πρέπει να γίνουν στο λειτουργικό επίπεδο.

Στην συνέχεια, ακολουθεί η υλοποίηση της στρατηγικής που αποτελεί το δυσκολότερο στάδιο της διαδικασίας καθώς συχνά προϋποθέτει αλλαγή στάσης, συμπεριφοράς και του τρόπου αντίληψης της πραγματικότητας.

Για να ξεπεραστούν τα προβλήματα είναι απαραίτητη μια έξυπνη διαχείριση των αλλαγών, ενημέρωση του προσωπικού, υποστήριξη των πρωτοβουλιών, κλπ. Επίσης είναι απαραίτητος ο συντονισμός των επιμέρους λειτουργικών στρατηγικών. Ιδιαίτερα χρήσιμος είναι ένας

μηχανισμός ελέγχου της αποτελεσματικότητας, καθώς η επικοινωνία και διαρκής ανανέωση της πληροφόρησης.

Αυτά όλα δεν σημαίνουν ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός αποτελεί πανάκεια. Παρουσιάζει αδυναμίες και σε συνδυασμό με τα λάθη της διοίκησης, υπάρχει περίπτωση να καταλήξει σε απλές προβλέψεις με προβολή της παρούσας κατάστασης στο μέλλον.

Μια από τις αδυναμίες του είναι επίσης, ότι μπορεί να υπάρχει απόσταση μεταξύ των σχεδίων και των καθημερινών πρακτικών. Επιπλέον, ο σχεδιασμός μπορεί να καταλήξει σε μια τυπική μεθοδολογία η οποία να περιορίζει τη δημιουργική σκέψη, τη διαίσθηση και τις ασυνήθιστες επιλογές.

Ο μεγάλος αριθμός εμπλεκομένων στην πολιτιστική πολιτική, η απουσία χάραξης εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής, η έλλειψη συντονισμού των αρμοδίων, η έλλειψη ουσιαστικών και απαραίτητων πληροφοριών, γνώσεων και στοιχείων για παλαιότερες ενέργειες, δεν επιτρέπουν το σχεδιασμό ενός μοντέλου που να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είναι δυνατή η δημιουργία του, είναι όμως ιδιαίτερα πολύπλοκη, καθώς προϋποθέτει μακροχρόνια έρευνα. Γιά τον λόγο αυτό, η ερευνήτρια περιορίζεται στο να προτείνει ορισμένες μόνο εισηγήσεις - με βάση τα στοιχεία που ίδια κατάφερε να συλλέξει - και τις στρατηγικές των κυριότερων ξένων χωρών που ασκούν πολιτιστική διπλωματία. Επίσης, στηρίχθηκε στις υπάρχουσες θεωρίες και μεθόδους στρατηγικού σχεδιασμού που προσφέρει η Επιστήμη της Επικοινωνίας.

Αυτό που έχει σημασία στις σχέσεις μεταξύ των κρατών και ειδικά στις μέρες μας, είναι η ποικιλία των επαφών που μπορούν να εξασφαλίσουν μια βάση για αλληλοκατανόηση. Μια φάση που θέτει την πολιτική σε ένα θετικό πλαίσιο με τον ίδιο τρόπο που η προβολή αρνητικών στερεοτύπων και εικόνων τη θέτει σε αρνητικό. Γι' αυτό έχει μεγάλη σημασία η πολιτική που σχεδιάζεται να μην περιορίζεται σε μία μόνο δραστηριότητα

αλλά να διασπάται σε όσο το δυνατόν περισσότερες ενέργειες και να κάνει χρήση των ευκαιριών που παρουσιάζονται σε διεθνές ή περιφερειακό επίπεδο.

Οι αρμόδιοι ελληνικοί φορείς θα πρέπει να διερευνήσουν και να αξιοποιήσουν τις ιδιαίτερες δυνατότητες που ανοίγονται για την Ελλάδα με τα περιφερειακά πολιτιστικά προγράμματα των Διεθνών Οργανισμών, όπως συγκεκριμένα, της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη Μεσογειακή Πολιτική. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Εργασιών της Ευρωμεσογειακής Διάσκεψης της Βαρκελώνης, προβλέπονται συναντήσεις ανώτερων υπαλλήλων και εμπειρογνομόνων προκειμένου να υποβάλλουν συγκεκριμένες προτάσεις για ανάληψη δράσεων σε τομείς όπως πολιτιστική και δημιουργική κληρονομιά, πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, συμπαραγωγές στο θέατρο και τον κινηματογράφο, μεταφράσεις και άλλα μέσα για τη διάδοση πολιτιστικών στοιχείων. Προβλέπονται επίσης συνεδριάσεις ανώτατων υπαλλήλων για τη λήψη μέτρων που θα μπορούσαν να διευκολύνουν τις ανταλλαγές, ιδίως εκείνες που αφορούν ανώτερους υπαλλήλους, επιστήμονες, ακαδημαϊκούς, επιχειρηματίες, φοιτητές και αθλητές.¹²⁵

Όπως προκύπτει και από το Πρόγραμμα Εργασιών της Ευρωμεσογειακής Διάσκεψης της Βαρκελώνης, υπάρχουν συγκεκριμένες πολιτικές που η διεθνής πρακτική αποδεικνύει τη σημασία τους και γίνονται αποδεκτές παγκοσμίως. Η ανταλλαγή προσώπων¹²⁶ είναι μια τέτοια πολιτική, μια επένδυση που αποδίδει μεν μακροπρόθεσμα αλλά έχει ιδιαίτερη σημασία για τις διακρατικές σχέσεις.

¹²⁵ Κ. Λυμπερόπουλος, *Η Μεσογειακή Πολιτική Της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Οι Ελληνικές Προοπτικές*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996. Παράρτημα VI. Ευρωμεσογειακή Διάσκεψη της Βαρκελώνης - Δήλωση και Πρόγραμμα Εργασιών. α. 196.

¹²⁶ Ο όρος ανταλλαγή προσώπων περιέχεται στο Άρθρο 4 της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Σύμβασης του 1954 του Συμβουλίου της Ευρώπης. Βλ. J.M. Mitchel, ό.π.

Οι ανταλλαγές μπορούν να ποικίλουν από προγράμματα που απευθύνονται σε μεμονωμένα άτομα έως ειδικά ομαδικά προγράμματα για νέους. Είναι δυνατό να απευθύνονται σε νέους, σπουδαστές, αλλά και σε καθηγητές, επιστήμονες, ερευνητές και επαγγελματίες.

Τα αποτελέσματα από τις ανταλλαγές δεν είναι εύκολο να ποσοτικοποιηθούν και να αξιολογηθούν όπως θα έπρεπε. Κυρίως, δεν είναι εύκολο να αξιολογηθεί η αλλαγή στη στάση και τις αντιλήψεις των ατόμων. Αν όμως υπολογισθούν οι νέες θέσεις εργασίας που θα δημιουργηθούν στο μέλλον από τέτοιες δράσεις, είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς τη σημασία και αξία της επένδυσης.

Στην περίπτωση των ανταλλαγών, όπου απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η αμοιβαιότητα, οι ανταλλαγές πρέπει να ενθαρρύνονται από τους αρμόδιους φορείς, ανάλογα με τους διαθέσιμους πόρους που υπάρχουν, και να υποστηρίζεται έτσι η κυκλοφορία μεταξύ των Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων.

Θα μπορούσε να ενθαρρυνθεί επίσης, η κινητικότητα και η συνεργασία μεταξύ Επιμελητηρίων, Συλλόγων και Ινστιτούτων.

Τα πρόσωπα που έχουν συμμετάσχει σε τέτοιοι είδους ανταλλαγές, αποκτούν προσωπική εμπειρία από τη χώρα, γεγονός που βοηθάει σε μεγάλο βαθμό στην άρση των στερεοτύπων, καθώς έχουν πλέον προσωπική γνώμη για τους ανθρώπους και τις συνθήκες ζωής. Αν και οι εμπειρίες δεν είναι πάντα θετικές, το όφελος είναι συνήθως μεγαλύτερο.

Η οργάνωση, ο συντονισμός και η παρακολούθηση αυτών των δραστηριοτήτων, χρειάζεται επαγγελματική αντιμετώπιση. Η καλή οργάνωση του προγράμματος συμβάλλει στη μεγιστοποίηση του οφέλους.

Ένα σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν όσοι συμμετέχουν σε προγράμματα ανταλλαγών, είναι η γλώσσα. για τον λόγο αυτό, είναι

απαραίτητο να υπάρχει ένα πρόγραμμα εκμάθησης της γλώσσας που θα πλαισιώνει το βασικό πρόγραμμα.

Πρέπει να σημειωθεί πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος των Πανεπιστημίων όχι μόνο στο χώρο των ανταλλαγών αλλά γενικά στις πολιτιστικές σχέσεις. Η σημασία τους είναι μεγάλη όχι μόνο γιατί συγκεντρώνουν μεγάλο αριθμό ερευνητών, διανοητών, καθηγητών, αλλά και γιατί ως ανεξάρτητα ιδρύματα μπορούν να λειτουργήσουν σαν μεμονωμένες επιχειρησιακές μονάδες με ανεξαρτησία στις προτάσεις και στο σχεδιασμό επιμέρους στρατηγικών.

Ιδιαίτερη σημασία έχει επίσης, η οργάνωση συνεδρίων, συμποσίων, κλπ. που επιτρέπουν την ανταλλαγή απόψεων, τον επιστημονικό διάλογο και την αλληλογνωριμία.

Από τις έρευνες που διεξήγε η ερευνήτρια, διαπιστώνεται ότι ένας σημαντικός τομέας δραστηριοτήτων, είναι αυτός των τεχνών και η χρήση του στη πολιτιστική διπλωματία, μέσω των πολιτιστικών εκδηλώσεων και διακρατικών ανταλλαγών. Οι διάφορες μορφές του πολιτισμού και της τέχνης αγκαλιάζουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων (από μουσική, χορό, θέατρο, ταινίες, φολκλόρ, εκθέσεις ζωγραφικής, γλυπτικής, φωτογραφίας, σχεδίου). Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές γιατί επιφέρουν δημοσιότητα, η οποία συνήθως προδιαθέτει θετικά και δημιουργεί καλές εντυπώσεις, μεταδίδουν γνώσεις, και δημιουργεί προοπτικές μελλοντικής συνεργασίας. Επιπλέον, απευθύνεται σε ακροατήρια που περιλαμβάνουν και μέλη της διανοήσης της χώρας υποδοχής, που έχουν αυξημένη επιρροή στο κοινό αλλά και στο σχηματισμό των διμερών σχέσεων.

Η εφαρμογή κάθε δραστηριότητας (όπως ανταλλαγή προσώπων, μεταφράσεις, οργάνωση συνεδρίων, πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις) θα ήταν χρήσιμο να πραγματοποιείται στα πλαίσια μιας στρατηγικής ούτως ώστε να αποφεύγονται οι εκπλήξεις και να μπορούν

να αντιμετωπιστούν οι αλλαγές των δεδομένων. Απαραίτητη θα ήταν επίσης η αξιολόγηση κάθε δραστηριότητας για να σχηματιστεί μια βάση για το σχεδιασμό μελλοντικών ενεργειών.

Η πλειοψηφία των υλοποιούμενων εκδηλώσεων δημιουργούν καλές εντυπώσεις (αν και σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να δημιουργήσουν προβλήματα) και συμβάλλουν στη θετική προβολή της εικόνας του φορέα και της χώρας που τις πραγματοποιεί. Η θετική αυτή εικόνα που καλλιεργείται και δεν είναι αυτοδημιούργητη, συμβάλλει εξίσου στην θετική αντιμετώπιση των άλλων μελών του διεθνούς συστήματος καθότι οι θέσεις και οι στάσεις αφενός γνωστοποιούνται και αφετέρου γίνονται καλύτερα κατανοητές.

Για την επιτυχή έκβαση ενός τέτοιου εγχειρήματος, είναι απαραίτητο πριν από την υλοποίηση του προγράμματος να προηγηθεί μια έρευνα των προηγούμενων, για το πώς οργανώθηκαν, και τι αποτελέσματα είχαν (γι' αυτό πρέπει να αναζητηθούν τα σχετικά δημοσιεύματα, καθώς και οι αριθμοί εισιτηρίων, η ζήτησή τους, αντιδράσεις, κλπ.). Εκτός από τη μουσική και τις εικαστικές τέχνες οι οποίες από μόνες τους αποτελούν μέσο επικοινωνίας που ξεπερνά το εμπόδιο της γλώσσας, ο ρόλος της λογοτεχνίας, ως γέφυρας μεταξύ των λαών έχει πολλούς υπερασπιστές.¹²⁷

Εφόσον αναγνωρισθεί η σημασία της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής και ληφθεί η πολιτική απόφαση για τη συστηματική εφαρμογή της στις σχέσεις με τις άλλες χώρες, μπορούν να αναπτυχθούν διάφορα σχήματα λειτουργίας και μοντέλα δράσης. Η πολιτιστική πολιτική ειδικά με την Τουρκία θα μπορούσε να είναι διμερής ή να ενταχθεί σε ένα πρόγραμμα που να περιλαμβάνει το σύνολο των βαλκανικών ή μεσογειακών χωρών. Είναι όμως απαραίτητο κάθε σχέδιο να δίνει έμφαση στις ιδιαιτερότητες της χώρας στην οποία απευθύνεται.

¹²⁷ J.M. Mitchell. ό.π.

Εφόσον καθοριστούν οι συγκεκριμένοι επιδιωκόμενοι στόχοι, τα επιμέρους προγράμματα είναι σχετικά απλό να σχεδιαστούν.

ΑΞΟΝΑΣ Β: Η Άσκηση Πολιτιστικής Διπλωματίας για την Αποφυγή Συγκρούσεων

Σύγκρουση πολιτισμών ή «πολιτισμός» της σύγκρουσης είναι ο τίτλος ενός πολύ εύστοχου άρθρου που δημοσιεύθηκε δύο χρόνια πριν σε ελληνική εφημερίδα¹²⁸.

Στο άρθρο αυτό γίνεται αναφορά για την επιστροφή του πολιτισμού στις Διεθνείς Σχέσεις μέσα από την διαδικασία των συγκρούσεων, που αντικαθιστά των ανταγωνισμό των υπερδυνάμεων της ψυχροπολεμικής εποχής.

Τι είναι όμως η σύγκρουση ως κοινωνικό φαινόμενο;

Ορισμός

Η έννοια της σύγκρουσης στη συνηθισμένη απόδοσή της σημαίνει την ένταση, την αντίθεση, τη διαμάχη, τον αγώνα, τη σύρραξη και αποτελεί ένα καθημερινό φαινόμενο ανθρώπινης ύπαρξης.¹²⁹

Σαν τέτοιο φαινόμενο, αναφέρεται η σύγκρουση μεταξύ των ανθρώπων ή μεταξύ ομάδων και συνόλων σε επίπεδο προσωπικό, ή διαπροσωπικό, συλλογικό ή διακρατικό.

Η Σύγκρουση στις Διεθνείς Σχέσεις

Παρακάτω εξετάζονται οι βασικές θεωρίες των συγκρούσεων για την άντληση στοιχείων από επιστημονικά τεκμηριωμένες προσεγγίσεις του θέματος, που στη συνέχεια θα χρησιμοποιηθούν για την αντίκρουση της θεωρίας της «Σύγκρουσης των Πολιτισμών»:

¹²⁸ Δοϊκος, Ν. *Σύγκρουση πολιτισμών ή «πολιτισμός» της σύγκρουσης*. ΤΟ ΒΗΜΑ: Νέες Εποχές. 29 Νοεμβρίου 1998.

¹²⁹ Γιάλλουρίδης, Χ. Κ. *Εισαγωγή στη Θεωρία της Σύγκρουσης και της Ειρήνης*. Αθήνα. 1993.

- I. Η ορθόδοξη μαρξιστική που θεωρεί πως η κρίση είναι ενδογενής μέσα στο σύστημα, νομοτελειακή και αναπόφευκτη. Η υπέρβαση της είναι δυνατή μόνο αν συμπτυχθεί μέτωπο μη μονοπωλιακών τάξεων με στόχο την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος.
- II. Οι νεοφιλελεύθερες και νεοσυντηρητικές θεωρίες, οι οποίες διαβλέπουν αδυναμία του πολιτικού να ελέγξει την κρίση, η οποία οφείλεται στην υπερφόρτωση του πολιτικού συστήματος, και
- III. Οι συστημικές θεωρίες της κρίσης οι οποίες βασικά θεωρούνται σαν θεωρίες ερμηνείας μεταβολής των βασικών παραμέτρων της εξέλιξης στις σύγχρονες κοινωνίες, με εκπροσώπους τους Deutsch και Janicke.

Ο κύριος διαμορφωτής της θεωρίας της σύγκρουσης, K. Deutsch πιστεύει ότι κάθε κοινωνικό σύστημα επιτελεί έξι βασικές λειτουργίες:

- ♦ Διατήρηση προτύπων ή λειτουργία της κανονιστικής σταθερότητας, δηλαδή της σταθερότητας των αξιών που επιτελείται με τη διαδικασία κοινωνικοποίησης του σχολείου, της οικογένειας και των άλλων κοινωνικών θεσμών.
- ♦ Προσαρμογή στο περιβάλλον ή λειτουργία της ενσωμάτωσης, δηλαδή της επαναφοράς μέσα στα όρια που επιβάλλει ο νόμος, οι κανόνες και η οποία επιτελείται από τη δικαιοσύνη, όπως έχει θεσμοποιηθεί στα διάφορα επίπεδα και μορφές.
- ♦ Επιδίωξη στόχων ή λειτουργία επιδίωξης στόχων η οποία προωθείται από την κοινωνία και επιτελείται από το θεσμοποιημένα πολιτικά όργανα της.
- ♦ Ολοκλήρωση ή λειτουργία της προσαρμογής, της απάντησης στα προβλήματα της επιβίωσης, η οποία αφορά την επιλογή και την οργάνωση των μέσων για να επιτευχθούν οι στόχοι. Η

ολοκλήρωση επιτελείται από τους οικονομικούς θεσμούς της κοινωνίας.

♦ Αλλαγή στόχων.

♦ Αυτοδιοίκηση.

Ο Deutsch προσθέτει τις δυο τελευταίες λειτουργίες στις τέσσερις πρώτες, τις οποίες όρισε πρώτος ο Parsons. Την τελευταία, την αυτοδιοίκηση τη θεωρεί σαν την πιο σημαντική, γιατί μπορεί να συναντηθεί σε ανώτερα συστήματα. Γι' αυτό επιμένει πως το σύστημα πρέπει να είναι σε θέση να αλλάζει ένα ικανό μέρος της ίδιας της δομής του, χωρίς να χάνει τη συνεκτικότητά και τη συνέχειά του. Ικανά για αλλαγές θεωρούνται εκείνα τα συστήματα, τα οποία διαθέτουν ικανότητα προσαρμογής σε μεταβαλλόμενες συνθήκες και όρους, είτε αυτά συμβαίνουν στο έδαφος του, είτε στον εξωσυστημικό κόσμο.

Ανεξάρτητα μάλιστα, αν οι διαδικασίες προσαρμογής προκαλούν δομικές αλλαγές μέσα στο σύστημα. Διαφορετικά το σύστημα οδηγείται σε κρίση. Προκειμένου όμως να αποφευχθεί η κρίση, το κοινωνικό σύστημα θα πρέπει, να διαθέτει πληροφοριακούς διαύλους:

- Για να μπορούν να ελέγχουν την εκδήλωση και την όξυνσή της και
- Για να μπορεί, να αναπτύσσει ισόρροπη σχέση μεταξύ των βάρους των πιέσεων από το περιβάλλον και της πληροφοριακής ικανότητας του.

Μία τέτοια κατάσταση μπορεί να συναντηθεί σε δημοκρατικές κοινωνίες, οπότε με την προσαρμογή του πολιτικού συστήματος επιτυγχάνεται και η προσαρμογή δομικών αλλαγών, που επιτρέπουν τον έλεγχο της κρίσης και τη διατήρηση της συστημικής συνέχειας.

Ο Deutsch, ο θεωρητικός της κυβερνητικής, κάνει ξεκάθαρο, πως η κρίση είναι αυτό που ουσιαστικά επηρεάζει τη συνέχεια ενός συστήματος. Έτσι επιμένει σε μια σημαντική προϋπόθεση. Στην ύπαρξη ανεπτυγμένης δημοκρατικής κοινωνίας, με ανεπτυγμένους δημοκρατικούς θεσμούς, με δυνατότητα ανταλλαγής αξιών μέσα από τη λειτουργία των θεσμών [πχ συμμετοχή σε κόμματα, συνδικαλιστικές οργανώσεις κλπ.].

Ο K. Deutsch αποδίδει επίσης τεράστιο ρόλο στην ίδια την κεντρική κυβέρνηση. Θεωρεί ότι μόνο αυτή μπορεί να εγκαθιδρύει ένα δίκτυο επικοινωνίας με τα άλλα μέλη τον ιδίου πολιτικού συστήματος ή και τα άλλα υποσυστήματα [κοινωνικό, οικονομικό κλπ.], έτσι ώστε οι διαφορετικές λειτουργίες των ρόλων να ανταποκρίνονται ή να αντιστοιχούν σε διαφορετικά αιτήματα ή προσδοκίες των μελών του συστήματος¹³⁰.

Ο ρόλος του πολιτισμού, δεν μπορεί εξ αρχής να είναι θετικός και αποτελεσματικός, αν δεν λειτουργήσουν οι πιο πάνω προϋποθέσεις. Οι μηχανισμοί άσκησης της πολιτιστικής διπλωματίας θα πρέπει να καταταχθούν στην τελευταία φάση της ανάπτυξης του δικτύου επικοινωνίας, επειδή χρειάζονται κρίσιμο χρόνο ανάπτυξης των δυνατοτήτων τους, όπως και προσαρμογής, για να επιτύχουν να επιταχύνουν το ρόλο τους σαν μηχανισμοί κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Για τον Deutsch ο κοινωνικός δυναμισμός, είναι ένα σύνολο κοινωνικών διαδικασιών και φαινομένων που βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση, όπως είναι τα ΜΜΕ, η αστικοποίηση, η εκβιομηχάνιση, οι εκλογές, κλπ. Ο ρυθμός του κοινωνικού δυναμισμού έχει σχέση με τη διαδικασία συγχώνευσης σε μια πολυεθνική πολιτεία. Μάλιστα η ομαλή κοινωνική

¹³⁰ K. Deutsch. *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*. [New York: Free Press. 1966] pp. 150-156.

και εθνική ολοκλήρωση επιτυγχάνεται αν αυτός ο ρυθμός περνά μέσα από μια βαθμιαία φάση¹³¹.

Ως προς τη βαθμιαία φάση που η κοινωνία θα ακολουθήσει προκειμένου να επιτύχει τους στόχους της για ομαλή κοινωνική και εθνική ολοκλήρωση δεν υπάρχουν τα απόλυτα και καθορισμένα στάδια. Όμως οι προσεγγίσεις θα πρέπει να περιέχουν το στοιχείο της πρόκλησης για μια διαδικασία αναμορφούμενης κοινωνίας που θα διακατέχεται από ανεκτικότητα και αποδοχή. Όπου δηλαδή όλοι οι κοινωνικοί παράγοντες θα στοχεύουν με τα δρώμενά τους να εξομαλύνουν τις σχέσεις των εμπλεκόμενων μερών.

Παράλληλα με αυτούς τους αυτορυθμιστικούς κοινωνικούς μηχανισμούς μπορεί να λειτουργήσει μεθοδικά οργανωμένο σύστημα έγκαιρης πρόβλεψης κρουσμάτων εθνικιστικής έντασης ή βίας, με αποτελεσματικούς μηχανισμούς παροχής πληροφοριών, επιστημονικής ανάλυσης και βοήθειας.

Η σύγκρουση στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων, καθορίζει τα όρια της έρευνας σε ένα ξεχωριστό χώρο, όπου εξετάζονται οι επιμέρους διαφοροποιήσεις και ιδιαιτερότητες του φαινομένου. Στο συγκεκριμένο αυτό χώρο παρατηρούνται νέες βασικές μορφές της ανθρώπινης ύπαρξης, που πολλές φορές ξεπερνούν τα όρια του κράτους ή της οργανωμένης κοινωνίας, όπως είναι ο πόλεμος, η ειρήνη και η βία.

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι Διεθνείς Σχέσεις, δεν αποτελούν πλέον σήμερα αποκλειστική υπόθεση των κρατών, αλλά των κοινωνιών, των θεσμών, των ομάδων συμφερόντων ή των οργανώσεων προβολής και διεκδίκησης ορισμένων απόψεων, ή αιτημάτων, των μειονοτήτων κλπ που συνεργάζονται πέρα από τα όρια ή

¹³¹ K. Deutsch *Political Community and North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. [Princeton: Princeton University Press. 1968].

τις περιοχές αρμοδιότητας και εξουσίας των κρατών στο επίπεδο των κοινωνιών.

Τα ίδια τα κράτη, συσπειρώνονται σε συνασπισμούς που προωθούν συλλογικά τα συμφέροντά τους στους τομείς που τους ενδιαφέρουν. Η διαφοροποίηση των συμφερόντων που μπορεί να προκύψει μεταξύ των πολλών αυτών σχημάτων, καλλιεργεί σαν αναπόφευκτο αποτέλεσμα την αντίθεση, τον ανταγωνισμό, τις διεκδικήσεις και τις διαμάχες.

Τα τελευταία χρόνια έχουμε πολλά παραδείγματα συλλογικής αντίδρασης κρατών και συνασπισμών σε διατάραξη κοινών συμφερόντων από τρίτους με διαγραφόμενο τον κίνδυνο της σύρραξης, ιδιαίτερα στη περίοδο του Ψυχρού Πολέμου (Βιετνάμ, Κύπρος, Τσεχοσλοβακία, Λιβύη κλπ).

Οι συγκρούσεις μπορεί να μην είναι ένοπλες αλλά να είναι βίαιες όπως αυτές που δημιουργούνται στις σχέσεις συνασπισμών κρατών και συστημάτων σε πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο (Βορράς-Νότος, Δύση-Ανατολή). Επίσης στις σχέσεις Διεθνών Οργανισμών και κρατών (ΔΝΤ εναντίον Τουρκίας, ΟΟΣΑ εναντίον Γαλλίας κλπ).

Ενώ στο παρελθόν ως κύριες αιτίες των συγκρούσεων ήταν αυτές για τις εδαφικές διεκδικήσεις, κατά την τελευταία δεκαετία, οι βασικοί λόγοι οφείλονται σε πολιτιστικές διαφορές ή πεποιθήσεις μεταξύ των εθνοτήτων και των κοινωνικών συνόλων που προέκυψαν από την κατάργηση του διπολισμού.

Άλλη μορφή συγκρούσεων είναι η ενδοκρατική, καθώς και συγκρουσιακή συμπεριφορά των κρατών προς τα έξω, που επηρεάζεται από τις εσωτερικές κρίσεις ή την πολιτική και κοινωνική αστάθεια.

Ο διεθνής χώρος χαρακτηρίζεται από διαρκώς εξελισσόμενες κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις που στο πλαίσιο μίας κοινωνικής συναλλαγής, ακόμα και όταν δρουν ισοπεδωτικά, μπορεί να προκαλέσουν νέες αντιθέσεις στο πολιτιστικό και πολιτικοϊδεολογικό κυρίως επίπεδο και

δεν διευκολύνουν την προσέγγιση αντιτιθέμενων πολιτικών πεποιθήσεων¹³².

Σε κάθε περίπτωση και είδος σύγκρουσης, αναζητούνται τρόποι και μηχανισμοί διευθέτησής της, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για ένοπλη σύγκρουση ή χρήση βίας από το διεθνές σύστημα, τα κράτη και τους λαούς.

Η διευθέτηση της διεθνούς σύγκρουσης θα πρέπει να ξεκινά από την αναζήτηση των αιτίων που τη δημιουργήσαν και να επιδιώκει την εξάλειψή τους. Η συγκρουσιακή συμπεριφορά επηρεάζεται – εκτός από τους πραγματικούς λόγους που την προκάλεσαν – και από εξωγενείς παράγοντες όπως είναι οι προκαταλήψεις, οι αντιλήψεις παραστάσεων ή οι εικόνες που επικρατούν ή πλάθονται για τον αντίπαλο, στις δεδομένες κοινωνίες ή τα πολιτικά συστήματα.

Στις περιπτώσεις αυτές, ο ρόλος των ΜΜΕ και των άλλων μέσων πρωτογενούς ή δευτερογενούς κοινωνικοποίησης – όπως ο τύπος, τα βιβλία, το σχολείο, η οικογένεια κλπ, είναι σημαντικός και μπορεί να συμβάλει εάν όχι στην εξαφάνιση, τουλάχιστον στην άμβλυνση των γενεσιουργών αιτιών και παραγόντων της σύγκρουσης.

Η θεωρία της έρευνας της σύγκρουσης και της ειρήνης δεν προσφέρει καμμία στρατηγική για την εξάλειψη των συγκρούσεων. Ο μόνος στόχος που μπορεί να θεωρηθεί ρεαλιστικός στις θεωρητικές τουλάχιστον επιστήμες, για την αποφυγή των συγκρούσεων, είναι αυτός της αναζήτησης δυνατοτήτων επικοινωνίας – σε κάθε περίπτωση και ανάλογα με τις δεδομένες συνθήκες – σε κάθε επίπεδο του διεθνούς χώρου: κοινωνικό, διακρατικό κλπ.¹³³

¹³² Ο.π.

¹³³ Ο.π.

Μέσα από την αναζήτηση τρόπων επικοινωνίας, η αναγνώριση των κοινών καταβολών και πολιτισμικών στοιχείων, είναι αυτή που μπορεί να φέρει τους λαούς πιο κοντά μεταξύ τους, στο πλαίσιο της αλληλοκατανόησης και της επιθυμίας ειρηνικής συνένυρσης και συνεργασίας.

Η καλλιέργεια μέτρων εμπιστοσύνης και χώρων κοινών διακοινωνικών και διακρατικών συμφερόντων, όπου η συνεργασία μπορεί να καταστεί για όλους ωφέλιμη, μπορεί να αποφέρει μακροχρόνια και σταθερά αποτελέσματα. Η πολιτιστική διπλωματία είτε αυτή ασκείται με κυβερνητικές στρατηγικές είτε από την κοινωνία των πολιτών, είναι σε θέση να επιτελέσει ένα τέτοιο έργο. Ειδικά μέσα από τις τέχνες, που λειτουργούν σε ένα πεδίο συνένυρσης και δημιουργίας, είναι ευκολώτερο να επιτευχθεί ένα τέτοιο θετικό κλίμα.

Αντίληψη και εικόνες της διεθνούς πραγματικότητας

Οι εικόνες - στερεότυπα που έχουμε για τους άλλους, περιέχουν τρία συστατικά στοιχεία¹³⁴:

1. Το γνωστικό στοιχείο, δηλαδή το πώς τους γνωρίζουμε διανοητικά, και πώς αντιλαμβανόμαστε άλλα τους χαρακτηριστικά γνωρίσματα (γεωγραφικά, ιστορικά, οικονομικά, πολιτιστικά).
2. Το αξιολογικό ή συναισθηματικό στοιχείο, δηλαδή τι αξία τους δίνουμε (θετική, αρνητική και σε ποιο βαθμό) και ποια συναισθήματα μας προκαλούν.

¹³⁴ Χ. Κ. Γιωλλουρίδης, *Εισαγωγή στη Θεωρία της Σύγκρουσης και της Ειρήνης*, Αθήνα, 1993.

3. Το συμπεριφερικό στοιχείο. Δηλαδή την αναμενόμενη συμπεριφορά των άλλων σε μία συγκεκριμένη περίπτωση (βίαιοι, φιλειρηνικοί κλπ).

Οι εικόνες αυτές παρότι χαρακτηρίζονται από την υποκειμενική αντίληψη και δημιουργούν στερεότυπα χωρίς επιστημονική τεκμηρίωση, εντούτοις, λειτουργούν σαν ένα είδος «γνωστικού χάρτη» για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τον κόσμο, να δώσουμε κάποια ερμηνεία και αξιολογώντας τα, να πάρουμε κάποιες αποφάσεις.

Στη διεθνή κοινότητα, από τη στιγμή που έχει εδραιωθεί μία εικόνα, για ένα έθνος, δύσκολα αλλάζει. Στις διακρατικές σχέσεις τα πράγματα είναι ακόμη χειρότερα εάν πρόκειται για κράτος που λογίζεται ως μη φιλικά διακείμενο προς εμάς.

Έτσι η τάση που επικρατεί είναι η διατήρηση των αρχικών εικόνων-στερεοτύπων, που λειτουργούν πλέον ως βάση για τα επόμενα εισερχόμενα μηνύματα. Οι εθνικές (εξωτερικές και εσωτερικές) αντιλήψεις είναι εθνοκεντρικές και υπεραπλουστευμένες στην προσπάθειά μας να βάλουμε μία τάξη στο εξωτερικό περιβάλλον και να μπορούμε να αντιδράσουμε όσο γίνεται πιο ορθολογικά και προς το εθνικό συμφέρον, χωρίς να θέτουμε σε αμφισβήτηση την αυτο-εικόνα μας. Έτσι, όσο παράλογη και εάν φαίνεται μία πολιτική σε μία διένεξη, τα μέρη της διένεξης ανταποκρίνονται σε μία κατάσταση με τρόπους που σ' αυτούς φαίνονται ωφέλιμοι, με βάση του τι γνωρίζουν για τα κίνητρα των άλλων. Παράλογη συμπεριφορά στην εξωτερική πολιτική και σε μία διένεξη γενικότερα, είναι μία συμπεριφορά που με βάση τα δικά της εσωτερικά γνωστικά κριτήρια μπορεί να χαρακτηριστεί ως μη λογική¹³⁵.

¹³⁵ Ο.π.

Αντίκρουση της θεωρίας της «Σύγκρουσης των Πολιτισμών»

Με βάση όλα τα προηγηθέντα συμπεράσματα, η θέση της ερευνήτριας ότι ο πολιτισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επικοινωνιακό μέσο για την αποφυγή των συγκρούσεων και της ειρηνικής συμβίωσης, επιδιώκει να ανατρέψει τη λανθασμένη (ηθελημένα ή αθέλητα) αντίληψη, ότι ο πολιτισμός αποτελεί απειλή για την «ασφάλεια» στις διεθνείς σχέσεις.

Για την αντίκρουση της απειλής ως σταθερής μεταβλητής στη θεωρία της «Σύγκρουσης των Πολιτισμών», η ερευνήτρια προτείνει ορισμένες λύσεις για τη κατοχύρωση της ασφάλειας, σύμφωνα με τις παρακάτω εξαρτημένες μεταβλητές¹³⁶:

- I. Φόβος: Ο πρώτος χρυσός κανόνας για την ασφάλεια, είναι η εξάλειψη του φόβου του αντιπάλου. Αυτό μπορεί να συμβεί όταν στην αρχή της διαφωνίας ληφθούν μέτρα για την ανάκτηση της εμπιστοσύνης και από τις δύο πλευρές.
- II. Περιορισμένη Ασφάλεια: Είναι σημαντικό να επιδιώκεται η κατοχύρωση της ασφάλειας σε συνολική βάση και όχι μονομερώς.
- III. Περιοριστικά Σύνορα: Τα σύνορα μίας χώρας πρέπει να είναι προσβάσιμα στη γείτονα. Πρέπει επίσης, να καλλιεργούνται διάυλοι επικοινωνίας, εμπιστοσύνης, συνεργασίας και φιλικές σχέσεις.
- IV. Παγκόσμια Ειρήνη: Η ειρήνη πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν υπόθεση όλων και όχι μόνο σαν το προνόμιο ορισμένων ανεπτυγμένων κρατών, σύμφωνα με την «Τελική Πράξη του Ελσίνκι¹³⁷».

¹³⁶

¹³⁷ The Conference for Security and Cooperation in Europe (CSCE). *Final Act*, Helsinki, 1976.

V. Άρρηκτοι δεσμοί Ασφάλειας και Συνεργασίας: Απαραίτητη προϋπόθεση για την κατοχύρωση της ασφάλειας, είναι η ύπαρξη της συνεργασίας. Το γεγονός αυτό αποτελεί χρυσό κανόνα των κυρίαρχων ανεπτυγμένων κρατών των οποίων οι γεωστρατηγικές επιδιώξεις είναι στενά συνδεδεμένες με τα οικονομικά τους συμφέροντα.

Κατά την ερευνήτρια, η λανθασμένη προσέγγιση ξεκινάει από την επιλογή των συστατικών στοιχείων της ευρείας έννοιας του πολιτισμού, όπως αυτή αναπτύχθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Δηλαδή, αντί της επιλογής του πολιτισμικού στοιχείου ταυτότητας των θρησκειών στο οποίο εστιάζει η θεωρητική προσέγγιση της «Σύγκρουσης των Πολιτισμών» - ενός στοιχείου που φανατίζει διάφορες κοινωνικές ομάδες εναντίον άλλων - μπορεί να επιλεγεί ένα άλλο συστατικό στοιχείο που να ευνοεί τις διεθνικές σχέσεις, με την ταύτιση στόχων και επιδιώξεων για το κοινό συμφέρον.

Η δεύτερη λανθασμένη προσέγγιση των συστατικών στοιχείων του πολιτισμού υπό την ευρεία του έννοια, είναι ότι τα στοιχεία αυτά αξιολογούνται ως επί το πλείστον, από την πλευρά των αρνητικών τους επιπτώσεων στις διεθνείς σχέσεις και όχι για τις θετικές, οι οποίες συστηματικά αγνοούνται.

Θα μπορούσαν λοιπόν οι ειδικοί θεωρητικοί επιστήμονες - εάν δεν εξυπηρετούν συγκεκριμένα κομματικά ή κυβερνητικά συμφέροντα, αλλά την επιστήμη - να εξετάσουν και αναλύσουν τις θετικές συνέπειες του πολιτισμού, αναπτύσσοντας έτσι θεωρίες που θα οδηγούσαν στην επίλυση των διαφορών και όχι μόνο στην επεξήγησή τους.

Η ερευνήτρια φρονώντας ότι η καλύτερη θεραπεία είναι η πρόληψη, προσπαθεί να στηρίξει τη θέση της, προτείνοντας αρχικά την αξιοποίηση του πολιτισμού σαν ένα διεθνικό μέσο επικοινωνίας που με τη συστηματική εφαρμογή του σε μακρόχρονη και συνεχή βάση, θα

μπορέσει να μετατρέψει τα αρνητικά στερεότυπα, με την αναζήτηση των αιτίων (causal patterns) που τα δημιουργούν, ήτοι:

- I. Το γνωστικό: Μέσω των πολιτιστικών ανταλλαγών θα μπορέσει να επιτελεσθεί μία γνωστική προσέγγιση των «άλλων». Να τους γνωρίζουμε διανοητικά, και να αντιληφθούμε τα άλλα τους χαρακτηριστικά γνωρίσματα (γεωγραφικά, ιστορικά, οικονομικά, πολιτιστικά).
- II. Το αξιολογικό ή συναισθηματικό: Η δημιουργική συνείδηση μπορεί να οδηγήσει στην αναθεώρηση της αξίας που τρέφουμε (θετική, αρνητική και σε ποιο βαθμό) και να αναρωτηθούμε εάν τα συναισθήματά μας προκαλούν είναι δικαιολογημένα ή όχι.
- III. Το συμπεριφερικό στοιχείο: Ποια είναι η αναμενόμενη συμπεριφορά των «άλλων» σε μία συγκεκριμένη κατάσταση (βίαιοι, φιλειρηνικοί κλπ). Η προσπάθεια προσέγγισης μπορεί να αλλάξει τη την εικόνα που έχουμε για τους «άλλους», από συμπεριφορά τους που συνέβη σε συγκεκριμένη κατάσταση.

Για την πρόληψη των συγκρούσεων μέσω της διπλωματικής οδού, υπάρχει μία ενδιαφέρουσα συλλογή κειμένων σημαντικών παραγόντων του δημόσιου βίου που αφορούν στη Προληπτική Διπλωματία στο βιβλίο με τίτλο *Stopping Wars Before They Start*¹³⁸.

Τον ορισμό της προληπτικής διπλωματίας έδωσε στον τόμο αυτό ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ, Boutros Boutros-Ghali: «Προληπτική διπλωματία είναι η χρήση διπλωματικών τεχνικών για την πρόληψη της εξέλιξης διαφωνιών σε ένοπλες συγκρούσεις και εάν αυτό συμβαίνει, να προληφθεί η εξάπλωσή τους».

¹³⁸ Kevin M. Cahill, M.D. ed. *Stopping Wars Before They Start*, New York: Basic Books. 1996.

Το άρθρο 33 του ΟΗΕ προτρέπει τα συγκρουόμενα μέρη εκτός από τις τεχνικές επίλυσης του προβλήματος μέσω διαπραγματεύσεων, να χρησιμοποιούν μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης που προσφέρουν θετικά αποτελέσματα σε τέτοιες περιπτώσεις.

Οι ίδιες τεχνικές που προτείνονται για την προληπτική διπλωματία, χρησιμοποιούνται και στη διατήρηση της ειρήνης (peacemaking). Η μόνη διαφορά είναι ότι στην μεν πρώτη περίπτωση εφαρμόζονται πριν την εκδήλωση της ένοπλης σύγκρουσης, ενώ στην δεύτερη, μετά.

Το κόστος της διατήρησης της ειρήνης όχι μόνο είναι υπερβολικά δαπανηρό για τον ΟΗΕ, αλλά αυξάνεται με ραγδαίους ρυθμούς, εάν λάβει κανείς υπόψη του ότι κατά την οκταετία από το 1986 έως το 1993 δωδεκαπλασιάστηκε από \$234 εκατομμύρια σε 2,984 χωρίς να περιλαμβάνεται το κόστος των αποστολών των κρατών-μελών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΑΞΟΝΑΣ Γ: Ο Ρόλος του Πολιτισμού και των Τεχνών στην Ειρηνική Επίλυση των Διενέξεων

Παρόλο ότι ο πολιτισμός για τους διεθνολόγους αποτελεί «απειλή» για την περίφημη «αμυντική ασφάλεια» όπως την χαρακτηρίζουν, στο πλαίσιο της υποκειμενικής αντίληψης και εκτίμησης που η ίδια η επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων αναγνωρίζει, η ΥΔ στο τέλος της έρευνας αυτής, επιχειρεί να αποδείξει ότι ο πολιτισμός – και δη ένα από τα συστατικά στοιχεία της ευρείας έννοιά του, αυτό των τεχνών, - μπορεί, εξεταζόμενο ως διεθνικό επικοινωνιακό μέσο, να αποτελέσει μία εναλλακτική λύση για την πρόληψη και την αποφυγή των συγκρούσεων, με σκοπό να επιτευχθούν σταδιακά οι προϋποθέσεις για μία ειρηνική συνύπαρξη.

Ο προσδιορισμός της Ειρήνης

Η Ειρήνη ως έννοια στην επιστημονική της προσέγγιση, παρουσιάζει τεράστια διλήμματα, αντιφάσεις και αδυναμίες για τον προσδιορισμό της.

Ο πρώτος κλασσικός ορισμός της Ειρήνης την αναφέρει ως κατάσταση όπου παρατηρείται απουσία βίας, πολέμου, ένοπλης οργανωμένης βίας. Η απουσία – κατ' αυτή την άποψη – σημαίνει άρνηση και κατά συνέπεια, ονομάσθηκε αρνητική ειρήνη, δημιουργώντας πολλές αντιφάσεις. Η βασική αντίφαση της έννοιας αυτής είναι ότι η απουσία της βίας αποτελεί παράγοντα για την διαφύλαξη και επίτευξη της ειρήνης. Χάριν του είδους αυτής της ειρήνης, κατά τη διεθνή πρακτική, όλοι προετοιμάζονται για πόλεμο με την ανάπτυξη, παραγωγή και προμήθεια οπλικών «αμυντικών» συστημάτων. Αμυνόμενοι όμως και επιτιθέμενοι στις διεθνείς συρράξεις δηλώνουν αυτοάμυνα, όπου η αρχή της συλλογικής ασφάλειας μέσω των

συνεχών εξοπλισμών έχει γίνει χαρακτηριστικό γνώρισμα της διεθνούς κοινότητας¹³⁹.

Σε αντίθεση με την κλασσική αντίληψη περί ειρήνης χωρίς πόλεμο ή βία, η άλλη αντίληψη της ειρήνης, την ορίζει σαν ένα στρατηγικό στόχο που μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τα στάδια κατάργησης της δομημένης βίας, των κοινωνικών ανισοτήτων, της οικονομικής και πολιτικής καταπίεσης και ολιγαρχικής εξουσίας, της πολιτιστικής αλλοτρίωσης, της επίτευξης της κοινωνικής δικαιοσύνης και της κοινωνικής και πολιτικής αυτοπραγμάτωσης ατόμων και λαών. Η αντίληψη αυτή ορίζει την ειρήνη ως θετική, σημαίνοντας την κοινωνική δικαιοσύνη με τον ισομερή καταμερισμό αγαθών και την ίση συμμετοχή των ατόμων και των λαών στις πολιτικές διεργασίες που τους αφορούν με στόχο την αυτοπραγμάτωσή τους.

Η έρευνα για την ειρήνη εντάσσεται στον ευρύτερο κλάδο των κοινωνικών επιστημών και κατευθύνεται αρχικά στην αξία της, ερευνώντας ταυτόχρονα και την πολιτική της ειρήνης στην πράξη. Η έρευνα της ειρήνης αναλύει λοιπόν τις αιτίες των αφανών και των εμφανών συγκρούσεων και αναζητεί μεθόδους, δυνατότητες ή διαδικασίες ειρηνικής διευθετήσεως και επίλυσής τους.

Η τελευταία αντίληψη για την έρευνα της ειρήνης που έχει ως αντικείμενο τη μελέτη των προβλημάτων και την εξακρίβωση των όρων διατήρησης ή κτισίματος της ειρήνης, κερδίζει τελευταία έδαφος και αναφέρεται ως επικρατέστερη στη βιβλιογραφία «των κοινωνικών όρων της ειρήνης». Στην αντίληψη αυτή, σημαντικό ρόλο προς την επίτευξη και διατήρηση της ειρήνης, παίζει η ενεργός συμμετοχή και συνειδητοποίηση των πολιτών στα θέματα ειρήνης σε ενδοκρατικό ή διακρατικό επίπεδο.

¹³⁹ Ο.π.

Οι Τέχνες

Ορισμός

Στην εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, δεν καθορίζεται, αλλά αναζητείται ένας ορισμός για τη τέχνη¹⁴⁰: «ο όρος τέχνη αναφέρεται στην χρησιμοποίηση της δεξιοτεχνίας και της φαντασίας για τη δημιουργία αισθητικών αντικειμένων, περιβαλλοντικών συνόλων, ή εμπειριών που έχουν ως άξονα τον καλλιτέχνη-δημιουργό αλλά δεν αποκλείουν την συμμετοχή, ενεργό ή μη, και των άλλων μελών της κοινότητας, στην οποία αυτός ζει, και την εξακτίνωσή της σε άλλες κοινότητες, με θεωρητικό όριο, η συμμετοχή αυτή να προσλάβει οικουμενικές διαστάσεις. Μπορεί ακόμη να προσδιορίζει έναν από τους πολλούς τρόπους έκφρασης που συμβατικά ταξινομούνται ανάλογα με το χρησιμοποιούμενο μέσον ή την μορφή του προϊόντος. Έτσι, αποκαλούμε τέχνες την ζωγραφική, την γλυπτική, τον κινηματογράφο, τον χορό, και πολλούς άλλους τρόπους αισθητικής έκφρασης, ενώ όταν μιλάμε για όλα τα παραπάνω είδη συλλογικά, χρησιμοποιούμε τον όρο *οι τέχνες*. Ο όρος τέχνη μπορεί ακόμη να χρησιμοποιηθεί για να χαρακτηρίσει ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, περιβάλλον ή εμπειρία ως περίπτωση αισθητικής έκφρασης.

Σύμφωνα πάντα με την προαναφερθείσα εγκυκλοπαίδεια, ή τέχνη υπήρξε, μαζί με την θρησκεία, την φιλοσοφία, την επιστήμη και την τεχνολογία, μία από τις μείζονες δραστηριότητες, με τις οποίες ο άνθρωπος δημιούργησε τον πολιτισμό του, αλλά και συνάμα δημιουργήθηκε από αυτόν. Αν δεχθούμε ότι ο πολιτισμός είναι γέννημα της ανθρώπινης ανάγκης και αν ως ανάγκη προσδιορίσουμε αφ' ενός ό,τι μας επιβάλλεται και αφ' ετέρου ό,τι μας λείπει, τότε τις ρίζες της τέχνης πρέπει να τις τοποθετήσουμε στις δύο αυτές δυνάμεις, από τις οποίες η πρώτη

¹⁴⁰ Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα. τόμος 57^{ος}. Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος. ελληνική έκδοση Αθήνα 1993.

ταυτίζεται με την στέρηση βασικών υλικών αγαθών, την βία της φύσης και του ανθρώπου, τον σωματικό και ψυχικό πόνο και η άλλη με αιτήματα της ανθρώπινης ζωής που αποσκοπούν στον εξευγενισμό της ανθρώπινης φύσης και στην δημιουργία ενός κόσμου στον οποίο επιθυμίες, βούληση, σκέψη και όραμα, έξαρση και εξαγνισμός, ταύτιση με το θείο και, η αρμονική σχέση του ανθρώπου με τον εαυτό του και το σύμπαν θα μπορούσαν να βρουν την πραγμάτωσή τους. Μπορούμε ίσως πλέον να κατανοήσουμε γιατί οι ερμηνείες που δόθηκαν στην τέχνη ήταν τόσο ποικίλες, τόσο αντιθετικές και αντιφατικές. Καθεμία από αυτές απομόνωνε ένα στοιχείο της ανθρώπινης ανάγκης και ανάλογα με αυτό αναζητούσε τις ρίζες είτε στην καθαρά υλική ανάγκη, είτε στην θρησκεία, είτε στην ανάγκη προβολής κοινωνικών αιτημάτων και υπ' αυτήν την έννοια, την θεωρούσε ως εργαλείο αλλαγής του κόσμου.

Στις πρωτόγονες κοινωνίες η σχέση ανάμεσα στον καλλιτέχνη και στο κοινό του ήταν άμεση. Άμεση ήταν πάντοτε η σχέση της θρησκευτικής τέχνης προς το κοινό της. Στην κλασική Αθήνα η δραματική τέχνη είχε ταυτισθεί με την ίδια τη λειτουργία της πόλης. Σε κοινωνίες με έντονο το στοιχείο του ατομικισμού, η σχέση του καλλιτέχνη με το κοινό του έγινε έμμεση. Ο εκβαρβαρισμός που επέβαλλαν οι ιδεολογίες του 20ού αιώνα, όπως ο Ναζισμός και ο Κομμουνισμός, ιδιαίτερα όπως αυτός εκφράστηκε με το σταλινικό φαινόμενο, επικυρώνουν πλήρως την άρρηκτη σχέση τέχνης και πολιτικής.¹⁴¹

Στην Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής για τον Πολιτισμό και την Ανάπτυξη, γίνεται μία συνολική προσέγγιση από την εμφάνιση της τέχνης, όπως αυτή ξεκίνησε από την Μεσοποταμία..... Η ΥΔ εξετάζει επίσης τη μαρξιστική προσέγγιση που δείχνει ότι η τέχνη εκφράζει μία βαθιά σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και τον κόσμο. Ο Fischer βλέπει μέσα σε κάθε έργο τέχνης ένα «πρότυπο» αυτής της σχέσης που μέσα από

¹⁴¹ Ο.π.

το πραγματικό εκφράζεται υπό μορφή παραβολής, η ουσία των σχέσεων ενέργειας μεταξύ του ανθρώπου και του κόσμου, σε κάθε στιγμή της ιστορίας¹⁴². Σύμφωνα με τη μαρξιστική θεωρία, όταν ένα έργο τέχνης στο βαθμό που σε κάποια στιγμή της ιστορίας μας κάνει να αισθανθούμε την παρουσία του ανθρώπου την ώρα που ξεπερνά τον εαυτό του, μας συγκινεί βαθιά ακόμη κι όταν οι ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες, όπου μέσα τους γεννήθηκε, είναι εντελώς διαφορετικές από τις δικές μας. Ο Fischer παρατηρεί ότι μολονότι ο Προμηθέας του Αισχύλου ή η Αντιγόνη του Σοφοκλή αντικατοπτρίζουν μία δουλοκτητική κοινωνία, εντούτοις, το γεγονός ότι μέσα στη κοινωνία αυτή αποκαλύπτουν το μεγαλείο του ανθρώπου και την ανεξάντλητη δύναμή του να ξεπερνάει όλα τα δεινά, εξυψώνει την ανθρώπινη ύπαρξη διαχρονικά και οδηγεί στην αναζήτηση υψηλών αξιών, εντός των νέων ιστορικών συνθηκών.

Ο Μπρεχτ ανέφερε ότι «ο σημερινός κόσμος δεν μπορεί να περιγραφεί στους σημερινούς ανθρώπους, παρά μόνον όπου τους παρουσιασθεί σαν μεταμορφώσιμος». Στον σοσιαλιστικό και κριτικό ρεαλισμό η βασική λειτουργία της τέχνης αναφέρεται ως η αφύπνιση της ανθρώπινης συνείδησης και της ευθύνης, που έχει σκοπό να προκαλέσει ανησυχία και όχι εφησυχασμό. Διότι η κίνηση της τέχνης έχει άμεση εξάρτηση από την ανθρώπινη δραστηριότητα και κάθε παράλειψή της είναι ευθύνη του ατόμου.¹⁴³

Λειτουργήμα της τέχνης είναι να συγκινεί ολόκληρο τον άνθρωπο, να κάνει ικανό το 'Εγώ' να ταυτισθεί με τη ζωή κάποιου άλλου, να κάνει δικό του εκείνο που δεν είναι δικό του, μα που ωστόσο, μπορεί να γίνει δικό του. Ο Μπρεχτ αναγνωρίζει τη τέχνη «ως μέσο επικοινωνίας είτε ως συγκινησιακά υποβλητικό, είτε ως καθαρά ορθολογιστικά πειστικό». Μία ουσιώδης πρωτοτυπία του μαρξισμού-λενινισμού αναφέρεται «στην

¹⁴² Ροζέ Γκαροντί, *Ο Έρνστ Φίσερ και η Συζήτηση για τη Μαρξιστική Αισθητική*, περιοδικό «Επιθεώρηση Τέχνης», τεύχος 117, 1964.

¹⁴³ Ο.π.

απαίτηση να κάνουμε κάθε άνθρωπο, άνθρωπο, δηλαδή έναν δημιουργό, με όλες τις πολιτικές συνέπειες που επιφέρει μία τέτοια απαίτηση. Ειδικότερα, να απευθυνόμαστε ολοένα και περισσότερο στην πρωτοβουλία των μαζών, στην ενεργητική τους συμμετοχή, για την ανάπτυξη και όχι μόνο της οικονομίας και της πολιτικής, μα και της κουλτούρας». Αυτό υποστηρίζει ο Λένιν στο έργο του «Τι να κάνουμε;». Υποδεικνύει δηλαδή τη προσφορά στις μάζες τη βαθιά γνώση ολόκληρης της προγενέστερης δημιουργίας του ανθρώπινου πολιτισμού, ακόμα κι εκείνου που γεννήθηκε σε καθεστώτα αλλοτρίωσης κι εκμετάλλευσης, ώστε ο κάθε άνθρωπος να γνωρίσει ολόκληρη την ανθρωπότητα, να την φέρνει μέσα του και να εμψυχωθεί από ό,τι υπάρχει μέσα σε αυτήν, ειδικά ανθρώπινο, δηλαδή τη δυνατότητα να ξεπερνά και να δημιουργεί χωρίς όρια, ο άνθρωπος από τον άνθρωπο.

Οι τέχνες ως επικοινωνιακό μέσο στις Διεθνείς Σχέσεις

“Η αναγκαιότητα της Τέχνης” είναι ο τίτλος του βιβλίου του Ernst Fischer που εξηγεί μέσα από τη μαρξιστική προσέγγιση ότι η τέχνη από τη καταγωγή της λειτουργούσε ως μέσο επικοινωνίας, «σαν ένα μαγικό εργαλείο που εξυπηρετούσε τον άνθρωπο στο δάμασμα της φύσης και στην ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων»¹⁴⁴. Εάν η καταγωγή της τέχνης εξηγείται ότι συντελούσε στην ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων όταν η ανθρώπινη συμβίωση ήταν στα πρώτα στάδια της ομαδοποίησης, σήμερα, με την ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας και των μεταφορών, η τέχνη μπορεί να ενεργήσει ως μέσο επικοινωνίας και ανάπτυξης των σχέσεων σε ευρύτερους γεωγραφικούς και κατά συνέπεια, οικονομικούς και πολιτικούς χώρους.

Για να μπορέσει η ΥΔ να στηρίξει το ανωτέρω θεώρημα, επέλεξε αφενός μεν την μαρξιστική προσέγγιση, όπως αναπτύσσεται στο

¹⁴⁴ Fischer. Ernst. *The Necessity of Art-A Marxist Approach*. Penguin Books. London. 1963.

προαναφερόμενο βιβλίο του Fischer και αφετέρου, για να μην εκληφθεί σαν μία πολιτικοποιημένη τοποθέτηση εκ μέρους της, χρησιμοποιεί ως επιπλέον βοηθήματα και άλλες πηγές, όπως:

Εκθέσεις και αναφορές όπως της Παγκόσμιας Επιτροπής για τον Πολιτισμό και την Ανάπτυξη που έγινε για λογαριασμό της ΟΥΝΕΣΚΟ, του ΟΗΕ¹⁴⁵, της Διεθνούς Τραπέζης για τον Πολιτισμό και την Ανάπτυξη και τέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πολιτιστική πολιτική και κληρονομιά.

Οι εκθέσεις αυτές των Διεθνών Οργανισμών καλύπτουν ένα ευρύ γεωπολιτικό πεδίο, ως προϊόντα συλλογικών προσπαθειών των κρατών-μελών τους και τα συμπεράσματά τους συνοψίζονται ως προς τη κοινωνική και πολιτική λειτουργία της τέχνης ότι αποτελεί «μέσο επικοινωνίας και εξουσίας που συμβάλλει στην ενδυνάμωση και σύσφιξη των διαπολιτισμικών σχέσεων».

Από την αξιολόγηση της τέχνης σαν επικοινωνιακό των διεθνών σχέσεων, δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι πολλά από τα σημαντικά έργα γνωστών καλλιτεχνών, συγγραφέων, μουσικών και ποιητών, από την αρχαιότητα έως την πρόσφατη ιστορία της τέχνης, αναφέρονται σε θέματα πολιτικών διενέξεων και συγκρούσεων. Η τέχνη, κυρίως μέσα από την εικόνα, διαδραμάτισε τον ρόλο του επικοινωνιακού μέσου στις διεθνείς σχέσεις, επιτελώντας κοινωνική λειτουργία κατά τη διάρκεια ιστορικών και πολιτικών κρίσεων.

Οι αβεβαιότητες επίσης, μίας κοινωνικής και οικονομικής αλλαγής, υποδεικνύουν την ανάγκη για τη δημιουργία έργων με χαρακτήρα ντοκουμέντου¹⁴⁶. Στη δεκαετία του 1920, μετά την Οκτωβριανή

¹⁴⁵ World Commission on Culture and Development. Our Creative Diversity-Report of the World Commission on Culture and Development. France. 1995.

¹⁴⁶ Chevrier, Jean-Francois. *Συνδυάζοντας την τέχνη με την πολιτική*. Συνέντευξη στον Michel Guerrin. ΤΟ ΒΗΜΑ: Νέες Εποχές. 22 Μαρτίου 1998.

επανάσταση, στη δεκαετία του 1930, την περίοδο της μεγάλης οικονομικής κρίσης, η καλλιτεχνική επικαιρότητα βασίστηκε ως ένα βαθμό, στο φωτογραφικό και σχεδιαστικό ντοκουμέντο. Ειδικά η φωτογραφία, καθιστούσε σύγχρονη την τάση του κοινωνικού ρεαλισμού, που εμφανίσθηκε στη ζωγραφική στα μέσα του εικοστού αιώνα. Στις εικαστικές τέχνες, ένα από τα κορυφαία έργα του εικοστού αιώνα που απεικόνισε την επανάσταση και συγχρόνως την ιστορία του ισπανικού λαού, είναι η *Guernica* του Picasso.

Περί Τέχνης

Σαν αιτιολογία της τέχνης ο Fischer αναφέρει « την επιθυμία του ατόμου να ενώσει το περιορισμένο του 'εγώ' με μία κοινοτική ύπαρξη, να κάνει κοινωνική την ατομικότητά του». Ο πόθος του ανθρώπου να επεκτείνεται και να συμπληρώνεται, υποδηλώνει πως είναι κάτι παραπάνω από άτομο. Νιώθει πως μπορεί να φθάσει την ολοκλήρωση μόνο εάν κατακτήσει την πείρα των άλλων η οποία μπορεί εν δυνάμει να είναι δική του. Και ο Fischer συνεχίζει ότι «η τέχνη είναι το απαραίτητο μέσο για το βύθισμα του ατόμου στο σύνολο. Αντανακλά την άπειρη ικανότητά του για συνένωση, την ικανότητά του να συμμερίζεται εμπειρίες και ιδέες». Και όχι μόνο. Δεν παραλείπει και το «απολλώνιο» όπως το χαρακτηρίζει, στοιχείο της διασκέδασης και ικανοποίησης, που συνίσταται ακριβώς στο γεγονός ότι ο θεατής δεν ταυτίζεται με εκείνο που παριστάνεται, αλλά απομακρύνεται από αυτό, υπερνικά τη δύναμη της πραγματικότητας μέσω της εσκεμμένης παράστασής της και βρίσκει στην τέχνη εκείνη την ευτυχισμένη ελευθερία που του την αποστερούν τα βάρη της καθημερινής ζωής.

Η ένταση και η διαλεκτική αντίφαση είναι σύμφυτες με την τέχνη η οποία όχι μόνο πρέπει να προέρχεται από μία έντονη πείρα της πραγματικότητας, αλλά πρέπει να κατασκευασθεί.

Ο Φίσερ ερμηνεύει ακόμη από την αρχή τη λειτουργία της τέχνης ως εξουσιαστική: «Είναι φανερό πως η αποφασιστική λειτουργία της τέχνης ήταν να ασκεί εξουσία – να εξουσιάζει τη φύση, τον εχθρό, το άλλο φύλο, να εξουσιάζει κάθε πραγματικότητα, να δώσει δύναμη για την ενίσχυση της ανθρώπινης ομάδας. Η τέχνη στην αρχή της ανθρωπότητας, λίγη σχέση είχε με την «ομορφιά» και καμία απολύτως με οποιαδήποτε αισθητική επιθυμία: ήταν ένα μαγικό εργαλείο ή όπλο της ανθρώπινης ομάδας στον αγώνα της για την επιβίωση. Η αρχική μαγεία σιγά-σιγά διαφοροποιήθηκε σε θρησκεία, επιστήμη και τέχνη. Η τέχνη σε όλες τις μορφές – γλώσσα, χορό, ρυθμικά τραγούδια, μαγικές τελετουργίες – ήταν κατ' εξοχήν (*par excellence*) κοινωνική δράση, κοινή σε όλους η οποία εξυψώνει όλους τους ανθρώπους υπεράνω της φύσης και του ζωικού κόσμου. Η τέχνη ποτέ δεν έχασε εντελώς αυτόν τον ομαδικό χαρακτήρα, ακόμη και πολύ καιρό μετά την αντικατάστασή της από την κοινωνία των τάξεων και των ατόμων. Στη μεν ταξική κοινωνία, η μαρξιστική θεωρία υποστηρίζει ότι οι τάξεις προσπαθούν να επιστρατεύσουν την τέχνη – αυτή τη δυνατή φωνή της ομάδας – για την εξυπηρέτηση των ειδικών τους αναγκών.

Όσο για τον καλλιτέχνη, αυτός πρέπει να συλλαμβάνει, να συγκρατεί και να μεταμορφώνει την εμπειρία σε μνήμη, τη μνήμη σε έκφραση, την ύλη σε μορφή. Η συγκίνηση δεν είναι το μόνο στοιχείο που πρέπει να ορίζει τον καλλιτέχνη. Πρέπει επίσης να ξέρει τη δουλειά του και να τη χαίρεται, να καταλαβαίνει όλους τους κανόνες, τις δεξιότητες, τις μορφές και τις συμβατικότητες με τις οποίες μπορεί να δαμάσει τη φύση και να την υποτάξει στη σύμβαση της τέχνης¹⁴⁷.

Η κοινωνική λειτουργία του καλλιτέχνη από την εποχή της πρωτόγονης κοινωνίας των φυλών ήταν επιτακτική και αδιαφιλονίκητη. Έργο του καλλιτέχνη ήταν να ερμηνεύει και να επικοινωνεί το βαθύ νόημα των

¹⁴⁷ Ο.π.

γεγονότων στους συνανθρώπους του , να τους εξηγεί την πορεία, την αναγκαιότητα και τους κανόνες της κοινωνικής και ιστορικής εξέλιξης, να τους λύνει το αίνιγμα της ουσιαστικής σχέσης μεταξύ του ανθρώπου και της κοινωνίας.

Ο καλλιτέχνης λειτουργεί, με λίγα λόγια σαν ερμηνευτής των ιστορικών, των κοινωνικοπολιτικών και φυσικών φαινομένων στο κοινό και το έργο του, δηλαδή η τέχνη, αποτελεί το μέσον επικοινωνίας της λειτουργίας αυτής. Μέσα από το μεγαλείο της δημιουργίας της τέχνης, οι άνθρωποι επικοινωνούν με μία κοινή γλώσσα και καταλαβαίνουν τα σημειολογικά νοήματα που αυτή μεταφέρει. Η αλληλογνωριμία και αλληλοκατανόηση είναι δύο φυσικές συνέπειες που μπορεί να προκύψουν σαν συνέχεια της επικοινωνίας που αναπτύσσεται μέσα από την τέχνη και άλλα πολιτισμικά στοιχεία των λαών.

Η αξιοποίηση του πολιτισμού και της τέχνης σαν μέσο επικοινωνίας στις Διεθνείς Σχέσεις σκοπεύει στο να ενθαρρύνει τη συνεργασία μεταξύ των συναλλασσομένων χωρών και στοχεύει:

- Στη βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας.
- Στην διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.
- Στην ανάπτυξη των οικονομικών και μη εμπορικών συναλλαγών.
- Στην υποστήριξη και την ενδυνάμωση του δημιουργικού και πνευματικού επιπέδου των λαών στο πλαίσιο σεβασμού της εθνικής και περιφερειακής τους ιδιομορφίας.

Το αντικείμενο της έρευνας της ειρήνης αρχίζει από την μελέτη των γενεσιουργών αιτίων που δημιουργήσαν τα προβλήματα της διένεξης.

Ίσως είναι καιρός να αλλάξει η κατεύθυνση αυτή, αρχίζοντας με τη διερεύνηση των τρόπων, μεθόδων και των μέσων που μπορούν να

χρησιμοποιηθούν από τις κυβερνήσεις και την κοινωνία των πολιτών για την εξάλειψη των αιτίων των προβλημάτων αυτών.

Ευχή της ΥΔ είναι η μελέτη αυτή να είναι μόνο η αφορμή για το ξεκίνημα της διαμόρφωσης μίας διαφορετικής αντίληψης και ενός νέου γνωστικού αντικειμένου στο χώρο των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως προκύπτει από τη σημασία που έχουν αποκτήσει οι πολιτιστικές σχέσεις και η πολιτιστική διπλωματία για την εξωτερική πολιτική των μεγάλων κρατών, αλλά και από τη χρήση του πολιτισμού από Διεθνείς και Περιφερειακούς Οργανισμούς ως μεθόδου προσέγγισης και επικοινωνίας μεταξύ των κρατών, η σημασία του ρόλου των πολιτιστικών σχέσεων στις διεθνείς σχέσεις διαρκώς αυξάνεται.

Η πολιτιστική πολιτική παρουσιάζεται ως μέθοδος προσέγγισης, αλληλογνωριμίας και κατανόησης μεταξύ των λαών. Η σημασία της δεν μειώνεται από το γεγονός ότι μερικές φορές παραμένει μια απλή διακήρυξη ενός Οργανισμού που δεν υλοποιείται. Ο ρόλος που μπορεί να παίξει ως μέσο επικοινωνίας και προώθησης της συνεργασίας των κρατών δεν αναιρείται, παραμένει ιδιαίτερα σημαντικός.

Η πολιτιστική πολιτική σαν μέρος μιας συνολικής προσπάθειας πολιτικής ύφεσης μπορεί να συμβάλλει θετικά, ενισχύοντας την όλη διαδικασία δημιουργώντας μια ατμόσφαιρα ειρήνης, καλών σχέσεων και συνεργασίας καθώς μειώνει τα αισθήματα του φόβου και της απειλής και παράγοντας σύμβολα ελπίδας και κατανόησης.

Οι πολιτιστικές σχέσεις αποτελούν μια εναλλακτική πολιτική που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από την Ελλάδα για την ειρηνική

προσέγγιση των λαών που αντιμετωπίζουν συγκρούσεις και δη στις ευαίσθητες ζώνες της γεωπολιτικής περιφέρειας συμβάλλοντας στη βελτίωση όχι μόνο των θέσεων της ίδιας της χώρας και των εμπλεκόμενων χωρών, αλλά και των διεθνών σχέσεων γενικότερα. Η Ελλάδα έχει δώσει το παράδειγμα της ειρηνοποιού χώρας στην πρόσφατη ιστορία της από την πρωτοβουλία των 6 ηγετών, έως την τολμηρή της απόφαση να αρνηθεί την στρατιωτική συμμετοχή της στις επιθετικές επιχειρήσεις των χωρών-μελών της αμυντικής συμμαχίας NATO στο Κόσσοβο.

Είναι καιρός να αποδείξει ότι με την αξιοποίηση των κοινών πολιτισμικών της δεσμών, μία μακροπρόθεσμη εφαρμογή αναπτυξιακής και δημιουργικής συνεργασίας στη περιοχή θα επιφέρει βαθύτερα και χειροπιαστά αποτελέσματα.

Για παράδειγμα, η άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας είναι απαραίτητη για τα βήματα προσέγγισης στη βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Είναι επίσης πολύτιμη συμβολή στο σταθεροποιητικό ρόλο που η Ελλάδα επιδιώκει να διαδραματίσει στις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και πρέπει να αποτελεί ένα σταθερό πυλώνα της διεθνούς αναπτυξιακής της πολιτικής στο πλαίσιο του Συμφώνου Σταθερότητας.

Ο πολιτισμός ως μέσο επικοινωνίας των κρατών και των λαών τους, μπορεί να συντελέσει στη βελτίωση των Διεθνών Σχέσεων συμβάλλοντας στη δημιουργία κλίματος κατανόησης και σεβασμού των μεταξύ τους διαφορών συμβάλλοντας έτσι, εν μέρει, στην άρση των στερεοτύπων που παραμορφώνουν την εικόνα που έχει ο ένας λαός για τον άλλο. Εκτός από τις διαφορές, μέσω των πολιτιστικών σχέσεων μπορούν να αναζητηθούν τα κοινά σημεία των πολιτισμικών κοινοτήτων, καλλιεργώντας και προετοιμάζοντας έτσι το έδαφος για μια προσπάθεια πολιτικής ύφεσης και βελτίωσης των σχέσεων.

Η θέση της διατριβής, ότι οι πολιτιστικές σχέσεις μπορούν να συμβάλουν θετικά σε περίπτωση συγκρουόμενων εθνικών συμφερόντων, αναπτύσσεται σε θεωρητική καθώς δεν υπάρχουν έρευνες που να αποδεικνύουν την αποτελεσματικότητά τους. Τα αποτελέσματα των πολιτιστικών σχέσεων είναι άλλωστε δύσκολο να μετρηθούν και να αξιολογηθούν, εφόσον η εφαρμογή τους από μόνη της αποτελεί μία περίπλοκη και μακροπρόθεσμη διαδικασία που δεν αποφέρει άμεσα πολιτικά οφέλη στην πολιτική ηγεσία που θα την εφαρμόσει.

Είναι όμως μία σίγουρη κοινωνική επένδυση που οι κυβερνήσεις – ανεξάρτητα των βραχυπρόθεσμων πολιτικών τους στόχων – θα πρέπει να υποστηρίζουν και να εφαρμόζουν, εάν επιδιώκουν να χτίσουν ένα καλύτερο μέλλον για τη χώρα τους και την ανθρωπότητα εν τω συνόλω της.

Με τη μελέτη αυτή προσπάθησα να συμπληρώσω με τη θεωρητική επιστημονική προσέγγιση και έρευνα, τα κενά που μπορεί να εμπεριέχει η μαρτυρία της μακρόχρονης επαγγελματικής μου εμπειρίας στην ελληνική εξωτερική πολιτική, όπως επίσης, με την εμπειρική γνώση να κατανοήσω τα επιχειρήματα των θεωριών των Διεθνών Σχέσεων, Επικοινωνίας και Πολιτισμού, που σπούδασα κατά την περίοδο του διπολικού διεθνούς συστήματος.

Από τις πρώτες κιόλας προσπάθειες, φάνηκε ότι η διασύνδεση τριών επιστημών: των διεθνών σχέσεων, της επικοινωνίας και του πολιτισμού, για την εξερεύνηση ενός γνωστικού αντικειμένου, αποτελεί μία καινοτομία στον ακαδημαϊκό χώρο. Η καινοτομία όμως αυτή έχει δύο διαστάσεις: Από τη μία πλευρά ανοίγει νέους δρόμους ανακάλυψης του ανεξερευνήτου και κατά συνέπεια της πρωτοτυπίας, από την άλλη η έλλειψη βιβλιογραφίας και η αναζήτηση στοιχείων σε εγγενείς επιστήμες και πρωτογενείς πηγές που δεν στηρίζεται σε προηγηθείσα επιχειρηματολογία, αδυνατεί να φωτίσει πολλά σημεία και επιμηκύνει τον χρόνο της εκπόνησης της διατριβής. Η άλλη δυσκολία που αντιμετώπισα, ήταν ότι τα δεδομένα με τα οποία ξεκίνησα τη μελέτη αυτή πριν από πέντε χρόνια, άλλαξαν άρδην με τις ραγδαίες διεθνείς εξελίξεις που συνέβησαν την περίοδο αυτή. Η διαρκής αναπροσαρμογή στην επικαιρότητα, αποτέλεσε ένα συνεχή αγώνα παρακολούθησης των γεγονότων με αποκορύφωση τις πρόσφατες στρατιωτικές επιχειρήσεις στη περιοχή των Βαλκανίων. Έτσι, με το κλείσιμο του τελευταίου αιώνα της χιλιετίας, όπως ξεκίνησε, δηλαδή με την ένταση ενός πολέμου και μάλιστα στην ίδια περιοχή, αποφάσισα να ολοκληρώσω τη διατριβή.

Συνειδητά λοιπόν, επέλεξα με την εργασία μου αυτή, να διερευνήσω τις διεθνείς εξελίξεις και τις κυρίαρχες θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων της τελευταίας δεκαετίας, που συμπίπτει με μία νέα ιστορική περίοδο: τη μετα-ψυχροπολεμική εποχή. Μία εποχή όπου καταλύονται τα τείχη, τα σύνορα και οι βεβαιότητες του διπολικού διεθνούς συστήματος¹⁴⁸. Και σαν να μην αρκεί αυτό, οι ραγδαίες εξελίξεις στη παγκοσμιοποίηση των οικονομικών σχέσεων, των επικοινωνιών, της τεχνολογίας, της μαζικής «κουλτούρας» και της κατανάλωσης, φέρνουν σε αμηχανία όχι μόνο τις κυβερνήσεις των νεοσύστατων εθνών, αλλά ακόμη και αυτές των ιστορικών κρατών των οποίων οι παραδοσιακές μέθοδοι άσκησης πολιτικής δεν βρίσκουν πλέον πεδίο εφαρμογής. Η αλληλεπίδραση και η έντονη αλληλεξάρτηση της οικονομίας, της πολιτικής (εσωτερικής και εξωτερικής), αμυντικής και πολιτιστικής (που περιλαμβάνει την εθνική ταυτότητα και νοοτροπία), συνεπάγονται αλλά και προϋποθέτουν τη ριζική επανεξέταση των μεθόδων και των διαδικασιών οργάνωσης και διοίκησης της εξωτερικής πολιτικής.

Παρατηρώντας τις πρόσφατες εξελίξεις του διεθνούς συστήματος, με απασχόλησε η εξερεύνηση και ανάπτυξη ενός νέου γνωστικού αντικειμένου, της πολιτιστικής διπλωματίας, αφότου ο πολιτισμός επανέκτησε σημαντικό ρόλο στις διεθνείς σχέσεις της μεταδιπολικής περιόδου. Άλλωστε, η διάσταση της επικοινωνιακής του δυναμικής, ήταν κάτι που μου είχε κινήσει το ενδιαφέρον από καιρό.

Για τον σκοπό αυτό, συνέλεξα βιβλιογραφικό και αρχειακό υλικό που κατέγραφε, ανέλυε και σχολίαζε τα γεγονότα και τις θεωρητικές προσεγγίσεις των Διεθνών Σχέσεων της εποχής. Το πρωτογενές αυτό υλικό θέλησα να το εμπλουτίσω με τα αποτελέσματα ερευνών που διεξήγα είτε μόνη μου, είτε με την επιμέλεια εργασιών ασκούμενων

¹⁴⁸ Βλ. το Δοκίμιο του Αιμίλιου Ζαχαρέα, *Χωρίς Βεβαιότητες*, Αθήνα Έκδόσεις Γαβριηλίδης, 1998.

αποφοίτων Πανεπιστημίων και μεταπτυχιακών σπουδαστών της Σχολής Δημόσιας Διοίκησης.

Η επιστροφή του πολιτισμού και της ταυτότητας στις Διεθνείς Σχέσεις¹⁴⁹ δεν έγινε τυχαία στη πολυπολική περίοδο, όπου τα ισχυρά κράτη του πλανήτη με άγουσα την εναπομείνασα υπερδύναμη, αναζήτησαν νέα επιχειρήματα για την ανακατανομή των γεωπολιτικών τους συμφερόντων.

Ο πολιτισμός χρησιμοποιείται πλέον στις Διεθνείς Σχέσεις σαν άλλοθι των άμεσων ή έμμεσων παρεμβάσεων των ανεπτυγμένων κρατών που επιθυμούν να κυριαρχήσουν στις πρώην αποικιοκρατούμενες ή σοβιετικού καθεστώτος, χώρες.

Ο αμερικανός διεθνολόγος S. Huntington, θεμελιωτής της θεωρίας της «Σύγκρουσης των Πολιτισμών», ανέλαβε να προβλέψει τους κινδύνους που μπορεί να ελλοχεύουν στην πορεία διαμόρφωσης της «νέας παγκόσμιας τάξης». Στο πλαίσιο αυτής της αναζήτησης, διέκρινε τις «απειλές» που μπορεί να εμπερικλείει ένα συγκεκριμένο συστατικό στοιχείο της ευρείας έννοιας του πολιτισμού, αυτό της θρησκείας, αγνοώντας τα υπόλοιπα. Διαχώρισε τους σημερινούς πολιτισμούς σύμφωνα με τα υπάρχοντα δόγματα σε γεωγραφικές ζώνες που συμπτωματικά, συμπίπτουν με τις γεωπολιτικές ζώνες όπου εντοπίζονται τα οικονομικά συμφέροντα των ανεπτυγμένων χωρών.

Έτσι, με το πρόσχημα της «απειλής», οι μεγάλες δυνάμεις – που μόνο αυτές φαίνεται τελικά ότι απειλούνται – συσπειρώνονται σε δίκτυο αμυντικών συμμαχιών-και επιχειρούν να επιβάλουν με τη βία, την ειρήνη σε περιοχές όπου συμβαίνουν οι «πολιτισμικές συγκρούσεις».

¹⁴⁹ Y. Lapid, and F. Kratochwil (eds). *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995.

Μη δυνάμενη να ενστερνισθώ τα επιχειρήματα των θεωριών που εμμένουν να υποστηρίζουν ότι ο πολιτισμός αποτελεί «απειλή στη διεθνή και τη κρατική ασφάλεια», προσπάθησα αφενός, να αντικρούσω με αντισταθμιστικά επιχειρήματα τις παραπάνω απόψεις και αφετέρου, στο πλαίσιο της μεθοδολογίας των Διεθνών Σχέσεων να διερευνήσω τη δυνατότητα χρήσης ενός άλλου συστατικού στοιχείου του πολιτισμού, αυτό των τεχνών, υποστηρίζοντας τη θέση, ότι με κατάλληλη αξιοποίηση, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν επικοινωνιακό εργαλείο για τη βελτίωση των Διεθνών Σχέσεων.

Η μεθοδολογία αυτή περιέλαβε τις φάσεις:

1. της αναγνώρισης του προβλήματος, όπως το παρουσιάζω στο Πρώτο Μέρος και του προσδιορισμού των σταθερών ή εξαρτημένων μεταβλητών όπως αυτές επενεργούν προσδιοριστικά στις θεωρητικές υποθέσεις ή προσεγγίσεις του διεθνούς συστήματος.
2. της δημιουργίας του πεδίου έρευνας
3. της διεξαγωγής της έρευνας
4. της επεξεργασίας και αξιολόγησης των δεδομένων
5. της εξαγωγής συμπερασμάτων και της χρήσης τους για τη διαμόρφωση εισηγήσεων πολιτικής και τακτικών που μπορούν να συντελέσουν στην προσέγγιση και ει δυνατόν, επίλυση του προβλήματος.

Για την βαθύτερη διερεύνηση του προβλήματος, εκτός από την ερμηνεία των φαινομένων για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, επεδίωξα να το συνδέσω με τις ιστορικές καταβολές και το διεθνές κοινωνικοπολιτικό σύστημα εντός του οποίου διαμορφώθηκε. Με τη μέθοδο του προσδιορισμού των βασικών μεταβλητών που επενεργούν διαπλαστικά στο σύστημα της εξωτερικής πολιτικής όλων των χωρών, θέλησα να εξετάσω πως αυτές χρησιμοποιούνται στην αξιολόγηση και στην αναθεώρηση της εξωτερικής πολιτικής τους.

Συγκεκριμένα, με ενδιέφερε να ενημερωθώ για την δυνατότητα προσαρμογής των ξένων χωρών στο διαρκώς μεταβαλλόμενο διεθνές σύστημα αξιών και αξόνων γιά να το συγκρίνω στη συνέχεια, με την αντίστοιχη προσαρμοστικότητα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Για αυτόν τον σκοπό, με επίκεντρο το πεδίο της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής και της πολιτιστικής διπλωματίας, συνέταξα ένα ερωτηματολόγιο που το απέστειλα στα Πολιτιστικά Τμήματα των ξένων πρεσβειών που εδρεύουν στην Ελλάδα.

Πολλά από τα στοιχεία που αφορούν στα συστήματα οργάνωσης της εξωτερικής τους πολιτιστικής πολιτικής και της υποστήριξής τους, τα χρησιμοποίησα για άλλες έρευνές μου και για τον σχεδιασμό της αντίστοιχης ελληνικής επικοινωνιακής στρατηγικής για την πολιτιστική διπλωματία.

Επίσης, τα στοιχεία αυτά με βοήθησαν να διερευνήσω εάν και κατά πόσο ένα κράτος που ανήκει σε σταθερούς συνασπισμούς ανεπτυγμένων χωρών, με μικρότερο μεν δείκτη οικονομικής ανάπτυξης, αλλά πλούσια πολιτιστικά στοιχεία, μπορεί να οργανώσει και να αξιοποιήσει τον πολιτισμό του στην εξωτερική του πολιτική.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι περισσότερες από τις χώρες που ανταποκρίθηκαν άμεσα και διεξοδικά ήταν αυτές που ανήκουν στην Ομάδα των 8 αναπτυγμένων χωρών του κόσμου, χωρίς να αποκλείονται και οι μικρότερες που εφαρμόζουν μία ευέλικτη και προσαρμοστική εξωτερική πολιτιστική πολιτική με προγράμματα και στρατηγικές για την προάσπιση των εθνικών τους προτεραιοτήτων.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις σε συνδυασμό με δύο ακόμη έρευνες που διεξήγα σε παγκόσμιο επίπεδο, - μέσω των ελληνικών πρεσβειών στις χώρες υποδοχής -, βρίσκουν την ελληνική εξωτερική πολιτιστική πολιτική σε εκ διαμέτρου αντίθετη θέση, αναδεικνύοντας περισσότερο τα ελαττώματά της. Συγκεκριμένα, το ελληνικό σύστημα εξωτερικής

πολιτιστικής πολιτικής φαίνεται πως υστερεί συγκριτικά με τα άλλα ως προς τα εξής κυρίως επίπεδα οργανωτικού χαρακτήρα για τη σχεδίαση, εφαρμογή και παρακολούθηση της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής, από:

- ♦ Απουσία ή αδράνεια θεσμών, οργάνων, στελεχών και διαδικασιών για μακροχρόνια σχεδιασμό, στρατηγική ανάλυση, συστηματική παραγωγή και αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων πολιτικής.
- ♦ Σοβαρή έλλειψη συντονισμού των εσωτερικών και εξωτερικών υπηρεσιών και φορέων που εμπλέκονται στη διαδικασία χάραξης και εφαρμογής της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής και πολιτιστικής διπλωματίας.
- ♦ Έλλειψη σταθερότητας και συνέχειας της πολιτικής γενικά και ειδικά στον τομέα του πολιτισμού, ολική απουσία οιασδήποτε στρατηγικής πολιτικής..
- ♦ Έλλειψη σαφώς ιεραρχημένων στόχων, προτεραιοτήτων και κινήτρων για δημιουργική και παραγωγική συμμετοχή των φορέων και των στελεχών.
- ♦ Πλήρη απουσία παρακολούθησης και αξιολόγησης των αποτελεσμάτων πολιτικών δράσεων και κυρίως, ευελιξίας και προσαρμοστικότητας στις διεθνείς εξελίξεις.

Τις αδυναμίες ευέλικτης και επιτελικής δράσης για το συστηματικό σχεδιασμό και την ανάλυση πολιτικής, συμπληρώνουν οι σοβαρές ελλείψεις στο επίπεδο στελέχωσης και διοίκησης του προσωπικού.

Το μεγάλο πλήγμα στην ελληνική πολιτιστική διπλωματία επέφερε ο νέος νόμος πλαίσιο 2594 του 1998 με τη κατάργηση των οργανικών θέσεων των μορφωτικών συμβούλων, αντί της ανανέωσης και διεύρυνσής τους.

Το Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού ως μόνος εναπομείνας επίσημος φορέας εφαρμογής της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής, παραπαίει και αυτός

αφενός, με τα ελάχιστα κονδύλια ενός πενιχρού προϋπολογισμού που ούτε τις λειτουργικές δαπάνες δεν φθάνουν να καλύψουν και αφετέρου, με την έλλειψη οργάνωσης και πολιτιστικής διαχείρισης.

Στο πλαίσιο αυτής της αρνητικής εικόνας που δεν περιορίζεται μόνο στα ελληνικά σύνορα, ο Αντώνης Μακρυδημήτρης¹⁵⁰ επισημαίνει τον «κίνδυνο της σταδιακής μείωσης όλων των συνιστωσών της εθνικής μας ισχύος, η μεγιστοποίηση της οποίας αποτελεί το πρώτιστο καθήκον της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής».

Θέλοντας να συνεισφέρω στην προοπτική αυτή, με τη παρούσα μελέτη, προτείνω ορισμένες εισηγήσεις για τον σχεδιασμό ενός μοντέλου επικοινωνιακής στρατηγικής της ελληνικής πολιτιστικής διπλωματίας στο πλαίσιο ενός συνολικού στρατηγικού σχεδιασμού της εξωτερικής πολιτικής.

Εκτός από τις εισηγήσεις πολιτικής, μέσω της έρευνας αυτής προσπάθησα να ερμηνεύσω τη γενική αρχή στην οποία στηρίζεται η ατομική ή η ομαδική ανθρώπινη συμπεριφορά με τις σχετικές παραμέτρους που τη συνθέτουν και το συνολικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται ενεργά ο πολιτισμός.

Στη παγκόσμια διάστασή του ο πολιτισμός δεν μπορεί να θεωρείται εξ επόψεως ουμανιστικής και μόνο. Δηλαδή της στενής δυτικής θεώρησης του πολιτισμού, αλλά από την ευρύτερη ανθρωπολογική έποψη, δηλαδή, αυτή που περιλαμβάνει το σύνολο των στοιχείων και των δομών που χαρακτηρίζουν τον συνολικό τρόπο ζωής ενός λαού. Το σύνολο των αξιών και συλλογικών αγαθών που συνθέτουν και που οδηγούν στην ενότητα μίας κοινωνίας στην καθημερινή συμβίωση και επιβίωσή της. Με τη συνολική αυτή προσέγγιση, προτρέπονται οι μελλοντολόγοι των Διεθνών Σχέσεων να αποφεύγουν τον κατακερματισμό του πολιτισμού

¹⁵⁰ Αντώνης Μακρυδημήτρης, *Το Σύστημα της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής. Η Θεσμική Διάσταση*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1997.

και της απομόνωσης των συστατικών του στοιχείων, για την εξυπηρέτηση περιφερειακών συμφερόντων.

Όσο για τον ρόλο του πολιτισμού στην ελληνική εξωτερική πολιτική, πιστεύω ότι θα έπρεπε να αξιοποιείται σαν το ισχυρότερο επικοινωνιακό εργαλείο της, τροφοδοτώντας κάθε προσέγγιση στις διεθνείς μας σχέσεις.

Για το τέλος, άφησα το κύριο κίνητρο που με οδήγησε στην εξερεύνηση αυτή, που είναι η βαθύτατη επιθυμία μου να μπορέσω να προσφέρω έστω και ένα μικρό στοιχείο παραπάνω γνώσης, με σκοπό να ενισχύσει την οικοδόμηση μίας ανώτερης θέσης της Χώρας στο διεθνές σύστημα.

ΕΡΕΥΝΑ Α

Ελληνικές Πολιτιστικές Εκδηλώσεις

σε Χώρες του Εξωτερικού

1993 έως 1998

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
1	Αγγλία	Broxbourne	25/6- 2/8/1992	Broxbourne Midsummer Festival 1992	Εκθεση Αρχιτεκτονικής-Αρχιτεκτονική πλαίσια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Κορυφής τον Δεκέμβριο του 1992	Εκθεση Γλυπτικής στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Κορυφής τον Δεκέμβριο του 1992	Broxbourne Midsummer Festival	11 Portland Place, London W1N 4EJ, Tel. 071 3893099, Fax. 071 3893199	Αρχές Σκωτίας και εθνικό ταμείο European Arts Festival	κ. Γεώργιος Νικολαΐδης (γλύπτης)
2	Αγγλία	Εδιμβούργο	22/10/1992 -5/1/1993	Lux Europa	Γλυπτική	Γλυπτική	Οργανωτική Επιτροπή "Visiting Arts"			
3	Αγγλία	Σκωτία - Βασιλικό Μουσείο	3/2-17/4 1994	Η Γέννηση της Δημοκρατίας	Τα εκθέματα κατά το μεγαλύτερο μέρος τους είχαν σταλεί από την Ελλάδα	Εκθεση	Σύνδεσμος Εθνικών Μουσείων Σκωτίας, Ελληνική Πρεσβεία			
4	Αγγλία	Λονδίνο - Hellenic Centre	24/5-31/6 1995	Αλβανικό Μέτωπο 1940- 1941	Φωτογραφική Έκθεση του Αλέξανδρου Αλεξάνδρακη	Ζωγραφική	Hellenic Centre Λονδίνου			
5	Αγγλία	Λονδίνο - Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού	26/9-25/10 1995	Land of Eloquence	Εκθεση	Εκθεση	Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού			
6	Αγγλία	Λονδίνο	19/6/1995		Εκθεση Φωτογραφίας	Φωτογραφία				
7	Αγγλία	Λονδίνο	19/6/1995	Faces from the Greek resistance - Memory of death, Memory of life	Φωτογραφική έκθεση της J. Weber	Φωτογραφία				
8	Αγγλία	Πανεπιστήμιο Hull	22/4/1997	Ομιλία νέας λέκτορας κας Β. Τσιπλάκου	Συνέδριο	Συνέδριο	Ελληνική Πρεσβεία			
9	Αγγλία	Πανεπιστήμιο Λονδίνου King's College	10- 15/9/1997	Images of Alexandria	Θα εξετάσει την πόλη της Αλεξάνδρειας από αρχαιολογική, πολεοδομική, φιλολογική και εικαστική πλευρά με έμφαση στα χρόνια από την ίδρυση της μέχρι την ελληνιστική περίοδο	Συνέδριο				
10	Αγγλία	Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο	14/3- 20/6/1997	Ancient Faces	Εκθεση πορτραίτων ελληνιστικής εποχής που πλαστώνονται από κοσμήματα, εργαλεία, αγγεία, παπύρους κ.α. από Φαγιούμ και Οξύρυνχο	Αρχαιολογία				
11	Αγγλία	Πανεπιστήμιο Λονδίνου-School of Oriental and African Studies	20/6- 2/7/1997	Religion in the Balkans	Η πλειοψηφία των εισηγήσεων αφορά την Συνεδρία ορθόδοξη	Συνέδριο	Ελληνική Πρεσβεία			

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
12	Αγγλία	Queen Elizabeth Hall, Λονδίνο	21/1/1998	Greece in Britain	Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία υπό τη διεύθυνση του Λυκούργου Αγγελόπουλου	Μουσική	Ελληνική Πρεσβεία	Lyra Family Charitable Trust		
13	Αγγλία	Ελληνικό Κέντρο Λονδίνου	22/2/1998	Greece in Britain	Ρεσιτάλ πιάνου από τον Χριστόδουλο Γεωργιάδη	Μουσική	Ελληνική Πρεσβεία			
14	Αγγλία	Ορθόδοξος Καθεδρικός Ναός Αγ. Σοφίας	1/3/1998	Greece in Britain - The Byzantine Festival in London	The Byzantine Legacy, Χορωδία δωμάτιου	Μουσική	Ελληνική Πρεσβεία			
15	Αγγλία	Ελληνικό Κέντρο Λονδίνου	7/5/1998	Greece in Britain - Hellenic Concert Series	The City Of Oxford Orchestra	Μουσική	Ελληνική Πρεσβεία	Michael Marks Charitable		
16	Αγγλία	Purcel Room, South Bank Centre	19/5/1998	Greece in Britain	Μουσική		Μέγαρο Μουσικής Αθηνών και Βρετανικό Συμβούλιο Ελλάδας	Καμεράτα, Ορχήστρα Φίλων της Μουσικής, διεύθυνση Αλέξανδρος Μυράτ		
17	Αγγλία	Queen Elizabeth Hall, Λονδίνο	25/5/1998	Greece in Britain	Mikis Theodorakis in London, The London Philharmonic Orchestra	Μουσική	Ελληνική Πρεσβεία	Ολυμπιακή Αεροπορία και Cyprus Popular Bank		
18	Αγγλία	King's College London	11/2/1998-14/2/1998	Greece in Britain - The London Festival of Greek Drama	Οδύππους Τυράννος, Σοφοκλή	Θέατρο	Ελληνική Πρεσβεία			
19	Αγγλία	the Blomsbury Theatre, London	11/2/1998-14/2/1998	Greece in Britain - The London Festival of Greek Drama	Ορέστεια Ευριπίδη	Θέατρο	Ελληνική Πρεσβεία			
20	Αγγλία	Λονδίνο, York, Carlisle	1/3-31/12/1998	Greece in Britain	Έκθεση Σύγχρονης Ελληνικής Τέχνης		Ελληνική Πρεσβεία	Χορηγίες Ελλήνων και βρετανικών ιδρυμάτων		
21	Αγγλία	Royal Photographic Society	23/5-19/7/1998	Greece in Britain	Image and Icon	Αρχαιολογία	Ελληνική Πρεσβεία	Χορηγίες Ελλήνων και βρετανικών ιδρυμάτων		
22	Αγγλία	Λονδίνο	Μάιος 1998	Greece in Britain - The London Festival of Greek Drama	Πρωμηθέως Δεσμώτης Αισχύλου	Θέατρο	Θιάσος "Επιλογή" Νίκητα Τσακίρογλου	Υπουργείο Εξωτερικών κ		
23	Αργεντινή	Mn Άιρις	5-6/5/1993	Πνεύμα της Ελλάδας 1993	Θεατρικές παραστάσεις	Θέατρο	Ελληνικής Πρεσβείας, Οργανωση: Ελληνικό Μορφωτικό Ινστιτούτο	Αμφιθέατρο Σπ. Ευαγγελάτου Ηλέκτρα Σοφοκλή		
24	Αργεντινή	Κόρντομπα	9/5/1993	Πνεύμα της Ελλάδας 1993	Θεατρικές παραστάσεις	Θέατρο	Ελληνικής Πρεσβείας, Οργανωση: Ελληνικό Μορφωτικό Ινστιτούτο	Αμφιθέατρο Σπ. Ευαγγελάτου Ηλέκτρα Σοφοκλή		
25	Αργεντινή	Mn Άιρις - Luna Park	14-18/9/1994	Ζορμπάς Μ. Θεοδώρακη	Παραστάσεις Μπαλέτου	Χορός		Διευθύνει ο συνθέτης		

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
26	Αργεντινή	Μπ. Λυρας, Κόρντομπα, Ροζέριο	6- 7/11/1994	Φεστιβάλ Πολιτικής Santa Fe	Φολκλорικά	Χορός	Υπό την αιγίδα της Ελληνικής Πρεσβείας, Οργάνωση: Ελληνικό Μορφωτικό Ινστιτούτο	Πρακτορείο NAVJET	Λαογραφικός Όμιλος Καρδίτσας ΚΑΡΔΙΤΣΟΥΝΑ
27	Αργεντινή	Κόρντομπα	15/6/1995	Πνεύμα της Ελλάδας 1993	Διαλέξεις για εξήντα χρόνια από θάνατο Καβάφη και Έλλας: 25000 χρόνια Δημοκρατίας	Συνέδριο			
28	Αργεντινή		15/6/1995	Εβδομάδα Ελληνικής Κουζίνας		Γαστρονομία			
29	Αυστραλία	Καμπέρα	12- 13/1/1994	Φεστιβάλ παραδοσιακής μουσικής και χορών		Μουσική	Υπό την αιγίδα της Ελληνικής Πρεσβείας και οργάνωση από γραφείο ΕΟΤ Διεθνές Συμβούλιο Παραδοσιακής Μουσικής		
30	Αυστραλία	Συdney	2-4/4/1994	12ο Ελληνικό Φεστιβάλ Συdney		Φεστιβάλ			
31	Αυστραλία	Συdney	1- 31/3/1995	Ελληνικό Φεστιβάλ Συdney	Εκδηλώσεις για τον Κ. Καβάφη	Ποίηση			
32	Αυστραλία	Καμπέρα	5-7/5/1995	Μουσικό Φεστιβάλ Καμπέρας	Φεστιβάλ Μουσικής Δωμάτιου	Μουσική	Υπό την αιγίδα της ελληνικής κοινοτητας Συdney και ΝΝΟ Ελληνική Ορθόδοξη Κοινότητα Συdney		Ελληνοαυστραλός συνθέτης και σκηνοθέτης Κων/νος Κουκιάς
33	Αυστραλία	Μελβούρνη και Βικτώρια	17/6/1995	10ο πολιτιστικό φεστιβάλ Μελβούρνης	Όπερα "Υγραπορέω"	Μουσική			
34	Αυστραλία	Δυτική Αυστραλία	19/6/1995		Βραβεία "Μέγας Αλέξανδρος" και "Αριστοτέλης"	Διασφαρα	Υπουργείο Μακεδονίας Θράκης		Βραβεύτηκε ο Δρ G. Ashton, τμήμα κλασικών σπουδών, παν/μιο Δυτ. Αυστραλίας
35	Αυστραλία	Μελβούρνη	19/6/1995	Πρώτο Φεστιβάλ Μουσικών και Χορευτικών Συγκροτημάτων του Ελληνισμού της Διασποράς		Χορός			
36	Αυστραλία	Καμπέρα - Προσέυλιο πρεσβευτικής κατοικίας	19/6/1995	Ανιόννη Σοφοκλή		Θέατρο			
37	Αυστραλία	Βικτώρια	1- 30/10/1996		Οκτώ παροικιακές εκδηλώσεις για τον εορτασμό της 28ης Οκτωβρίου 1940	Εθνική Επέτειος	Πρεσβεία Ελλάδας στην Καμπέρα		Κλασικός Όμιλος του παν/μιου της Τασμανίας
38	Αυστραλία	Δυτ. Αυστραλία	1- 30/10/1997	Μακεδονία	Διαλέξη	Εκπαίδευση			

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
39	Αυστραλία	Μελβούρνη	1- 31/3/1997	Έξι εορταστικές εκδηλώσεις για 25η Μαρτίου		Εθνική Επέτειος				
40	Αυστραλία	Μελβούρνη και Βικτώρια	1- 31/3/1997	Ηπτερωτική Εβδομάδα Χορευτικές Παραστάσεις	Παραδοσιακές Χορευτικές Παραστάσεις	Χορός				Ηπτερωτικός Λαογραφικός Ομίλος "Κρυστάλλης"
41	Αυστραλία	Μελβούρνη	16/10- 1/11/1997	Melbourne International Festival of the Arts	Συναυλία Γ. Νιζάρα	Μουσική	Φεστιβάλ Μελβούρνης			Γ. Νιζάρας
42	Αυστραλία	Μελβούρνη	16/10- 1/11/1997	Melbourne International Festival of the Arts	Θεατρική παράσταση "Μήδεια"	Θέατρο	Φεστιβάλ Μελβούρνης			Εθνικό Θέατρο
43	Αυστραλία	Μελβούρνη, Κρητικό κέντρο	24- 25/5/1997	Η Κρήνη μέσα από τους επταετούς Μαχίς Κρήτης	Ημερίδα για τον εορτασμό 56ης επετείου Μαχίς Κρήτης	Εθνική Επέτειος				
44	Αυστραλία	Αδελαΐδα	25- 27/3/1997	33η Παγκόσμια Διάσκεψη Διεθνούς Συμβουλίου Παραδοσιακής Μουσικής	Εορτασμός Μάχης Κρήτης	Εθνική Επέτειος	Κρητικός Σύνδεσμος Νοτίου Αυστραλίας			
45	Αυστραλία	Καμπέρα	5- 11/1/1995			Μουσική	Διεθνές Συμβούλιο Παραδοσιακής Μουσικής			
46	Αυστραλία	Περθ - Δυτ. Αυστραλία	5- 12/1/1997	Διεθνές Φεστιβάλ Μαντλίνου		Φεστιβάλ				Ορχήστρα Νυκτιών Εγχόρδων του Δήμου της Πέρθς (είχε προσκληθεί)
47	Αυστραλία	Αδελαΐδα, Σίδνεϋ	Απρίλιο κάθε χρόνου		Εορταστικές Εκδηλώσεις για την επέτειο της ηρωικής Εξόδου του Μεσολογγίου	Εθνική Επέτειος	Σύλλογος Αιτωλοακαρνανών "Το Μεσολογγί" Νοτίου Αυστραλίας			
48	Αυστραλία	Σίδνεϋ	Ιανουάριο κάθε έτους		Εκδηλώσεις που αφορούν τη μουσική, το χορό, το θέατρο, τη ζωγραφική, τη γλυπτική κλπ	Διαφορα	Sydney Festival	Level 11, St Martins Tower, 31 Market st, Sydney 2000, Tel 00612 92650444		
49	Αυστραλία	Σίδνεϋ	Μάρτιος κάθε χρόνου	Ελληνικό Φεστιβάλ Σίδνεϋ	Συναυλίες	Μουσική				Ελευθερία Αρβανιτάκη και Λευτέρης Παπαδόπουλος
50	Αυστραλία	Αδελαΐδα	Μάρτιος κάθε χρόνου	Ποιησιές μήνας Μάρτης		Διαφορα	Γενικό Πρόξενείο Νότιας Αυστραλίας			
51	Αυστραλία	Δυτ. Αυστραλία	19/6/1995	Θεατρικές παραστάσεις και άλλες εκδηλώσεις	Θέατρο	Θεατρικοί Οργανισμοί Πέρθς				

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
52	Αυστραλία	Βικτώρια	29-30/8/1997	Διεθνές Φεστιβάλ Νέων και Ιστιοπλοΐας 100 χρόνων Ελληνισμού στην Αυστραλία	Φεστιβάλ	Ομοσπονδία Νεολογίας Βικτώριας, Δήμος Μελβούρνης, Ελληνική Ομογένεια	Maritime Museum, Αυστραλιανή Ομοσπονδία Νήσων Αγκίου			Φιλαρμονική Δήμου Σίδνεϋ
53	Αυστραλία	Σίδνεϋ	6-28/9/ κάθε χρόνο	Carnivale	THALASSA (1996)	Διάφορα				
54	Αυστραλία	Σίδνεϋ	Ιανουάριο κάθε έτους	Sydney Writers Festival		Φεστιβάλ				
55	Αυστραλία	Παροκία Χορμπαρι	χρόνο εδώ και τίσαιρα ΕΣΤΙΑ χρόνια από 1994			Φεστιβάλ				
56	Αυστρία	Γκρατζ	19/6/1995	Εορταστικές Εκδηλώσεις Γκρατζ	Έκθεση συλλογής θεσσαλονικέων καλλιτεχνών της Δημοτικής Πινακοθήκης Συμπλήρωση 200 χρόνων από τον θάνατο του Ρήγα Φεραίου	Ζωγραφική				Δήμος Θεσσαλονίκης
57	Αυστρία		20/6/1995			Εθνική Επέτειος				
58	Αυστρία	Spiital ander Drau	3/6/- 8/7/1997		Διεγωνιστικό Φεστιβάλ Χορωδίων από διάφορα κράτη	Μουσική				Μικτή Χορωδία Νέων Πολιτιστικού Κέντρου Δήμου Κηφισιάς
59	Βενεζουέλα	Καράκας	18/6/1995		Έκθεση Συγχρόνου κεραμικής κρατών μελών της Ε.Ε στη Βενεζουέλα	Κεραμική	Αντιπροσωπεία της Commission στην Ευρωπαϊκή Ένωση			
60	Βενεζουέλα	Καράκας	20/6/1995	Πολιτιστική Εβδομάδα		Θέατρο, μουσική, χορό, κινηματογράφο	Συγκρότημα ΑΟΙΔΟΣ		Η Δ1 Δύση υποστηρίζει οικονομικά το συγκρότημα με το ποσό των 900.000 δρχ	
61	Βενεζουέλα	Θεατρο Aleneo Καράκας	18/6/1995	Τριωγ	Σειρά Κοντσέρτων	Μουσική	Βενζολανή συνθέτρια Adina Izarra			
62	Βενεζουέλα	Θεατρο Teresa Carreno	13/5 1994	Εμφάνιση κας Νανάς Μουαχουρη		Μουσική				
63	Βενεζουέλα	Καράκας	14/6/1995	500 χρόνια κιθάρας δεν είναι αρκετά	Φεστιβάλ Κιθάρας	Μουσική	Funacion Vincente Emilio Sojo Μορφωτικό Ίδρυμα "Aleneo de Caracas" και θεατρικός όμιλος Arte 7			Κώστας Κοτσιωλής, Έλληνας κίθαριστής
64	Βενεζουέλα	Καράκας	14/6/1992	Ηλέκτρα Σοφοκλή	Σειρά Θεατρικών παραστάσεων	Θέατρο				
65	Βενεζουέλα	Καράκας	4- 19/4/1992	9ο Διεθνές Φεστιβάλ Καράκας	Τραγωδία "Πέρσις" Αισχύλου	Θέατρο				Θεατρο "ΑΤΤΙΣ" Θ. Τερζόπουλος

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
66	Βελγίου	Καρακας	4- 19/4/1992	9ο Διεθνές Φεστιβάλ Καρακάς	"Ηλέκτρα"	Θέατρο	Θεσσαλικό Θέατρο		
67	Βουλγαρία		19/6/1995		Εορτασμός 25ης Μαρτίου	Εθνική Επέτειος			
68	Βουλγαρία		21/6/1995	Ευρωπαϊκός Προληπτικός Μήνας		Διαφορα	Αρμόδιος για πολιτιστικά θέματα, αντιδημαρχος κ. Baden		
69	Βουλγαρία	Zala Bulgaria	23/3/1997		Εκδήλωση κλασικής μουσικής	Μουσική			
70	Βουλγαρία	Αγκιάλο	6/5/1997		Εορτασμός Αγ. Γεωργίου	Θρησκευτική Επέτειος			Χ. Νικολόπουλος "Ελλήνων Ορχήστρα" (50 καλλιτέχνες)
71	Βουλγαρία	Σοφία	21/7/1997		Συναυλία	Μουσική			Δημοτικό και Λαογραφικό Μουσείο Καρδίτσας
72	Βουλγαρία	Φιλιππουπόλη	4/9/1997		Συναυλία	Μουσική			Δημοτική Φιλαρμονική Καρδίτσας
73	Βουλγαρία	Μπουρκάς	26-31/8/97	Φεστιβάλ Μπουρκάς 1997	Χορός	Χορός	Βουλγαρικό Χορευτικό Συνγκρότημα		
74	Βουλγαρία	Βελγκρανι	3-7/7/1997	ΒΕΛΓΚΡΑΝΤ 97	Εορταστικές Εκδηλώσεις Νεανικών Πνευματικών αρχηγρών	Μουσική			
75	Βουλγαρία	Zala Bulgaria	19/6/1995		Συναυλία	Μουσική	Ελληνοβουλγαρικός συνδυασμός φίλιας		
76	Βραζιλία	Ρίο Ιανέιρο - αθλοπαιδικό πανεπιστήμιο	22/3/1994		Εκδήλωση για τη Νεοελληνική Ποίηση	Ποίηση	Γενικό Προξενείο Ρίο Ιανέιρο		Δίδα Γεωργία Μαθιοπούλου, κα Άννα Μαρία, Νασιμέντο Ε. Σίλβα Αναστασιάδη
77	Βραζιλία	Ρίο Ιανέιρο	24/3/1994		Εορτασμός Εθνικής Γιορτής στη Βουλή του Ρίο Ιανέιρο: εκδήλωση προς τιμήν της Ελλάδας	Εθνική Επέτειος	Γενικό Προξενείο Ρίο Ιανέιρο		
78	Βραζιλία	Μπραζίλια	2-3/4/1994	Πέρατος Ασχόλου		Θέατρο			Θεατρική ομάδα "ΑΤΤΙΣ" κ. Θοδωρού Τερζόπουλου
79	Βραζιλία	Ρίο Ιανέιρο	7-12/4/94		Προβολές Ελληνικών ταινιών	Κινηματογράφος	Ταινιοθήκη της Ελλάδας		
80	Βραζιλία	Ριμπέρσι Πρέτο	29- 31/4/1994		Φεστιβάλ Αρχαίου Ελληνικού Δράματος	Θέατρο			Θεατρική ομάδα "ΑΤΤΙΣ" κ. Θοδωρού Τερζόπουλου
81	Βραζιλία	Ρίο Ιανέιρο - Ευαγέες ίδρυμα "SIMONTON"	14/5/1994		Ελληνική Εκδήλωση για φιλανθρωπικό σκοπό	Διαφορα	Γενικό Προξενείο της Ελλάδας		

A/A	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
82	Βραζιλία	Ριμπιράο Πρίτο	6. 28/8/1994		Φεστιβάλ Αρχαίου Ελληνικού Δράματος	Θέατρο	SESC Κοινωνική Υπηρεσία Εμπορίου			Ομογενής ηθοποιός από Σάο Πάολο
83	Βραζιλία	Ριμπιράο Πρίτο	27/8/1994	Προμηθέας Δεσφίνης	Φεστιβάλ Αρχαίου Ελληνικού Δράματος	Θέατρο	SESC Κοινωνική Υπηρεσία Εμπορίου			
84	Βραζιλία	Σάο Πάολο - Δημοτική Βιβλιοθήκη	23/3/1995		Παραγωγή του έργου του Γ. Σεφέρη	Ποίηση	Πολιτιστικό Κέντρο Σάο Πάολο			κ. Νάσος Βαγενάς και Δ. Δασκαλόπουλος
85	Βραζιλία		23-26 /3/1995		Δελτία προς το προζενικό Σάο και της Βραζιλάνικες Αρχές καθώς και την Ελληνική Ομογένεια	Κοσμικά	Γενικός Πρόξενος Ελλάδος			
86	Βραζιλία		4/4/1997		Ραδιοφωνική Εκπομπή	Ραδιοφωνο	Γενικός Πρόξενος Ελλάδος			
87	Βραζιλία	Θέατρο Μπραζίλια	7/4/1995		Παράσταση Πολωνικού Μπαλέτου Λοιζ. Ζορμπάς	Χορός	Πολωνική Πρεσβεία και Ελληνική Πρεσβεία			
88	Βραζιλία	Ρίο Ιανέιρο	16/6/1995		Τρία αφιερώματα στον συνθέτη Μανό Χατζηδάκη, ραδιοφωνική εκπομπή	Μουσική				
89	Βραζιλία	Ριμπιράο Πρεταίπλουσια παν/πολη στην πολιτεία του Αγ Παύλου	17/6/1995	Ελληνικό Θέατρο - το παράλθον στο παρόν	Παραστάσεις αρχαίου ελληνικού δράματος και ομώνυμη έκθεση φωτογραφιών	Θέατρο	Κοινωνική Υπηρεσία εμπορίου επιμελητηρίου σε συνεργασία με Πρεσβεία, ελληνοβραζιλανικό σύλλογο και νομαρχία Ribaelo Preto			
90	Βραζιλία		17/6/1995		Είτηρα Αγροτική Εκθεση	Έκθεση				
91	Βραζιλία	Μπραζίλια, Σάο Πάολο και Σάντος	17/6/1995		Εορτισμός Εθνικής Επέτειου 25ης Μαρτίου Εορτισμός Εθνικής Επέτειου 25ης Μαρτίου και ραδιοφωνική εκπομπή σχετική	Εθνική Επέτειος				
92	Βραζιλία		18/6/1995			Εθνική Επέτειος				

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
93	Βραζιλία	Ρίο Ιανέιρο	14- 17/7/1995		Διεθνής Συνάντηση Βιολοντελιστών	Μουσική	Μουσικό Συγκρότημα Cello Ensemble			
94	Βραζιλία	Ρίο Ιανέιρο	19/9/1995	Αφιέρωμα στο θάιτρο	Εκδήλωση με θέμα το θάιτρο ανά τον κόσμο	Θάιτρο	Βραζιλιανική οργάνωση - K. Borges - Καλλιτεχνικές παραγωγές			
95	Γαλλία	Παρίσι	31/1/1997		Θεατρική Παρασταση με αποσπάσματα από νουβέλες του Αλμπέρ Καμιού	Θάιτρο	Σύλλογος Ελλήνων Φοιτητών στο Παρίσι			
96	Γαλλία	Παρίσι - Μιγαρό Δημηρχείου	11/9/1997		Εκδήλωσης Δήμου Παρίσιων προς τιμή της Μαρίας Καλλας	Μουσική				
97	Γαλλία	Στρασβουργο	23/9-3/10 1998		Φεστιβάλ Στρασβουργο με θέμα τους πολιτισμούς της Μεσογείου	Φεστιβάλ	Association Mare Nostrium			
98	Γαλλία	Aigues Mortes	20/6/1995		Μουσικό Φεστιβάλ Aigues Mortes	Μουσική				Ορχήστρα υπό διεύθυνση ομογενή Ν. Μπαρταλή - Πρόεδρο πολιτιστικού συνλόγου ΜΥΡΤΟ της Μασσαλίας
99	Γερμανία	Μόναχο (κυρίως)	17/6/1995		Διαλέξεις	Σεμινάριο	Πολιτιστικός Σύλλογος ΟΣΤΡΑΚΟΝ			
100	Γερμανία	Αμβούργο	18/6/1995	Ημέρες Ελληνικού Πολτισμού		Φωτογραφία	Πρεσβεία Ελλάδας στη Βονη			Βούλα Παπαϊωάννου (φωτογραφική έκθεση), συγκρότημα ΑΝΑΚΛΑΣΙΣ (συνταυλία), Marilyn Strauk- Ζαχαράκη(έκθεση φωτογραφίας)
101	Γερμανία	Κολωνία	18/6/1995		Εκδήλωσης Έλληνα Γερμανικού Θάιτρον Κολωνίας	Θάιτρο	Ελληνογερμανικό Θάιτρο Κολωνίας			
102	Γερμανία	Βαδη - Βυρτεμβέργη	19/6/1995	Ημέρες Ελληνικού Πολτισμού	Συνταυλία Ελληνικής Μοισικής	Μουσική	Ελληνικό Πρόξενιο Στουτγάρδης	Οι 6 από τις εκδηλώσεις χρηματοδοτήθηκαν από τη Γ.Γ.Α.Ε		Συγκροτημα Νικητάκης
103	Γερμανία	Βερολίνο	22- 25/4/1996	Φεστιβάλ Ελληνικής Λογοτεχνίας		Λογοτεχνία	Εργαστήριο Λογοτεχνίας Βερολίνου σε συνεργασία με το παράρτημα του ΙΕΠ Βερολίνου			Έχουν κληθεί να πάρουν μέρος: Τίτος Πατρίκιος, Ζυράνα Ζατέλη, Γεώργιος Χειμωνάς, Ευγενία Φακίνου κ.α

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
104	Γερμανία	Βερολίνο	1/3- 31/5/1996		Τρεις μουσικές Εκδηλώσεις	Μουσική	Συνδελσμος Ελλήνων πανεπιστημιακών και επιστημόνων Βερολίνου			
105	Γερμανία	Λειψία	23/6/1996	Ελληνική Εβδομάδα	εδάσματα και φολκλορικά συγκροτήματα, έκθεση ζωγραφικής	διαφορα	Γενικό Προξενείο της Ελλάδας στη Λειψία σε συνεργασία με δήμο Λειψίας, ILEP Βερολίνου για έκθεση ζωγραφικής			Σκηνογράφος, ενδυματολόγος Νίκος Γεωργιάδης (έκθεση ζωγραφικής)
106	Γερμανία	Βερολίνο	30/8- 14/9/1996	Ντολφία για την Ευρώπη 3	Πρόγραμμα ανταλλαγών της Ε.Ε	Εκπαίδευση	Ε.Ε		Ε.Ε	
107	Γερμανία	Βούπερταλ	25/8/1996		Αφιέρωμα στον Οδυσσέα Ελύτη	Ποίηση	Ελληνικό Θέατρο Βούπερταλ			Ελληνικό Θέατρο Βούπερταλ
108	Γερμανία	Φραγκφούρτη. Μαινζ	6- 8/12/1996	Ελλάδα και Θάλασσα	Διήμερο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο	Συνέδριο				
109	Γερμανία	Λειψία	1- 30/10/1996	Συμπόσιο Νεοελληνικού Διαφωτισμού Ευγένιος Βουλγαρίης		Συνέδριο	Γενικό Προξενείο της Ελλάδας στη Λειψία			
110	Γερμανία	Φραγκφούρτη. Μαινζ	19/12/1996	Ελλάδα και Θάλασσα "Αρχαία Ελληνική και Μεσαιωνική Ναυπηγεία"		Εκθεση				
111	Γερμανία	Βερολίνο	4/5/1997		Κωνη Συναυλία Θεοδωράκη Linanelli	Μουσική				
112	Γερμανία	Πανεπιστήμιο Μπάχαμ	27/6/1997	Συνέδριο Νεοελληνιστών Γερμανίας	Παρουσίαση αφιέρωματος στον Οδυσσέα Ελύτη	Συνέδριο	Ελληνικό Θέατρο Βούπερταλ	Turnslabe 12, 42289 Wuppertal		
113	Γερμανία	Ενοριακό Κέντρο Ντυσσελντορφ	28/6/1997		Εμφάνιση Παραδοσιακών Χορών	Χορός				
114	Γερμανία	Slandthale του Guetersloh	27/7/1997	Νέες Φωνές	Διεθνής Διαγωνισμός, Τραγουδιού για σπέρα Μουσική και σπέρα		Berleismann Stiftung			Λυκείο Ελληνίδων Νάουσας
115	Γερμανία		1/10/1997- 30/11/1997	Μήδαλια Ευριπίδη	Θεατρική παράσταση	Θέατρο	Ελληνικό Θέατρο Βούπερταλ			

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
116	Γερμανία	Βαδη - Βυρτεμβέργη	19- 31/12/1997	Ημέρες Ελληνικού Πολτισμού	Διάφορα		Ελληνικό Προξένιο Στουτγάρδης			πιανίστας Π. Χατζόπουλος, έκδοση φωτογραφίας Π. Δημόπουλου, διάλεξη κ. Ψιλάκη, παράσταση ελευθέρου θεάτρου με έργο Κ. Μουραελά "Μαχαίρι στο κόκαλο", διάλεξη καθηγητού Χ. Ραζακή, ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί από την Αφροδίτη Παπαδοπούλου, διάλεξη καθηγητού κ. Περράκη
117	Γερμανία	GieBen	10- 13/7/1997	2ο Φεστιβάλ Παιδικών και Νεανικών Χορωδιών	Μουσική					
118	Γερμανία	Kaizerstlautern	11- 15/6/1997	Μουσικό Φεστιβάλ NATO	Χορός		Επιτελείο Συμμαχικών Δυνάμεων Κεντρικής Ευρώπης			Χορευτική Ομάδα Πνευματικού πολιτιστικού κέντρου Δήμου Γλυφάδας
119	Γερμανία	Μόναχο	2- 19/9/1997	46ος Διεθνής Μουσικός Διαγωνισμός του Α' Κρατικού Προγράμματος ARD στο Μόναχο	Μουσική					
120	Γερμανία	Στουτγάρδη και Βερολίνο	25- 30/9/1997		Χορευτικές παραστάσεις	Χορός	Λογός Μουσική Κίνηση ΧΟΡΙΚΑ	Βασ. Γεωργίου 22, Γλυφάδα 16675, τηλ. 8945004		ΧΟΡΙΚΑ

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
121	Γερμανία	Bad Lippspringe Βεστφάλιας	28-29/6/ 1997	Eurofestival 1997		Φεστιβάλ	Σύνδεσμος Επαγγελματιών της πόλης και η εuryβουλευτής κα Mechtild Ralhe			
122	Γερμανία	Φραγκφούρτη, Μαινζ	30/11/1996 -2/2/1997	Ελλάδα και Θάλασσα	θεατρικές, μουσικές και εκθεσιακές εκδηλώσεις	Διάφορα	Γενικό Προξένιο Φραγκφούρτης		Αγροτική Τράπεζα	
123	Γερμανία	Φραγκφούρτη, Μαινζ	30/11/1996 -2/2/1997	Ελλάδα και Θάλασσα	Οδυσσέα, γύρισε σπίτι (Ιάκωβος Καμπανέλλης)	Θέατρο	Υπουργείο Εξωτερικών		Ελληνικό Θέατρο Βούπερταλ	
124	Γερμανία	Φραγκφούρτη, Μαινζ	30/11/1996 -2/2/1997	Ελλάδα και Θάλασσα	Έκθεση φωτογραφίας	Φωτογραφία	Γενικό Προξένιο, Υπουργείο Αθλείου		Εθνική Τράπεζα	
125	Γερμανία	Wiesbaden	9- 11/5/1997	11ος Πολιτιστικός Εκδηλώσεις της Ομοσπονδίας Θρακικών Συλλόγων Γερμανία και Κεντρικής Ευρώπης	2η Συνδιάσκεψη Νεολαίας,	Συνέδριο	Ομοσπονδία Θρακικών Συλλόγων Γερμανία και Κεντρικής Ευρώπης			
126	Γερμανία	Μίλτενμπεργκ	9-13 Ιουλίου 1998	Β Διεθνής Διαγωνισμός Χορωδίων 1998	Χορωδιακός Διαγωνισμός	Μουσική	Landratsamt Millenberg			
127	Γερμανία	Κολωνία	21/9- 2/10/1998	Διεθνής Μουσικός Διαγωνισμός 1998	Μουσική	Μουσική				
128	Γερμανία	Κολωνία	2/10/1998	Διεθνής Διαγωνισμός Τραγουδιού	Μουσική	Μουσική				
129	Δανία	Κοπεγχάγη Γκαλφρί Κρεδσλ	15/5- 5/6/1993	Εκθεση ζωγραφικής	Ζωγραφική	Ζωγραφική	Δανσελληνικός Σύλλογος ΜΕΛΙΝΑ	τηλ +45 31542259, φαξ +45 31545919		Γιάννης Κ. Τρυδακίης
130	Δανία	Κοπεγχάγη	21- 23/4/1995	Ευρωπαϊκό Φεστιβάλ Χορωδίων Νέων	Μουσική	Μουσική	Υπουργείο Πολιτισμού			
131	Δανία	Κοπεγχάγη - Εθνικό Μουσείο Δανίας	16/6/1995	Μακεδόνες, οι Έλληνες του Βορρά	Έκθεση	Έκθεση	Δανσελληνικός Πολιτιστικός Σύλλογος ΜΕΛΙΝΑ	τηλ. +45 31542259, φαξ +45 31545919		
132	Δανία	Κοπεγχάγη	17/6/1995	Εκθεση Σύγχρονης Ελληνικής Τέχνης	Έκθεση	Έκθεση				

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
133	Δανία	Κοπεγχάγη - Αίθουσα μουσείου GLYPTOTEK	2/12/1995	Κλασική παύση - δράμα Ελληνική και ξένη μουσική, χορευτικό από τον Όμηρο	Εκδήλωση	Εκδήλωση	Δανιαίηλικός Πολιτιστικός Σύλλογος ΜΕΛΙΝΑ	τηλ. +45 31542259, φαξ. +45 31545919	Χρηματοδότηση 3 εκατ. από Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού	
134	Δανία	Οντίνα	13- 22/6/1997	Διεθνής Διαγωνισμός Κλαρινέτου	Μουσική	Μουσική				
135	Δανία	Κοπεγχάγη	28- 29/11/1997	European Politics and Culture - the Greek Experience 1967-1974	Σεμινάριο	Σεμινάριο	Δανιαίηλικός Πολιτιστικός Σύλλογος ΜΕΛΙΝΑ και Ίδρυμα ΕΛΕΝΗ ΜΑΚΟΥ	τηλ. +45 31542259, φαξ. +45 31545919	Υπουργείο Εξωτερικών με 50000 κορώνες, Υπ. Πολιτισμού με 50000, Γ.Γ.Α.Ε με 20000	
136	Δανία	Κοπεγχάγη	25- 29/5/1998	12ος Διεθνής Διαγωνισμός "Nikolai Malik" για νέους διευθυντές ορχήστρας	Μουσική	Μουσική				
137	Ελβετία		28/10/1994	Espace Enlilas	Διεθνής βραβείο παιδικού βιβλίου	Βιβλίο	Institute Universitaire Kurt Bosch			
138	Ελβετία	Ζυρίχη	17/6/1995	Μελίνα, Αγάπη μου	Εκθεση Μαρτινόντιων, σκηνικών, ρασιών και άλλων αντικειμένων του είδους	Διαφορά	κος Michael Grame			
139	Ελβετία	Φριβουργο	17/6/1995		Πολιτιστικές Εκδηλώσεις	Διαφορά	Ίδρυμα Binschedler Μουσείο Μαρτινόντιος			
140	Ελβετία	Βασιλκία	18/6/1995				Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης και τον πολιτιστικό κύκλο των φίλων της Ελλάδας στη Βασιλκία			Κοινοτικό Μπαλέτο Καινότητας Καλυβιών Ρόδου
141	Ελβετία		19/6/1995		Χορός		Γενικό Προξενείο Γενεύης			κος Αναστάσιος Δημητριάδης
142	Ελβετία	Chambesy - Ορφόδοξος Ναός Αγ. Παύλου	25/3/1995	Κονταρίο	Μουσική	Μουσική	Recherche Suisse contre le cancer			
143	Ελβετία		16/6/1995	Εκδηλώσεις	Διαφορά	Διαφορά	Διεθνής Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων			
144	Ελβετία	Λαζάνη η Γενεύη	1/10/1996	Επίτειος 100 χρόνων διοργανώσεως συγχρόνων Ολυμπιακών Αγώνων	Διαφορά	Διαφορά				
145	Ελβετία	Ζυρίχη	1- 31/6/1997	Geza Anda	Μουσικός Διαγωνισμός Πιάνου	Μουσική				Μετάξυ των συνδρομητών αναφέρεται και 10 ελληνικό κράτος με 3000 ελβ. φράγκα
146	Ελβετία	Γενεύη	15/12/1996 -15/1/1997	La musique at la danse dans l'antiquite	Διαφορά	Διαφορά	Εκδηλώσεις Μουσείου Τέχνης και ιστορίας Γενεύης			

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
147	Η Π.Α		23/5- 17/9/1994	Διεθνής Biennale Βιομηχανικού Σχέδιου		Αρχιτεκτονική				
148	Η Π.Α	Νέα Υόρκη - Μητροπολιτικό Μουσείο	2/12/1994- 26/3/1995	Greek Gold		Εκθεση				
149	Η Π.Α	Βαλιντόρη	17/6/1995	Pandora's Box women in Classical Greece		Εκθεση				
150	Η Π.Α	Νιου Τζέρσεϊ	18/6/1995		Πολιτιστικές Εκδηλώσεις	Διάφορα	Σύλλογος Hellenic Civil Club			
151	Η Π.Α	Τroy, Michigan	18/6/1995		Έκθεση με θέμα τους Ολυμπιακούς Αγώνες	Έκθεση	Στα πλαίσια των πολιτιστικών εκδηλώσεων που διοργανώνει το ΕΠΠ			
152	Η Π.Α	Νέα Υόρκη	19/6/1995	Το άγγγμα του Δία	Χοροδράμα	Θέατρο	Υπ. Εξωτερικών, πρεσβεία, ΣΔΕ			
153	Η Π.Α		20/6/1995	Ελληνικός Πολιτιστικός Μήνας στις Η.Π.Α	Εκδηλώσεις	Διάφορα				
154	Η Π.Α	Ατλάντα	2/8/1995	Ολυμπιακό Φεστιβάλ Τεχνών	Βραβιά Όπερας	Μουσική				Αγνή Μπαλτασά
155	Η Π.Α	Νιτάλκας - Μουσείο Τέχνης	1/3- 31/8/1995		Έκθεση Μυκηναϊκών κοσμημάτων	Έκθεση	Μουσείο Τέχνης Νιτάλκας και Society for the preservation of Greek Heritage			
156	Η Π.Α	Χιουσόν	1/8- 31/9/1995	19ο Φεστιβάλ Εθνών	Έκθεση παιδικής ζωγραφικής	Ζωγραφική				
157	Η Π.Α	Χιουσόν	22/9/1995	19ο Φεστιβάλ Εθνών Χιουσόν με τη μορφή χώρα την Ελλάδα		Φεστιβάλ		Conoco Oil, Lufthansa German Airlines, Agip, BP, Hilachi		Έκθεση Ζωγραφικής κας Τζένις Λεοντιάδου Ζαμζή (Ιούλιος - Αυγουστος 1995), έκθεση παιδικής ζωγραφικής στο "Children's Museum", νοκυμαντιστ Γ Σμαραγδή "Δελφοί - Σεφέρης"
158	Η Π.Α	Ουασίνγκτον	10- 13/1/1996	International Showcase for performing Arts for Young People	Παραστάσεις Παιδικού Θεάτρου	Θέατρο	Κennedy Center			
159	Η Π.Α	Νέα Υόρκη - Γενικό Πρόξενιο	4- 11/7/1996		Έκθεση Ζωγραφικής	Ζωγραφική				Ζωγράφος Φιλώ Πουφινά

A/A	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
160	Η Π Α	Νέα Υόρκη	21- 22/9/1996	Greece in Print 1996	Έκθεση ελληνικού βιβλίου	Βιβλίο	Εταιρεία Ελληνικής Λογοτεχνίας και συμβολή ΕΙΠ, Κέντρο Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών Γνώση κ.α.	Hellenic Literature Society, tel. 2016667374, FAX 2016643402, E MAIL: GreekBooks@worldnet. att.net		
161	Η Π Α	Ν. Υόρκη	22/11/1996		Εκδήλωση για να τιμηθεί την πνευματική παρουσία της συνάντησης δύο κορυφαίων ελλήνων, του Ο. Ελύτη και Μίκυ Θεοδωράκη	Διάφορα	Εδρα Ελύτη Ποιήσεως και Ελλήνων Γραμμάτων παν/μίου Ruigers			
162	Η Π Α	Φλωρίδα International Museum St Petersburg	1/10/1996	Alexander the Great		Έκθεση				
163	Η Π Α	Κληβελαν	8- 17/8/1997		Διεθνής διαγωνισμός πιάνου	Μουσική				
164	Η Π Α	Ουάσιγκτων	1/10- 30/11/1997	Έλληνες της Κωνσταντινούπολης	Φωτογραφική Έκθεση	Φωτογραφία	Πρεσβεία Ελλάδος στην Ουάσιγκτων, ΕΙΠ			
165	Η Π Α	Νέα Υόρκη	4/10/1997		Φιλανθρωπική Συναυλία για την ενίσχυση των σκατών μουσική του ταμείου για τα καρκινοπαθή παιδιά	Μουσική	Νέα Υόρκη και Ταμείο για τα καρκινοπαθή ελληνόπουλα στο Νασοκαμείο Μερμεριάλ Σλόουν Κίτερινγκ		Ελευθερία Αρβανιτάκη, Γιώργος Νταλάρας, Αλκίνοος Ιωαννίδης, Λάκης Λαζόπουλος, Β. Παπακωνσταντίνου.	
166	Η Π Α	Ουάσιγκτων	1/10- 30/11/1997	Ελληνικός Πολιτισμός Μηνιάς	Τραγωδία Ηλέκτρα Σοφοκλή	Θέατρο	Πρεσβεία Ελλάδος στην Ουάσιγκτων		Θάσος Εθνικού Θεάτρου	
167	Η Π Α	Ουάσιγκτων	1/10- 30/11/1997	Φεστιβάλ Συγχρόνου Ελληνικού Κινηματογράφου.		Κινηματογράφος	Πρεσβεία Ελλάδος στην Ουάσιγκτων, Αμερικανικό Ινστιτούτο Κινηματογράφου (ΑΗΤ), Ελληνικό Κέντρο Κινηματογράφου		"Οι αποντίες" Ν. Γραμματικού, "Οδοι και Παροικία" Α. Δενέζη, "Το τέλος μιας εποχής" Α. Κόκκινου,	
168	Η Π Α	Ουάσιγκτων	1/10- 30/11/1997	Γιγαντοσφίγες Παλαιών Αθηναίων Κινηματογράφων		Έκθεση	Πρεσβεία Ελλάδος στην Ουάσιγκτων, ΕΙΠ			
169	Η Π Α	Ουάσιγκτων	1/10- 30/11/1997		Έκθεση Χατζηκυριακού - Γκίκα	Έκθεση	Πρεσβεία Ελλάδος στην Ουάσιγκτων, ΕΙΠ			
170	Η Π Α	Ουάσιγκτων	1/10- 30/11/1997		Έκθεση γλυπτή τεχνική	Γλυπτική	Πρεσβεία Ελλάδος στην Ουάσιγκτων, Greek Food and Wine και Smithsonian Institution			
171	Η Π Α	Ουάσιγκτων	1/10- 30/11/1997	Φεστιβάλ Ελληνικής Κουζίνας	Διαλέξεις με διάφορα θέματα	Εκπαίδευση				
172	Η Π Α	Ουάσιγκτων	1/10- 30/11/1997		Κύκλος Διαλέξεων με θέμα τον αρχαίο και νεοελληνικών	Εκπαίδευση				

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΗΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΕΛΗ
					πολιτισμό					
173	Η Π Α	Χιουάστον	1- 30/10/1997		Έκθεση έλθοντα ζωγράφου Ευάγγελου Ζωγραφική Μαδαρού					Ευάγγελος Μαδαρός
174	Η Π Α	Ν Υόρκη	1- 31/3/1997		Εορταστικές Εκδηλώσεις για 25η Μαρτίου	Εθνική Επέτειος				Μεταβασή Χορωδίας Δήμου Καλαμαριάς - Πολιτιστικό Κέντρο
175	Ιαπωνία	Τόκυο	17- 20/3/1992	Διεθνής Φεστιβάλ Επιστημονικών και Τεχνολογικών Ταινιών 92		Κινηματογράφος	Japan Science Foundation, Japan Science Film institution and Japan Association of Cultural Film Producers Inc	Japan Science Foundation (tel. 03 32128471)		
176	Ιαπωνία	Κουάλα Λαμπουρ	20- 24/11/1992	4ο Παγκόσμιο Φεστιβάλ Ποίησης	Φεστιβάλ Απαγγελίας Ποίησης	Ποίηση	Υπουργείο Παιδείας Μαλαϊσίας			
177	Ιαπωνία	Τόκυο	13/5/1992	Διεθνής Διαγωνισμός Μουσικής του Τόκυο	Διαγωνισμός Μουσικής	Μουσική	Καλλιτεχνικό Πρακτορείο "Min On"			
178	Ιαπωνία	Ναγκουα	14- 25/1/1993	Διεθνής Διαγωνισμός Χορού	Διαγωνισμός Χορού Κλασσικού και μοντέρνου	Χορός			Tokai Television Broadcasting Company	
179	Ιαπωνία		16/6/1994	Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Φεστιβάλ Ιαπωνίας		Φεστιβάλ	Laline Budin and Partners	Γενική Ελβετία Τηλ.022 3116222		
180	Ιαπωνία	Τόκυο - Πανεπιστήμιο Ηνωμένων Εθνών	12/6/1995- 31/6/1995	Ελληνική Ανοιξη	Έκθεση καλλιτεχνικών φωτογραφιών	Φωτογραφία				
181	Ιαπωνία	Οσάκα	13/6/1995		Διαγωνισμός Χαρακτικής	Χαρακτική				κ. Απόστολος Κουσιτας
182	Ιαπωνία		18/6/1995		Διαγωνισμός Φωτογραφίας	Φωτογραφία				
183	Ιαπωνία	Τόκυο	18/6/1995		Μουσικές Παραστάσεις Δ Σγούρου	Μουσική				Δ. Σγούρος
184	Ιαπωνία	Τόκυο	19/6/1995	Το ελληνικό πνεύμα: 9000 χρόνια πολιτισμού	Περιοδεύουσα έκθεση	Έκθεση	Υπουργείο Πολιτισμού, Υπουργείο Εξωτερικών			
185	Ιαπωνία	Τόκυο	19/6/1995	Παιδική Έκθεση Ζωγραφικής	Παιδιά έως 15 ετών μπορούν να λάβουν μέρος	Ζωγραφική	Nippon Television Network Cultural Society, and Biku Bunka Kyokai(foundation for art education)			

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
186	Ιαπωνία	Τόκυο	20/6/1995	Greek Myth - Schliemann's world : exhibition for the treasures lo Troy and Mycena	Αρχαιολογία		Louis Ad co., Ltd			
187	Ιαπωνία		20/6/1995	Εμφανισμός Αγνής Μπάλτα	Μουσική					Αγνή Μπάλτα
188	Ιαπωνία	Τόκυο	21/6/1995	Το Βυζάντιο και η Θάλασσα	Εκθεση Βυζαντινής Τέχνης	Ζωγραφική				
189	Ιαπωνία	Τόκυο	1- 31/9/1995	Παγκόσμια Έκθεση παιδικής Ζωγραφικής	Με θέμα: Ζωγραφίζοντας έναν κόσμο φίλης	Ζωγραφική	Soka Gakkai & Girls Art Exhibition	Tel 03 53609813, Fax. 03 53609880-1		3ο Γυμνάσιο Πειραιά
190	Ιαπωνία	Κοχίη	1-30 /11/1995		3ος Διεθνής Χαρακτικής Διαγωνισμός	Χαρακτική				
191	Ιαπωνία	Ναγκόγια	3- 11/2/1996		2ος Διεθνής Μπαλέτου - Μοντέρνου	Χορός				
192	Ιαπωνία	Shizuoka	2- 10/11/1996		Διεθνής Διαγωνισμός Οπίερας	Μουσική				
193	Ιαπωνία	Οσάκα	1- 31/11/1996	Triennale Ζωγραφικής Οσάκα	Παίρνουν μέρος 111 καλλιτέχνες από 68 χώρες	Ζωγραφική				κ Γιάννης Λασιθιωτάκης
194	Ιαπωνία	Τόκυο	7- 15/11/1996	23ος Διεθνής Διαγωνισμός Επιμορφωτικών Προγραμμάτων		Διαγωνισμός	NHK - Japan Broadcasting Corporation	τηλ. 03 3465 6199 φαξ. 03 3481 1800		
195	Ιαπωνία	Τόκυο, Οσάκα, Ναγκόγια, Φουκουόκα	1/6- 31/7/1997	Έκθεση φωτογραφιών από την Ελλάδα στην Οσάκα	Έκθεση Ιάπωνας Φωτογράφου κ. Hagiwara, που καλύπτουν όλο το φάσμα της ελληνικής ιστορίας	Φωτογραφία				
196	Ιαπωνία	Χαμαμάτσου	18/3/1997	Ελληνική Βραδιά σε ιαπωνική πόλη Hamamatsu	Ελληνική Βραδιά με θέμα την ελληνική κουζίνα	Γαστρονομία	Πρεσβεία			
197	Ιαπωνία	Τόκυο	31/3- 5/4/1997	Ελληνική Βραδιά	Διάφορα					
198	Ιαπωνία	Σακάι	7- 22/2/1998	Elegami International Exhibition	Έκθεση Ζωγραφικής με θέμα "My own little gold metal"	Ζωγραφική	The Elegami International Exhibition			Υπουργείο Εξωτερικών Ιαπωνίας
199	Ιαπωνία	Κιότο και Τόκυο	1- 11/3/1998	Global Youth Exchange Program	Διαγωνισμός					
200	Ιαπωνία	Σαπούρο	1- 16/4/1998	4η Διεθνής Biennale Χαρακτικής	Χαρακτική		The 4th Sapporo international Print Biennale			
201	Ιαπωνία	Χιρόσιμα	20/6/1998	Χιρόσιμα 98	Διεθνής Φεστιβάλ Κινουμένων Σχέδιων	Κινούμενα Σχέδια				

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΥΧΗ
202	Ιαπωνία	Shizuoka	1/3-31/5 1999		Θεατρική Ολυμπιάδα Shizuoka	Θέατρο	Shizuoka Performing Arts Center			Θεατρική Εταιρεία "ΑΤΤΙΣ" Θεόδωρος Κ. Τερζόπουλου
203	Ινδία	Νέο Δελχί Αρχαιολογικό Μουσείο	18/6/1995	Η Ελλάδα ταξιδεύει	Αρχαιολογική έκθεση	Έκθεση				
204	Ινδία	Νέο Δελχί Αρχαιολογικό Μουσείο	18/6/1995	Η Ελλάδα ταξιδεύει	Τουριστική έκθεση	Έκθεση				
205	Ινδία	Νέο Δελχί Αρχαιολογικό Μουσείο	18/6/1995	Η Ελλάδα ταξιδεύει	Εβδομάδα Ελληνικής Κουζίνας	Γαστρονομία				
206	Ινδία	Νέο Δελχί Αρχαιολογικό Μουσείο	18/6/1995	Η Ελλάδα ταξιδεύει	Εβδομάδα Ελληνικού Κινηματογράφου	Κινηματογράφος				
207	Ινδία	Orissa	19/6/1995	India Olympic Theater Festival		Θέατρο				κος Θάνος Μιχαλάς (με χρηματοδότηση ΕΟΤ)
208	Ινδία	Νέο Δελχί	28/10- 21/11/1996	Ελληνικό Πνεύμα 9000 χρόνια πολιτισμού	Αρχαιολογική έκθεση	Αρχαιολογία				
209	Ινδία	Νέο Δελχί	28/10- 21/11/1996		Φεστιβάλ Ελληνικού Κινηματογράφου και Ελληνικής Κουζίνας	Φεστιβάλ				
210	Ινδία	Καλκούτι	27- 29/10/1997	Panorama of Greece and Spain	Πολιτιστικό Αφιέρωμα για την Ελλάδα	Διάφορα	Σύνδεσμος Polyphony			
211	Ινδία		1- 28/2/1998	Ευρωπαϊκό Φεστιβάλ Τζαζ		Μουσική				
212	Ινδονησία	Τζακάρτα	22/1- 5/2/1997	Ελληνικό Πνεύμα, 9000 χρόνια πολιτισμού	Έκθεση με αρχαιολογικά αντηράφα και άλλα εκθέματα	Έκθεση				
213	Ινδονησία	Τζακάρτα	β' Εξάμηνο/ 1998	Ευρωπαϊκό Μουσικό Φεστιβάλ		Μουσική				
214	Ιρλανδία		17/1/1992		Συναυλία Συμφωνικής Δουβλίνου	Μουσική				Σολίστ Λεωνίδας Καβάκος
215	Ιρλανδία		4-6/6/1994		Διεθνές Φεστιβάλ Γελοιογραφίας	Φεστιβάλ				
216	Ισπανία	Αλμερία νοτίου Ισπανίας	20/6/1995	Τι διαβάζουν τα παιδιά του κόσμου	Διεθνής Έκθεση παιδικού βιβλίου	Βιβλίο				

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
217	Ισπανία	Μαδρίτη	17/6/1995		Εκθεση	Έκθεση	Ελληνική Πρεσβεία			Χαράκης Δημήτρης Παπαγεωργίου, Γλυπτής Χρήστος Πλαυμίδης, Ζωγράφος: Φίλιππος Τσιτσάπουλος, Ξενοφώντας Μπιτσίκας, Δημήτρης Δουραμάς, Κώστας Κερασιτζής, Γιώργος Αμβραζιάδης, Γρηγόρης Κολιζέρας, Ράνια Ράγκου
218	Ισπανία		20/6/1995	Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο		Έκθεση				
219	Ισπανία	Μαδρίτη	20- 22/11/1996	1η Διεθνής Μπιενάλε Μουσικογραφίας (BIMU)		Μπιενάλε				
220	Ιταλία	Ρώμη	19/6/1995			Διαγωνισμός	Πειραματικό Λυρικό Θέατρο Σπολέτο "A BELL"			
221	Ιταλία		2-4/3/1996	Μουσολογικό Φόρουμ	Εκδήλωση παραδοσιακής μουσικής	Μουσική				
222	Ιταλία	Pasia di Priato	5-8/7/1996		Διεθνές Φολκλорικό Φεστιβάλ	Φεστιβάλ				Ελληνικό σήμα "ΤΕΡΕΡΕΜ"
223	Ιταλία	Μπενεβέντο	2- 11/8/1997		Φεστιβάλ Παραδοσιακών Χορών	Χορός	Ιταλικό Χορευτικό συνγκρότημα "LA TAKKARATA"			Χορευτικό Συνγκρότημα Δημοτικού Λαογραφικού Μουσείου Καρδίτσας
224	Ιταλία	Παλιέρμο Σικελίας	21- 28/9/1997	Medijim	Φεστιβάλ Κινηματογράφου	Κινηματογράφος				
225	Ιταλία	Bona Marina	16/8/1997	Φεστιβάλ Μουσικής και Ελληνικής Κουλτούρας της Καλαβρίας	Πολιτιστικές Εκδηλώσεις Δήμου Bona Marina	Διάφορα				
226	Ιταλία	Ρωμαιο Θέατρο Αρχαίας Όστιας	16/9/1997		Μουσική Εκδήλωση σε μνήμη της Μαρίας Καλλας	Λαοική	Πολιτιστικός Φορέας Enrico Castiglione Arts			
227	Ιταλία		10- 21/11/1997		Μουσικός Διαγωνισμός	Μουσική	Ίδρυμα Valentino Bucchi			
228	Ιταλία	San Vito	12- 19/7/1997	Εκτορα 97	Φεστιβάλ San Bilo	Φεστιβάλ				Δήμος Λουτρακίου
229	Ιταλία	Μιλάνο - Teatro alla Scala	1- 31/5/1997		Διαγωνισμός Οπερατικού	Μουσική				

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
230	Ιταλία	Συρακούσες	22- 29/5/1997		Τραγουδιού					
231	Καναδάς	Τορόντο	16/5/1994		Μουσική Εκδήλωση	Μουσική				Τμήμα Θεάτρου Πολιτιστικού Κέντρου Κιάτου
232	Καναδάς	Μόντρεαλ - Παλιό Λιμάνι	19- 30/7/1994	Φεστιβάλ Γκλόσιου		Φεστιβάλ				Μ. Θεοδωράκης, επικεφαλής 150 μελών ορχήστρας πλισσιωμένος από κα Μ. Φαραντούρη και κ. Κ Καζάκα
233	Καναδάς		10- 17/10/1994	ΗΜΕΘΙΩΤΙΚΑ 94- Μακεδονικός Οκτωβρίου	Εκδηλώσεις	Διάφορα	Συλλογος Ημεθιωτών Τορόντο "Βεργίνα"			
234	Καναδάς	Τορόντο	12- 22/10/1994	Διεθνές Φεστιβάλ Συγγραφέων στο Τορόντο		Φεστιβάλ	Harbourfront Centre		κ. Νίκος Φωκάς	
235	Καναδάς	Κεμπέκ	18- 20/11/1994	Παγκόσμιο Ταξιδιωτικό και Πολιτιστικό Σάλονι Κεμπέκ		Διάφορα	Δήμος Κεμπέκ			
236	Καναδάς	Μόντρεαλ	26- 30/5/1995	Ο συγγραφέας και η πολιή	23η συνάντηση συγγραφέων στο Μόντρεαλ	Συνέδριο				Συγγραφέας Θανάσης Νιάρχος, συνεκδότης του Λογοτεχνικού περιοδικού ΛΕΞΗ
237	Καναδάς	Dunipondville Quebec	17/6/1995	Διεθνές Φοκλορικό Φεστιβάλ		Φεστιβάλ	Παμμικετονική Ένωση Ανατολικού Καναδά			
238	Καναδάς	Τορόντο	18/6/1995	PANELLENIA	Παραστάσεις Εθνικού Θεάτρου στο Τορόντο	Θέατρο				Εθνικό Θέατρο
239	Καναδάς	Τορόντο	11- 21/10/1995	16ο Διεθνές Φεστιβάλ Συγγραφέων - Τορόντο 1995		Φεστιβάλ				
240	Καναδάς	Τορόντο	28/3 - 2/4/1996		Εορταστικές Εκδηλώσεις	Διαφορα				Μπάντα Φιλαρμονικής Ορχήστρας Δήμου Κυλαμαριάς
241	Καναδάς	Τορόντο	15- 25/8/1996	Πανηγύρι Δεκαπενταυγουστού		Διάφορα	Ελληνική Κοινότητα Οντάριο και περιχώρων Συλλογος "Μ Αλέξανδρος - Ν Πέλλας"			
242	Καναδάς	Τορόντο	23/11/1996		Εκδηλώσεις - Επιρσιος Χορός	Διαφορα				
243	Καναδάς	Χαμπίτον, Τορόντο, Οντάριο και Prince Edward island Montreal	25/6- 8/7/1997		Διεθνές Φεστιβάλ	Φεστιβάλ				Τμήμα ελληνικών χωρών Δήμου Θεσσαλονίκης - 135 ατομα

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
244	Κίνα			Δεν έχει πραγματοποιηθεί καμία ελληνική συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις της εθνικιστικής δημοκρατίας της Κίνας						κα Σουλζάνα Σιδηροπούλου - Finland
245	Κύπρος	Λευκωσία	7-8/10/1993	Κύπρια 1993		Διάφορα				Θίατρο Τέχνης "Τρωάδες"
246	Κύπρος	Αμμόχωστος	14/2-1/3/1994	Αγάιο, Φως και Ζωή	Έκθεση Φωτογραφίας	Φωτογραφία				
247	Κύπρος	Λευκωσία	1-31/9/1994	Ευρωπαϊκός Πολιτιστικός Μήνας		Διάφορα				
248	Κύπρος	Λευκωσία	19/6/1995	Κύπρια 1997	Πολιτιστικές Εκδηλώσεις (τη μερίδα του Λεοντός έχουν οι θεατρικές παραστάσεις)	Διάφορα			"Το σπίτι της Κύπρου"	Θίατρο Τέχνης "Όρνιθες" Αρσιόφανη(17.18.20 Σεπτεμβρίου), Θίασος ΕΠΙΛΟΓΗ Ν. Τσακίρογλου "Προμηθέας Δεσμώτης" (8.10.13 Σεπτεμβρίου 1997)
249	Κύπρος	Λευκωσία, Λάρνακα, Λεμεσός	18/6/1995	Ιδού ο άνθρωπος	πολιτιστικές εκδηλώσεις	Διάφορα	Καλλιτέχνες χωρίς συνόρα (πολιτιστικός οργανισμός)			
250	Κύπρος	Λάρνακα	17/6/1995	8ο Παγκύπριο Φεστιβάλ Ερασιτέχνικού Θεάτρου		Θέατρο				
251	Κύπρος		17/6/1995	Παγκύπρια έκθεση του Επιμελητηρίου Καλών Τεχνών Κύπρου		Εικαστικά				Στη Διεθνή Επιτροπή Επιλογής από την Ελλάδα συμμετέχει η κα Μαίρη Μιχαηλίδου
252	Κύπρος	Λάρνακα	18/6/1995	9ο Παγκύπριο Φεστιβάλ Ερασιτέχνικού Θεάτρου 1996		Θέατρο				Θεατρική ομάδα Σαμου
253	Κύπρος	Λάρνακα, Πάφος, Λεμεσός	6-13/7/1996	Φεστιβάλ Πάφου, Λάρνακας, Λεμεσού	Θεατρικό φεστιβάλ	Θέατρο				Καλλιτεχνική Εταιρεία ΑΡΓΩ. "Στο όνομα της Ελευθίας"
254	Κύπρος	Λευκωσία	1/10/1996	Ευρωπαϊκό Φεστιβάλ Τζαζ		Μουσική				
255	Κύπρος	Αγλαντζία	12-21/9/1997		Έκθεση ζωγραφικής του Μουσάτου Γουναροπούλου	Ζωγραφική				

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
256	Κύπρος	Λευκωσία	11/12/1997	Διοργάνωση Ευρωπαϊκού Φεστιβάλ Χορού	Χορός		Βρετανικό Συμβούλιο και Πολιτιστικό Κέντρο Λαϊκής Τραπέζας			Ομάδα Σύγχρονου Χορού Πέτρος Σταματιάδου "Ο Οδυσσεύς και η Πηνελόπη συναντιούνται"
257	Κυπρος	Λευκωσία	1/4- 31/8/1998	Αφιέρωμα στο θάιτρο	Θάιτρο					
258	Λουξεμβούρ γο	Λουξεμβούργο	18/6/1995		Θερινά και φθινοπωρινά μαθήματα Conservatoire de Musique Λουξεμβούργου Τμήματες διακρίσεις σε διεθνείς πολιτιστικές προσωπικότητες - Mimmo Morina(Ιταλός ποιητής, Γενικός Γραμματέας Παγκόσμιας Οργάνωσης ποιητών	Εκπαίδευση				
259	Λουξεμβούρ γο		19/6/1995		Διάφορα					
260	Λουξεμβούρ γο	Μεγ Δουκάτο Λουξεμβούργου	16/6/1995	Regards sur la Grece	Έκθεση φωτογραφίας	Φωτογραφία	Δήμος και ελληνική πρεσβεία			Έκθεση φωτογραφίας κ. Άρη Γεωργίου
261	Μεξικό	Μεξικό	17/6/1995	Milometria	Έκθεση ζωγραφικής με ελληνικά θέματα	Ζωγραφική	Γκαλερί Praxis			κα Gogy Farias Arelano, Marina Ασκαρή
262	Μεξικό	Μεξικό	18/6/1995	Βιογραφίες και Ύμνος στη Γη	Εκθέσεις γλυπτικής από ομογενείς καλλιτέχνιδες	Γλυπτική				Δημοτική Πινακοθήκη Πατρών, Δημοτική Πινακοθήκη Ρόδου, Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Γουλανδρή, Δημοτική Πινακοθήκη Δήμων Αθηνών, Πινακοθήκη Αβέρωφ, Μουσείο Σχιδίου Θεσλκής,
263	Μεξικό	Μεξικό - Μετρο	19/6/1995	Περούσιση σφισών Ευρωπαϊκών Μουσείων	Αφίστα					κ. Χάρος και κ. Φωκας
264	Μεξικό	Μεξικό	7- 16/11/1995	Διεθνής έκθεση τέχνης	Έκθεση					
265	Μεξικό	Μεξικό Μουσείο Τέχνης Αλβάρ	12/8- 27/9/1997	Εκθεση ελληνica καλλιτέχνη Νίκου Ναυρίδη	Ζωγραφική					

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΥΠ' ΑΝΤΙΣΤΑΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
266	Μεξικό	Μεξικό - Μουσείο Ανθρωπολογίας	19/9/1997- 28/2/1998	Η Μεγάλη Ελλάδα στη Σικελία - Οι Έλληνες στην Ιταλία	Ιταλική Έκθεση Ελληνικών Αρχαιοτήτων	Αρχαιολογία	Ιταλική Πρεσβεία στο Μεξικό			
267	Νορβηγία	Χάιμαρ	25/6-4/7/93		Μουσικό Φεστιβάλ Πνευστών	Μουσική	Νορβηγική Ευρωπαϊκή Ένωση Νέων			Ελληνικό Περίπτερο
268	Νορβηγία	Οσλο	31/8/1993	Φοιτητικό Φεστιβάλ στο Όσλο	Φιλαρμονική Ορχήστρα - Μουσικές Συναυλίες σε διάφορες πόλεις	Φεστιβάλ				Έλληνας Μαέστρος κος Μιλτιάδης Καρύδης
269	Νορβηγία	Βέργιεν	16/12/1993 Έτος Edward Grieg			Μουσική				Δ Πικιώνης
270	Νορβηγία	Όσλο - Νορβηγικό Μουσείο Αρχιτεκτονικής	5/2- 10/4/1994 Δ. Πικιώνη	Αρχιτεκτονική Έκθεση		Αρχιτεκτονική	Υπουργείο Πολιτισμού, Ελληνική Πρεσβεία			
271	Νορβηγία	Όσλο και Hirtshals Δανίας	14/6/1995		Ελληνική Εβδομάδα σε κρουαζιερόπλοιο	Διάφορα	κος Φαρμακίδης - κατακος Νορβηγίας			
272	Νορβηγία	Όσλο - Διεθνές Μουσείο Παλιόκης Τέχνης	14/6/1995	Έκθεση Παλιόκης Ζωγραφικής	96 πίνακες και σχέδια	Ζωγραφική	Μουσείο Μηλίων Πηλίου			
273	Νορβηγία	Risor	15/6/1995	Λυσιστράτη Αριστοφάνη	Ελληνική Εβδομάδα	Διάφορα	Νορβηγικός Ερασιτεχνικός Θιασός			
274	Νορβηγία	Όσλο - αίθουσα συναυλιών (Konserthus)	19/6/1995		Συναυλία Θεοδωράκη μαζί με την Αία Saijonnaa	Μουσική				
275	Νορβηγία	Hamal	23- 27/6/1995	Διεθνές Φεστιβάλ Φιλαρμονικής Ορχήστρας Hamal		Μουσική				
276	Νορβηγία		9- 18/8/1995	"Βασίλισσα Σόνια"	Διεθνής Μουσικός Διαγωνισμός Τραγουδιού	Μουσική	Συνεργασία πολλών μουσικών νορβηγικών ιδρυμάτων Υπο την επιτοπεία της βασίλισσας Σόνιας			κα Σουζάνα Σιδηροπούλου Finislaad
277	Νορβηγία	Όσλο	9/11/1995	Εντυπώσεις από Ελληνικά Τοπία	Έκθεση Ζωγραφικής	Ζωγραφική	Γραφείο ΕΟΤ του Όσλο			κα Θεανώ Τσιοβαρίδου Sundby
278	Νορβηγία		1- 28/2/1997		Έκθεση Ζωγραφικής	Ζωγραφική				
279	Νορβηγία	Sand	25- 27/3/1997		Τοπικό Φεστιβάλ	Φεστιβάλ				
280	Πολωνία	Βαρσοβία	17/6/1995		Παρασταση	Χορός				Φολλορικό χορεύικό συνγκρότημα Ελασσόνας "Λαογραφική Αρχαιολογική Εταιρεία Ελασσόνας"

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΧΩΡΗΓΟΣ	ΕΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
281	Πολωνία	Βαρσοβία	5- 8/11/1996		Εβδομαδα Προβολής Ελληνικών Προϊόντων	Διάφορα	Ελληνικός Οργανισμός Εξαγωγικού Εμπορίου (ΟΠΕ)		Χορευτικό Συγκρότημα Πνευματικού Κέντρου Γλυφάδας
282	Πολωνία	Βαρσοβία Ανάκτορα Λιμνής	24/3/1997		Μουσική Παράσταση	Μουσική			Σοπράνο κα Artmanowska
283	Πολωνία	Οpole	1/6/1997			Χορός			Χορευτικό Τμήμα Πολιτιστικού Κέντρου Δήμου Αγ. Αναργύρων
284	Πολωνία	Εθνικό Θέατρο Βαρσοβίας	12/6/1997	Ζορμπάς ο Έλληνας	Μουσική παράσταση Μίκυ Θεοδωράκη	Μουσική			
285	Πολωνία		10/11/1997	Ημέρες Ελληνικού Πολιτισμού		Διάφορα	Πολωνοελληνικός σύνδεσμος φίλης LODZ		
286	Πολωνία	Gdask	1/4- 30/10/1997		Πολιτιστικές Εκδηλώσεις προς τιμήν χλιετηρίδας πόλης	Διάφορα			
287	Πολωνία		1- 31/5/1997		Φεστιβάλ Εκκλησιαστικής Μουσικής	Μουσική			
288	Πολωνία		5- 13/7/1997		Φολκλорικό Φεστιβάλ Νέων	Φεστιβάλ	Πολωνοελληνικός σύνδεσμος φίλης LODZ		
289	Πορτογαλία	Λισαβώνα	Μάρτιος 1994	1ο Διεθνές Φεστιβάλ Μαριονέτας		Φεστιβάλ	Οργανισμός "Μαγικό Λυχνάρι - Θέατρο Μαριονέτας"		
290	Πορτογαλία	Λισαβώνα	4- 11/5/1994	18ο Συνέδριο Σύγχρονης Μουσικής		Μουσική	Ίδρυμα Calouste Gulbenkian		
291	Πορτογαλία	Angra de Heroismo	17- 26/6/1994	Λαϊκές Εορτές Αζώρων		Διάφορα	Angra de Heroismo		
292	Πορτογαλία	Figueira da Ioz	9/7/1994	16ο Διεθνές Φεστιβάλ Νεαρών Τραγουδιστών		Μουσική			Δύο μαθητές από το Δημοτικό Σχολείο Ραφίνας
293	Πορτογαλία		16/6/1995	Διεθνές Φολκλорικό Φεστιβάλ Πορτογαλίας		Φεστιβάλ	Association de music de figueira da Ioz		Καμία Συμμετοχή
294	Πορτογαλία	Esphinho	7- 12/11/1996	19ο Διεθνές Φεστιβάλ Κινουμένων Σχέδων (CINANIMA)		Κινούμενα Σχέδια	Association de music de figueira da Ioz		
295	Πορτογαλία	Figueira da Ioz	21/12/1996	18ο Διεθνές Φεστιβάλ Νεαρών Τραγουδιστών		Μουσική	Association de music de figueira da Ioz		
296	Πορτογαλία	Figueira da Ioz	12/7/1997	19ο Διεθνές Φεστιβάλ Νεαρών Τραγουδιστών (ηλικίας 5 - 10 ετών)		Μουσική	Association de music de figueira da Ioz		
297	Πορτογαλία	Figueira da Ioz	8- 15/7/1997	17ο Διεθνές Φεστιβάλ Νεαρών Τραγουδιστών		Μουσική	Association de music de figueira da Ioz		

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΙ ΑΝΩΤΕΙΟΥΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΕΛΩΝ
298	Πορτογαλία	Λισαβώνα	20/6/1905	Expo 98	Εκθεση	Εκθεση				
299	Ρουμανία		19/6/1995		Φοτιβόλ Παραδοσιακών Χορών	Χορός				
300	Ρουμανία	Bechet	19/6/1995		Φοτιβόλ Λαϊκών Χορών	Χορός	Δημος πόλεως και συλλογός Bordeaux			Λαογραφικός Χορευτικός Σύλλογος Αμφικλειας "Δαδωτική Εστία"
301	Ρουμανία		22- 23/3/1997		Ρεσιτάλ Athenaeum Roman με συμφωνική ορχήστρα B. Silvestri.	Μουσική				Δύο εμφανίσεις του πανιάτα Κ.Δ. Παπαθεοδώρου
302	Ρουμανία	Curtea de Arges	27- 30/6/1997		Διεθνείς Φοτιβόλ Χορωδίων	Μουσική				Χορωδία Δημοτικού Ωδείου Ξάνθης
303	Ρουμανία		28/5- 1/6/1997	"Ο μικρός Πρίγκιπ"	Διεθνείς Φοτιβόλ Νέων Ταλέντων	Φοτιβόλ				
304	Ρωσία		7-12/9/93	Ογδοο Διεθνείς Φοτιβόλ Βιβλίου		Βιβλίο	Τμήμα πολιτισμού, εκπαίδευσης και θρησκείας της ρουμανικής Προεδρίας Γενική Διεύθυνση Διεθνών Εκθέσεων και Φοτιβόλ Βιβλίου			
305	Ρωσία		1- 31/3/1994	Η Ελληνική Λογοτεχνία στη Ρωσία (17ος - 19ος αι.)		Λογοτεχνία	Ελληνική Πρεσβεία σε συνεργασία με Ρωσική Κρατική Βιβλιοθήκη			
306	Ρωσία		1- 30/4/1994	Έξι πινάκες από μια έκθεση	Συναυλία του Έλληνα συνθέτη Χ. Ξανθουδάκη	Μουσική	Ελληνική Πρεσβεία			
307	Ρωσία		1- 31/5/1994	Παρελθόν, παρόν και μέλλον της παιδικής τέχνης	Διεθνής Διαγωνισμός Παιδικής Ζωγραφικής	Ζωγραφική	Εταιρεία ΓΝΩΣΙΣ - Ν Κ Roetich			
308	Ρωσία		1- 30/6/1994	Οι ελλήνες στη Ρωσία (17ος - 20ος αι)		Συνέδριο	Ελληνική Πρεσβεία, Ρωσική Ακαδημία Επιστημών και ΙΜΧΑ			
309	Ρωσία		1/4- 31/9/1994	Γκραβούρες του Ελληνικού κόσμου (18ος - 19ος αι) από συλλογές Μόσχας της Μόσχας	Εκθεση Ελληνικής Γκραβούρας στη Μόσχα	Εκθεση	Ελληνική Πρεσβεία σε συνεργασία με Υπουργείο Πολιτισμού Ελλάδας και Μουσείο Αντρέι Ρομπινιώφ			
310	Ρωσία		11- 16/10/1994	Διεθνής Φοτιβόλ Τεχνών των Χωρών της Μαύρης Θάλασσας		Φοτιβόλ				Κομία ελληνική συμμετοχή
311	Ρωσία	Μόσχα - Ρωσική Κρατική Βιβλιοθήκη	30/3- 22/4/1995	Οι Ρώσοι περιηγητές στον ελληνικό κόσμο (12ος - α' ήμισυ 19ου αι)		Εκθεση	Ελληνική Πρεσβεία και η Ρωσική Κρατική Βιβλιοθήκη			

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
312	Ρωσία		25- 28/4/1995	Η Ελλάδα και η ΕΣΣΔ στο σύστημα διεθνών σχέσεων στις παραμονές και κατά τη διαρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου		Επιστημονικό Συνέδριο	Ελληνική Πρεσβεία σε συνεργασία με τη Ρωσική Ακαδημία Επιστημών		
313	Ρωσία	Αγκά Πετρούπολη	1- 30/5/1995	Ελληνικός Χρυσός (4ος - 5ος αι)	Εγκαινία έκθεσης ελληνικών χρυσών κοσμημάτων από Βρετανικό Μουσείο, Μετροπόλιταν Μουσείο, Υόρκης και Ερμιτάζ Πετρούπολως	Έκθεση			
314	Ρωσία		1- 31/9/1995	Η Ρωσία και η Κρήτη κατά τον 17 ^ο αιώνα	Διεθνές Συνέδριο	Συνέδριο			
315	Ρωσία	Ρωσική Κρατική Βιβλιοθήκη	1- 31/12/1995		Εγκαινία έκθεσης βιβλίων, χειρογράφων και εικόνων αφιερωμένης στην επέτειο 1900 ετών από τη συγγραφή της αποκαλύψης του Ιωάννη	Έκθεση	Ελληνική Πρεσβεία και η Ρωσική Κρατική Βιβλιοθήκη		
316	Ρωσία	Μόσχα - Θέατρο Μπαλσάι	30/1/1996		Συναυλία με συμμετοχή Μίκυ Θεοδοράκη	Μουσική			
317	Ρωσία	Μόσχα - Ρωσική Κρατική Βιβλιοθήκη	28/3/1996		Έκθεση αφιερωμένη στην επέτειο 175 χρόνων από την ελληνική επανάσταση	Έκθεση			
318	Ρωσία	Μόσχα - Μουσείο Πουσκιν	16/4/1996	Θησαυρός του Πριάμου		Έκθεση			
319	Ρωσία	Ελκτινιστάλ	14- 20/5/1996	Οι βραδιάς της Μόσχας	2ο Διεθνές Φεστιβάλ Λαϊκής Μουσικής και Χορού	Μουσική	Υπό την αιγίδα της UNESCO		

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
320	Ρωσία	Μόσχα, Κρατικό ιστορικό μουσείο	27/5/1996	"Η πορεία από τους Βιρμάνγους στους Ελληνες"	Εκθεση		Η έκθεση έγινε σε συνεργασία με τη Σουλδική Πρεσβεία στη Μόσχα, το παν/μιο Λομονόσοφ, και το Υπουργείο Πολιτισμού της Ρωσικής Ομοσπονδίας		
321	Ρωσία	Αγία Πετρούπολη Κεντρικό μουσείο του ρωσικού πολεμικού ναυτικού	12/8/1996	"Ο Ρωσικός στόλος, στην Ελλάδα (18η 19ου αρχές 20ου αιώνα)	Εκθεση		Ελληνική Πρεσβεία		
322	Ρωσία	Μόσχα - Κρατικό Ιστορικό Μουσείο	28/10/1996	Ρωσικοί χάρτες του Ελληνικού Αρχιπελάγους (18ος αι)	Εκθεση		Ελληνική Πρεσβεία		
323	Ρωσία	Μόσχα - Μουσείο Πολυτεχνείου	22/11/1996	Ρωσία και Ελλάδα, σελίδες ναυτικής ιστορίας	Εκθεση		Ελληνική πρεσβεία		
324	Ρωσία	Μόσχα - Μουσείο Αντρέι Ρουμπλιώφ	27/3/1997		Εκθεση	Εκθεση αφιερωμένη στις ελληνικές γκραβούρες (18-19ος αι) από αγνώστες συλλογές μουσείων της Ρωσίας			
325	Ρωσία	Μόσχα, Θέατρο Μεγάλοφσκι	27/4/1997	Παγκόσμιο Φεστιβάλ Ποντιούμ 97	Θέατρο	Θεατρικό έργο "Καζανόφας" της ρωσίδας ποιήτριας Μαρίνας Τσβεταέβα		Θέατρο Νότου	
326	Ρωσία	Μόσχα	6/9/1997		Εκθεση	Εγκαίνια τριών εκθέσεων αφιερωμένων στους Ελληνες της Μόσχας	Ελληνική Πρεσβεία		
327	Ρωσία	Μόσχα - Μέγαρο Συντάξιων του Κρεμλίνου	9/9/1997	Αλέξης Ζορμπάς και Μίκυ Θεοδωράκη	Μουσική	Μπαλέτο			
328	Σλοβακία		23/6- 3/7/1996	Banska Bystrica Slovakia	Φεστιβάλ	Διεθνές Φεστιβάλ			
329	Σλοβακία	Λιπίτοβσκι Μικούλας, 11-	11- 17/10/1997		Διάφορα	Πολιτιστικές Εκδηλώσεις		Χορωδία Φιλαρμονικής Δήμου Καλαμαριάς	

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
330	Σουηδία	Στοκχόλμη	19/6/1995	"Άγιος για τη Δημοκρατία".	Εκθεση με φωτογραφίες, αφίσες, υλικό αρχείου	Εκθεση	Ιδρυμα Ελληνική Βιβλιοθήκη και Αρχείο Σουηδίας			
331	Σουηδία	Στοκχόλμη	19/6/1995		Εκθεση φωτογραφίας, γλυπτικής, αρχαιολογίας, βιβλίου, εικαστική	Εκθεση	Ιδρυμα Ελληνική Βιβλιοθήκη και Αρχείο Σουηδίας			
332	Σουηδία	Στοκχόλμη - Μέγαρο Συναυλιών	3/2/1997	Συναυλία Συμφωνική Ορχήστρα Στοκχόλμης	Έργο Μουσικοσυνθέτη Θάνου Μικρουτσίκου, In Memoriam Dimitri Siaskovski, La Mer	Μουσική				
333	Σουηδία	Στοκχόλμη - Μέγαρο Συναυλιών	5/2/1997	Συναυλία Συμφωνική Ορχήστρα Στοκχόλμης	Κονσέρτο για βιολί από Λ. Καβάκο	Μουσική				Λ. Καβάκος
334	Σουηδία	Στοκχόλμη	9- 15/9/1997	4ο Ευρωπαϊκό Θεατρικό Φεστιβάλ	Έργο του Ιάκωβου Καρπανάκη "Στη Χώρα του Ήμεν"	Θέατρο	Stadsteater Στοκχόλμης			Θεατρική Ομάδα Πειραματικής Σκηνής Θεάκης υπό την καλλιτεχνική διεύθυνση του κ. Νικηφόρου Παπανδρέου
335	Σουηδία	Στοκχόλμη	1/9/1997	Επετειακές Πολιτιστικές Εκδηλώσεις		Διάφορα	Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων και Καινοτήτων Σουηδίας			Λ. Κατσατου
336	Σουηδία	Ουψάλα	2/11/1997	Εκθεση Ζωγραφικής		Ζωγραφική	Ελληνική πολιτιστική στέγη Ουψάλας			
337	Σουηδία	Στοκχόλμη	17/1/1998	Εικαστικές Εκθέσεις Ελλήνων και Ξένων καλλιτεχνών	Εκθεση Ahmed Madhir Εκθεση	Εκθεση	Κέντρο Ελληνικού Πολτισμού			
338	Σουηδία	Στοκχόλμη	14/2/1998	Εικαστικές Εκθέσεις Ελλήνων και Ξένων καλλιτεχνών	Εκθεση	Εκθεση	Κέντρο Ελληνικού Πολτισμού			
339	Σουηδία	Στοκχόλμη	16/5/1998	Εικαστικές Εκθέσεις Ελλήνων και Ξένων καλλιτεχνών	Εκθεση	Εκθεση				Κ. Λησας
340	Σουηδία	Στοκχόλμη	1/8/1998	Εικαστικές Εκθέσεις Ελλήνων και Ξένων καλλιτεχνών	Εκθεση Georg Van Rosen	Εκθεση	Κέντρο Ελληνικού Πολτισμού σε συνεργασία με συνηγόρο μουσείο σύγχρονης τέχνης			
341	Τουρκία	Κωνσταντινούπολη	19/6/1995	Εκθεση Τουριστικής Φωτογραφίας	Εκθεση φωτογραφίας με τουριστικά αξιοθέατα της Ελλάδας	Φωτογραφία	Κωνσταντινούπολης			
342	Τουρκία	Κωνσταντινούπολη	15/9- 15/10/1995	Εκθεση με θέμα τις θάλασσες της περιοχής ΟΣΕΠ	Εκθεση	Εκθεση				
343	Τουρκία	Κωνσταντινούπολη	15- 31/5/1996	Εκθεση Ζωγραφικής ΟΣΕΠ	Ζωγραφική	Ζωγραφική				
344	Τουρκία	Αλanya	4- 6/10/1996	Πολιτιστικό Φεστιβάλ Μεσογειακών Χωρών	Φεστιβάλ	Φεστιβάλ	Alanya Journalist Association			

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
345	Τουρκία	Σμύρνη	8- 17/3/1997	Εκθεση βιβλίου στη Σμύρνη	Παρουσιάζονται οι νέες εκδόσεις Τουρκων συγγραφέων Βιβλίο καθώς και ξένοι συγγραφείς Συμμετέχουν 15 έλληνες και 15 τουρκοί καλλιτέχνες Περλαμβάνει πίνακες ζωγραφικής, γλυπτά και εκαστικές κατασκευές Θέμα της είναι "Για τη ζωή, την αμορφιά, τις μεταφορές και άλλες δυσκολίες"	Βιβλίο	Πολιτιστικό Κέντρο Περιοχής Χαλκιδόνος		Γεώργιος Ανδρεάδης με βιβλίο του "Οι Κλωστοί" δηλαδή οι κρυπτοχρηστίανοι	
346	Τουρκία	Χαλκήδονα Κωνσταντινούπολης	21- 30/5/1997	Εκθεση		Εκθεση				
347	Τουρκία	Κωνσταντινούπολη	4/10- 9/11/1997	5η Διεθνής Μπιενάλε Κωνσταντινούπολης		Εικαστικά μεταφορές και άλλες δυσκολίες"	Isanbul Foundation for Culture and Arts		Χρηματοδότηση 500000 δρχ από Υπ. Πολιτισμού	Χρύσα Ρωμανού, Νίκος Ναυρίδης, Σοφία Κοσμάογλου
348	Τουρκία	Σμύρνη	1/9- 30/10/1997	Διεθνής Εκθεση Κεραμικής		Κεραμική	Πανεπιστήμιο 9ης Σεπτεμβρίου			κα Μαργαρίτα Εκκλησιάρχου (κεραμίστρια)
349	Τουρκία	Αγκυρα	10- 16/11/1997	Διεθνής Εκθεση Παιδικού Βιβλίου		Βιβλίο	World Trade Center Istanbul - Turkish Publishers Association			
350	Τουρκία	Κωνσταντινούπολη	20- 29/3/1998	Διεθνής Εκθεση Βιβλίου	Σκοπός της έκθεσης είναι κυρίως η αγορά των δικαιωμάτων των βιβλίων που θα εκδοθούν με σκοπό την μεταφραση και την έκδοσή τους στην Τουρκία	Βιβλίο				Ταινία "Λυσιστράτη" του Γ. Ζερβουλάκου
351	Τυνησία	Djerba	18- 23/8/1992	Διεθνές Φεστιβάλ	Φεστιβάλ	Κινηματογράφος				
352	Τυνησία	Djerba	18- 23/8/1992	Διεθνές Φεστιβάλ	Φεστιβάλ Ιστορικού και Μυθολογικού Φίλμ	Κινηματογράφος				
353	Τυνησία		1- 31/8/1993	Οδύσσεια	Παράσταση Χοροδράματος	Θέατρο	Στο πλαίσιο της αδελφοποίησης των νησιών Ιθάκη και Djerba - Ελληνοτυνησιακή Πολιτιστική Συνεργασία			Χοροθέατρο ΝΑΥΣΙΣΚΑ
354	Τυνησία	Καρθαγήνη	14- 24/10/1993	10ες Θεατρικές Ημέρες	Θεατρικό Φεστιβάλ	Θέατρο				
355	Τυνησία		1/11/1994	Μεσσήνιος 21	Διεθνής Διάσκεψη	Συνέδριο				
356	Τυνησία	Τύνιδα	- 8/5/1995	Ημέρες Ευρωπαϊκού Κινηματογράφου		Κινηματογράφος				Τέσσερις ελλήν κέ. ταινίες
357	Τυνησία	Καρχηδόνα και Hammamet	14/6/1995		Διεθνές Φεστιβάλ	Φεστιβάλ				Συμφωνική Ορχήστρα και Χορωδία Ελληνικής Ραδιοφωνίας, Μάστρινος Λουκάς Καρυτινός
358	Τυνησία		15/6/1995		Φεστιβάλ Καλοκαιριου	Φεστιβάλ				

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
359	Τυνησία	Καρχηδόνα	16/6/1995		Διεθνές Φεστιβάλ Καρχηδόνας	Φεστιβάλ				Πολιτιστικός Σύλλογος Ηπτερωτών Αγ. Δημητρίου "ΤΟ ΚΟΥΓΚΙ"
360	Τυνησία	El Jem	21/6- 16/7/1995		Διεθνές Φεστιβάλ Συμφωνικής Μουσικής	Μουσική				
361	Τυνησία	Καρθαγένη	19- 20/10/1995	7η Διοργάνωση Θεατρικών Ημερίδων		Θέατρο				
362	Τυνησία	Αρχαίο Θέατρο El Jem	12/7- 4/8/1996		Φεστιβάλ Συμφωνικής Μουσικής του El Jem	Μουσική				Βαδύφωνος Γ. Παππάς και πιανίστρια η κα Maria Νεοφυτίδου
363	Τυνησία	Θέατρο Αρχαίας Καρχηδόνας	27/7/1997	Τυνός Πολιτιστική Περιφερειακή Πρωτιούσα της Unesco 1997	Φεστιβάλ Καρχηδόνας	Φεστιβάλ				Κρατική Ορχήστρα Ελληνικής Μουσικής υπό Δ/νση Σταύρου Ξαρχάκου
364	Τυνησία		7/11/1997	Rencontre de la Musique Mediterraneene au feminin	Μουσική Εκδήλωση	Μουσική	Εθνική Ένωση Γυναικών Τυνησίας			
365	Τυνησία		30/4/1997		Συναυλία Χαρωδίας	Μουσική				Πνευματικό Κέντρο Δήμου Χαϊδαρίου - Μικτή Τετράφωνη Ορχήστρα
366	Τυνησία	Τυνίδα	28-30/8/97	med - 21 enfants	Μαθητική Διάσκεψη για το περιβάλλον	Συνέδριο	Υπουργείο Περιβάλλοντος Τυνησίας			Μαθητική Αντιπροσωπεία από Ελλάδα, συνοδευόταν από το Μιχ. Σκούλλο
367	Τυνησία	Καρχηδόνα	5- 27/10/1997	Μουσικός Οκτώβριος		Μουσική	Πολιτιστικός Οργανισμός Astoraliuni			
368	Φιλανδία	Rovaniemi	28/6 - 4/7/1993	Arctic Circle Festival	Διεθνές Φεστιβάλ Δημοτικών Φοκλορικών Χορών	Χορός				Χορευτικό Συγκρότημα Πνευματικού Πολιτιστικού Κέντρου Αραλιάνος
369	Φιλανδία		4/5/1994		Ρεσιτάλ πιανού με έργα ελλήνων συνθετών	Μουσική	Ακαδημία Sibelius			Reima Rajas και Μερόπη Κολλάρου
370	Φιλανδία	Ελσίνκι	22/4 - 15/5/1994		Εκθεση φωτογραφίας του Γιάνκου Αθανασόπουλου	Φωτογραφία				
371	Φιλανδία	Ελσίνκι	22/4 - 15/5/1994		Ρεσιτάλ πιανού με έργα ελλήνων συνθετών	Μουσική	Ακαδημία Sibelius			Νέλλη Σεμπέκολλο
372	Φιλανδία	Ελσίνκι	9/5/1995		Εορτασμός Ημέρας Ευρώπης	Διάφορα				Τεσσαερίς βιντεοταινίες
373	Φιλανδία	Ελσίνκι	15/6/1995		Παραστάσεις αρχαίου δράματος	Θέατρο				Εθνικό Θέατρο

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
374	Φιλανδία	Ελσίνκι	18/11- 1/12/1995	7ος Διεθνής Διαγωνισμός Jean Sibelius		Διαγωνισμός	Οργανισμός Sibelius και Υπουργείο Παιδείας Φιλανδίας		
375	Φιλανδία	Ελσίνκι	22/4-15/5/ 1996		Έκθεση σύγχρονης ελληνικής ζωγραφικής με έργα συλλογής του μουσείου I Borrrt	Ζωγραφική			
376	Φιλανδία		30/7-5/8/96	RIIHINIAEN FINLAND	Διέθνες Φεστιβάλ	Φεστιβάλ			
377	Φιλανδία	Ελσίνκι	3. 14/11/1996	Paulo	Διεθνής Διαγωνισμός Ταίλλο	Μουσική			Τμήμα Ελληνικών Χορών Δήμου Θεσσαλονίκης
378	Χίλη	Σαντιάγκο	23/4- 3/5/1993	Φεστιβάλ Θεάτρου των Εθνών - ΗΛΕΚΤΡΑ		Θέατρο	Ελληνική Πρεσβεία και Θέατρο των τεχνών της Χιλής, υπό την αιγίδα της κυβέρνησης της Χιλής		Αμφιθέατρο Σπ. Ευαγγελάτου
379	Χίλη	Σαντιάγκο Θέατρο Itatus	22- 28/3/1994	Η ελληνική Τραγωδία στην εποχή μας και Κανών του Β. Βασίλτσχαγιόβλου		Θέατρο	Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πραξείας της κυβέρνησης και του ελληνοχίλιανου ιστιτούτου		
380	Χίλη	Σαντιάγκο Museo Nacional de bellas Artes	1- 31/5/1995	Ελληνικός Μήνας 1995 - Τέχνη και λαοκραία μετά το Βυζάντιο 17ος-19ος αι.		Διαφωρα	Πρεσβεία Ελλάδος, ΥΠΠΟ (Δ/νση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων), έτεροι φορείς Ελλάδος και Χιλής	0	
381	Χίλη	Σαντιάγκο Museo Nacional de bellas Artes	1- 31/5/1995	Ελληνικός Μήνας 1995 Βυζάντιο ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση και Βυζάντιο	Φωτογραφική Έκθεση και Διαλέξεις	Φωτογραφία			
382	Χίλη	Σαντιάγκο Museo Nacional de bellas Artes	1- 31/5/1995	Ελληνικός Μήνας 1995	Τρεις εμφανίσεις Βυζαντινής Χορωδίας	Μουσική	Ελληνοχίλιανό Ινστιτούτο, Πολιτιστικό Κέντρο Lo Barnechea	Ι. Ε. Π	Ελληνική Βυζαντινή Χορωδία του μπάστρου Λυκούργου Αγγελόπουλου
383	Χίλη	Steraton san Christobal Ξενοδοχείο	17- 27/5/1995	Δεκαήμερο Ελληνικών Προϊοντων και ελληνικής γαστρονομίας		Γαστρονομία	Ελληνική Πρεσβεία και οργανισμός Πρωθήςτατος	Ηπειρωτικές Γραμμές, Ι Μπαυταρής κ Υιοι	
384	Χίλη	Μουσείο Lo Matia	12- 28/5/1995	Αιώνια Ελλάδα Εκθεση	Εικαστική Πλαστική έκθεση	Εκθεση	Εξαγωγών και ΕΟΤ		
385	Χίλη		16/6/1995	Ραδιοφωνικό Αφιέρωμα στην Ελληνική Μουσική)		Μουσική	Ελληνική Πρεσβεία και ραδιοφωνικός σταθμός San Cristobal		

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡ.	ΟΝΟΜΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΧΟΡΗΓΟΣ	ΕΛ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
386	Χίλη	Σαντιάγκο Θέατρο Icius	16/6/1995	Περατζ Ασχούλου		Θέατρο	Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πρωτεύουσας της κυβέρνησης και του ελληνοχίλιανου ιστιτούτου	Χορηγία 10.000 \$	Ελληνικός Θίασος ΑΤΤΙΣ	
387	Χίλη	Σαντιάγκο	16/6/1995		Συμπόσιο στην Ακαδημία Καλών Τεχνών της Χίλης Τηλεοπτική Συζήτηση αίθρουγυλης Τραπεζίης με θέματα το θέατρο	Συνέδριο				κ. Τερζόπουλος
388	Χίλη		16/6/1995	Θεατρικό Εργαστήρι		Θέατρο				
389	Χίλη	Vina del Mar	2- 9/11/1996	23ος Διεθνής Διαγωνισμός Μουσικής Εκτέλεσης σε βιολοντσέλο		Μουσική				
390	Χίλη	Σαντιάγκο	10- 12/10/1996	10ο Κληρικολαϊκό Συνέδριο Ελληνορθόδοξων Κοινοτήτων Κεντρικής και Νοτίου Αμερικής		Θρησκευτική Εκδήλωση	Ελληνική Κοινότητα Σαντιάγκο			
391	Χίλη	Σαντιάγκο	1- 30/10/1997		Εκδηλώσεις επί- ευκαιρία 40 χρόνων από θάνατο Ν Καζαντζάκη	Λογοτεχνία	Επιμέλεια: Κέντρο Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών Παν/μιου Χίλης			Θα επιδιωχθεί Καμεράτα Μεγάλου Μουσικής ή Κρατικής Ορχήστρας Ελληνικής Μουσικής
392	Χίλη	Σαντιάγκο	1- 30/10/1997	Ελληνικός Μήνας 1997		Διαφορα				
393	Χίλη	Vina del Mar	8- 15/11/1997		Διεθνής Μουσικός Διαγωνισμός	Μουσική				

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Αθανασιάδης, Ευθύμιος. *Εθνική Επικοινωνιακή Πολιτική: Επόψεις της Διαδικασίας Χάραξης και του Περιεχομένου της Επικοινωνιακής Στρατηγικής της Ελλάδας*. Εργασία για την Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, Τμήμα Ακολουθών Τύπου. Αθήνα, 1999.
- Αγραφιώτης, Δημοσθένης. *Πολιτιστικές Αβεβαιότητες*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999.
- Ανδρεάδης, Γιάγκος. *Τα Παιδιά της Αντιγόνης: Μνήμη και Ιδεολογία στην Νεώτερη Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1989.
- Ανδρεάδης, Γιάγκος. *Πολιτιστικός Ιμπεριαλισμός και Εθνική Ταυτότητα*. Πρόλογος στην Ελληνική Έκδοση. Αθήνα: Ηρόδοτος.
- Ανδρόνικος, Μανώλης. *Ο Πλάτων και η Τέχνη: Οι Πλατωνικές Απόψεις για το Ωραίο και τις Εικαστικές Τέχνες*. Αθήνα: Νεφέλη, 1986.
- Βακαλό, Ελένη. *Κριτική Εικαστικών Τεχνών*. Αθήνα: Κέδρος, Α.Ε. 1996.
- Βαληνάκης Γ.Γ., *Εισαγωγή στις Διεθνείς Διαπραγματεύσεις*, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 10-19.
- Βέλτσος, Γ. *Σημειολογία των Πολιτικών Θεσμών*. Αθήνα: Παπαζήσης, 1974.
- Βέλτσος, Γ. *Κείμενα Πολιτικής και Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Παπαζήσης, 1976.
- Βέλτσος, Γ. *Κοινωνία και γλώσσα*. Αθήνα: Παπαζήσης, 1976.

- Βέλτσος, Γ. *Κοινωνιολογία των Θεσμών Ι.-Ο Θεσμικός Λόγος και η Εξουσία*. Παπαζήσης.
- Βέλτσος, Γ. *Για την Επικοινωνία*. Αθήνα: Καστανιώτης, 1985.
- Βέλτσος, Γ. *Η Διαμάχη-Κείμενα για την Νεότερικότητα* (επιμ.), Αθήνα: Πλέθρον, 1990
- Βενιζέλος, Ευάγγελος, *Διαχρονία και Συνέργεια, Μία Πολιτική Πολιτισμού*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1998
- Venizelos, Evangelos. *Areas of Foreign Cultural Policy*. Ministry of Culture: Athens, 1997.
- Βερέμης, Θ. (ed.), *Από τον Διπολισμό στη Νέα Εποχή*. Εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1995
- Βερέμης Θ., Κουλουμπής Θ., *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Διλήμματα μίας Νέας Εποχής. 1993* : Αθήνα, Ι. Σιδέρης.
- Βόρνινγκ, Α. *Μία Σύντομη Ιστορία του Ελληνικού Πολιτισμού*. Αθήνα: Καστανιώτης, 1997.
- Βουδούρη, Δ. *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην προοπτική της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς*. Αθήνα: Παπαζήσης, 1992, σ. 124-137.
- Γιανναράς, Χ. *Ιχνηλασία Νοήματος: Πολιτική-Κοινωνία-Παιδεία στην Ελλάδα σήμερα*. Αθήνα: «Νέα Σύννορα», 1998.
- Δημηρούλης, Δ. *Το Φάντασμα της Θεωρίας*. Αθήνα: Πλέθρον, 1993.
- Δημηρούλης, Δ. *Ο Ποιητής ως Έθνος*. Πλέθρον, 1997.
- Δωρής, Μ. *Πολιτισμός και Κοινωνική Εξέλιξη*. Εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1981.
- Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης.
Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία: Η Αφανής Πλευρά Μιας Προφανούς Σχέσης. Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα, 1994
- Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης.
Πολιτιστική Πολιτική και Αναζωογόνηση των Πόλεων: Η Εμπειρία της Δυτικής Ευρώπης. Bianchini, F. and Parkinson, M. (eds.) Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα, 1994

- Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών. *Ελληνική Πολιτισμική Ταυτότητα και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση*. Αθήνα: Εστία 1993.
- Επίκεντρα. *Για μία νέα Εθνική Πολιτική Επικοινωνίας*. Πρακτικά Συνεδρίου στο Ζάππειο Μέγαρο. 3-4 Οκτωβρίου 1997.
- Ευελπίδη, Χρ. *Πολιτισμός και Πολιτισμοί*. Αθήνα: Εστία.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. *Πρώτη έκθεση για την εξέταση της πολιτιστικής πλευράς στη δράση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής*, Βρυξέλλες: 17-4-1996, COM(96) 160 τελικό.
- Ήφαιστος, Π., *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, Γαλλία, Γερμανία, Μεγάλη Βρετανία*, 1999: Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα.
- Θεοδωρακόπουλος, Χ. Π., *Πολιτικό Μάρκετινγκ Λόμπι Και Διπλωματία*. (Κείμενα Εργασίας) ΕΛΙΑΜΕΠ. Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1999.
- Θεοδωρόπουλος, Β. *Σύνορα. Η Μεταβαλλόμενη Σημασία της Εδαφικής Κυριαρχίας*. 1995: Αθήνα, Ι. Σιδέρης.
- Θεοδωρόπουλος, Β. *Ανασκόπηση. Η Εξωτερική Πολιτικής της Νεότερης Ελλάδας*. 1992 Αθήνα, Ι. Σιδέρης.
- Θεοδωρόπουλος, Β., Ιωακειμίδης, Π., Κουλουμπής, Θ., και Ντάλης, Σ. *Το NATO Και Η Ευρωπαϊκή Άμυνα*. (14 Κείμενα Εργασίας) ΕΛΙΑΜΕΠ. Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1999.
- Ινστιτούτο Ερευνών και Πολιτικής Στρατηγικής. *Ελλάδα και Βαλκάνια. Προτάσεις για μια Εθνική Στρατηγική*. Εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1995.
- Ινστιτούτο Ερευνών και Πολιτικής Στρατηγικής. *Πολιτιστική Ταυτότητα και Στρατηγική του Ελληνισμού*. Εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1995.
- Κακλαμάνης, Γεράσιμος. *Ανάλυση της Νεοελληνικής Αστικής Ιδεολογίας*. Αθήνα: Ροές, 1989.
- Καστοριάδης, Κορνήλιος. *Η Αρχαία Ελληνική Δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*. Αθήνα: Ύψιλον, 1986.

- Κιντής, Σταύρος, Α., *Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα και το μέλλον του Ελληνισμού*, Εκδ. «ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ» - Λιβάνη, Αθήνα, 1998
- Κομνηνός, Νίκος. *Τεχνοπόλεις και Στρατηγικές Ανάπτυξης στην Ευρώπη*. Αθήνα: Gutenberg, 1993.
- Κομνηνού, Μ., Λυριντζής, Χ. (επιμ.), *Κοινωνία Εξουσία & Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα: εκδ. «ΠΑΠΑΖΗΣΗ», 1989.
- Κόνσολα, Ντόρα. *Πολιτιστική Εξέλιξη Περιφερειών. Παραδόσεις Τμήματος Αστικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης*. Αθήνα: 1994.
- Κουλουμπής Θ. - Κώνστας Δ. *Διεθνείς Σχέσεις - Μια Συνολική Προσέγγιση*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1985, τ. Α, σ. 243-246.
- Κουλουμπής, Θ., Ντάλης, Σ. *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στο Κατώφλι του 21^{ου} Αιώνα: Εθνοκεντρισμός ή Ευρωκεντρισμός*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1997.
- Κρανιδιώτης, Γιάννος. *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Σκέψεις και Προβληματισμοί στο Κατώφλι του 21^{ου} Αιώνα*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1999.
- Κώνστας, Δημήτρης, *Ελληνική και Ευρωπαϊκή Εξωτερική Πολιτική 1991-1999*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999
- Κώνστας, Δ. και Τσάκωνας Π. (επιμ.), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Εσωτερικές και Διεθνείς Παράμετροι*. 1994: Αθήνα, Οδυσσέας.
- Λυμπερόπουλος, Κωνσταντίνος. *Η Μεσογειακή Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Ελληνικές Προτεραιότητες*. 1995 : Αθήνα, Ι. Σιδέρης.
- Μακρυδημήτρης, Αντώνης. *Διοίκηση και Κοινωνία, Η Δημόσια Διοίκηση στην Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1999.
- Μακρυδημήτρης, Αντώνης. *Το Σύστημα της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής, Η Θεσμική Διάσταση*. Αθήνα: Σιδέρης, 1997.
- Μάνεσης Α., Βεργόπουλος Κ. *Η Ελλάδα σε Εξέλιξη*. Αθήνα: Εξάντας Παπαγιαννάκης Ε. *Η Εξολόθρευση της Ελληνικής*

- Ομογένειας και η Τουρκική κατά της Ελλάδος Επιβουλή*. Εκδ. Παρουσία, Αθήνα, 1995.
- Μασλιάς, Ρ., *Η Πολιτιστική Από Μέσα*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Ιανός, 1998.
- Μαστροπέρρου, Πολυξένη. *Ο Ρόλος του Πολιτισμού στη Βελτίωση των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων: Μοντέλο Επικοινωνιακής Στρατηγικής μέσω του Πολιτισμού*. Εργασία για την Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, Τμήμα Ακολουθών Τύπου. Αθήνα, 1996.
- Μουζέλης, Ν. *Ο Εθνικισμός στην Ύστερη Ανάπτυξη*. 1994: Αθήνα, Θεμέλιο.
- Πάγκαλος, Θ., *Η Ευρώπη Σε Σταυροδρόμι*. Υπουργείο Εξωτερικών Ελληνική Προεδρία. Αθήνα: Εκδ. «ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ» - Λιβάνη, 1994.
- Πανελλήνιος Σύνδεσμος Αιθουσών Τέχνης. *Γερμανική Τέχνη Σήμερα*. Αθήνα: 1999.
- Παπαγιαννάκης, Ελευθέριος. *Η Εξολόθρευσις της Ελληνικής Ομογένειας*. Αθήνα: Παρουσία, 1995.
- Παπανδρέου, Α. Γ., *Το Δέντρο Και Το Δάσος*. Αθήνα: Εκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, 1996.
- Πλατιάς, Αθανάσιος. *Το Νέο Διεθνές Σύστημα: Ρεαλιστική Προσέγγιση των Διεθνών Σχέσεων*. 1995: Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Πλατιάς, Αθανάσιος. *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*. Αθήνα: Εστία, 1999.
- Ποταμιάνος, Δημήτρης. *Απουσιολόγιο Επικρατείας: Το τηλεοπτικό μήνυμα από τη σκοπιά της πολιτιστικής επικοινωνίας. Δοκίμια*. Αθήνα, 1991.
- Ποταμιάνος, Δημήτρης. *Ενικός/Πληθυντικός – Υλικός Πολιτισμός και Επικοινωνία*, Παραδόσεις Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ, 1997-8.
- Ράμφορ, Στέλιος. *Η Βυζαντινή Ζωγραφική και ο Μανουήλ Πανσέληνος*. «Ερουργέμ», τ.2, Σεπτέμβριος 1995, σ. 5-38.

- Ρηγοπούλου, Πέπη. *Αυτοματοποιητική: Ένας Λόγος για την Τέχνη και την Τεχνολογία*. Αθήνα: Άποψη 1988.
- Ρουμελιώτης, Π. Β. *Η Πορεία προς την Παγκοσμιοποίηση: Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τον 21^ο αιώνα*. "Νέα Σύνορα" Εκδ. Οργ. Λιβάνη, Αθήνα, 1996.
- Σκαλτσά, Μ., *Για Την Μουσειολογία Και Τον Πολιτισμό*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. ΕΝΤΕΥΚΤΗΡΙΟ, 1999.
- Τσάλτας Γ. Και Θεοδωρόπουλος Χ. (επιμ.) *Απαρτχάιντ-Διεθνείς Εξελίξεις-Ελλάδα*. 1992: Αθήνα, Ι. Σιδέρης. Τσαούσης, Δ.Γ. επιμέλεια. *Ελληνισμός - Ελληνικότητα, Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας*. Αθήνα: Εστία, 1983.
- Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος. *Είδωλα Πολιτισμού, ελευθερία, ισότητα και αδελφότητα στη σύγχρονη κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Τρίχα, Λύντια. *Διπλωματία και Πολιτική*. Αθήνα: Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, 1991.
- Φωτόπουλος, Τάκης. *Η Νέα Διεθνής Τάξη και η Ελλάδα*. Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1997
- Χριστίδης, Α.-Φ. *Γλώσσα, Πολιτική, Πολιτισμός*. Αθήνα: Πόλις, 1999

- Abramowitz, A., Almond, G.-Verba, S. (eds), *The Civic Culture Revisited*, Boston: Little Brown, 1980.
- Alasuutari, P. *Researching Culture: Qualitative Method and Cultural Studies*. London: Sage Publications, 1995.
- Almond, G. A., and Sidney Verba. *The Civic Culture*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1963 -,eds. *The Civil Culture Revisited*. Boston: Little Brown, 1980.
- Almond, G. A., and Powell, Bingham G. *Comperative Politics Today, A World View*. N.Y.: Harper Collins, 6th edition, 1996.
- Almond, G.-Powell, B., *Comparative Politics*, Boston: Little Brown, 1966.
- Ambrose, E. S., and Brinkley, G. D. (eds.), *Rise To Globalism*. New Baskerville, USA: Penguin Books, 1997.
- Arnopoulos, P. *Exopolitics, Polis-Ethnos-Cosmos: Classical Theories and Praxis of Foreign Affairs*. Commack, N.Y.: Nova Science Publishers, Inc. 1999.
- Augustinos, G.. *Consciousness and History: Nationalist Critics of Greek Society, 1897-1914*. N.Y.: East European Quarterly, Boulder, 1977.
- Banac, I. (ed.), *Eastern Europe In Revolution*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1992.
- Barnett, H.G., *Innovation. The Basis of Cultural Change*, New York: McGraw Hill, 1953.
- Barros, J., *The United Nations: Past, Present and Future*. New York: Free Press, 1972.

- Barry, C., (ed.) *Reforging the Trans-Atlantic Relationship*.
Washington, DC: National Defence University Press, 1996.
- Bendix, R., *Max Weber, An Intellectual Portrait*, Berkeley: University of California Press, 1977.
- Benedict, R., *Patterns of Cultures*, Routledge, 1935
- Bennett, D. *Multicultural States: Rethinking Difference and Identity*.
London: Routledge, 1998.
- Berkes, N., *The Development of Secularism in Turkey*, Montreal:
McGuill University Press, 1964
- Berlage, G., Egelman, W., *Understanding Social Issues: Sociological Fact Finding*. Boston: Allyn and Bacon, 1990.
- Binder, L., *The Ideological Revolution in the Middle East*, New York:
J. Wiley, 1964.
- Birnbaum, P., *La fin du politique*, Paris: Le Seuil, 1975.
- Blandy, D. and Congdon G. K. eds., *Art in A Democracy*, N.Y.:
Teachers College, Columbia University, 1987.
- Boardman, J. *The Greeks Overseas*. London: Thames and Hudson,
fourth edition, 1999.
- Braudel, F. *The Structures of Everyday Life: The Limits of the Possible*.
London: Fontana Press, 1985.
- Braudel, F. *Ecrits sur l' Histoire*. Paris: Flammarion, 1969.
- Braudel, F. *Grammaire des Civilisations*. Paris: Flammarion, 1993.
- Braudel, F. *Μεσόγειος: τ. Α' Ο Ρόλος του Περίγυρου. τ. Β' Συλλογικά
Πεπρωμένα τ. Γ' Γεγονότα, Πολιτική, Άνθρωποι. για την
Ελληνική έκδοση: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης,
Αθήνα, 1998.*
- Brown, A.-Gray, L. (eds), *Political Culture and Political Change in
Communist States*, London: The MacMillan Press, 1979.

- Bryson, J.M. *Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco 1988.
- Bueno de Mesquita, B. *Principles of International Politics, People's Power, Preferences, and Perceptions*. Washington D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2000.
- Burgess, P.; M., and R. W. Lawton, *Indicators of International Behavior: An Assessment of Events Data Research*. Beverly Hills: Sage, 1972.
- Byrnes, W. J. *Management and the Arts*, Boston, London: Focal Press, 1993.
- Camps, M., *European Unification in the Sixties*. New York: McGraw Hill, 1966.
- Cantori, L. J., and S. Spiegel, *The International Politics of Regions*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1970.
- Chatelet, F. *Η Γέννηση της Ιστορίας, η διαμόρφωση της ιστορικής σκέψης στην Ελλάδα*. Paris: Les Editions de Minuit, 1962. Για την ελληνική γλώσσα: Αθήνα, Εκδόσεις Σμίλη.
- Chaunu, P., *Eglise, culture et société*, Paris: SEDES, 1981.
- Chay, J., *Culture and International Relations*, New York: Praeger, 1990.
- Chayes, A. and Chayes, H. A. (eds.), *Preventing Conflict In The Post-Communist World*. Washington DC., The Brookings Institution, 1994.
- Chelhod, J., *Introduction a la sociologie de l'islam*, Paris: Besson-Chantemerle, 1958.
- Chomsky, N. *Παλιές και Νέες Τάξεις Πραγμάτων*, Εκδ. «NEA ΣΥΝΟΡΑ» - Λιβάνη, Αθήνα, 1996
- Cobb, R. and C. Elder, *International Community*. New York: Holt, 1970.

- Constas, D. and Platias, A. *Diaspora in Greek Politics: The Greeks in Comparative Perspective*, 1993: London, Macmillan Press.
- Council of Europe, *Cultural Rights, the Media and Minorities*. Report of the seminar held in Strasbourg, 27-29 Sept. 1995.
- Council of Europe, *Activities of the Council for Cultural Co-operation, 1992-93 Report*, Strasbourg 1995.
- Council of Europe, *European Agreement on Continued Payment of Scholarships to Students studying Abroad*. no. 69, Paris: 1969.
- Council of Europe. *European Cultural Convention*. no. 18, European Treaty Series, Paris: 1954.
- Council of Europe. *European Cultural Routes*. Mangion G. and Tamen I. Eds. Strasbourg: 1998,
- Council of Europe. *Specificities and universality: Problems of identities*. Report of the seminar held in Klingenthal (France), 23-25 June, 1994.
- Council of Europe. *Mediterranean strategies*. Parliamentary Assembly, Council of Europe Press, 1995.
- Council of Europe. *Cultural Policy in France*. Report by the panel of European experts to the European Programme for the Appraisal of Cultural Policies. Council for Cultural Co-operation. Strasbourg, 1991.
- Crozier, M.-Huntington, S.-Watanuki, J., *The Crisis of Democracy*, New York: New York University Press, 1975.
- Deutsch, K.W., "*Diplomacy and Coalitions*", The Analysis of International Relations, Second Edition, New Jersey: Prentice-Hall, 1978.
- Deutsch, M., *The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes*. New Haven: Yale Univ. Press, 1973.
- De Romilly, J, *Συναντήσεις με την Αρχαία Ελλάδα*. Εκδ. ΤΟ ΑΣΤΥ. Αθήνα. 1997

- Douglas, F. C. *Counting the Public In*. N.Y.: Columbia University Press, 1999.
- Easton, D., *The Current Meaning of "Behaviouralism"*, in Charlesworth, J. (ed). *Contemporary Political Analysis*, New York: Free Press, 1967.
- Eisenstadt, S.N., *Revolution and the Transformation of Societies*, New York: Free Press, 1978.
- Elias, N. *Η Εξέλιξη του Πολιτισμού*. 2 τόμοι, Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1997.
- Falk, R. A., and W. H. Mendlovitz (eds.), *Regional Politics and World Order*. San Francisco: Freeman, 1973.
- Feierabend, I. K., R. L. Feierabend, and T. R. Gurr (eds.), *Anger, Violence and Politics: Theories and Research*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-hall, 1972.
- Feuer, S. L., (ed)., *Marx & Engels Basic Writings On Politics & Philosophy*. N.Y.:Anchor Books., 1959.
- Fischer, E. *The Necessity of Art-A Marxist Approach*, Penguin Books, London 1963
- Frances, R. *Psychologie de l'art et de l'esthetique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1979.
- Frochlich, N. J. Oppenheimer. A. and Young O., *Political Leadership and Collective Goods*. Princeton, N. J.: Princeton Univ. Press, 1971.
- Fukuyama, F. *Εμπιστοσύνη, Οι Κοινωνικές Αρετές και η Δημιουργία της Ευημερίας*, Εκδ. «ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ» - Λιβάνη, Αθήνα, 1998
- Galtung, J., *The European Community: A Superpower in the Making*. London: Allen & Unwin, 1973.
- George, S., *Politics And Policy In The European Community*. NY: Oxford University Press, 1991.

- Goldstein, J. and Keohane R. O. (eds). *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1993.
- Gould, W. L., and Barkun, M. *International Law and the Social Sciences*. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press, 1970.
- Greenberg, C. *Art and Culture: Critical Essays*. Boston: Beacon Press, 1989.
- Greenstein, F. and Polsby N. (eds.) *International Politics, Handbook of Political Science*, Vol. 8. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1975.
- Halliday, F. *Rethinking International Relations*. Vancouver: UBC Press, 1994.
- Hatch, E. 'Culture' in the *Social Science Encyclopedia*. Eds. Kuper, Adam and Jessica Kuper. London: Routledge and Kegan, Paul, 1985. p. 178.
- Hauser, A. *The Social History of Art - Prehistoric, Ancient, Oriental Greece and Rome Middle Ages*. New York: Vintage Books, 1985.
- Hocking, B. (ed.). *Foreign Ministries, Change and Adaptation*. N.Y.: St. Martin's Press, Inc., 1999.
- Hermann, C. F. (ed.), *International Crises: Insights from Behavioral Research*. New York: Free Press, 1973.
- Hobbs, J. A. *Art in Context*. N.Y.: Harcourt Brace Jovanovich, Inc. 1980.
- Hoffman, S. *Contemporary Theory in International Relations*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1960.
- Hoffman, S. and Keohane R. O.. *The New European Community*. Boulder, CO: Westview Press, 1991.
- Holsti, K. J., *International Politics*, 2nd ed. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Press, 1968.
- Holsti, O. R., Hopmann, P. T. and Sullivan, J. D. *Unity and Disintegration in International Alliances*. New York: Wiley, 1973.

- Horowitz, D. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press, 1985.
- Huntington, S. P. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman, OK: University of Oklahoma Press, 1991.
- Ionescu, G. (ed.), *The New Politics of European Integration*. New York: St. Martin's Press, 1973.
- Jacquin-Berdal, D. Oros A. and Verweij M. (eds). *Culture in World Politics*. London, UK: Macmillan Press Ltd., 1999.
- Jaffe, H.L.C. *Twentieth-Century Painting*, N.Y.: The Viking Press, 1963.
- Johnson, E. A. J., *The Dimensions of Diplomacy*. Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 1964.
- Kanet, E. R. (ed.), *Resolving Regional Conflicts*. Illinois: University of Illinois Press, 1998.
- Kaplan, M. A. (ed.), *New Approaches to International Relations*. New York: St. Martin's Press, 1968.
- Kavolis, V., *Artistic Expression-A Sociological Analysis*, N.Y.: 1968, Cornell University Press.
- Kelman, H. C. (ed.), *International Behavior*. New York: Holt, 1965.
- Kennedy, P., *Προετοιμασία για τον 21^ο αιώνα*, Εκδ. «NEA ΣΥΝΟΡΑ» - Λιβάνη, Αθήνα, 1994.
- Kirdar, Ü. (eds.), *People: From Improverishment To Empowerment*. NY: New York University Press, 1995.
- Klineberg, O. *The Human Dimension in International Relations*. New York: Holt. 1964.
- Kovrig, B., *Of Walls And Bridges: The United States & Eastern Europe*. NY: New York University Press, 1991.
- Krause, K. R. (ed.). *Culture and Security; Multilateralism, Arms Control and Security Building*. London, Portland, OR: Frank Cass, 1999.

- Lapid, Y. and Kratochwil F. (eds). *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995.
- LaBarr, D. F., and J. D. Singer, *The Study of International Politics*. Santa Barbara, Calif.: Clio Books, 1976.
- Lee, D. "Greece" In: *The Cultural Patterns and Technical Change*, M. Mead (ed.). New York, 1952.
- Λιτς, Έ. Ρ. *Πολιτισμός και επικοινωνία για την Ελληνική γλώσσα*: Καστανιώτης, Αθήνα, 1993.
- Lucie-Smith, E. *Late Modern: The Visual Arts Since 1945*. New York: Praeger Publishers, 1969.
- Macridis, R. C. (ed.), *Foreign Policy in World Politics*, 5th ed. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1976.
- Magstadt, Th. M., Schotten, P. M., *Understanding Politics, Ideas, Institutions and Issues*, Second Edition, New York: St. Martin's Press, 1988
- Malraux, A. *La Politique. la Culture*. Editions Gallimard, France, 1996.
- Μαρξ Κ. – Ένγκελς Φ. *Για την Τέχνη*. Ελληνική έκδοση: Εξάντας 1975.
- McClelland, C. A., *Theory and the International System*. New York: Macmilan, 1966.
- Mennell, S. *Norbert Elias*. Oxford: Blackwell.
- Mitchell J.M. *International Cultural Relations*, London, 1986, Allen & Unwin, published in association with The British Council.
- Morgan, P. M., *Theories and Approaches to International Politics: What Are We to Think?* New Brunswick, N. J.: Transaction, 1975.
- Morgenthau, H. J., *Politics among Nations*, 5th ed. New York: Knopf, 1974.
- Mowat, B.R., *International Relations*. London: Rivingstons, 1931.

- Neuharth, H. A., and Kelley, J., Walte, J. J., *Nearly One World*. NY: Doubleday, 1989.
- Nordenstreng, Kaarle-Scheller H I. Eds. *National Sovereignty and International Communication*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 1979.
- Organski, A. F. K., *World Politics*. New York: Knopf, 1958.
- Pepelasis, A. *Socio-Cultural Barriers to the Economic Development of Greece*, Ph.D. Dissertation, Univ. of California, Berkeley, 1955.
- Petropoulos, J. *Art as Politics in the Third Reich*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill and London, 1996
- Pettman, R., (ed.), *Human Behavior and World Politics*. New York: St. Martin's Press, 1975.
- Plischke, E. ed., *Modern Diplomacy: The Art and the Artisans*, N.Y.: 1981, American Enterprise Institute Studies in Foreign Policy.
- Pye, L. W., and S. Verba (eds.), *Political Culture and Political Development*. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press, 1965.
- Rachet, M.F. et G. *Dictionnaire de la civilisation grecque*. Paris: Librairie Larousse, 1988.
- Rice, D. T. *Art of the Byzantine Era*. N.Y.: Frederick A. Paeger, Inc., 1963
- Rosenau, J. N. (ed.), *Comparing Foreign Policies: Theories, Findings, and Methods*. New York: Halsted Press, 1974.
- Rosenau, J. N., *International Politics and Foreign Policy*. 2nd ed. New York: Free Press, 1976.
- Rosenau, J. N. *Along the domestic-foreign Frontier. Exploring governance in a turbulent world*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1997.
- Rush, M. *New Media in Late 20th-Century Art*. London: Thames & Hudson Ltd., 1999.
- Rusk, D., *The Craft of Diplomacy*. New York: Prager, 1967.
- Rossett, B. M. *Trends in World Politics*. New York: Macmillan, 1965.

- Said, E. W. *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books, 1993.
- Samary, C., *Yugoslavia Dismembered*. NY: Monthly Review Press, 1995.
- Sanderson, S. K. ed., *Civilizations and World Systems: Studying World-Historical Change*. USA: AltaMira Press, 1995.
- Singer, J. D. (ed.), *Human Behavior and International Politics*. Skokie, Ill.: Rand McNally, 1965.
- Sircello, G. *Mind and Art: An essay on the varieties of expression*. New Jersey: Princeton University Press, 1972.
- Smithsonian Institution. *Exhibiting Cultures*. Karp I., Lavine D.S., eds. Washington: Smithsonian Institution Press, 1991.
- Stavrianos, L. S. (ed.), *The Balkans since 1453*. Dryden Press, Hinsdale, Illinois, 1958.
- Steans, J. *Gender and International Relations*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1998.
- Stevenson, D. K. *American Life and Institutions*. Washington D.C.: Bureau of Educational and Cultural Affairs, U.S. Information Agency, 1998.
- Thomson, M., Ellis, R., Wildavsky A., *Cultural Theory* (Westview Press, 1990).
- Tompkins, E. B. (ed.), *Peaceful Change in Modern Society*. Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, Stanford Univ., 1971.
- Universidad de Navarra. *Actas del II Congreso "Cultura Europea"*. Pamplona, 28-31 Oct. 1992. Pamplona: Ed. Aranzadi, SA., 1994.
- Warnke, M. ed., *Εισαγωγή στην Ιστορία της Τέχνης*. Για την ελληνική έκδοση, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, 1995.
- Wallis, B. ed., Dia Art Foundation. *Democracy, A Project by Group Material-Discussions in Contemporary Culture*. Seattle: Bay Press, 1990.
- Weiner, M. *The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights*. New York: Harper Collins, 1995.

- White, B., Little, R., and Smith, M. (eds.), *Issues In World Politics*.
N.Y.: St. Martin's Press, 1997.
- Whitney Museum of American Art. *Tracing Cultures: Art History, Criticism, Critical Fiction*. New York: 1994.
- Williams, R. *Κουλτούρα και Ιστορία*. Εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1994.
- Wilson, E. K. (ed.), *Sociology: Rules, Roles, and Relationships*. The Dorsey Press, Homewood, Illinois, 1966.
- World Bank. *World Development Report*. New York: Oxford University Press, 1994.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αθανασιάδης Τ. *Οργάνωση και αποστολή του ελληνισμού της διασποράς*. Απογευματινή 6/12/1999.

Αϊχελ Χ. *Η Ελλάδα μετέχει στις ομάδες δράσης για τα Βαλκάνια*. Το Βήμα 11/5/1999.

Βενιζέλος Ε. *Γλωσσική ισοτιμία*. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία 6/4/1997.

Γεωργιάδης Ν. *Ελλάδα-Τουρκία: 25 χρόνια χαμένες ευκαιρίες*. Εξουσία 30/6/1999.

Γιαλκέτσης Θ. *Παγκοσμιοποίηση εκτός ελέγχου*. Ελευθεροτυπία .

Γόντικας Δ. *"Εν λόγω ελληνικώ..."* Το Βήμα 6/11/1999.

Δελάστικ Γ. *Παγκόσμια η οικονομία, παγκόσμιο και το ΝΑΤΟ!* Καθημερινή 13/12/1998.

Δερτιλής Γ.Β. *Το κράτος ως σύστημα σχέσεων*. Το Βήμα 29/11/1998.

Δημητράκος Δ. *Ποιος φοβάται την παγκοσμιοποίηση;* Το Βήμα 22/2/1998

Δημητράκος Δ. *Τα ερείπια του "υπαρκτού σοσιαλισμού"*. Το Βήμα 12/4/1998.

Διαμαντίδης Δ. *Πρωταγωνίστρια η Ελλάδα στη Βαλκανική ανασυγκρότηση*. Ημερησία 11/5/1999.

Ελληνικός Πολιτιστικός Μήνας στη μακρινή Ρωσία. Βραδυνή 6/7/1998.

Ενδιαφέρον ομογενών για τα Βαλκάνια. Κέρδος.

Ιγνατιάδης Β. *Οι νέοι γυρίζουν την πλάτη στους πολιτικούς*. Έθνος 14/5/1999.

Καλαντζής Φ. *Master μαζί με διπλωματία*. Επενδυτής 18/9/1999.

Καστοριάδης Κ. *Η παγκόσμια οικονομία μεταμορφώνεται*. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία 13/12/1998.

- Κατσαβού Κ. *Διπλωματία Σόρος από τον Γ. Παπανδρέου*. Ελεύθερος Τύπος 22/9/1999.
- Κατσώτης Γ. *Οι Έλληνες της διασποράς - Γαλανόλευκες αποχρώσεις στο Διαδίκτυο*. Το Βήμα 5/5/1999.
- Κοσμίδου Ζωή, *Ο Πολιτισμός και οι Ευκαιρίες*, Ελεύθερο Βήμα, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, σ. 60, 4-5-1997
- Κοσμίδου Ζ., *Πολιτιστική Διπλωματία*, Νέες Εποχές, ΤΟ ΒΗΜΑ, Τμήμα Β, β6, 30/8/1998.
- Κοραή Χ. *Πολιτιστικός γαλαξίας για τον Ελληνισμό*. Ελευθεροτυπία 6/12/1999.
- Λαπούρτας Α.- Δημητρακάκη Α., *Μουσείο και επικοινωνία: Περί όρων και ορίων*. «Αρχαιολογία», τ. 48, Σεπτ. 1993, σ. 87-94.
- Μίχας Τ. *Η πολιτική της συναίνεσης έχει καταστροφικές επιπτώσεις*. Ελευθεροτυπία 15/7/1998.
- Μοσχονάς Γ. *Η κοινωνική αξία της πολιτικής*. Καθημερινή.
- Μπακουνάκης Ν. *21 Ερωτήματα για τον 21ο Αιώνα*. Το Βήμα (Le Monde) 5/12/1999.
- Μπακουνάκης Ν. *Η Ελλάδα που αλλάζει* Το Βήμα 11/2/2000.
- Μπαμπινιώτης Γ. *Ποια είναι η γλώσσα που μιλάμε*. Το Βήμα 5/12/1999.
- Νάσιουτζικ-Ρωμανού Π. *Οι ιδεολογικές ρίζες της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής*.
- Νικολόπουλος Γ. *Η επιβίωση των αξιών στην εποχή της πολυπλοκότητας*. Το Βήμα 13/2/2000.
- Νιώτης Γ. *Χρέος όλων μας η αφύπνιση του Ελληνισμού*. Καθημερινή 7/11/1999.
- () *παγκόσμιος νόμος και η μόνη υπερδύναμη*. Καθημερινή (The Economist) 13/12/1998.
- Παπανδρέου Γ. *Εξωτερική Πολιτιστική Πολιτική*. Εξόρμηση 8/6/1997.
- Παπανδρέου Γ. *Πολιτισμός και εξωτερική πολιτική*. Καθημερινή.
- Ριτζαλέου Μ. *Πρωταγωνιστές στα Βαλκάνια*, Έθνος 11/5/1999.

Σιδηροπούλος Ο. Έλληνες εικαστικοί στη Νέα Υόρκη με το Ίδρυμα
Ελληνικού Πολιτισμού. Εξουσία 26/3/1999.

Σκουτέρη-Διδασκάλου Ε. Πολιτισμός είναι οι ίδιοι οι άνθρωποι. Το
Βήμα 13/12/1998.

Σούρλας Π. Ποιος απειλεί την κοινωνική συνοχή; Το Βήμα 9/7/2000.

Σπίνη Π., Η «άλλη» Σύνοδος Κορυφής με διπλωμάτες του Πνεύματος.
Πολιτισμός σελ.24, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 19/6/1994

Στοφορόπουλος Θ.Ζ. Η μεταρρύθμιση της διπλωματίας. Το Βήμα
31/5/1998.

Τζάθας Δ. Σεβαντνάντζε προς Στεφανόπουλο: Σπουδαίος ο ρόλος της
Ελλάδας. Τα Νέα 11/5/1999.

Τι αναφέρει η Έκθεση ΟΗΕ. Καθημερινή 13/7/1999.

Το τέλος της ιστορίας; Καθημερινή 17/6/1999.

Το πρόγραμμα "Κουλτούρα 2000" Το Βήμα 5/2/2000.

Τρίγκα Ν. Ωρα μηδέν για την ελληνόγλωσση παιδεία των ομογενών
εξωτερικού. Το Βήμα 8/12/1999.

Τροποποιήσεις στη λειτουργία του Υπ. Εξωτερικών. Εξουσία 1/2/2000.

Φαλίδα Έ. Ανάσα για τις τέχνες.

ΞΕΝΗ

- Albright M.K. *Η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ*. Καθημερινή (αναδημ. από το περιοδ. 'Foreign Affairs') 10/11/1998.
- Conway-Morris R. *Greeks Abroad: Culture of Colonialism*. International Herald Tribune 15-16/6/1996.
- Cottrell R. *Πολλή δουλειά για τους «15»*.
- Couloumbis, Th. *Strategic Consensus in Greek Domestic and Foreign Policy Since 1974*. "Thesis", v. 1, no. 4, Winter 1997-98. Hellenic Ministry of Foreign Affairs.
- Duclos D. *Η ανάγκη της πολυφωνίας*. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία (Le Monde diplomatique) 13/2/2000.
- Economidis, N. *The Hellenic Foundation for Culture in a Rapidly Changing World*. "Thesis", v. 11, no. 4, Winter 1998-99. Hellenic Ministry of Foreign Affairs.
- Eisenstadt, S.N., *Cultural Orientations, Institutional Entrepreneurs and Social Change: Comparative Analysis of Traditional Civilizations*, American Journal of Sociology, v. 85, No 4. 1980
- Fukuyama, F. «Ο Σοσιαλισμός είναι φάρσα», ΕΨΙΛΟΝ, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, σ. 75-79, (31-10-1999)
- Galbraith J.K. *Θαυμαστός καινούργιος κόσμος, αλλά...*. Το Βήμα 2/7/1999.
- Garton-Ash T. *Η κατάρρευση των ψευδαισθήσεων*. Το Βήμα (New York Review) 5/12/1999.
- Hix, S. *A Comparative Perspective on Democracy in the European Union*. "West European Politics", v. 21, no.3, A Frank Cass Journal, July 1998.
- Hoffman S. *Η τραγωδία της κοινής εξωτερικής πολιτικής*. Το Βήμα (Le Monde) 13/6/1999.

- Hoffmann, S. *International Organization and the International System*
“International Organization”, v. 24 (Summer, 1970), 389-413.
- Huntington, S. P. *The Clash of Civilizations?* Foreign Affairs, vol.
72(3): 22-49, 1993.
- Kosmidou Z., *The Hellenic Presidency of the Council of Europe: May-
October 1998*. “Thesis”, v. 10, no. 3, Autumn 1998. Hellenic
Ministry of Foreign Affairs.
- Le Monde Diplomatique. *Οι Νέοι Κυβερνήτες του Κόσμου*. Ελλ.
έκδοση του Maniere de Voir, τεύχος 10, Δεκέμβριος 1996.
- Raisson V. *Η πρόληψη των συγκρούσεων*. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία
(Le Monde diplomatique) 1/3/1998.